МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Видавничий дім «Гельветика»
2024

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, голова Правління ГО «Альянс відновлення України»

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кокорєв О. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, соціальних комунікацій та ІТ-права, Державний університет інтелектуальних технологій та зв'язку

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджиєв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини, Запорізький національний університет

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 13 від 28 березня 2024 року

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Андрійчук Т. С.
Громадські ради та інші консультативно-дорадчі органи: функціонування в умовах повномасштабної війни в Україні 7

Балан С. В.
Національні особливості формування інформаційної держави 14

Бурдяк В. І., Клим Р. Д.
Особливості діяльності уряду Болгарії в процесі реалізації євроінтеграційного курсу країни 22

Веденєєв В. О.
Особливості парадигматичної інтерпретації соціокультурних засад організації політико-правових інститутів держави 29

Іванов М. С., Чупрін Р. В.
Проросійські партії на місцевих виборах в 2020 р. в Україні: порядок кандидатів у партійних списках за гендерного квотування 36

Козьміних А. В.
Міжнародні та національні «стандарти» заборони політичних партій в умовах воєнного стану 43

Kraiev O. V., Valiarenko Ye. M.
Technologies and populism: how Donald Trump manipulates the political agenda 49

Маркітантов В. Ю., Сулятицька Т. В.
Соціальна основа рашизму 54

Мущенко Я. О.
Особливості та класифікація політичних чинників абсентеїзму 59

Панасюк В. А.
Концепція Москва – Третій Рим в XXI ст. та місце в ній України 67

Петраков М. О.
Меморіальна політика та переосмислення минулого: особливості меморіального законодавства в державах Європи в новій архітектурі міжнародного порядку 75

Саєнко І. В., Остапчук Т. С., Самуйлік М. М., Остапчук Л.
Україна в контексті європейської безпеки: підсумки і перспективи 85

Stoliarchuk L. B., Huley Yu. B.
Prospective directions for the development of cross-border cooperation in Ukraine 95

Явір В. А.
Авторитарні політика і практики у сфері освіти на тимчасово окупованій території України 101

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Ковалевська Т. А.
Особливості політичної міфології в українському суспільстві 106

Petraiev O. S.
Islamic fundamentalism as a threat to the national security of Great Britain 113

Сокоринський В. О.
«Цифровий Паноптикум» як метод розповсюдження цифрового тоталітаризму
та загроза сучасним міжнародним відносинам.....118

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Babayev Ibrahim Mammad oglu
The role of the national oil strategy in the strengthening
and development of independent statehood.....123

Gurbanova Aygun
Human security as a key factor of international humanitarian law.....129

Жеребятнікова І. В., Кравченко О. В., Горбачов А. В.
Пріоритети діяльності недержавних організацій
у регіональних підсистемах міжнародних відносин.....134

Ільницька У. В.
Брендингові стратегії у міжнародних комунікаціях сучасних держав.....141

Кокорєв О. В., Ятвецька Г. В., Савицький А. Я.
Запозичення досвіду: шлях до ефективної боротьби з корупцією в Україні.....148

Лепська Н. В.
Резильєнтність як динамічна характеристика держави
в умовах сучасних геополітичних процесів.....154

Malıkova Zumrud Eldar gizi
Turkey's participation in energy projects in the South Caucasus.....160

Маньковський Є. В.
Чинник Brexit у зовнішній політиці Великої Британії.....165

Пархомчук О. С., Коппель О. А.
Транскордонне співробітництво та міжнародні відносини в Європі.....170

Санін О. М.
Стратегія євроатлантичної інтеграції України: основні сценарії реалізації
в умовах російсько-української війни.....174

Чупіс А. Д.
Вепонізація інформації як технологія російсько-української війни.....181

РОЗДІЛ 4. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

Перепелиця Н. О.
Переговори в умовах конфліктів: стратегії деескалації та досягнення компромісу.....188

CONTENTS

SECTION 1. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Andriichuk T. S.
Public councils and other consultative and advisory bodies:
functioning in conditions of full-scale war in Ukraine.....7

Balan S. V.
National features of the informational state development.....14

Burdiak V. I., Klym R. D.
Peculiarities of the Bulgarian government's activities in the process
of implementing the country's European integration course.....22

Vedenieiev V. O.
Peculiarities of the paradigmatic interpretation of the sociocultural foundations
of the organization of political and legal institutions of the state.....29

Ivanov M. S., Chuprin R. V.
Pro-Russian parties at the 2020 local elections in Ukraine:
the order of candidates in the lists and gender quotas.....36

Kozminykh A. V.
International and national «standards» for the prohibition
of political parties under martial law.....43

Kraiev O. V., Valiarenko Ye. M.
Technologies and populism: how Donald Trump manipulates the political agenda.....49

Markitantov V. Yu., Suliatytska T. V.
Social basis of ruscism.....54

Mushchenko Ya. O.
Features and classification of political factors of absenteeism.....59

Panasyuk V. A.
The concept of Moscow – the Third Rome in the XXI century and Ukraine's place in it.....67

Petrakov M. O.
Memorial policy and rethinking the past: peculiarities of memorial legislation
in European states in the new architecture of the international order.....75

Sayenko I. V., Ostapchuk T. S., Samuilik M. M., Ostapchuk L.
Ukraine in the context of European security: summary and perspectives.....85

Stoliarchuk L. B., Huley Yu. B.
Prospective directions for the development of cross-border cooperation in Ukraine.....95

Yavir V. A.
Authoritarian policy and practices in the field of education
in the temporarily occupied territory of Ukraine.....101

SECTION 2. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Kovalevska T. A.
Peculiarities of political mythology in Ukrainian society.....106

Petraiev O. S.
Islamic fundamentalism as a threat to the national security of Great Britain.....113

Sokorinskiy V. O.
«Digital Panopticon» as a method of spreading digital totalitarianism
and a threat to modern international relations **118**

SECTION 3. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Babayev Ibrahim Mammad oglu
The role of the national oil strategy in the strengthening
and development of independent statehood **123**

Gurbanova Aygun
Human security as a key factor of international humanitarian law **129**

Zherebiatnikova I. V., Kravchenko O. V., Gorbachov A. V.
Priorities of non-governmental organizations in regional subsystems
of international relations **134**

Ilnytska U. V.
Branding strategies in the international communications of modern states **141**

Kokorev O. V., Yatvetska H. V., Savytsky A. Ya.
Borrowing experience: the way to an effective fight against corruption in Ukraine **148**

Lepska N. V.
Resilience as a dynamic characteristic of the state
in the conditions of modern geopolitical processes **154**

Malıkova Zumrud Eldar gizi
Turkey's participation in energy projects in the South Caucasus **160**

Mankovskyi Ye. V.
The factor of Brexit in the foreign policy of Great Britain **165**

Parkhomchuk O. S., Koppel O. A.
Cross-border cooperation and international relations in Europe **170**

Sanin O. M.
The strategy of Euro-Atlantic integration of Ukraine:
the main scenarios of implementation in the conditions of the Russian-Ukrainian war **174**

Chupis A. D.
"Information weaponization" as a technology of the Russian-Ukrainian war **181**

SECTION 4. CURRENT ISSUES OF POLITICAL SCIENCE

Perepelytsia N. O.
Negotiations in conflict conditions: de-escalation strategies and compromise **188**

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Андрійчук Тетяна Сергіївна

Громадські ради та інші консультативно-дорадчі органи: функціонування в умовах повномасштабної війни в Україні

УДК 323.21
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.1

Андрійчук Тетяна Сергіївна
кандидат політичних наук,
старший викладач
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
вул. Г. Сковороди, 2, Київ, Україна;
заступник завідувача відділу
Секретаріату Кабінету Міністрів України
вул. М. Грушевського, 12/2,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3832-6252

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування такого механізму громадської участі, як громадські ради та інші консультативно-дорадчі органи. Саме ці органи покликані забезпечити державно-громадську взаємодію на рівні більш поглибленого та тривалого діалогу (на відміну від доступу до інформації та проведення окремих консультацій з громадськістю). Водночас на ефективність їх функціонування не може не впливати повномасштабна російсько-українська війна та введення воєнного стану, що актуалізує необхідність вивчення відповідного впливу. Важливість дослідження роботи громадських рад також обумовлена відповідним завданням плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Метою статті є визначення особливостей функціонування громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади, у тому числі порівняння показників їх роботи за 2021 рік та період після повномасштабного російського вторгнення в Україну, а також виокремлення тенденцій, що характеризують зміни в застосуванні цього механізму громадської участі. Для цього застосовано низку методів, зокрема структурно-функціональний, нормативно-ціннісний, а також методи аналізу і синтезу. Результати дослідження засвідчили, що, не зважаючи на введення воєнного стану, мережа громадських рад при органах виконавчої влади продовжила діяти. Водночас зафіксований певний регрес в її функціонуванні. Зокрема, мають місце суттєве зниження активності громадських рад в частині основної форми роботи – проведення засідань; зниження кількості проведення радами інших публічних заходів; негативні тенденції за показником розгляду проектів нормативно-правових актів або матеріалів щодо діяльності органів виконавчої влади. З другого боку, є певне зростання інтересу органів виконавчої влади до створення додаткових громадських консультативно-дорадчих органів як можливості розширити співпрацю з недержавним сектором для реагування на виклики війни, зокрема у питаннях організації гуманітарної допомоги, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, підтримки населення, розвитку економіки регіонів тощо.

Ключові слова: *громадська участь, громадські ради, консультативно-дорадчі органи, діалог, інститути громадянського суспільства, органи виконавчої влади.*

Вступ. Залучення громадськості до формування та реалізації державної політики – один із важливих елементів функціонування державних інституцій в умовах демократії. Механізми громадської участі покликані налагодити зв'язок між органами державної влади різних рівнів та громадянами, інститутами громадянського суспільства, іншими заінтересованими сторонами для забезпечення врахування їх потреб та інтересів під час прийняття важливих рішень. Таким чином має бути забезпечена «чуйність» («responsiveness»), як один із принципів доброго (належного) врядування [3].

Механізми громадської участі є різноманітними за рівнем впливу на прийняття рішень. Якщо послуговуватися міжнародними стандартами в цій сфері, то, насамперед, привертають увагу спроби класифікувати ці рівні в єдину систему «сходинок», де вплив громадськості поступово підвищується. Така класифікація за стандартами Ради Європи [1; 2] включає рівні: «інформація» – «консультації» – «діалог», а також «партнерство» або «активне залучення», як найвищий рівень.

Рівні «інформація» (доступ до інформації) та «консультації» (обговорення питань державної політики та проєктів рішень) є базовими «сходинками» громадської участі. Водночас наступний рівень «діалог» є складнішим, оскільки передбачає комплексний і довготривалий підхід до залучення. Основними механізмами на цьому рівні є «майданчики» для регулярної взаємодії – насамперед, різноманітні консультативно-дорадчі органи, зокрема ради, комісії, групи та ін. (далі – КДО).

В Україні розвиток КДО тісно пов'язаний із запровадженням на початку 2000-х років системи громадських рад при органах виконавчої влади. Особливості функціонування цих рад досліджувалися, зокрема, у працях А. Берези, Н. Дригулі, Д. Іоненко, А. Круглашова, М. Сіцінської, Л. Усаченко, Ю. Шайгородського. Однак, протягом останніх років увага дослідників до цього механізму державно-громадської взаємодії дещо зни-

зилася. Серед відповідних досліджень, опублікованих у 2019–2023 роках можемо згадати праці О. Баштанник [5], П. Крайнього [10], А. Сімонян [16], які, водночас, зосереджені здебільшого на теоретико-методологічних та організаційно-правових аспектах функціонування громадських рад.

Разом з цим потребу в більш комплексних дослідженнях відображає план заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, в якому передбачено завдання щодо аналізу практики функціонування громадських рад та подальшого удосконалення засад їх діяльності [13].

Мета та завдання. Метою статті є визначити особливості функціонування громадських рад та інших КДО при органах виконавчої влади в умовах повномасштабної українсько-російської війни. Основні завдання стосуються аналізу діяльності громадських рад, у тому числі порівняння відповідних показників за 2021 рік та період після повномасштабного російського вторгнення в Україну; дослідження створення інших громадських КДО; визначення тенденцій, що характеризують можливий вплив цього механізму на державно-громадську взаємодію в умовах війни.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано низку методів, зокрема структурно-функціональний, нормативно-ціннісний методи, а також методи аналізу і синтезу.

Результати. Громадські ради та інші КДО є допоміжними органами, які створюють органи влади у рамках забезпечення своєї діяльності, залучаючи представників різних недержавних організацій, науковців, експертів. Використання таких КДО саме в якості механізму громадської участі мало місце ще наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років, хоча ця практика застосовувалася лише окремими органами виконавчої влади. Можемо, зокрема, згадати про створення Громадської ради всеукраїнських громадських організацій природоохоронного спрямування при Мінекології (2000 р.) та мережі громадських рад при територіальних підрозділах цього міністерства (1996–1997 роки), а також Громадської колегії Держкомпідприємництва та координаційних рад (комітетів, комісій) з питань розвитку підприємництва при місцевих органах виконавчої влади (2000 рік) [17, с. 26–28, 40].

Суттєві зміни відбулися в 2004 році, коли Кабінет Міністрів України прийняв рішення про обов'язкове створення «уніфікованих» громадських рад при всіх органах виконавчої влади. Мережа таких рад розвивається вже близько 20 років, хоча відповідне законодавство неодноразово змінювалося в пошуку оптимальних форм регулювання. На сьогодні діє Типове положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів від 03.11.2010 р. № 996 [12] (далі – Типове положення). Водночас громадські ради не є єдиним видом громадських КДО, оскільки відповідно до статті 14 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [15] та статті 39 Закону України «Про місцеві адміністрації» [14] керівництво відповідних органів має дискреційні повноваження утворювати будь-які інші КДО.

Діяльність громадських рад при органах виконавчої влади протягом попередніх років характеризувалася низкою проблемних питань, зокрема в частині формування складу цих органів та вимог до їх членів, визначення функцій та повноважень, організації взаємодії з органами виконавчої влади [4]. Однак, початок повномасштабної російсько-української війни у 2022 році суттєво вплинув на більшість механізмів громадської участі, тому важливим є розгляд практики та проблемних питань функціонування громадських рад вже з урахуванням такого впливу.

Розпочнемо з питання – чи загалом функціонують громадські ради під час повномасштабної війни. Аналітична інформація за даними органів виконавчої влади [9] дозволяє констатувати, що станом на кінець 2023 року громадські ради діяли при 64 органах виконавчої влади: 12 міністерствах (крім Мінагрополітики, МВС, Мінекономіки, Мінінфраструктури, МКІП, МОЗ, Мінреінтеграції); 31 іншому центральному органі виконавчої влади (крім ДПС, Укртрансбезпеки, Держгеокадастру, Адміністрації судноплавства, Держенергоефективності, Держенергонагляду, Держрезерву, Держатомрегулювання, ДАРТ, ДІАМ, Агентства відновлення, Антимонопольного комітету, Нацполіції, Українського інституту національної пам'яті, Національної комісії зі стандартів державної мови, Фонду державного майна); 20 обласних (крім Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької та Івано-Франківської) і Київській міській військових адміністраціях. Враховуючи, що наприкінці 2021 року громадських рад нараховувалося 70, то за 2 роки повномасштабної війни кількість громадських рад скоротилася незначно – лише на 6 (близько 9%). Отже, громадські ради продовжили функціонувати при переважній кількості органів виконавчої влади, попри певну тенденцію до скорочення їх кількості. Водночас відзначимо, що з урахуванням змін, внесених до постанови Кабінету Міністрів від 03.11.2010 р. № 996 у 2022 році [12], протягом дії воєнного стану неможливим є формування нового складу громадських рад замість того, що припинив діяльність. Таким чином, при подальшому припиненні діяльності громадських рад під час війни їх роботу не можна буде відновити.

Наявні узагальнені дані про роботу громадських рад [9] дозволяють зробити і більш глибокі висновки про рівень функціонування цього механізму громадської участі протягом 2022–2023 років.

Так, важливим показником аналізу є проведення засідань рад, що відповідно до Типового положення повинні відбуватися принаймні один раз на квартал. У 2021 році, залежно від кварталу, принаймні один раз проводили засідання від третини до половини громадських рад. При цьому близько третини рад проводили два і більше засідань на квартал. Кількість громадських рад, які не провели засідання в тому чи іншому кварталі 2021 року коливалася від 27% до 14%. У 2023 році натомість принаймні один раз на квартал проводили засідання залежно від кварталу від третини до 40% рад, ще близько 10% рад проводили 2 і більше засідання на квартал. Однак, кількість громадських рад, які не проводили жодного засідання протягом того чи іншого кварталу 2023 року, досягнула майже половини з усіх рад [9]. Тобто під час повномасштабної війни має місце суттєве зниження активності громадських рад в частині основної форми роботи – проведення засідань для розгляду проектів нормативних актів, питань зі сфери діяльності органу виконавчої влади та прийняття рішень з відповідними пропозиціями.

Відповідно до Типового положення громадські ради, крім проведення засідань, можуть також проводити публічні заходи – семінари, конференції, засідання за круглим столом тощо. Слід звернути увагу, що, згідно з узагальненою інформацією про діяльність громадських рад [9], і до повномасштабного вторгнення лише близько половини громадських рад проводили хоча б один такий публічний захід протягом року. Зокрема, у 2021 році йшлося про 30 таких рад (при МВС, МЗС, Міндовкіллі, Мінмолодьспорті, Міноборони, Мінсоцполітики, Мін'юсті, МОН, Державіаслужбі, Держгеонадрах, Держгеокадастрі, Держекоінспекції, Держенергоефективності, Держкіно, Держлікслужбі, ДКА, ДПС, Укравтодорі, Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Рівненській, Тернопільській, Чернігівській обласних та Київській міській держадміністраціях). Водночас у 2023 році кількість таких рад зменшилася майже вдвічі – лише 17 рад провели хоча б один публічний захід (при Міненерго, Мінмолодьспорті, Мінсоцполітики, Мінфіні, Мін'юсті, Державіаслужбі, Держпродспоживслужбі, Держрибагентстві, Укрдержархіві, НАДС, Вінницькій, Закарпатській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Чернігівській обласних та Київській міській військових адміністраціях).

Ще одним важливим аспектом є показник активності громадських рад у розгляді проектів нормативно-правових актів або матеріалів щодо діяльності органів виконавчої влади, які відповідно до Типового положення мають надавати для обговорення відповідні органи. Так, узагальнена інформація про роботу громадських рад [9] свідчить, що протягом останніх років понад половина органів виконавчої влади, при яких діють громадські ради, системно надають їм проекти актів, матеріали для обговорення. У 2021 році розглядали усі надані проекти актів та матеріали близько половини громадських рад. Водночас в різні квартали 2023 року кількість громадських рад, які розглядали всі проекти актів та матеріали від органів виконавчої влади, коливалася – від половини у I і II кварталах, до близько третини – у III та IV кварталах, що також може бути ознакою певних негативних тенденцій за цим показником.

Відповідно до Типового положення інформація про діяльність громадських рад (протоколи засідань, прийняті рішення та інформація про хід їх виконання, а також інші відомості) розміщується у спеціальній рубриці «Громадська рада» на офіційних веб-сайтах відповідних органів виконавчої влади. Однак, популяризація цього механізму громадської участі суттєво залежить і від поширення інформації за допомогою інших ресурсів, зокрема медіа. Разом з цим, інформація про заходи та інші форми діяльності громадських рад протягом 2022–2023 років у медіа була представлена згадками про поодинокі ради, зокрема при ДАЗВ, Держатомрегулювання, Держкіно, Київській міськдержадміністрації. При цьому в більшості випадків згадки в медіа були пов'язані з конфліктними питаннями у взаємодії з органами виконавчої влади, наприклад, щодо незалучення громадської ради при Держкіно до розроблення Державної стратегії розвитку кіно [7], відсутності інформації про результати розгляду пропозицій рад при Держатомрегулювання та Київській міськдержадміністрації [6; 8], неналежної комунікації Мінветеранів з ветеранською спільнотою, зокрема представленою в громадській раді [11].

Отже, попри відсутність законодавчих перепон для діяльності громадських рад в умовах воєнного стану, є ознаки того, що ефективність цього механізму громадської участі поступово знижується. У цьому контексті важливо проаналізувати, як розвиваються додаткові форми залучення громадськості, насамперед, схожі за природою та покликанням інші громадські КДО.

Як вже згадувалося, відповідно до законодавства за рішенням керівництва міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих держадміністрацій при цих органах можуть утворюватися будь-які громадські КДО (при цьому кількість представників громадськості в їх складі може бути різною). Водночас, як засвідчили відповіді міністерств, надані на запит на доступ до публічної інформації наприкінці 2023 року, це дискреційне повноваження в кожному міністерстві реалізується по-різному. Таких КДО може бути як незначна кількість (один при Мінреінтеграції, два при МВС, МЗС, три при Міненерго, Мінстратегпромі), так і понад 100 – при МОЗ.

При цьому початок повномасштабної війни для низки міністерств дав поштовх до збільшення кількості КДО із залученими представниками громадськості та експертами. Показово, що такий крок зробило, насамперед, Міноборони: якщо до 24 лютого 2022 р. при міністерстві діяв 1 громадський КДО, то після було створено 9 нових (громадська антикорупційна рада, стратегічна рада, міжконфесійна рада, а також низка комітетів з менеджменту в окремих сферах). Подібне значне зростання відбулося і в Мінінфраструктури (із 20 КДО, що діяли у грудні 2023 року, після 24 лютого 2022 р. було створено 14, насамперед робочі групи та експертні комісії); Міндовкілля (22 нових КДО із 24, насамперед робочі групи із розроблення стратегій чи реалізації політики). З другого боку, жодного нового КДО за участю представників громадськості після початку повномасштабної війни і до грудня 2023 року не створювали МВС, Мінветеранів, Мінреінтеграції, Мінцифри, Мін'юст.

Якщо ж розглядати тенденції зі створення громадських КДО при обласних, Київській міській військових (державних) адміністраціях, то надана на запит інформація відповідних органів свідчить, що на регіональному рівні є більший інтерес до такої форми взаємодії з громадськістю. Так, лише при чотирьох відповідних адміністраціях кількість громадських КДО менше 20 – Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська військові (державні) адміністрації. Понад 20 КДО створені при семи адміністраціях (Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Миколаївська, Одеська, Херсонська). При інших ОВА функціонують від 30 до 60 громадських КДО (найбільше при Донецькій, Сумській, Черкаській обласних, Київській міській військових (державних) адміністраціях).

Після повномасштабного вторгнення в 2022 році практика створення нових громадських КДО була властива в тій чи іншій мірі для усіх військових (державних) адміністрацій. При цьому понад 10 нових КДО з того часу утворили Волинська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Черкаська, Чернівецька адміністрації. У багатьох випадках їх створення відбувалося в межах реагування на складні питання саме воєнного часу з метою долучення до їх розв'язання представників громадського сектору, бізнесу, експертів, інших установ та організацій. Наприклад, йдеться про утворення рад з гуманітарної допомоги; діяльності волонтерів; підтримки цивільного населення; підтримки сімей захисників та захисниць; у справах ветеранів; з питань внутрішньо переміщених осіб; визначення критично важливих підприємств регіону; залучення інвестицій та міжнародного співробітництва; утвердження національної та громадянської ідентичності.

Висновки. Громадські ради та інші КДО при органах виконавчої влади – один із механізмів громадської участі, покликаний забезпечити більш тривалий та поглиблений державно-громадський діалог, ніж передбачено нижчими «сходинками» громадської участі («інформація» та «консультації»). За умови належної організації роботи, такі органи можуть стати ефективними інструментами деліберативної демократії, у т.ч. у воєнний та повоєнний час.

Розвиток громадських рад, які відповідно до урядового рішення мають бути створені при всіх органах виконавчої влади, триває з початку 2000-х років. За цей час сформувалася мережа таких рад, хоча відповідний процес супроводжувався низкою проблемних питань, які впливали на ефективність їх діяльності та потребували неодноразового внесення змін до нормативного регулювання (щодо формування складу, визначення функцій та повноважень, організації взаємодії з відповідними органами виконавчої влади тощо).

Доцільність функціонування громадських рад не була скасована українським урядом, не зважаючи на введені обмеження воєнного стану. При цьому показово, що протягом 2022 – 2023 років мережа громадських рад при органах виконавчої влади зазнала лише невеликих кількісних змін.

Водночас проведений аналіз діяльності громадських рад після початку повномасштабного вторгнення свідчить про певний регрес у функціонуванні цього механізму громадської участі. Зокрема, мають місце:

− суттєве зниження активності громадських рад в частині основної форми роботи – проведення засідань;

− зменшення майже вдвічі громадських рад, які проводять інші публічні заходи (семінари, конференції, засідання за круглим столом тощо);

− негативні тенденції за показником розгляду проектів нормативно-правових актів або матеріалів щодо діяльності органів виконавчої влади.

Додатковий аналіз практики функціонування інших громадських КДО, створення яких є дискреційним повноваженням органів виконавчої влади, засвідчив неоднозначні тенденції. Кожне міністерство має різну зацікавленість до створення громадських КДО, які мали б допомагати у реалізації повноважень цих органів. Водночас показово, що проблемні питання, з якими стикнулися міністерства після повномасштабного вторгнення, спонукали частину з них до створення додаткових громадських КДО (зокрема, для запобігання корупції, координації діяльності, залучення громадськості до формування державної політики в окремих сферах тощо). Лідерами в цьому питанні стали Міноборони, Мінінфраструктури, Міндовкілля. Тенденція збільшення уваги до використання цього механізму державно-громадської взаємодії ще більш помітна на регіональному рівні. Обласні, Київська міська військові (державні адміністрації)

протягом 2022–2023 років створювали додаткові громадські КДО в багатьох випадках саме для реагування на виклики воєнного часу, як можливість отримати додаткову експертну та іншу допомогу від залучених інститутів громадянського суспільства, експертів, інших представників недержавного сектору у питаннях організації гуманітарної допомоги, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, підтримки населення, розвитку економіки регіонів тощо.

Таким чином, з одного боку, наявні негативні тенденції у функціонуванні громадських рад в умовах повномасштабної війни, з другого – зростання інтересу органів виконавчої влади до створення додаткових громадських КДО як можливості розширити співпрацю з недержавним сектором для реагування на виклики війни. І хоча остання тенденція не є однозначною для всіх органів виконавчої влади, вона потребує більш глибокого дослідження для визначення результативності такої співпраці та оптимальних моделей громадських КДО, що могли б посилити або стати альтернативою для мережі обов'язкових громадських рад, ефективність яких знижується. Також важливим напрямом подальших досліджень є більш детальне вивчення причин, що ускладнюють роботу громадських рад в умовах повномасштабної війни та визначення можливості вдосконалення або переформатування цього механізму громадської участі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process. URL: https://www.coe.int/en/web/ingo/civil-participation (дата звернення: 20.04.2024).

2. Guidelines for civil participation in political decision making. URL: https://rm.coe.int/guidelines-for-civil-participation-in-political-decision-making-en/16807626cf (дата звернення: 20.04.2024)

3. Principles of Good Governance. URL: https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles (дата звернення: 20.04.2024).

4. Андрійчук Т. С. Громадські ради при органах виконавчої влади: досвід, проблеми, шляхи оптимізації діяльності. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. С. 289–300.

5. Баштанник О. Функціонування інституту громадських рад у форматі дослідницької стратегії нового інституціоналізму політичної науки. Регіональні студії. 2022. № 28. С. 40–46.

6. Громадська рада при Держатомрегулювання заявила про припинення діяльності. URL: https://infoatom.news/2023/05/10/100520231511 (дата звернення: 28.04.2024)

7. Громадська рада при Держкіно закликає керівництво Держкіно піти у відставку через «перевищення своїх повноважень». URL: https://suspilne.media/culture/608809-gromadska-rada-pri-derzkino-zaklikae-kerivnictvo-derzkino-piti-u-vidstavku-cerez-perevisenna-svoih-povnovazen/ (дата звернення: 28.04.2024)

8. Громадська рада при КМДА вимагає від Кличка і Попка відзвітуватися про виконання «антидемонтажної Резолюції». URL: https://kievvlast.com.ua/news/gromadska-rada-pri-kmda-vimagae-vid-klichka-i-popka-vidzvituvatisya-pro-vikonannya-antidemontazhnoi-rezolyutsii (дата звернення: 28.04.2024)

9. Інформаційно-аналітичні матеріали про громадські ради при органах виконавчої влади. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/informacijno-analitichni-materiali (дата звернення: 24.04.2024)

10. Крайній П. Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 160 с.

11. Представники ветеранського руху вимагають відставки міністерки у справах ветеранів. URL: https://lb.ua/society/2023/12/18/589082_predstavniki_veteranskogo_ruhu.html (дата звернення: 28.04.2024)

12. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-2010-%D0%BF (дата звернення: 20.04.2024).

13. Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 № 160. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/160-2023-%D1%80 (дата звернення: 20.04.2024).

14. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/586-14 (дата звернення: 20.04.2024).

15. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3166-17 (дата звернення: 20.04.2024).

16. Сімонян А. В. Історіографічні та джерелознавчі аспекти дослідження громадських рад. Політикус. 2019. № 4. С. 54-61.

17. Структури громадської участі в Україні : збірник аналітичних матеріалів. Київ : УНЦПД, 2003. 96 с.

REFERENCES:

1. Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process. Retrieved from: https://www.coe.int/en/web/ingo/civil-participation.

2. Guidelines for civil participation in political decision making. Retrieved from: https://rm.coe.int/guidelines-for-civil-participation-in-political-decision-making-en/16807626cf.

3. Principles of Good Governance. Retrieved from: https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles.

4. Andriichuk T. S. (2013). Hromadski rady pry orhanakh vykonavchoi vlady: dosvid, problemy, shliakhy optymizatsii diialnosti [Public councils under executive authorities: experience, problems, ways to optimize activity]. *Derzhava i hromadianske suspilstvo v Ukraini: poshuk kontseptsii spivpratsi*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine, pp. 289–300 [in Ukrainian].

5. Bashtannyk O. (2022). Funktsionuvannia instytutu hromadskykh rad u formati doslidnytskoi stratehii

novoho instytutsionalizmu politychnoi nauky [Functioning of the institute of public councils in the format of the research strategy of the new institutionalism of political science]. *Rehionalni studii*. № 28, pp. 40–46 [in Ukrainian].

6. Hromadska rada pry Derzhatomrehuliuvannia zaiavyla pro prypynennia diialnosti [The Public Council under the State Inspection of Nuclear Regulation announced the cessation of activities]. Retrieved from: https://infoatom.news/2023/05/10/100520231511 [in Ukrainian].

7. Hromadska rada pry Derzhkino zaklykaie kerivnytstvo Derzhkino pity u vidstavku cherez «perevyshchennia svoikh povnovazhen» [The Public Council under the State Film Service calls on the management of State Film Service to resign due to «exceeding their powers»]. Retrieved from: https://suspilne.media/culture/608809-gromadska-rada-pri-derzkino-zaklikae-kerivnictvo-derzkino-piti-u-vidstavku-cerez-perevisenna-svoih-povnovazen/ [in Ukrainian].

8. Hromadska rada pry KMDA vymahaie vid Klychka i Popka vidzvituvatysia pro vykonannia «antydemontazhnoi Rezoliutsii» [The Public Council under the Kyiv City State Administration demands that Klitschko and Popko report on the implementation of the «anti-dismantling Resolution»]. Retrieved from: https://kievvlast.com.ua/news/gromadska-rada-pri-kmda-vimagae-vid-klichka-i-popka-vidzvituvatisya-pro-vikonannya-antidemontazhnoi-rezolyutsii [in Ukrainian].

9. Informatsiino-analitychni materily pro hromadskykhi rady [Information and analytical materials on public councils]. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/informacijno-analitichni-materiali [in Ukrainian].

10. Krainii P. (2022) Hromadski rady v Ukraini: administratyvno-pravove doslidzhennia [Public councils in Ukraine: an administrative and legal research]. Odesa : Vydavnychyi dim «Helvetyka», 160 pp. [in Ukrainian].

11. Predstavnyky veteranskoho rukhu vymahaiut vidstavky ministerky u spravakh veteraniv [Representatives of the veterans' movement demand the resignation of the minister of veterans' affairs]. Retrieved from: https://lb.ua/society/2023/12/18/589082_predstavniki_veteranskogo_ruhu.html [in Ukrainian].

12. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.11.2010 № 996 [On ensuring public participation in the formation and implementation of public policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 03.11.2010 № 996]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-2010-%D0%BF [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv do 2024 roku shchodo realizatsii Natsionalnoi stratehii spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.02.2023 № 160 [On the approval of the plan of measures until 2024 regarding the implementation of the National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for the years 2021–2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine,14.02.2023 № 160]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/160-2023-%D1%80 [in Ukrainian].

14. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 № 586-XIV [On local state administrations: Law of Ukraine, 09.04.1999 № 586-XIV]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/586-14 [in Ukrainian].

15. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady: Zakon Ukrainy vid 17.03.2011 № 3166-VI [On central bodies of executive power: Law of Ukraine, 17.03.2011 № 3166-VI]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/3166-17 [in Ukrainian].

16. Simonian A. V. (2019) Istoriohrafichni ta dzhereloznavchi aspekty doslidzhennia hromadskykh rad [Historiographical and source-based aspects of the research of public councils]. *Politykus*. № 4, pp. 54-61 [in Ukrainian].

17. Struktury hromadskoi uchasti v Ukraini: zbirnyk analitychnykh materialiv (2003) [Structures of public participation in Ukraine: a collection of analytical materials]. Kyiv: UNTsPD, 96 pp. [in Ukrainian].

Public councils and other consultative and advisory bodies: functioning in conditions of full-scale war in Ukraine

Andriichuk Tetiana Serhiivna

Ph.D. in Political Science, Senior Lecturer
National University
"Kyiv-Mohyla Academy"
G. Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine;
Deputy Head of the Unit of the Secretariat
of the Cabinet of Ministers of Ukraine
M. Hrushevskyi str., 12/2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3832-6252

The article is devoted to the study of the peculiarities of the functioning of such a mechanism of public participation as public councils and other consultative and advisory bodies. These bodies are designed to ensure state-public interaction at the level of a more in-depth and long-term dialogue (in contrast to access to information and conducting separate consultations with the public). At the same time, the effectiveness of their functioning is affected by the full-scale Russian-Ukrainian war, which actualizes the need to study the corresponding impact. The relevant task of the action plan until 2024 regarding the implementation of the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in also shows importance of research in this area. The purpose of the article is to determine the peculiarities of the functioning of public councils and other consultative and advisory bodies under the executive authorities, including a comparison of their performance for 2021 and the period after the full-scale Russian invasion of Ukraine, as well as to highlight trends characterizing changes in the application of this mechanism public participation. For this, a number of methods are used, in particular, structural-functional, normative-value, as well as methods of analysis and synthesis. The results of the research proved that, despite the introduction of martial law, the network of public councils under the executive authorities continued to operate. At the same time, a certain regression in its functioning was revealed. In particular, there is a significant decrease in the activity of public councils in terms of the main form of their work – holding meetings; decrease in the number of councils holding other public events; negative trends according to the indicator of consideration of projects of legal acts or materials regarding the activities of executive authorities. On the other hand, there is a certain increase in the interest of the executive authorities in the creation of additional public consultative and advisory bodies as an opportunity to expand cooperation with the non-state sector to respond to the challenges of war, in particular in matters of humanitarian aid organization, integration of internally displaced persons, population support, regional economic development etc.

Key words: *public participation, public councils, consultative and advisory bodies, dialogue, civil society institutions, executive authorities.*

Балан Сергій Вікторович

Національні особливості формування інформаційної держави

УДК 364.22
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.2

Балан Сергій Вікторович
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-9421-7037

Актуальність порушеної у статті проблематики обумовлена сталим зростанням ролі інформації у суспільно-політичних процесах. Попри те, що інформація завжди була важливим аспектом соціальної взаємодії, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій виносить на порядок денний як одне з ключових питання регулювання процесів поводження з інформацією – володіння, обмін, зберігання, використання.

Мета даної публікації дослідити національні особливості формування інформаційної держави у вибраних країнах Північної Європи (Естонія, Фінляндія, Швеція), які вирізняються високим ступенем проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в суспільні відносини та процес реалізації державної влади.

Методологічний базис дослідження склав комплекс підходів, властивий політичній науці: інституційний, системний і компаративний методи.

У статті висвітлюється процес формалізації інформаційної держави шляхом розробки і впровадження державних програм, ухвалення і вдосконалення галузевого законодавства, а також формування інститутів державної влади відповідальних за проведення інформаційної трансформації, посилення інформаційної безпеки та регулювання процесів створення, передачі, використання і зберігання інформації.

Стверджується, що основними викликами, з якими стикаються національні уряди у процесі формування інформаційної держави є забезпечення доступу (технічного, технологічного та практичного), подолання цифрового розриву

У статті запропонований набір кількісних критеріїв, які можуть використовуватися для визначення ефективності інформаційної трансформації окремо визначеної держави за рахунок порівняння з показниками референтної групи держав, чиї досягнення у цій сфері підтверджуються статистичними даними.

З'ясовано, що формування інформаційної держави шляхом інформаційної трансформації не є спонтанним. Досягнення якісних змін вимагає від держави цілеспрямованих зусиль у вигляді детально розробленої державної політики, заснованої на покроковій стратегії досягнення змін, ухвалення комплексного законодавства, створення розгалуженої системи державних інститутів.

Ключові слова: *інформаційна держава, інформаційне суспільство, політичні інститути, інституціоналізація, прозорість і підзвітність влади, демократія, інформаційна безпека, державна політика, державне управління, правове регулювання, інформаційна трансформація.*

Вступ. Впродовж кількох останніх десятиліть використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стало ключовим фактором соціального і економічного розвитку держав. Винайдення і запуск мережі Інтернет дали безпрецедентний поштовх поширенню ІКТ передусім завдяки швидкості обміну інформацією.

Загальна кількість інформації, спродукована людством у 2021 році склала 79 зетабайт ($79*10^{21}$ байт, один зетабайт дорівнює одному мільйону мільйонів гігабайт), у 2022 – вже 97 зетабайт, а до 2025 року прогнозується, що ця кількість сягне позначки 181 зетабайт. Масштаб цифр можна проілюструвати аналогією: для зберігання 1 зетабайта (ZB) інформації знадобиться 83 мільйони жорстких дисків ємністю 12 терабайт кожен. При цьому варто зауважити, що 90% усього обсягу складає реплікована інформація і лише 10% – нова, оригінальна інформація [1]. Дослідження показують, що зростання кількості та доступності інформації у світі призвело до зміни індивідуальних поведінкових патернів людини, зокрема в частині тривалості щоденної взаємодії середньостатистичної людини з джерелами текстуальної, візуальної і звукової інформації [22]

Настільки активне зростання обсягів інформації у світі вимагає від національних урядів ухвалення деталізованих державних політик поводження з інформацією, її передачі, зберігання і захисту, а також значних інвестицій в розвиток інформаційної інфраструктури.

Мета та завдання. Мета даної статті – дослідити закономірності інституалізації елементів інформаційної держави в країнах, які є лідерами з впровадження ІКТ у різних сферах суспільного життя. Серед головних завдань варто виділити: аналіз успішних кейсів інформаційної трансформації на прикладі трьох розвинених демократичних держав; розкриття змісту загального концепту «інформаційна держава» за допомогою апеляції до конкретно визначених форм реалізації державних політик в інформаційній сфері; виявлення набору кількісних індикаторів, які можуть слугувати об'єктивним критерієм для універсальної класифікації інформаційних держав.

Методи дослідження. В основі дослідницького інструментарію лежать загальнонаукові методи аналізу, зокрема: інституційний метод, який допомагає розкрити сутність політичних явищ і процесів

через призму функціонування політичних інститутів, а також дозволяє дослідити політичні інститути як фактор реалізації прав, свобод та інтересів соціальних суб'єктів, зокрема в інформаційній площині; системний метод – для дослідження інформаційної держави як цілісної множини елементів, що проявляється через сукупність відносин і зв'язків між ними; компаративний метод застосовувався для виявлення подібностей, які визначають особливості формування політичних інститутів і лежать в основі функціонування інформаційної держави в країнах Європейського Союзу.

Результати. Естонія пішла шляхом інституалізації інформаційної держави від самого початку, створивши ще у 1993 році при уряді департамент державних інформаційних систем (RISO). Відтоді плани розвитку IT усіх міністерств і відомств мали затверджуватися у RISO, що дозволило відстежувати витрати на IT усіх державних установ та координувати їх зусилля [24].

У 1994 році група урядових експертів, IT-фахівців та науковців розробила стратегічний документ «Естонський шлях до інформаційного суспільства» з метою встановлення принципів управління сучасними ефективними державними інформаційними системами [14; 13]. У 1998 році парламент Естонії затвердив принципи інформаційної політики Естонії, які були розроблені Міністерством економіки та комунікацій [11] і на яких базувався подальший розвиток електронного уряду й інформаційної держави. Естонський уряд розпочав цифрову трансформацію, щоб підвищити ефективність своїх процесів, а також ефективність надання публічних послуг. На додаток до повного покриття території країни мережами мобільних операторів та забезпечення захищеного середовища обміну даними, уряд Естонії зробив два критично важливих технологічних кроки, які підтримали цифрову трансформацію та сприяли технологічній сумісності.

По-перше, відразу на ранньому етапі було розроблено і впроваджено національну цифрову ідентифікацію (ID-картку). ID-картка, яка видається урядом, є обов'язковим документом для громадян Естонії і способом розпізнавання людей у цифровому світі.

По-друге, була розроблена і впроваджена інфраструктура управління даними X-Road, яка передбачала централізацію процесу управління масивами даних. Першим офіційним застосуванням системи було голосування в Інтернеті у 2005 році. А вже у 2015 році в Естонії на парламентських виборах проголосувало віддалено 19,6% виборців від загальної кількості (або 30,5% від тих, хто взяв участь у голосуванні). У березні 2019 року ці цифри становили 27,9% і 43,9% відповідно. Крім того, стало можливим голосувати з будь-якої точки світу. У 2015 році голоси були отримані з 116 країн, у 2019 році – 143 [23].

Завдяки комплексу своєчасних і проктивних дій, спрямованих на інституалізацію процесу формування інформаційної держави, Естонія створила один із найрозвинутіших електронних урядів у Європі, особливо у сфері інфраструктури цифрових державних послуг [20; 12]. Відповідно до звіту Європейської комісії про електронний уряд в Естонії за травень 2018 року, ця країна набрала значно вище середнього показника по ЄС за всіма індикаторами електронного урядування, такими як «відсоток осіб, які використовують Інтернет для взаємодії з державними органами», «орієнтація на користувача» і «прозорість» [5].

Естонія посідає 7 місце в європейському Індексі цифрової економіки та суспільства (DESI) за 2021 рік з балом, що є вищим за середній показник по ЄС. Водночас Естонія посідає перше місце в ЄС за обсягом загальнодоступних цифрових державних послуг та продовжує залишатися лідером у цій галузі. Частка користувачів електронного уряду повільно зростає останніми роками, і на них припадає 89% від загальної кількості користувачів Інтернету в країні. Естонія покращила свій результат 2020 року за кількістю користувачів, які використовують попередньо заповнені форми, отримавши 97 балів зі 100, що значно перевищує середній показник по ЄС (63) [20].

99% державних послуг в Естонії доступні онлайн, 98% громадян Естонії використовують eID, створюючи понад 10 мільйонів цифрових підписів на рік. Використання X-Road заощадило естонській адміністрації 804 робочих роки порівняно з попередніми календарними роками, і, за оцінками, використання електронного підпису заощаджує 2% ВВП Естонії щороку. Сектор ІКТ формує близько 7% ВВП Естонії. Естонія витрачає приблизно 1,1-1,3% державного бюджету на цифровізацію при фактичній потребі близько 1,5%. Для порівняння, аналогічний показник у Фінляндії становить 1,4%, а у Данії – 2,4% [20].

Окремо треба відзначити зусилля естонського уряду з подолання цифрового розриву у країні. В процесі інформатизації країни було забезпечено широкосмуговий доступ до мережі Інтернет в усіх школах на всій території Естонії, проведено навчання методології ІКТ та доступу до інструментів ІКТ для вчителів та учнів. Крім того, до 2002 року уряд створив безкоштовну мережу Wi-Fi, яка охопила більшість населених пунктів країни. Крім того, протягом 2002, 2009 та 2010 років загалом 100 000 громадян – 10% дорослого населення Естонії – пройшли безкоштовні базові курси комп'ютерної грамотності, а по всій країні було відкрито 500 додаткових публічних закладів доступу до Інтернету, таких як інтернет-кафе та бібліотеки. У результаті цих заходів станом на липень 2016 року 91,4% естонців користувалися Інтернетом, порівняно з 28,6 % у 2000 році [14].

Зараз Естонія є країною з найбільшою в Європі кількістю компаній вартістю понад мільярд доларів («єдинорогів») на душу населення. Загалом там існує сім «єдинорогів», заснованих естонцями та/або розташованих в Естонії. Естонія посідає 5 місце за цифровими навичками населення, що робить її однією з найкращих країн у Європі: 62% естонців володіють принаймні базовими цифровими навичками, тому країна значно перевищує середній рівень по ЄС за цим показником. Використання електронних рахунків-фактур різко зросло: в 2021 році 62% компаній їх використовували, порівняно з 23% у 2020 році, і це значно перевищує середній показник по ЄС (32%) [20].

Швеція є показовим прикладом того, як виглядає інституалізація цифрової держави в національних кордонах окремо взятої країни.

Головна мета шведської політики у сфері електронного зв'язку, ІТ та поштових послуг полягає в тому, щоб кожен громадянин мав стабільний доступ до соціально та економічно ефективної інфраструктури та пов'язаних із нею соціальних послуг у довгостроковій перспективі [2, 219]. Перший офіційний виклад шведського бачення розбудови інформаційної держави на політичному рівні датується серединою 1990-х років [7, 89]. В 1994 році урядова ІТ-комісія оприлюднила доповідь під назвою «Інформаційні технології – крила для людських здібностей». Завдання ІТ-комісії полягало в тому, щоб сприяти використанню переваг інформаційних технологій у Швеції для покращення якості життя населення та підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни. Пізніше, у 1998 році, урядом Швеції був розроблений план під назвою «Зміна часу, зміна умов». У цьому документі, зокрема, описано, як зароджується нове суспільство – суспільство знань. Також в ньому була зроблена спроба відповісти на три основних запитання: як використання ІТ може сприяти зростанню та зайнятості? Як можна підвищити доступність ІТ у суспільстві? Якими будуть наслідки використання ІТ і які стратегічні рішення необхідно прийняти [29, 9]?

У 2000 році шведський уряд представив комплексне бачення розвитку інтегрованого суспільства, так званий «Законопроект про інформаційно-комунікаційні технології – інформаційне суспільство для всіх». Цей урядовий законопроект, висунутий тодішнім соціал-демократичним урядом, передбачав дворівневу стратегію, в якій були інтегровані як економічні, так і демократичні фактори.

Шведський уряд розраховував на потенціал Інтернету та ІКТ для зміцнення інституту демократичного громадянства в частині посилення публічного контролю над урядом, інтенсифікації суспільного діалогу та розширення демократії участі [19, 347-363]. На офіційному рівні проголошувалося, що побудова інформаційного суспільства для всіх має бути реалізована у трьох головних сферах: довіра до ІТ (підвищення безпеки та впевненості); компетентність у застосуванні ІТ (більше ноу-хау, наявність базових навичок використання ІКТ у всіх громадян); вільний доступ громадян до послуг інформаційного суспільства, зокрема до ІТ [29, 10].

У 2010 році було офіційно представлено нове бачення ЄС щодо інформаційного суспільства. Цей план називався «Європейський цифровий порядок денний – Європа 2020. Стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання». Цей документ замінив попередні ініціативи (eEurope та i2010). Загальна мета цифрового порядку денного полягає в тому, щоб «забезпечити стійкі економічні та соціальні вигоди від єдиного цифрового ринку на основі швидкого та надшвидкого Інтернету та сумісних програм» [4, 3]. Оскільки документ розроблений зокрема у відповідь на економічну кризу, у ньому зроблено акцент на економічному розвитку.

Статистичні дані підтверджують, що Швеція стала однією з провідних держав у Європі у розвитку інформаційного суспільства. Свідченням цьому є те, що вже станом на 2010 рік 88% шведських домогосподарств мали доступ до мережі Інтернет вдома. Серед ЄС тільки Нідерланди (91%) і Люксембург (90%) мали вищий рівень проникнення Інтернету. 88% громадян Швеції користувалися Інтернетом принаймні раз на тиждень. Це робить Швецію (разом з Нідерландами – 88%) абсолютним лідером в ЄС. 68% громадян Швеції використовували Інтернет для взаємодії з державними органами протягом останніх 12 місяців. В ЄС лише Данія мала вищий відсоток (78%) використання послуг електронного уряду [10].

У 2009 році Швеція розробила стратегію розвитку інфраструктури широкосмугового зв'язку до 2020 року. Поставлені у ній цілі перевершували цілі, які були встановлені більшістю партнерів, а також ті, що містилися у Цифровому порядку денному для Європи. Основною ціллю стратегії було до 2020 року досягти 90% покриття домогосподарств і підприємств зв'язком зі швидкістю 100 мегабіт на секунду (Мбіт/с) [18, 36-37].

Державними органами, що відповідають за стратегію широкосмугового зв'язку в Швеції, є Міністерство підприємництва та інновацій, Управління пошти та зв'язку Швеції (PTS) і Форум широкосмугового зв'язку, що діє в межах PTS [18, 36-37]. Політика цифровізації в Швеції є спільною відповідальністю урядових установ, які формують єдиний інтегрований державний орган, що складається з офісу прем'єр-міністра, міністерств і офісу з адміністративних справ. У межах цього колективного органу три міністри несуть основну відповідальність за політику інформатизації: міністр житлово-комунального господарства та цифро-

вого розвитку, міністр підприємництва та інновацій і міністр державного управління.

Міністр підприємництва та інновацій реалізує політику сприяння використанню цифрових технологій у бізнесі та сприяння інноваціям у цифровій сфері. Міністр державного управління реалізує політику щодо вдосконалення послуг електронного урядування, публічної інформації і відкритих державних даних (OGD), а також сприяння використанню цифрових технологій у державному секторі. Нарешті, міністр житлово-комунального господарства та цифрового розвитку імплементує політику покращення доступу, якості та використання широкосмугової та телекомунікаційної інфраструктури. Він також несе відповідальність за ті аспекти політики цифровізації, які виходять за межі повноважень інших міністерств [15, 16].

У Швеції закон про бюджет передбачає окремий рядок витрат на «Політику інформаційного суспільства», що охоплює загальні питання цифровізації та використання інформаційних технологій; електронний зв'язок, пошту та основні платіжні послуги. Сюди ж відносять витрати на Національне агентство пошти та телекомунікацій (PTS), яке є регуляторним органом у сфері електронних комунікацій та поштових послуг, а також Форум широкосмугового зв'язку (Broadband Forum) та Раду з цифровізації (Digitalization Council) [15, 16].

Шведський уряд намагався посилити формальні механізми координації за допомогою двох політичних ініціатив. По-перше, створення Ради з цифровізації (Digitalisation Council) [26] навесні 2017 року. Рада складається з десяти осіб і діє під керівництвом міністра житлово-комунального господарства та цифрового розвитку. Її завдання полягає в тому, щоб сприяти реалізації урядової політики інформатизації, одночасно покращуючи координацію між різними урядовими та громадськими організаціями, а також між державними та приватними суб'єктами.

Другою ініціативою уряду Швеції для посилення координації стало створення «Агентства з цифровізації державного сектору» у вересні 2018 року. Ця ініціатива стала результатом врахування висновків звіту незалежного розслідування, опублікованого в березні 2017 року, у якому зазначається, що Швеція відстає від низки країн за темпами оцифрування державного сектору, і це пояснюється двома обставинами. Перша пов'язана з тим, що уряд делегував відповідальність за цифровізацію державного сектору відразу кільком непов'язаним установам. А друга полягає у відсутності чітких урядових інструкцій для відповідальних установ щодо цифровізації. У результаті, установи-провайдери підійшли до цифровізації в основному як до інструменту підвищення внутрішньої ефективності, а не як до можливості надавати нові та кращі послуги кінцевим користувачам. Відтак на підставі цієї оцінки уряд вирішив створити установу, яка буде нести загальну відповідальність за цифровізацію державного сектору [15, 19].

З 1990-х років Фінляндія є визнаним світовим лідером у впровадженні і використанні інформаційно-комунікаційних технологій для переформатування своєї економіки та реформування державного сектору. Країна торує свій власний шлях до формування електронного уряду через розвиток державних онлайн послуг, обмін даними, відкритий уряд, захист конфіденційної інформації та формування спільного бачення інформаційного суспільства зі збереженням фундаментальних цінностей фінського суспільства.

Фінляндія є учасницею багатьох глобальних рейтингів. Зокрема, Фінляндія є найстабільнішою країною у світі відповідну до Fund for Peace Fragile States Index, 2013-2020. Ця країна посідає перше місце за доступністю новітніх технологій (WEF Global Competitiveness Report 2017–2018). Згідно з Індексом цифрової економіки та суспільства Європейської комісії (DESI), Фінляндія є найбільш цифровізованою країною в Європі. За рівнем державних онлайн-послуг Фінляндія посіла 2-е місце в Європі та 6-е місце в світі відповідно до опитування ООН щодо електронного уряду (2018). Фінляндія посідає 5 місце у світі за Глобальним індексом відкритих даних (2020) та займає перше місце за рівнем колаборації між університетами та промисловістю згідно з оцінкою ЄС [6].

У серпні 1998 року Фінляндія стала першою країною, де на 100 жителів припадало понад 50 мобільних телефонів, а вже у грудні 1998 року в країні мобільних телефонів було більше, ніж дротових. Фінляндія стала першою країною, яка видала ліцензії на мобільні мережі третього покоління. Станом на 2017 рік Фінляндія займала друге місце у світі за рівнем проникнення мобільного широкосмугового зв'язку зі 147 абонентами на 100 жителів, поступаючись лише Японії (152 абонента). У 2016 році 94% осіб у віці 16-74 років у Фінляндії були користувачами Інтернету (порівняно з 77% у 2006 році) [17].

Перша фінська стратегія інформаційного суспільства, як складова національної стратегії, була опублікована в 1994 році. У ній акцентувалася увага на використанні можливостей ІКТ і боротьби з можливими загрозами в інформаційній сфері [27]. Її основні цілі були включені в офіційну платформу наступного уряду. Ініціатива національного Форуму інформаційного суспільства навесні 1997 року щодо реформування цієї стратегії була підтримана національним Комітетом інформаційного суспільства, Державною радою та Національним фондом досліджень і розвитку. У 1999 році новий уряд включив кілька ініціатив інформаційного суспільства до своєї офіційної програми. Стратегія інформаційного суспільства Фінляндії фокусується

на розвитку нових можливостей, які відкривають інформаційні технології у площині особистісного розвитку, міжсуб'єктної взаємодії та реалізації державних політик. Під час свого головування в ЄС у 1999 році Фінляндія активно просувала використання ІКТ у компаніях як важливий фактор підвищення конкурентоспроможності [16].

В контексті формування інформаційного суспільства у Фінляндії корпоративна модель управління була ексклюзивною до кінця 1990-х років. Але на стику минулого і нинішнього століть неурядовий сектор став активніше залучатися до цього процесу. Такі багатосторонні групи зацікавлених осіб, як консультативна рада інформаційного суспільства, що діяла впродовж 1999–2003 років, та її наступниця – рада інформаційного суспільства (2003–2007) – стали прикладами більш інклюзивного підходу. Очолювана прем'єр-міністром рада інформаційного суспільства була урядовим дорадчим органом з питань інформаційного суспільства, яка слугувала для узгодження позицій і до якої входили міністри, високопоставлені державні службовці, директори корпорацій, а також представники кількох неурядових організацій, таких як Ліга Маннергейма за захист дітей, Союз для сільської освіти, Робітничої освітньої асоціації та Фінської асоціації споживачів [21, 408].

Фінський уряд активно розробляв стратегічні документи, на підставі яких здійснювалася побудова інформаційної держави. Серед таких документів можна виділити Національну стратегію інформаційного суспільства на 2007–2015 роки та «Цифровий порядок денний 2011–2020: Продуктивна та винахідлива Фінляндія», якими вносилися оновлення в попередній документ. У 2015 році була ухвалена програма уряду на 2015-2020 роки, в якій передбачалося 5 пріоритетів, серед яких – «цифровізація, експериментування та дерегуляція» [22, 24].

Повноваження з формування інформаційної держави розподілені у Фінляндії між кількома державними установами. Міністерство транспорту і комунікацій відповідальне за реалізацію програми «Digi 2», яка передбачає побудову сприятливого середовища для розвитку цифрових бізнес-операцій, розгортання широкосмугового зв'язку та 5G. Міністерство економіки та зайнятості разом з Міністерством фінансів відповідають за оцифрування послуг державного сектору. JulkICT (департамент ІКТ державного сектору) відповідає за загальний розвиток цифрових послуг у державному секторі та інтеграцію спільних проектів. DigiNYT (моніторингова група) відповідає за моніторинг і координацію впровадження проектів державного сектору, пов'язаних із цифровізацією та автоматизацією, згідно з цілями програми уряду Фінляндії щодо цифровізації [22, 24].

Також до процесу цифровіазації додалася Business Finland – урядова агенція, створена на основі Tekes [28] (Фінської агенції фінансування технологій та інновацій), яка знаходиться в підпорядкуванні Міністерства економіки та зайнятості. Tekes було головною державною фінансовою та експертною організацією з досліджень і технологічного розвитку у Фінляндії, заснованою у 1983 році. Tekes фінансує промислові науково-дослідні проекти, а також проекти в університетах і науково-дослідних інститутах. Особливу увагу установа приділяє складним інноваційним та венчурним проектам.

Міністерство економіки та зайнятості проводить роботу з цифровізації в різних секторах, пов'язаних з даними і цифровою економікою. Поточні програми та проекти включають програму ШІ, програму розвитку транспортного сектору та роботу з просування економіки цифрових платформ. Крім того, Міністерство працює над програмою розвитку кібербезпеки. Її ціль полягає у тому, щоб цифровізація використовувалася якомога ефективніше в усіх секторах економіки, а підприємства могли без ризику використовувати нові можливості.

Роль уряду у формуванні складових інформаційної держави можна відчути, аналізуючи цифри. Так, 3% ВНП Фінляндії йдуть на дослідження та розробки порівняно з 1,2% в середньому по інших країнах ОЕСР [9]. Великі інвестиції в дослідження та розробки є ключовим пунктом для Фінляндії як через технологічні інновації, так і через культурний інтерес. Однією з причин швидкого розвитку інформаційного суспільства у Фінляндії є те, що фіни прагнуть запровадити технологічні інновації у своїй роботі та повсякденному житті. Фінська модель побудована на визнанні того, що найважливішим в інформаційному суспільстві є вплив інформації та пов'язаних з нею технологій на суспільство та економіку. На думку М.Кастельса і П.Хіманена, роль уряду у цьому процесі є вирішальною [3, 140-152]. Понад те, дослідники прямо відзначають, що процесом технологічного розвитку та економічного зростання у Фінляндії активно керував уряд [8, 49]. До того ж фінський уряд демонструє міцний зв'язок між економічним зростанням і культурним розвитком завдяки створенню комплексної системи, яка надає рівний доступ до інформаційних технологій і ресурсів усім громадянам. Фінський уряд підтримував відкритий ринок, завдяки чому, на відміну від більшості інших країн, виробники обладнання повинні були конкурувати один з одним, що призвело до формування конкурентного розвитку галузі телекомунікацій. Держава також лібералізувала надання послуг мобільного зв'язку раніше, ніж в інших країнах, і таким чином забезпечила швидкий, конкурентний розвиток послуг мобільного зв'язку [8, 49].

Проти попри те, що уряд відігравав активну роль у процесі формування інститутів інформаційної держави у Фінляндії, він не керував всіма без винятку процесами. Так, наприклад, у Фінляндії важливу роль відіграє рада з науково-технічної політики, яка складається з високопоставлених представників уряду, промисловості, профспілок та університетської освіти. Місія цього органу – представляти ширший погляд на технологічні потреби інформатизації держави, доносячи зокрема бачення промисловості. Наприклад, позиція промисловців часто призводить до пошуку кадрів у фінських університетах. Назагал тісна співпраця між фінським бізнесом та освітніми закладами перебуває на вищому рівні, ніж можна спостерігати зазвичай у розвинутих економіках [8, 49].

Висновки. За результатами розгляду особливостей процесу формування атрибутів інформаційної держави у декількох європейських країнах можна зробити висновок, що процесом технологічного розвитку та економічного зростання здебільшого керував уряд. Значною мірою саме від ініціативності та вправності національних урядів залежав прогрес у впровадженні передових технологій та місця у глобальних рейтингах конкурентоспроможності, цифровізації, свободи. Таким чином, існує чітка кореляція між політичним вибором правлячих еліт і набором політичних альтернатив щодо того, які інститути і у який спосіб формуватимуть інформаційну державу.

Попри те, що дослідники тривалий час об'єктом своїх наукових пошуків називали інформаційне суспільство, очевидно, що основні зміни у ролі інформації та створенні інформаційної інфраструктури відбуваються на рівні окремих держав через реалізацію ними державної інформаційної політики із залученням наявних і спеціально створених політичних інститутів. Держави регулюють ринки товарів і послуг, необхідних для розвитку інформаційної інфраструктури, заохочують створення багатосторонніх груп зацікавлених осіб та розробку ними узгоджених рішень, стимулюють розвиток окремих галузей економіки за рахунок податкових пільг, інвестують в освіту, науку і інформаційну грамотність, дослідження і розробки, надають галузеві преференції тощо.

Базовим індикатором інформаційної держави є доступ громадян до системи передачі інформації, який в ідеальних умовах має сягати 100%. Доступ має три параметри – технологічний (покриття Інтернетом), технічний (наявність пристроїв, що уможливлюють доступ) та практичний (наявність професійних знань і умінь для доступу).

Формування інформаційної держави залежить від кількох факторів: економічного (достатній рівень доходу та доступність технологій громадянам), освітнього (високий середній рівень грамотності населення для використання технологій та достатньої кількості фахівців для експлуатації новітніх технологій), політичного (наявність гарантованих державою свобод, передусім, свободи слова та інформації).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Big Data Statistics 2023: How Much Data is in The World? URL: https://firstsiteguide.com/big-data-stats/
2. Bradley G. Social and community informatics. London and New York: Routledge, 2006. 280 p.
3. Castells M., Himanen P. The information society and the welfare state: the Finnish model. Oxford: Oxford University Press, 2002. 200 p.
4. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Digital Agenda for Europe. Brussels, 26.8.2010. P.3. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=DA
5. European Commission. Government in Estonia. 2018. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment_in_Estonia_2018_0.pdf
6. Finland as a global leader of digitalization. URL: https://toolbox.finland.fi/themes/functionality-and-wellbeing/finland-as-a-global-leader-of-digitalization/
7. Henten A., Kristensen T. Information society visions in the Nordic countries. *Telematics and Informatics* 17(1-2), 2000. Pp.77-103.
8. Himanen P., Castells M. Institutional models of the network society: Silicon Valley and Finland. In: *The network society: a cross-cultural perspective* / edited by Manuel Castells. Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA, 2004. P.49-84.
9. Holland G. Information society: European considerations in economic and cultural contexts. *Library Philosophy and Practice.* Vol. 8, #2. Spring 2006. URL: https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1085&context=libphilprac
10. Internet access and use in 2010. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STAT_10_193
11. Kattel R., Mergel I. Estonia's digital transformation: Mission mystique and the hiding hand. Working Paper. University College London Institute for Innovation and Public Purpose (IIPP). 27 September 2018. URL: https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/sites/public-purpose/files/iipp-wp-2018-09_estonias_digital_transformation.pdf
12. Kattel R. Is Estonia the Silicon Valley of digital government? UCL Institute for Innovation and Public Purpose. September 28, 2018. URL: https://medium.com/iipp-blog/is-estonia-the-silicon-valley-of-digital-government-bf15adc8e1ea
13. Kitsing M. An evaluation of eGovernment in Estonia. Paper prepared for the conference "Internet, Politics and Policy 2010: An Impact Assessment" at Oxford University. 16-17 September 2010 // http://blogs.oii.ox.ac.uk/ipp-conference/sites/ipp/files/documents/IPP2010_Kitsing_1_Paper_0.pdf

14. Larsson L. e-Estonia, the information society since 1997. URL: https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/e-estonia-information-society-since-1997

15. OECD (Directorate for science, technology and innovation committee on digital economy policy) Going Digital: Policy Review of Sweden. URL: https://one.oecd.org/document/DSTI/CDEP(2018)4/CHAP6/en/pdf

16. OECD. Highlights from the OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017 – The Digital Transformation: Finland. URL: https://www.oecd.org/digital/ieconomy/2004573.pdf

17. OECD. Finland. URL: https://www.oecd.org/finland/sti-scoreboard-2017-finland.pdf

18. OECD. Infrastructure for Sweden's digital economy. In: *OECD Reviews of Digital Transformation: Going Digital in Sweden.* Paris: OECD Publishing, 2018. Pp.35-72. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-reviews-of-digital-transformation-going-digital-in-sweden_9789264302259-en#page7

19. Olsson T., Sandström H., Dahlgren P. An information society for everyone? *Gazette* 65(4-5). 2003. Pp. 347-363.

20. Paraskevopoulos D. Estonia – a European and global leader in the digitalisation of public services. 2021. URL: https://e-estonia.com/estonia-a-european-and-global-leader-in-the-digitalisation-of-public-services/;

21. Pelkonen A. Reconsidering the Finnish model – information society policy and modes of governance. *TRAMES*. 2008, 12(62/57), 4. Pp.400-420. URL: https://www.researchgate.net/publication/228341196_Reconsidering_the_Finnish_Model-Information_Society_Policy_and_Modes_of_Governance

22. Randall L., Berlina A. Governing the digital transition in Nordic Regions: The human element. 78 p. URL: http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1295022/FULLTEXT01.pdf

23. Statistics about Internet voting in Estonia. URL: https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-internet-voting-estonia

24. Ströbele M., Leosk N., Trechsel A. Two countries, two decades, two outcomes: a brief comparison of e-government solutions in Estonia and Switzerland. Commissioned by Procivis. Zurich, xUpery Ltd. 2017. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/5fae427738578ff4a330efe3/60006196baac89849662a3c4_Procivis%20–%C2%A0eGovernment%20progress%20report%20for%20Switzerland.pdf

25. Suzuki, H., Hashimoto, Y. & Ishii, K. Measuring Information Behavior: A Time Budget Survey in Japan. *Social Indicators Research.* 42, 1997. Pp. 151–169. URL: https://doi.org/10.1023/A:1006883609105

26. Swedish National Digitalisation Council. URL: www.digitaliseringsradet.se/en

27. Tapper H. Information Society Strategy – Seeking New Solutions for Post-Modern Societies. The Case of Finland. URL: https://www.researchgate.net/profile/Helena-Tapper/publication/237556361_Information_Society_Strategy_-_Seeking_New_Solutions_for_PostModern_Societies_The_Case_of_Finland/links/5745be3d08ae298602f9e594/Information-Society-Strategy-Seeking-New-Solutions-for-PostModern-Societies-The-Case-of-Finland.pdf

28. Tekes, the Finnish Funding Agency for Technology and Innovation. URL: https://helsinkibusinesshub.fi/tekes-the-finnish-funding-agency-for-technology-and-innovation

29. Verdegem P., Fuchs C. Towards a Participatory, Co-operative and Sustainable Information Society? *Nordicom Review.* 34 (2013) 2. Pp.3-18.

National features of the informational state development

Balan Sergii Viktorovych

PhD in Political Science,
Senior Research Fellow
at the Department of Interdisciplinary
and Comparative Legal Studies
V. M. Koretsky Institute of State and Law
of National Academy
of Science of Ukraine
Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9421-7037

Relevance of the issues discussed in the article is provoked by the constant growth of the role of information in social and political processes. Despite the fact that information has always been an important aspect of social interaction, the rapid development of information and communication technologies raises a set of questions related to possession, exchange, storage, and use of information.

The purpose of this publication is to investigate the national features of the formation of an informational state in designated Northern European countries (Estonia, Finland, Sweden), renowned for a high degree of information and communication technologies penetration into social relations and the process of exercising state power.

The methodological basis of the research embraces a set of approaches inherent in political science: institutional, systemic, and comparative methods.

The article highlights the process of the informational state formalization through development and implementation of state programs, adoption and improvement of legislation, as well as the formation of state institutions responsible for information transformation, including information security, as well as creating, transmitting, using, and storing information.

It is argued that the main challenges faced by national governments in the process of forming an informational state are ensuring public access (technical, technological and practical) to the Internet along with overcoming the digital divide.

The article proposes a set of quantitative criteria that can be used to determine the effectiveness of the informational transformation of a separately defined state by comparing it with a target group whose achievements are questionable due to precise statistical data.

It was found that the formation of an informational state through information transformation is not spontaneous. Achieving qualitative changes requires the state to make targeted efforts in the form of a detailed state policy based on a step-by-step strategy for achieving changes, adoption of proper legislation, and creation of an effective system of state institutions.

Key words: *informational state, information society, political institutions, institutionalization, transparency and accountability of government, democracy, information security, public policy, public administration, legal regulation, informational transformation.*

Бурдяк Віра Іванівна
Клим Руслана Дмитрівна

Особливості діяльності уряду Болгарії в процесі реалізації євроінтеграційного курсу країни

УДК 342.51(497.2):061.1ЄС-044.247
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.3

Бурдяк Віра Іванівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2,
Чернівці, Україна
ORCID: 0000-0003-0037-2173

Клим Руслана Дмитрівна
аспірантка кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2,
Чернівці, Україна
ORCID: 0000-0001-8305-3949

Вивчення болгарського досвіду урядової діяльності щодо реалізації євроінтеграційних завдань є надзвичайно актуальним і для України, яка законодавчо закріпила курс на європейську інтеграцію, набула статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу та проводить реформи спрямовані на виконання Копенгагенських критеріїв.
Метою статті є дослідження особливостей діяльності уряду Болгарії щодо реалізації євроінтеграційного курсу країни, що зумовило необхідність розв'язання наступних дослідницьких завдань: з'ясувати основні законодавчі повноваження та функції Міністерської ради Болгарії; здійснити аналіз нормативно-правових актів, які супроводжують урядову політику щодо інтеграції Республіки Болгарія до ЄС; охарактеризувати процес модернізації публічного управління в контексті набуття членства в Європейському Союзі. Для досягнення окресленої мети та поставлених завдань було застосовано комплексну методологію, в яку інтегровано інструментарій неоінституціонального, нормативного та структурно-функціонального підходів.
У статті визначено, що уряд – Міністерська рада Болгарії є центральним колегіальним органом виконавчої влади, який реалізує зовнішню та внутрішню політику країни. Вказано, що уряд контролює виконання державного бюджету та організовує управління державним майном, забезпечує громадський порядок і національну безпеку, здійснює загальне керівництво державною адміністрацією, обороною та збройними силами, спрямовує та реалізує політику Республіки Болгарія як члена ЄС і НАТО, координує діяльність інших органів виконавчої влади щодо реалізації єдиної державної політики.
З'ясовано, що інтеграція до ЄС була стратегічним напрямом у діяльності усіх Міністерських рад Республіки Болгарія, що відображала національні інтереси та прагнення болгарських громадян бути рівними серед інших європейських народів. Наголошено, що цей процес супроводжувався прийняттям низки урядових документів та контролем за їх реалізацією. Так, зусиллями всіх урядових кабінетів, Болгарія виконала Копенгагенські критерії для вступу до Європейського Союзу.
Зауважено, що після набуття членства в ЄС Міністерська рада здійснювала структурні перетворення в публічній адміністрації, впроваджувала електронне урядування, продовжила реформу децентралізації щодо передачі повноважень та засобів для їх реалізації від центральних до місцевих органів влади, реалізовувала реформу судової системи та проводила антикорупційну політику.
Ключові слова: *Республіка Болгарія, Міністерська рада, Європейський Союз, європейська інтеграція, реформа публічного управління.*

Вступ. Систему виконавчої влади Республіки Болгарія до 1989 р. можна визначити як спадщину радянського типу з високо централізованими державними структурами та надзвичайно великим впливом Комуністичної партії Болгарії, правляче місце якої було гарантовано Конституцією. Проголошене в середині 1990-х рр. бажання Болгарії стати повноправним членом ЄС вимагало багатьох змін у різних сферах державного управління та суспільного життя. Офіційна позиція більшості експертів і політиків полягала в тому, що «майже нічого з тоталітарного періоду не може служити новим структурам і новій адміністрації». Це стало початком реформи публічної служби, яка була пріоритетним напрямом діяльності всіх болгарських урядів.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження особливостей діяльності уряду Болгарії щодо реалізації євроінтеграційного курсу країни. Для досягнення означеної мети автори визначили наступні дослідницькі завдання: з'ясувати основні законодавчі повноваження та функції Міністерської ради Болгарії; здійснити аналіз нормативно-правових актів, які супроводжують урядову політику щодо інтеграції Республіки Болгарія до ЄС; охарактеризувати процес модернізації публічного управління в контексті набуття членства в Європейському Союзі.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети та поставлених завдань було застосовано комплексну методологію, в яку інтегровано інструментарій наступних підходів: неоінституціонального, що дозволив дослідити Міністерську раду Болгарії як ключовий політико-управлінський інститут, що здійснює внутрішню та зовнішню політику країни, зокрема щодо інтеграції до ЄС; нормативного, який використано для аналізу змісту урядових нормативно-правових документів щодо реалізації євроінтеграційного курсу країни; структурно-функціональний при з'ясуванні ключових аспектів реформування системи публічного управління.

Результати. Відповідно до законодавства Міністерська рада (МР) Республіки Болгарія (РБ) є центральним колегіальним органом виконавчої влади із загальною компетенцією, що складається

з прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів і міністрів. Свою діяльність вона здійснює на засадах «законності, гласності, колегіальності, централізації та координації у формуванні й реалізації політики, децентралізації оперативних функцій у здійсненні виконавчої влади, взаємодії та співробітництва» [19]. Міністерська рада спрямовує та здійснює внутрішню й зовнішню політику країни [6]. Реалізує єдину інформаційну політику щодо діяльності уряду та його адміністрації. МР контролює виконання державного бюджету та організовує управління державним майном, забезпечує громадський порядок і національну безпеку, здійснює загальне керівництво державною адміністрацією, обороною та збройними силами, спрямовує та реалізує політику Республіки Болгарія як члена ЄС і НАТО, координує діяльність інших органів виконавчої влади щодо реалізації єдиної державної політики.

Уряд, враховуючи важливість демократичних змін, успішного протистояння викликам XXI століття та становленням РБ як сучасної європейської країни, що стабільно розвивається, з чіткою національною ідентичністю, дотриманням принципів законності та верховенства права, ринковою економікою та новою соціальною політикою, прийняв «Стратегію побудови сучасної адміністративної системи Республіки Болгарія» [12].

Документ представляє загальне бачення уряду щодо створення нової ефективної структури публічного управління. Цей процес полягає у застосуванні загальноприйнятих демократичних принципів при формуванні та організації діяльності органів управління в системі виконавчої влади, подоланні ієрархічних суперечностей і структурних недосконалостей, усуненні дублюючих підрозділів, використанні інформаційних технологій, підвищенні ефективності надання адміністративних послуг. Передбачалось створення системи координації між державними органами та децентралізацію управлінських повноважень. Відповідно до Стратегії МР є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію єдиної державної політики, а місцева адміністрація здійснює її в муніципалітетах з урахуванням регіональної специфіки та інтересів.

Окрім того, Стратегія запровадила ефективну систему добору кадрів, визначила статус та функції державного службовця, створила систему оцінки та контролю за їх діяльністю, що обмежує умови для корупції, заклала фундамент для побудови сучасного державного управління, що мало вирішальне значення для практичної реалізації економічних і соціальних перетворень у суспільстві.

Переговори про вступ Болгарії до Європейського Союзу, які розпочалися у лютому 2000 р. визначили нові функції Міністерської ради щодо реалізації євроінтеграційного курсу країни. Уряд був відповідальний за підготовку до членства та ведення переговорів про вступ, а саме: щодо вирішення політичних питань інтеграції з ЄС; обговорення та затвердження документів щодо виконання Угоди про асоціацію; адаптації законодавства РБ до європейських стандартів; затвердження фінансових меморандумів щодо освоєння фінансової підтримки, наданої Європейським Союзом Болгарії.

Слід наголосити, що підготовка публічної адміністрації до європейського адміністративного простору включала широкий спектр вимог. Так, по-перше, необхідно було здійснити горизонтальну адміністративну реформу, яка б мала покращити загальну якість державної служби, що мала відбуватися на основі кар'єри, підкріплюючись належною законодавчою базою щодо оплати праці, навчання, захисту державних службовців від політичного втручання тощо. По-друге, вимагалося проведення вертикальної адміністративної реформи, яка передбачала створення інституцій стосовно сприяння впровадженню європейського права в різних секторах публічного управління. По-третє, потрібно було створити механізми координації з європейськими інституціями.

У відповідь на нові виклики, пов'язані з етапом інтенсивних переговорів про вступ до ЄС, Міністерська рада підготувала оновлення своєї програми «Болгарія 2001», утворила Директорат «Європейська інтеграція та відносини з міжнародними фінансовими установами» і прийняла «Стратегію прискорення переговорів щодо вступу Болгарії до Європейського Союзу» [13]. На думку Г. Пеєва, «найбільш позитивним кроком інтеграції є те, що уряд завершив перегляд адміністративних структур, ролі та персоналу міністерств, відомств і міських адміністрацій. Згідно з новими положеннями про структуру міністерств, кожне міністерство створило окремий підрозділ з питань інтеграції в ЄС» [9]. Ці зміни в Міністерській раді були спрямовані на позитивні зрушення для діалогу між Республікою Болгарія та Євросоюзом.

У контексті виконання економічних критеріїв вступу, згідно з рекомендаціями Регулярного звіту, уряд мав забезпечити прозорість процедур приватизації державних підприємств; лібералізацію цін, подальший розвиток ринку праці, капіталу та землі; сприяти конкурентоспроможності болгарської економіки шляхом ринкової реструктуризації підприємств; вжити заходи для покращення бізнес-середовища та стимулювання внутрішніх і зовнішніх інвестицій, зокрема шляхом спрощення правових та адміністративних процедур; реструктуризації енергетичного сектору та зміцнення банківської системи [1].

З метою виконання юридичних умов для набуття Болгарією членства в Європейському

Союзі, Міністерська рада прийняла низку стратегій щодо подальшого розвитку політико-управлінських інститутів, реформування судової системи та боротьби з корупцією. Так, у жовтні 2001 р. було затверджено «Стратегію реформи судової системи Болгарії» [14]. Головна мета Стратегії полягала у розробці європейських стандартів для правосуддя, шляхом окреслення політичних і законодавчих пріоритетів реформи судової системи, яка мала підтримувати процес підготовки Республіки Болгарія до членства в Євросоюзі. Передбачалося, що реформування відбуватиметься за декількома напрямами. Один з напрямів стосувався вдосконалення структури судової системи шляхом створення спеціалізованих адміністративних судів, реструктуризації господарської юстиції та обмеження повноважень слідства на досудовій стадії кримінального провадження.

У Регулярному звіті Європейської Комісії за 2002 р. було визначено інституційний розвиток системи державного управління як такий, що має «необхідні структури, людські ресурси та управлінські навички, необхідні для застосування європейського права» [10].

Уряд розпочав уводити динамічну політику модернізації державного управління, спрямовану на посилення спроможності планувати, координувати та здійснювати переговорний процес з Європейським Союзом, а також підготовку державного управління до ефективної участі Республіки Болгарія в інституціях Євросоюзу після вступу. Також Міністерська рада прийняла «Стратегію модернізації державної адміністрації на 2003-2006 рр.» [15]. Документ ґрунтувався на принципах законності, надійності, передбачуваності, відкритості, прозорості, підзвітності, ефективності, узгодженості та партнерстві.

Міністерська рада усвідомлювала необхідність значних інвестицій, фінансових і людських ресурсів для досягнення загальних принципів і практик належного управління, характерних для європейського адміністративного простору. Уряд визначив конкретні заходи, спрямовані, по-перше, на зміцнення державної служби шляхом вдосконалення адміністративної спроможності та методів роботи, включаючи заходи щодо планування та розробки політики, механізмів консультацій з економічними та соціальними партнерами, покращення бізнес-клімату, запобігання та боротьбі з корупцією, інтеграції національних меншин та вразливих груп. По-друге, передбачив заходи щодо зміцнення адміністративної спроможності на центральному, регіональному та місцевому рівнях для застосування принципів належного врядування, як основної умови ефективного управління коштами від структурних фондів Євросоюзу та впровадження права ЄС. По-третє, реформа мала на меті створити атмосферу, яка б активно заохочувала інновації, впровадження практик та досвіду Європейського Союзу, формувала нову адміністративну культуру, орієнтовану на потреби болгарського суспільства.

Звісно, що модернізація державної адміністрації зумовила необхідність проведення більш ефективної антикорупційної політики та впровадження електронного урядування. Так, у жовтня 2001 р. уряд прийняв «Національну стратегію протидії корупції» [8], а у грудні 2002 р. першу «Стратегію електронного урядування» [16]. Крім того, Міністерська рада ухвалила «Стратегію підвищення кваліфікації працівників апарату управління» [17]. Процес змін у цьому напрямі реалізовувався шляхом запровадження принципів законності, лояльності, прозорості, відповідальності, професійного розвитку, передбачуваності дій, стабільності та політичної нейтральності для публічних службовців.

У звіті Європейської комісії, вказано, що впродовж 2003 р. «Болгарія продовжує виконувати політичні критерії» [11]. Зокрема, було досягнуто прогресу з ухваленням Програми та Плану заходів щодо реалізації «Стратегії модернізації державної адміністрації», які спрямовувалися на консолідацію законодавчої бази у цій сфері. Проте, відзначалося, що необхідно докладати додаткові зусилля для реформування державного управління та досягнення мети Болгарії мати кваліфіковану та ефективну державну службу в середньостроковій перспективі, та забезпечити ефективне впровадження права Євросоюзу.

Стосовно реформи судової системи Європейська комісія відмічала, що «впродовж звітного періоду в Болгарії продовжувався процес реформ, було внесено та прийнято ряд важливих законодавчих актів» [11]. Таким кроком уперед стало внесення змін до Конституції щодо статусу магістратів. Інші законодавчі заходи були спрямовані на скорочення тривалості судових розглядів та посилення судового контролю за виконанням рішень. Водночас Комісія відмічала, що необхідні подальші зусилля для реорганізації Слідчої служби як частини виконавчої влади, відповідно до кращих практик країн-членів ЄС. Окрім того, уряду необхідно було забезпечити достатній бюджет для безперебійного та більш ефективного функціонування судової системи.

Огляди й оцінки, проведені національними та міжнародними організаціями, підтвердили, що корупція все ще сприймалася в болгарському суспільстві, як серйозна проблема, хоча не було жодних повідомлень про погіршення ситуації [11]. Прийнята Стратегія й інші законодавчі зміни мали обмежувальний вплив на стримування загального рівня корупції. У звіті згадувалося про перші ознаки зменшення рівня «дрібної» корупції в митних органах, поліції та судовій системі, але сфери освіти

та охорони здоров'я поки що вважалися найбільш корумпованими секторами у державному управлінні. Корупційний тиск продовжував залишатися значним для бізнес-секторів, в яких нещодавні дослідження показали випадки корупції у сферах ліцензування чи кредитування, а також у сферах, пов'язаних з ухиленням від сплати податків і державними закупівлями.

Зауважимо, що впродовж передвступного періоду уряди Болгарії доклали цілеспрямованих зусиль для вдосконалення та впровадження правил і механізмів управління персоналом у публічній адміністрації, з метою підвищення якості та ефективності надання управлінських послуг громадянам та бізнесу. У перехідні роки було створено низку програм і проєктів, пов'язаних із вдосконаленням державної служби. Проте, суспільні очікування щодо їх реалізації були значно вищі за їх реальний поточний результат, що зумовило необхідність ініціювання Міністерською радою у 2006 р. законодавчих змін до двох основних законів, які стосувалися створення та функціонування виконавчої влади – «Закону про адміністрацію» [3] та «Закону про державних службовців» [4].

У названих законах особливо вказувалося на необхідність здійснення адміністративної реформи щодо відмежування політичного рівня в управлінні від адміністративного, регулювання процесу розробки політики, створення ефективного внутрішнього контролю, належного управління людськими ресурсами, зміцнення статусу та підвищення мотивації державних службовців.

Крім того, з метою підвищення адміністративної ефективності управління персоналом Міністерська рада в липня 2006 р. прийняла «Стратегію управління людськими ресурсами в державній адміністрації на 2006-2013 рр.», яка була спрямована на ефективне управління основним капіталом державної адміністрації – людьми, що в ній працювали, та на зовнішнє середовище – задоволеність громадян та бізнесу адміністративною послугою [18].

Водночас, розбудова адміністративного потенціалу, здатного здійснювати демократичні реформи, успішну інтеграцію країни до Європейського Союзу, надавати якісні адміністративні послуги, забезпечувати конкурентоздатність економіки та суспільно-політичну стабільність в суспільстві відповідно до принципів результативності, ефективності, прозорості та підзвітності – залишалися стратегічними пріоритетами політики болгарського уряду.

Для того, щоб реформа в державному секторі була ефективною, вона мала базуватися на моніторингу показників її реалізації, ретельному аналізі стану виконання та окресленні рекомендацій щодо оптимізації діяльності політико-управлінських інститутів. Відповідно до «Доповіді про стан виконання Стратегії управління людськими ресурсами в державній адміністрації за 2007 р.» [2] спостерігалися позитивні тенденції щодо збільшення кількості посад, призначення на які здійснювали на основі конкурсу. Так, у 2007 р. загальна кількість посад, зайнятих на конкурсній основі, зросла на 25,7% у порівнянні з 2006 р. До структур центрального та територіального управління було призначено 78 молодих спеціалістів, при плані 50. Спостерігалося збільшення кількості працівників, які пройшли навчання тривалістю більше одного місяця з 3335 осіб (2006 р.) до 4775 осіб (2007 р.). Водночас темпи зростання чисельності працівників апарату управління у 2007 р. порівняно з 2006 р. зменшилися [2].

Втім, у доповіді було вказано низку проблемних питань, які свідчили про тенденцію до постійного зменшення частки спеціалістів віком до 30 років у загальній кількості зайнятих в управлінні (12,1% за 2007 р., 13,0% за 2006 р., 13,3% за 2005 р.) та в призначенні їх на керівні посади за професійною ознакою (1,9% за 2007 р., 2,8% за 2006 р., 5,1% за 2005 р.), а плинність кадрів у структурах державного управління становила 13,7% у 2007 р. Крім того, за цей період було припинено трудові відносини з 4432 працівниками, тоді як у 2006 р. – з 4119 та у 2005 р. – з 2225 [2]. Попри це, лише невелика кількість адміністративних структур розробила та впровадила системи планування потреби в кадрах для наступності працівників, а також гнучкі графіки роботи.

Отже, для вдосконалення діяльності та підвищення якості реалізації пріоритетів і завдань Стратегії, Міністерська рада вживала додаткових заходів, що сприяли проведенню добору державних службовців на конкурсній основі, стимулювали адміністрації до впровадження гнучкого режиму роботи відділів надання адміністративних послуг, дослідження, розробку та впровадження систем планування кадрових потреб для наступності працівників, а також розвитку механізмів утримання та мотивації молоді для роботи в органах публічного управління. Особливу увагу було приділено створенню в структурах територіального та центрального управління умов оптимального використання коштів для підвищення кваліфікації працівників, зокрема вивченню іноземних мов, з огляду на членство Болгарії в Європейському Союзі та необхідністю розробки (управління) проєктами, які фінансували іноземні донори.

Зазначимо, що відповідно до «Моніторингового звіту щодо ступеня готовності Болгарії та Румунії до членства в ЄС за 2006 р.» [7] у РБ було досягнуто певного прогресу у сфері реформування системи правосуддя. Так, у Болгарії ввели правила, які створювали об'єктивні процедури для призначення й оцінки магістратів. Покращилось досудове провадження. Однак, потрібна була подальша

реформа Вищої ради правосуддя, зокрема з точки зору її підзвітності та здатності ефективно управляти судовою владою для забезпечення прозорості й ефективності судового процесу.

Проведений аналіз засвідчив, що законодавча база для боротьби з корупцією покращилася завдяки ухваленню змін до законів про політичні партії та про розкриття власності вищих державних службовців. Усіх міністрів зобов'язали оприлюднювати свої майнові декларації в Інтернеті. Однак, конкретних прикладів розслідувань або переслідувань у справах про корупцію на високому рівні було небагато. Корупція залишалася важкою проблемою [7]. У сфері відмивання грошей болгарське законодавство наразі в основному відповідає праву ЄС. Проте, застосування законодавства наразі обмежене, і нині в джерелах відсутні повідомлення про успішні судові переслідування за відмивання грошей.

Значного прогресу Болгарія досягнула в справі створення Інтегрованої системи адміністрування, фінансового контролю щодо процесу акредитації для запровадження розширеної децентралізованої системи в деяких структурах стосовно освоєння коштів структурних фондів, а також у таких сферах як сільське господарство, рибальство, захист споживачів та їх здоров'я, навколишнє середовище та соціальна політика. Проте, ще потрібні подальші кроки у справі соціальної інтеграції та діалогу, боротьби з дискримінацією та охороні здоров'я, страхування цивільної відповідальності, ядерної енергії та безпеки, фінансового управління і контролю майбутніх структурних фондів. Болгарія досягла успіхів і в плані макроекономічної стабільності та економічних реформ, що дозволило їй впоратися з конкурентним тиском і ринковими силами в Європейському Союзі. Однак, потрібні подальші дії для того, щоб Республіка Болгарія забезпечила стабільність реформи державного управління після вступу до ЄС.

Так, зусиллями всіх урядів Болгарія виконала політичні, економічні та правові вимоги щодо набуття членства і з 1 січня 2007 р. приєдналася до Європейського Союзу. Міністерська рада реалізовувала політику Республіки Болгарія як держави-члена ЄС [5]. Зокрема після вирішення політичних питань, пов'язаних з членством Республіки Болгарія в Європейському Союзі, було ухвалено Річну програму участі держави у процесі прийняття рішень ЄС до 31 січня поточного року. Республіка Болгарія почала брати участь у регулярних і неформальних засіданнях Європейської Ради, Ради Європейського Союзу, інших засіданнях інституцій Європейського Союзу, затверджувала мандати для представлення держави в цих інституціях. Республіка Болгарія приймала рамкові договори з питань, які розглядалися Радою Європейського Союзу та її підготовчими органами, а також у процесі прийняття рішення за ст. 290 та 291 Договору про функціонування Європейського Союзу. Зайняла чіткі позиції щодо забезпечення захисту прав та інтересів Республіки Болгарія в Суді Європейського Союзу. Ухвалила рішення щодо звернення Республіки Болгарія до Суду Європейського Союзу. Прийняла стратегічні та планові документи, пов'язані з виконанням зобов'язань, що випливають із членства Республіки Болгарія в Європейському Союзі. Затвердила проєкти актів, які встановлювали заходи на національному рівні, необхідні для впровадження та імплементації актів Європейського Союзу. Ухвалила законодавчу програму Міністерської ради відповідно до політики та актів Європейського Союзу. Надавала інформацію Народним зборам з питань, що стосуються зобов'язань, які випливають з членства Республіки Болгарія в Європейському Союзі.

Висновки. Міністерська рада Болгарії є центральним органом виконавчої влади, який реалізує єдину державну політику та відповідає за виконання завдань покладених на Республіку Болгарія як члена Європейського Союзу. Інтеграція була стратегічним напрямом у діяльності всіх болгарських урядів, який відображав національні інтереси країни та суспільні прагнення.

Реалізація євроінтеграційного курсу сприяла прийняттю змін до Конституції та законів Республіки Болгарія, урядових стратегій щодо побудови сучасної адміністративної системи Болгарії, модернізації державної адміністрації та управління персоналом, спрощення умов для запровадження електронного урядування, проведення реформи судової системи, боротьби з корупцією та заклала фундамент для подальшого розвитку держави як члена Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Годишен доклад за 2000 г. на Европейската комисия за напредъка на България в процеса на присъединяване. URL: https://www.minfin.bg/upload/2716/rr_2000.pdf (дата звернення: 25.04.2024).
2. Доклад за изпълнение на Стратегията за управление на човешките ресурси в държавната администрация през 2007 г. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=363 (дата звернення: 25.04.2024).
3. Законът за администрацията. URL: https://lex.bg/laws/ldoc/2134443520 (дата звернення: 25.04.2024).
4. Законът за държавния служител. URL: https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134673408 (дата звернення: 25.04.2024).
5. За координация по въпросите на Европейския съюз : Постановление №85 на МС от 17.04.2007 г. URL: https://www.ipa.government.bg/sites/default/files/pms_no85.pdf (дата звернення: 25.04.2024).
6. Конституцията на Република България. URL: https://www.parliament.bg/bg/const (дата звернення: 25.04.2024).

7. Мониторингов доклад относно степента на готовност за членство в ЕС на България и Румъния 2006. URL: http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=6254&category=229 (дата звернення: 25.04.2024).

8. Национална стратегия за противодействие на корупцията. URL: https://legislation.apis.bg/doc/418639/0 (дата звернення: 25.04.2024).

9. Пеев Г. Реформите в администрацията, позволили влизането на Република България в Евреопейския Съюз. URL: https://ebox.nbu.bg/adminconf/8_G.Peev.pdf (дата звернення: 25.04.2024).

10. Редовният доклад за 2002 г. на Европейската комисия за напредъка на Република България. URL: http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=113&category=226 (дата звернення: 25.04.2024).

11. Редовният доклад за 2004 г. на Европейската Комисия относно напредъка на България в процеса на присъединяване. URL: http://old.europe.bg/upload/docs/Regular_Report_2004_BG.pdf (дата звернення: 25.04.2024).

12. Стратегия за изграждане на модерна административна система на Република България. URL: https://strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1260 (дата звернення: 25.04.2024).

13. Стратегия за ускоряване на преговорите за присъединяване на България към Европейския съюз. URL: http://old.europe.bg/htmls/page.php?category=207&id=64 (дата звернення: 25.04.2024).

14. Стратегия за реформа на българската съдебна система. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=957 (дата звернення: 25.04.2024).

15. Стратегия за модернизиране на държавната администрация 2003-2006. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1258 (дата звернення: 25.04.2024).

16. Стратегия за електронно правителство. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=558 (дата звернення: 25.04.2024).

17. Стратегия за обучение на служителите в администрацията. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=362 (дата звернення: 25.04.2024).

18. Стратегия за управление на човешките ресурси в държавната администрация 2006-2013 г. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=363 (дата звернення: 25.04.2024).

19. Устройствен правилник на Министерския съвет. URL: https://www.gov.bg/bg/administratsia/funktsii-i-struktura/ustroystven-pravilnik (дата звернення: 25.04.2024).

REFERENCES:

1. Godishen doklad za 2000 g. na Evropeyskata komisia za napredaka na Bulgaria v protsesa na prisaedinyavane (2000) [Annual report for the year 2000 of the European Commission on Bulgaria's progress in the accession process. URL: https://www.minfin.bg/upload/2716/rr_2000.pdf (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

2. Doklad za izpalnenie na Strategiyata za upravlenie na choveshkite resursi v darzhavnata administratsia prez 2007 g. [Report on the implementation of the Strategy for the management of human resources in the state administration in 2007]. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=363 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

3. Zakonat za administratsiyata (1998) [The Law on the Administration]. URL: https://lex.bg/laws/ldoc/2134443520 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

4. Zakonat za darzhavnia sluzhitel (1999) [The Law on the civil servants]. URL: https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134673408 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

5. Za koordinatsia po vaprosite na Evropeyskia soyuz : Postanovlenie №85 na MS ot 17.04.2007 g. (2007) [For coordination on European Union issues]. URL: https://www.ipa.government.bg/sites/default/files/pms_no85.pdf (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

6. Konstitutsiyata na Republika Bulgaria (1991) [The Constitution of the Republic of Bulgaria]. URL: https://www.parliament.bg/bg/const (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

7. Monitoringov doklad otnosno stepenta na gotovnost za chlenstvo v ES na Bulgaria i Rumania 2006 (2006) [Monitoring report on the degree of readiness for EU membership of Bulgaria and Romania 2006.]. URL: http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=6254&category=229 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

8. Natsionalna strategia za protivodeystvie na koruptsiyata (2001) [National Strategy for Combating Corruption]. URL: https://legislation.apis.bg/doc/418639/0 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

9. Peev, G. Reformite v administratsiyata, pozvolili vlizaneto na Respublika Bulgaria v Evreopeyskia Sayuz (2002) [The reforms in the administration that allowed the entry of the Republic of Bulgaria into the European Union]. URL: https://ebox.nbu.bg/adminconf/8_G.Peev.pdf (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

10. Redovniyat doklad za 2002 g. na Evropeyskata komisia za napredaka na Republika Bulgaria (2002) [The regular report for 2002 of the European Commission on the progress of the Republic of Bulgaria]. URL: http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=113&category=226 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

11. Redovniyat doklad za 2004 g. na Evropeyskata Komisia otnosno napredaka na Bulgaria v protsesa na prisaedinyavane (2004) [The European Commission's 2004 regular report on Bulgaria's progress in the accession process]. URL: http://old.europe.bg/upload/docs/Regular_Report_2004_BG.pdf (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

12. Strategia za izgrazhdane na moderna administrativna sistema na Republika Bulgaria (2002) [Strategy for building a modern administrative system of the Republic of Bulgaria]. URL: https://strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-

BG&Id=1260 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

13. Strategia za uskoryavane na pregovorite za prisaedinyavane na Bulgaria kam Evropeyskia soyuz (2001) [Strategy for speeding up the negotiations for the accession of Bulgaria to the European Union]. URL: http://old.europe.bg/htmls/page.php?category=207&id=64 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

14. Strategia za reforma na balgarskata sadebna sistema (2001) [Strategy for the reform of the Bulgarian judicial system]. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=957 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

15. Strategia za modernizirane na darzhavnata administratsia 2003-2006 (2003) [State Administration Modernization Strategy 2003-2006]. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1258 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

16. Strategia za elektronno pravitelstvo (2002) [E-Government Strategy]. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=558 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

17. Strategia za obuchenie na sluzhitelite v administratsiyata (2002) [Strategy for training employees in the administration]. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=362 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

18. Strategia za upravlenie na choveshkite resursi v darzhavnata administratsia 2006-2013 g. (2006) [Strategy for the management of human resources in the state administration 2006-2013]. URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=363 (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

19. Ustroystven pravilnik na Ministerskia savet (2009) [Rules of Procedure of the Council of Ministers]. URL: https://www.gov.bg/bg/administratsia/funktsii-i-struktura/ustroystven-pravilnik (data zvernennya: 25.04.2024) [in Bulgarian].

Peculiarities of the Bulgarian government's activities in the process of implementing the country's European integration course

Burdiak Vira Ivanivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political Science and Public Administration
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University
Kotsyubynskoho str., 2,
Chernivtsi, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0037-2173

Klym Ruslana Dmytrivna

Postgraduate Student
at the Department of Political Science and Public Administration
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University
Kotsyubynskoho str., 2,
Chernivtsi, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8305-3949

The study of the Bulgarian experience of government activity in the implementation of European integration tasks is extremely relevant for Ukraine as well, which legally set the course for European integration, has acquired the status of a candidate for joining the European Union and is carrying out reforms aimed at fulfilling the Copenhagen criteria.

The purpose of the article is to study the specifics of the Bulgarian government's activities regarding the implementation of the country's European integration course, which made it necessary to solve the following research tasks: to find out the main legislative powers and functions of the Council of Ministers of Bulgaria; carry out an analysis of normative legal acts, which accompany the government policy regarding the integration of the Republic of Bulgaria into the EU; characterize the process of modernization of public administration in the context of acquiring membership in the European Union.

To achieve the outlined goal and set tasks, a complex methodology was applied, in which the toolkit of neo-institutional, regulatory and structural-functional approaches is integrated.

The article defines, that the government – the Council of Ministers of Bulgaria is the central collegial body of the executive power, which implements the country's foreign and domestic policy. It is indicated that the government controls the implementation of the state budget and organizes the management of state property, ensures public order and national security, carries out general management of the state administration, defense and armed forces, directs and implements the policy of the Republic of Bulgaria as a member of the EU and NATO, coordinates the activities of other bodies of executive power regarding the implementation of a unified state policy.

It was found that integration into the EU was a strategic direction in the activities of all Councils of Ministers of the Republic of Bulgaria, which reflected national interests and aspirations of Bulgarian citizens to be equal among other European nations. It was emphasized that this process was accompanied by the adoption of a number of government documents and control over their implementation. Yes, through the efforts of all government offices, Bulgaria has fulfilled the Copenhagen criteria for joining the European Union.

It was noted that after gaining membership in the EU, the Council of Ministers carried out structural transformations in the public administration, introduced electronic governance, continued the decentralization reform regarding the transfer of powers and means for their implementation from central to local authorities, implemented the reform of the judicial system and carried out an anti-corruption policy.

Key words: *Republic of Bulgaria, Council of Ministers, European Union, European integration, public administration reform.*

Веденєєв Віталій Олексійович

Особливості парадигматичної інтерпретації соціокультурних засад організації політико-правових інститутів держави

УДК 32.1.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.4

Веденєєв Віталій Олексійович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри
соціально-гуманітарних
та загальноправових дисциплін
факультету № 1
Криворізького навчально-наукового
інституту
Донецького державного університету
внутрішніх справ
вул. Тільги, 21, м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська область, Україна
ORCID: 0000-0002-1307-3837

Проаналізовано парадигматичні основи теоретично обґрунтованої моделі організації політико-правових інститутів української держави на підґрунті соціокультурних засад в межах цивілізаційної спрямованості розвитку суспільства.
Розглянуто моделюючі можливості різних парадигм та визначено, що саме соціокультурна парадигма здатна відтворювати соціокультурні засади політико-правової організації суспільства в межах цивілізаційно заданої спрямованості його розвитку. Звертається увага на те, що аналітична модель організації політико-правових інститутів публічної влади на засадах цивілізаційної спрямованості розвитку, демонструючи чисельні взаємодій представників різних соціальних груп та генерацій, відбиває процес формування соціокультурної ідентичності суспільства та спадкоємності існуючих політико-правових практик.
Висвітлено сучасні уявлення про відтворення соціокультурної ідентичності суспільства на соціокультурних засадах під час організації політико-правових інститутів публічної влади.
Розкрито причинно-наслідковий зв'язок між базовими протиріччями соціокультурної динаміки. Акцентовано увагу на тому, що в процесі відтворення соціокультурної визначеності розвитку політико-правових інститутів публічної влади держави визначальна роль належить людині. Пояснюється це саме тим, що завдяки її діяльності, на фоні усталених протиріччі соціокультурної динаміки та під впливом «викликів» сучасності, відбувається актуалізація інтеріорно переробленого людського досвіду суспільного життя. Показано як, в умовах цивілізаційно спрямованого поліваріантного вектору суспільного розвитку, на тлі усталених протирічь соціокультурної динаміки, людина обирає найбільш доречні (з її точки зору) варіанти поведінки та відтворення політико-правової форм суспільства. Саме людина як суб'єкт політики обирає впроваджувати традиційні політико-правові практики чи трансформувати їх.
У ході дослідження були використані наступні методи: функціональний, соціокультурний, компаративний, аналіз та синтез.
Ключові слова: *соціокультурне, соціокультурні засади, цивілізаційна спрямованість розвитку, організація політичних та правових інститутів публічної влади, соціокультурні властивості людини, раціональне, постраціональне.*

Вступ. Понад тридцять років в українському суспільстві як серед науковців, так і серед політиків-практиків відбуваються дискусії навколо питань, пов'язаних з визначенням засад інтеграції та розвитку суспільства. Але однозначної відповіді на ці стратегічні питання і досі не знайдено. Розглянемо ці питання за ступенем їх пріоритетності, відштовхуючись від нашого кінцевого завдання – побудови в Україні економічно та культурно розвиненої, соціально та політично стабільної, правової держави.

Не викликає сумнівів, що саме внутрішньо інтегроване суспільство забезпечить свій сталий розвиток. Інтеграції суспільства повинна бути вирішена на підґрунті забезпечення толерантності людських відносин в межах мультикультурного, поліетнічного та багатоконфесійного українського суспільства. Хотілося зразу ж зазначити, що українське суспільство не настільки внутрішньо різне, щоб неможливо було знайти спільну ідеологічну основу для його інтеграції. А той факт, що сучасне українське суспільство помітно політично та ідеологічно диференційоване, є не стільки результатом об'єктивних внутрішніх процесів, скільки результатом цілеспрямованого впливу зовнішніх зацікавлених сил. Разом з тим, до початку військових дій на Сході країни в Україні існували два локалізовані, протилежно налаштовані політичні сегменти суспільства: на Сході та Півдні – проросійський, на Заході – вкрай радикально-націоналістичний. Такій політичний ландшафт суспільства формувався впродовж декількох десятиліть за відсутності цілеспрямованої інформаційної політики держави.

Огляд подій наприкінці XX століття свідчить про те, що практично на всій території України мали підтримку національно-демократичні сили (Народний Руху, демократична та республіканська партії), але на початку XXI століття вони фактично були усунуті з політичного простору. Але, врешті-решт, це свідчить про те, що ідеї демократії та українського консерватизму (на засадах поглядів В. Липинського) можуть забезпечити політичну інтеграцію суспільства та виникнення згодом громадянської нації або наднаціональної політичної спільноти.

Поява внутрішньо інтегрованого українського суспільства дозволить перейти до вирішення нашого стратегічного завдання та другої частини раніше сформульованої проблеми – подальшого розвитку суспільства. Саме з цієї позиції слід роз-

глядати проблему організація в Україні політичних та правових інститутів публічної влади, які повинні перетворитися на дієві інструменти забезпечення розвитку суспільства. І головне питання, яке виникає в контексті вище сказаного – це на яких засадах повинен відбуватися процес організації політико-правових інститутів публічної влади сучасного українського суспільства. Можливо це будуть засади універсального підходу, який ґрунтується на ліберально-демократичному типі політичної раціональності, а можливо соціокультурного підходу, який відбиває переважно специфіку національного. Саме цим питанням теоретичного обґрунтування моделі організації політико-правових інститутів української держави і присвячена ця стаття.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали погляди тих авторів, які так або інакше погоджуються з фактом соціокультурної визначеності засад суспільного життя. До групи *закордонних авторів*-прихильників цієї позиції належать: Г. Алмонд, Д. Белл, С. Верба, Є. Вятр, Ш. Ейзенштадт, Дж. Ло, Т. Парсонс, А. Дж. Тойнбі, Е. Тоффлер, С. Хантінгтон, О. Шпенґлер та ін.; до *українських авторів* належать: В. Бебик, П. Боковнєв, Ю. Вассиян, Є. Головаха, Н. Григоріїва, М. Грушевський, Д. Донцов, О. Донченко, Я. Калакура, О. Киричук, Ю. Клен, Н. Костомаров, І. Курас, Ю. Липа, В. Липинський, В. Литвин, Є. Маланюк, Л. Нагорна, Т. Петрушіна, Ю. Романенко, О. Рудакевич, І. Франко, М. Хилько, Д. Чижевський, Ю. Шаповал та ін.

Також нам виявилися у нагоді публікації *закордонних* та *вітчизняних авторів*, яких поєднує пошук підґрунтя ідентичності поза соціокультурним чинником: У. Альтерматт, У. Бек, П. Бурдьє, В. Капустян, Т. Кун, Б. Латур, Г. Мажара, М. Фуко, Ю. Хабермас, Б. Як та ін.

Методи дослідження. У ході дослідження була застосована наступна сукупність методів: *функціональний метод* сприяв виявленню: по-1-е, механізму соціокультурної спрямованості поліваріантного процесу організації політико-правових інститутів публічної влади; по-2-е, ролі особистості у актуалізації політико-правових форм суспільства; *соціокультурний метод* сприяв виявленню: по-1-е, динамічних характеристик «соціального» як процесу чисельних взаємодій, які спрямовані на формування соціокультурної цілісності та потенційної її (тобто цілісності) здатності до трансформації; по-2-е, ролі соціокультурних властивостей людини у поліваріантному процесі організації політико-правових інститутів публічної влади; по-3-є, у сфері публічній владі пошукового, венчурного, внутрішньо альтернативного характеру діяльності людини; *компаративний метод* сприяв виявленню принципової різниці, по-1-е, постмодерністського та соціокультурного тлумачення «соціокультурної ідентичності суспільства», по-2-е, неоліберальної та неомарксизької моделі організації публічної влади; *методи аналізу та синтезу*, сприяли розкриттю: по-1-е, сутності понять «соціокультурне», «соціокультурні засади», «соціокультурні властивості людини», «раціональне», «постраціональне» «цивілізаційно спрямований розвиток» та, по-2-е, особливостей формування та тлумачення поняття «ідентичності» в межах різних концепцій.

Мета статті полягає в пошуку парадигматичних основ теоретично обґрунтованої моделі організації політико-правових інститутів української держави на підґрунті соціокультурних засад в межах цивілізаційної спрямованості розвитку суспільства. Відповідно до визначеної мети сформулюванні наступні **завдання**: по-1-е, розглянути моделюючі можливості парадигм відтворювати соціокультурні засади політико-правової організації суспільства в межах цивілізаційно заданої спрямованості його (суспільства) розвитку; по-2-е, висвітлити сучасні уявлення про відтворення соціокультурної ідентичності суспільства на соціокультурних засадах в межах цивілізаційно заданої спрямованості його (суспільства) розвитку (під час організації політико-правових інститутів публічної влади); по-3-е, показати, в умовах цивілізаційно спрямованого поліваріантного вектору суспільного розвитку, усталені протиріччя соціокультурної динаміки, на тлі яких людина обирає найбільш доречні (з її точки зору) варіанти поведінки та відтворення політико-правової форм.

Результати. Сьогодення надає нам можливість спостерігати радикальні зрушення в оцінках політико-правових явищ, які відбуваються на підставі зміни засад та стратегій наукових досліджень. Причиною тому була поява ідей Т. Куна в царині філософії та історії науки: вони спричинили переусвідомлення явища «наукового пізнання» [1, с. 58]. Наукове пізнання тепер тлумачиться в контексті ідей «постраціональності» як історія з низки помилок. А, безпосередньо, дослідження політичних й правових явищ визначаються як поетапна зміна «одного типу політичної раціональності» (або «системи наукової міфології») на іншу [2].

У цьому контексті йдеться про те, що взагалі не існує «стійких наукових істин» та цивілізаційних засад для політичної та правової організації конкретно взятого суспільства. Таким чином, соціокультурні інститути, реалізовані у відповідних їм конкретних політико-правових формах не є органічно притаманними саме цьому суспільству, їх не слід сприймати як об’єктивовані прояви цивілізаційних рис саме даного суспільства. Йдеться про те, що в розвитку суспільства відсутня обумовленість майбутнього минулим, а суспільні процеси детермінуються за рахунок суб’єктивного свавілля. Відповідно підпадає критиці гегелівська думка з приводу того, що державний устрій не створю-

ється окремими суб'єктами політики, а є результатом поступового, багатовікового процесу втілення «принципу раціональності» та ідей, які існують у масовій свідомості кожного суспільства [3]. Насаджається думка про те, що цивілізаційні засади – це штучно створені міфи, які спрямовані на легітимізацію певних державно-правових режимів. У цьому сенсі сучасні дослідження спрямовані на викриття цих публічних міфів та обґрунтування ідеї про те, що будь-який соціокультурний інститут є втіленням певної «публічної звички» та соціальній амнезії, завдяки яким факт прояву «публічного свавілля» переводиться традицією у щось об'єктивно існуюче [4]. Звідси люба цивілізаційна система може тлумачитись як штучно утворене та унікальне «поєднання» соціального порядку [5].

В рамках цієї постраціональної парадигми будь-які соціальні факти та публічно-владні практики сприймаються як унікальні та не підлягаючи систематизації саме тому, що описують суспільно обмежений, поодинокий досвід. Для сучасної науки проголошується відсутність стійкої системи науково-практичних координат, а для соціальної практики – усталеного цивілізаційного вектору державно-правового розвитку суспільства. В результаті в різних сферах життєдіяльності суспільства знайшли поширення технології управління ірраціональним вибором [6, с. 61–68], що ґрунтуються, наприклад, на засадах теорії нестабільності.

В теорії та практиці організації національної публічної влади ігноруються етнокультурні особливості, ідейно-концептуальні засади та морально-духовні стандарти, які спрямовували усталений розвиток конкретного соціокультурного середовища. Врешті-решт такий підхід призводить до того, що сучасні науки та соціальні практики не враховують, по-1-е, цивілізаційну спрямованість розвитку, яка спирається на культурно-історичний контекст буття конкретного суспільства, по-2-е, усталені традиції розвитку соціально-політичного та правового мислення, по-3-є, спадкоємність у організації публічної влади.

Спостерігається виникнення нових посткласичних смислів соціального буття, пов'язаних з появою сучасних віртуалізованих глобальних символів та доволі абстрактних ідейних позицій. Все вище згадане суттєво змінює, по-1-е, процес соціокультурної ідентифікації, по-2-е, формування політико-правової культури суспільства, по-3-є, процес прийняття і реалізацію управлінських рішень. В цьому сенсі проблемою сучасних західноєвропейських та вітчизняних досліджень є пошук підґрунтя громадянського світогляду, яке б було здатне забезпечити розвиток «загальносвітової громадянськості» [7], що базується не на традиціях культури існуючих етносів, а на загальносвітовій «конституційно-правовій ідентичності» [8, с. 113–193]. Звертає на себе увагу і той факт, що з кінця XX століття в науці та соціальній практиці, розпочинається нівелювання соціокультурної специфіки та руйнація засад національної самосвідомості. Одночасно відбувається формування засад нової спільноти, в межах якої унікальні риси не виступають підґрунтям для ідентифікації [9].

В той же час позбавлення наукових досліджень стійких соціокультурних засад викликає: по-1-е, кризу ціннісно-нормативних засад організації публічної влади; по-2-е, деформацію політичної й правової культури та дегармонізацію нормативної системи; по-3-є, дисфункцію політичних інститутів держави; по-4-е, руйнацію традицій національної державності, що забезпечують сталість та відтворення соціально-політичної цілісності поліетнічної спільноти; по-5-е, бюрократизації системи національного права.

У першій чверті XXI століття правові засади організації української держави все ще перебувають у процесі тривалої суттєвої трансформації. Модернізаційні, консервативні та глобалізаційні тренди істотно впливають на зміст соціокультурної динаміки базових інститутів суспільства. Відчувається, що змінюється сутність цих інститутів, їх функції та соціальна роль. Також у зв'язку з втратою суспільством національних особливостей в процеси його політико-правової уніфікації може підвищуватись імовірність виникнення внутрішніх криз.

На підґрунті вище згаданого, при дослідженні національних форм, які забезпечують соціально-політичну консолідацію суспільства та соціокультурний й правовий розвиток, відбувається ігнорування потенціалу української цивілізаційної традиції. Науковці, які дотримуються цих посткласичних поглядів стверджують, що ми стоїм на порозі радикальних змін в системі соціально-політичних категорій. Вірогідніше за все, у майбутньому зникнуть традиційні для політології та правознавства категорії: «держава», «правовий порядок», «політико-правовий статус людини та громадянина». Аналогічна ситуація, – зникнення застарілих категорій, очікує і етнографічні поняття «народ», «нація», «етнос». З часом виникнуть категорії, які будуть відбивати сутність нових форм суспільної організації й ідентифікації. Вірогідніше за все, ці новостворені категорії будуть вільними від політико-правових кліше, нав'язаних державою.

Якщо піднятися до рівня узагальнень то вимальовується дві діаметрально протилежні моделі майбутньої організації публічної влади: по-1-е, неоліберальна модель упорядкування соціуму, в якій інституту держави відводиться незначне місце у забезпеченні соціокультурного консенсусу та етнополітичної стабільності; та, по-2-е, неомарксизька модель, в якій соціокультурний аспект упорядкування соціуму взагалі втрачає якесь значення.

Діяльність по організації досліджень та плануванню розвитку сучасних політико-правових інститутів на соціокультурних й етнополітичних засадах взагалі викликає низку питань, детермінованих як зовнішніми, так ї внутрішніми обставинами, серед яких ми виділяємо наступні:

по-1-е, політкоректність вимагає, щоб у сучасних дослідженнях політичні та правові інститути розглядались тільки крізь призму їх тотожності до західноєвропейської моделі організації правової держави. При цьому реально існуючи в кожній країні політичні й правові інститути та практики розглядаються не як самодостатні соціокультурні явища: вони завжди порівнюються с західноєвропейським науково та ідеологічно обґрунтованим зразком. Проте, на думку Є. Головаха, у політичній та правовій практиці це спричинило не процес вдумливого використання західноєвропейського досвіду модернізації суспільства, а вульгарне калькування політичних та правових форм організації публічної влади країн усталеної демократії. В результаті ми отримали в Україні «суспільство стихійної пострадянської трансформації і відкладеного декларованого транзиту», якому притаманні такі характеристики, як подвійна інституційна система, масова аномічна деморалізація, цінності «спотвореного модерну», неостанові утворення, відсутність «інституційної» довіри, негативні ідентичності» [10, с. 26].

по-друге, апеляція до попереднього досвіду державного будівництва вважається не завжди доречною й доволі часто сприймається як небезпечна тенденція до етатизації поглядів суспільства та ностальгія за «радянським минулим». Втім, з однієї сторони, саме за радянської доби (значення якої не слід перебільшувати, але і не слід принижувати, потрібно лише виказувати політичний прагматизм) Україна отримала ті державні кордони, які ми зараз захищаємо в умовах війни на Сході [11, с. 601–612]; з іншої сторони, доволі поширеною і навидь аксіоматичною є позиція як науковців (політологів), так і політиків-практиків з привиду того, що саме сильна державна влада здатна провести успішну модернізацію суспільства.

Наступне, що потребує розгляду, з точки зору питань порушених у цій статті, – це висвітлення сучасних уявлень стосовно відтворення соціокультурної ідентичності суспільства на цивілізаційних засадах в процесі організації політико-правових інститутів публічної влади.

Принципово важливими для поступального розвитку суспільства, на нашу думку, є його соціокультурні зв'язки та їх потенційна здатність до трансформації. І хоча ця ідея є доволі традиційною для вітчизняної наукової думки та світогляду тому, що виступає духовним підґрунтям національної концепції Соборності України, в якому одночасно поєднуються ідеї індивідуальної свободи особистості та соціально-культурної цілісності (або духовної консолідації) суспільства. Проте, в сучасних іноземних дослідженнях ця ідея сприймається як доволі нова. Вона трактується як теоретична засада та інструмент, який здатен одночасно пояснювати та гармонізувати «індивідуальне» й «колективне» суспільного буття. Саме з цього приводу британський дослідник Дж. Ло пише про те, що «світ, знання про нього та різні уявлення про «правильне» й «справедливе» перетинаються та непомітно переходять одне в одне... індивідуальне включається в колективне, а колективне – в індивідуальне» [12, с. 73].

Спостерігаючи за сучасними науковими публікаціями, у нас складається стійке враження, що етап постмодерністської критики ролі соціокультурних засад у життєдіяльності суспільства відступає у минуле і це знову відкриває можливості для їх (соціокультурних засад) поглибленого дослідження. В цілому ми дотримуємося позиції, за якої феномен «соціокультурного» – це не застигла, а динамічна система, згідно зі змістом якої людина живе у суспільстві та одночасно відтворює її (цю систему) своєю діяльністю. Соціальний досвід «проживання» та «відтворення» феномену «соціокультурного» є однією з головних змістовних цивілізаційних характеристик кожного суспільства.

Наше нерозуміння або відверте ігнорування соціокультурних засад (у інтерпретації американського політолога Б. Яка, – «родових ознак») суспільства спричиняє сум'яття й невизначеність соціального буття. Саме тому, на його думку, у теперішній час «перегляду потребує наше теоретичне положення по міжпоколінну спільноту», в якій ми повинні демонструвати… лояльність по відношення до тих, «з ким розділяємо загальну спадщину культурних символів і легенд» [13, с. 11–12].

У цьому сенсі «соціальне» – це не стільки прояв статики, скільки характеристика динаміки, тобто процесу чисельних взаємодії, які мають загальну спрямованість на формування соціокультурної цілісності, групової єдності, що відбиває цивілізаційну специфіку конкретно-історичного етапу розвитку суспільства. Позитивна налаштованість на дослідження вище згаданого феномену «соціокультурної ідентичності суспільства» буде означати, що ми налаштовані його аналізувати, досліджувати на рівні теорії та відтворювати, а за необхідності, трансформувати й адаптувати, відповідно до викликів сучасності, на рівні політичної практики. Останній підхід принципово відрізняється від постмодерністського тлумачення «соціокультурної ідентичності суспільства» тому, що саме у постмодерністській візії пріоритет віддається на користь вільної та неструктурованої множини.

За таких обставин важливо відслідковувати сам процес підтримання структури та процес переструктурування соціальної системи в умовах зміни зовнішніх чинників при збережені цивілізаційної цілісності суспільства. Такі спостереження надають можливість збагнути, як люди, орієнтуючись на власну соціокультурну оснащеність (пов'язану з культурою суспільства), формують та підтримують усталені соціальні зв'язки, одночасно змінюючи їх на вимоги зовнішніх викликів. За таких умов ми можемо спостерігати як формуються принципи національної ідентичності та окреслюються кордони суспільства. Слід також враховувати і те, що суспільство це множина елементів, між якими не завжди існує злагода та соціальний мир, втім, воно (суспільство) завжди «зберігає» себе як цілісність.

Різні цивілізаційні засади, відповідно, презентують і різні умови та форми збереження, відтворення та переструктурування суспільства. Соціокультурно суспільства будуть відрізнятися одне від одного. І доки будуть існувати ці відмінності між суспільствами, будуть існувати і різні форми та засоби їх фіксації. За своєю суттю, соціальним відмінностям притаманна здатність до конституювання соціального середовища: вони виступають підґрунтям для формування способів усвідомлення соціального буття, соціокультурних феноменів, структурної побудови суспільства та його окремих інститутів. Соціальна відмінність завжди виступала як спонукач процесу пізнання та основа процесу соціального конструювання. В рамках ідей постмодерну соціальні відмінності втрачають свій конститутивний характер, трансформуються у відмінності за ради самих відмінностей, а головне перетворюються у засіб дефрагментації соціальної цілісності. Таке уявлення про соціальні відмінності, яке виникло в XX столітті, сформувало до нього негативне ставлення.

З іншої сторони, цивілізаційний вимір у оцінюванні розвитку суспільства, на нашу думку, не уособлює собою «консервативну наївність» або навидь «національно-державну упертості» суспільства, пов'язану з жорсткою детермінацією сьогодення минулим [9, с. 11–12], як вважав У. Бек. Він скоріше виступає проявом цивілізаційної спрямованості розвитку спільноти або іншими словами загальної поліваріантності вектору суспільного розвитку. Відповідно до цієї парадигми предметна визначеність організації політичних та правових інститутів публічної влади обумовлюється цілісністю соціокультурних властивостей самої людини, яка обирає найбільш доречні (з її точки зору) варіанти «вибудовування» майбутнього. У такому випадку політична діяльність з самого початку виступає формою самовираження людини, що надає самій діяльності людини у сфері публічній владі пошуковий, венчурний внутрішньо альтернативний характер, позбавлений «примусу і… насильства» [14, с. 11].

Тому політичну діяльність у будь-якій сфері (і в сфері організації політичних та правових інститутів публічної влади) можна тлумачити як «ризикований та потенційно конфліктний − не визначений за кінцевими результатами − вид діяльності» [15], за допомогою якого люди змінюють суспільство та свій статус у ньому. Соціокультурна визначеність варіантів суспільного розвитку у цьому випадку розглядається як форма інтеріорної переробки людиною суспільного досвіду та спосіб людського існування в соціально-політичному середовищі, засіб творчої відповіді на зовнішні виклики: нагальну потребу реформувати суспільство або захищати його у часи збройної агресії з боку інших держав. В той же час додатково потрібно враховувати, що на зсередини орієнтовану поведінку людини також впливають конвенціонально оформлені групові інтереси та потреби людини. Таким чином, з точки зору соціокультурної парадигми саме людина – актор політичного процесу, виступає організатором політичних та правових інститутів публічної влади в умовах сучасного етапу трансформації.

Звертаючи увагу на результати пострадянської трансформації українського суспільства, стан розвитку його політичних та правових інститутів, приходимо до розуміння того, шо політичну культуру людей потрібно змінити, осучаснити, як пише Є. Головаха, за рахунок забезпечення інтервенції соціологічного та політологічного знання [10, с. 30] в масову свідомість громадян України. Здається теоретично можливим, проаналізувавши діяльність людини, впливати на її поведінку, завдяки впровадженню різних коригуючих (у тому числі і освітянських) практик. В наслідок вище вказаного з'являється потенційна можливість задаватися бажаний напрям суспільному розвитку та параметрам ідентифікації спільноти.

Висновки. Безумовно, що поява ідей «постраціональності» в царині філософії та історії науки була викликана об'єктивним намаганням науковців пояснити ті процеси, які відбуваються в суспільстві в умовах його нестабільного розвитку.

Разом з тим, ця система поглядів доби постмодерну, як і більшість наукових парадигм страждає на методологічну обмеженість. На її основі неможлива поява теоретично обґрунтованої моделі організації політико-правових інститутів публічної влади на засадах соціокультурної спрямованості розвитку. Пояснюється це, вірогідно, тим, що в ній історія розвитку суспільства тлумачиться як низка етапів та змін «одного типу політичної раціональності» на іншу, при якій не існує стійких цивілізаційних засад для політико-правової організації конкретно взятого суспільства. Усталених цивілізаційних засад розвитку суспільства не існує тому, що публічно-владні практики сприймаються як унікальні, соціально обмежені та такі, що від-

повідають конкретній ситуації. А оскільки життєві ситуації не повторюються, то відсутня сама можливість калькування соціального досвіду та відповідна обумовленості майбутнього минулим. За таких обставин детермінація суспільних процесів та явищ пояснюється суб'єктивним свавіллям політичних акторів.

Нові посткласичні смисли соціального буття, пов'язані з появою сучасних віртуалізованих глобальних символів та доволі абстрактних ідейних позицій епохи постмодерну, руйнують соціокультурну ідентичність та уявлення про суспільство як цілісну систему на користь інтерпретації суспільства як вільної та неструктурованої множини елементів.

В той же час соціокультурна парадигма, завдяки проявам динаміки чисельних взаємодій представників різних соціальних груп та генерацій, здатна вибудувати аналітичну модель організації політико-правових інститутів публічної влади на засадах цивілізаційної спрямованості розвитку, що, врешті-решт, забезпечує відображення соціокультурної ідентичності суспільства та спадкоємності політико-правових практик.

Особливу роль в процесі відтворення соціокультурної визначеності розвитку політико-правових інститутів публічної влади відіграє людина. Саме завдяки її діяльності, на фоні усталених протиріччі соціокультурної динаміки та під впливом «викликів» сучасності, відбувається актуалізація інтеріорно переробленого людського досвіду суспільного життя. Саме людина як суб'єкт політики обирає впроваджувати традиційні політико-правові практики чи трансформувати їх.

Зважаючи на те, що сучасне українське суспільство визначається як «суспільство стихійної пострадянської трансформації і відкладеного декларованого транзиту» та потребує підвищення результативності свідомо організованих політичних дій, – рекомендуємо для громадян організовувати систематичні освітні заходи соціологічної та політологічної спрямованості (як це відбувалося у м. Кривий Ріг в рамках ГО «Інститут політики» у 2017–2019 роках).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.

2. Foucault M. The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979 / edited by M. Senellart; translated by G. Burchell. New York: Palgrave MacMillan, 2008. 368 p.

3. Hegel G. W. F. *Vorlesungen über Rechtsphilosophie: 1818–1831*: in 6 Bänden / edition und commentar von K.-H. Ilting. Stuttgart–Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 1973. Band 1. Zweite, erweiterte Auflage. 620 s.

4. Bourdieu P. On the State. Lectures at the College de France: 1989–1992 / edited by P. Champagne, R. Lenoir, F. Poupeau and M.-C. Riviere. Cambridge: Polity Press, 2014. 462 p.

5. Latour B. Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory. Oxford, UK: Oxford University Press, 2005. 301 p.

6. Мажара Г.А., Капустян В. О. Ірраціональні стратегії в умовах часткової інформованості гравців на прикладі індивідуально-оптимальних рівноваг. *Академічний огляд*. 2019. № 2 (51). С. 61–68.

7. Altermatt U. Das Fanal von Sarajevo. Ethnonationalismus in Europa. Paderborn: Schöningh, 1996. 288 s.

8. Habermas J. Der gespaltene Westen: Kleine politische Schriften X. 3rd edition. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2004. 208 s.

9. Beck U. The Cosmopolitan Vision. Cambridge: Polity Press, 2006. 201 p.

10. Головаха Є.І. Українське суспільство: шляхи трансформації. *Український соціологічний журнал*. 2016. № 1–2. С. 26–30.

11. Маґочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів / наук. ред. С. Біленький; пер. з англ.: Е. Гийдель та ін. Вид. 2-е, допов. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2012. 794 с.

12. Law J. After Method: Mess In Social Science Research. 1st ed. London: Routledge, 2004. 188 p.

13. Yack B. Nationalism and the Moral Psychology of Community. Chicago: University of Chicago Press, 2012. 344 p.

14. Clastres P. La société contre l'État: recherches d'anthropologie politique Poche. Paris: Les éditions de minuit, 2011. 192 p.

15. Dahrendorf R. The Modern Social Conflict: The Politics of Liberty / edited by M. Curtis. 2nd ed. London: Routledge, 2008. 220 p.

REFERENCES:

1. Kun, T. (2001). Struktura naukovih revolyucij. [The structure of scientific revolutions]. Kyiv: Port-Royal. 228 s. [in Ukrainian].

2. Foucault, M. (2008).The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979 / edited by M. Senellart; translated by G. Burchell. New York: Palgrave MacMillan. 368 p.

3. Hegel, G. W. F. (1973). *Vorlesungen über Rechtsphilosophie: 1818–1831*: in 6 Bänden / edition und commentar von K.-H. Ilting. Stuttgart–Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, Band 1. Zweite, erweiterte Auflage. 620 s.

4. Bourdieu, P. (2014). On the State. Lectures at the College de France: 1989–1992 / edited by P. Champagne, R. Lenoir, F. Poupeau and M.-C. Riviere. Cambridge: Polity Press. 462 p.

5. Latour, B. (2005). Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory. Oxford, UK: Oxford University Press. 301 p.

6. Mazhara, G.A., Kapustyan, V. O. (2019). Irracionalni strategiyi v umovah chastkovoyi informovanosti gravciv na prikladi individualno-optimalnih rivnovag. [Irrational strategies in the conditions of partial information of players on the example of individually optimal equilibria]. *Akademichnij oglyad*. [*Academic review*]. № 2 (51). S. 61–68 [in Ukrainian].

7. Altermatt, U. (1996). Das Fanal von Sarajevo. Ethnonationalismus in Europa. Paderborn: Schöningh. 288 s.

8. Habermas, J. (2004). Der gespaltene Westen: Kleine politische Schriften X. 3rd edition. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 208 s.

9. Beck, U. (2006). The Cosmopolitan Vision. Cambridge: Polity Press. 201 p.

10. Golovaha, Y.I. (2016). Ukrayinske suspilstvo: shlyahi transformaciyi. [Ukrainian society: ways of transformation]. *Ukrayinskij sociologichnij zhurnal.* [*Ukrainian Sociological Journal*]. № 1–2. S. 26–30 [in Ukrainian].

11. Magochij, P.-R. (2012). Ukrayina: istoriya yiyi zemel ta narodiv. [Ukraine: the history of its lands and peoples] / nauk. red. S. Bilenkij; per. z angl.: E. Gijdel ta in. Vid. 2-e, dopov. Uzhgorod: Vid-vo V. Padyaka. 794 s. [in Ukrainian].

12. Law, J. (2004). After Method: Mess In Social Science Research. 1st ed. London: Routledge. 188 p.

13. Yack, B. (2012). Nationalism and the Moral Psychology of Community. Chicago: University of Chicago Press. 344 p.

14. Clastres, P. (2011). La société contre l'État: recherches d'anthropologie politique Poche. Paris: Les éditions de minuit. 192 p.

15. Dahrendorf, R. (2008). The Modern Social Conflict: The Politics of Liberty / edited by M. Curtis. 2nd ed. London: Routledge. 220 p.

Peculiarities of the paradigmatic interpretation of the sociocultural foundations of the organization of political and legal institutions of the state

Vedenieiev Vitalii Oleksiyovych

Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Social Humanities
and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational
and Scientific Institute
of Donetsk State University
of Internal Affairs
Tilgi str., 21, Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1307-3837

The paradigmatic foundations of the theoretically grounded model of the organization of the political and legal institutions of the Ukrainian state on the basis of socio-cultural foundations within the framework of the civilizational orientation of the development of society have been analyzed.

The modeling capabilities of various paradigms were considered and it was determined that the sociocultural paradigm is capable of reproducing the sociocultural foundations of the political and legal organization of society within the limits of the civilizationally determined orientation of its development.

Modern ideas about the reproduction of the socio-cultural identity of the society on the socio-cultural basis within the limits of the civilizationally determined orientation of its development (during the organization of political and legal institutions of public power) are highlighted.

It is shown how, in the conditions of a civilization-oriented multivariate vector of social development, against the background of established contradictions of socio-cultural dynamics, a person chooses the most appropriate (from his point of view) options for behavior and reproduction of political and legal forms of society.

The cause-and-effect relationship between the basic contradictions of socio-cultural dynamics (which determines the existing social experience, its internal processing by a person and conventionally designed group interests and needs) and human behavior is revealed.

The following methods were used during the research: functional, sociocultural, comparative, analysis and synthesis.

Key words: *socio-cultural, socio-cultural principles, civilizational direction of development, organization of political and legal institutions of public power, socio-cultural properties of a person, rational, post-rational.*

Іванов Микола Семенович
Чупрін Роман В'ячеславович

Проросійські партії на місцевих виборах в 2020 р. в Україні: порядок кандидатів у партійних списках за гендерного квотування

УДК 324 + 342.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.5

Іванов Микола Семенович
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри соціології
та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68-и Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0002-2742-7288

Чупрін Роман В'ячеславович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68-и Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0002-9085-547X

Виборчий кодекс України запровадив абсолютно нову виборчу систему на місцевих виборах 2020 року в Україні. Вперше було застосовано гнучкі партійні списки з дворівневим розподілом мандатів та гендерними квотами. Очікувалося, що реформа посилить демократичну виборчу традицію та українську демократію загалом.
В результаті політичні партії постали перед новим викликом – вони мали розробити певну стратегію розміщення кандидатів у своїх списках відповідно до нових вимог. Серед цих партій були і ті, діяльність яких була призупинена українською владою після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну. Причиною була їх антиукраїнська та проросійська діяльність.
Автори припустили, що ця група проросійських партій, не зацікавлених у незалежній і демократичній Україні, могла відреагувати на демократичні електоральні новації інакше, ніж інші партії. Ця могла бути більш формальною, тобто вони мали додати необхідну кількість кандидаток для заповнення гендерних квот, але могли поставити їх на гірші позиції, ніж інші партії. Для підтвердження цього припущення було застосовано порівняльний метод разом у поєднанні із математичними та статистичними методами.
Дослідники оперували інформацією з відкритої бази Центральної виборчої комісії України. У центрі уваги були вибори до міських рад в обласних центрах та столиці України. Було проаналізовано 376 партійних списків, в тому числі 35 списків, сформованих проросійськими партіями. Кожен список було поділено на послідовні сегменти по 5 кандидатів, оскільки правила гендерних квот застосовувалися до кожного сегменту окремо відповідно до Виборчого кодексу України. Загалом було проаналізовано 7 сегментів у верхній частині кожного списку.
За результатами аналізу авторами було виявлено таку тенденцію: частка жінок-кандидатів на певній позиції в сегменті зростала зі збільшенням номера цієї позиції. Ця тенденція була актуальною як для проросійських, так і для решти партій. Але при цьому лінійні функції тренду для списків проросійських партій мали кутовий коефіцієнт для всіх аналізованих сегментів. Таким чином гіпотезу було підтверджено та встановлено, що проросійські партії відреагували на демократичну виборчу реформу більш формально, ніж інші партії.
Ключові слова: *виборча система, пропорційне представництво з гнучкими списками, гендерні квоти, преференційне голосування, політичні партії, місцеві вибори, виборча реформа.*

Вступ. Місцеві вибори 2020 р. в Україні стали першим серйозним досвідом застосування інновацій, привнесених до вітчизняної виборчої системи Виборчим кодексом [1]. Запровадження дворівневого розподілу мандатів всередині гнучких виборчих списків у поєднанні з гендерними квотами було частиною реформи, покликаної сприяти більш повній реалізації виборчих прав громадян та дотриманню основних засад демократичних виборів в Україні, подальшому утвердженню демократичного режиму в Україні [2].

За цих обставин, без подібного попереднього досвіду та адаптаційного періоду, українським політичним партіям довелося стикнутися з незвичним і складним процесом розміщення кандидатів у партійних списках. Аналіз їх рішень і стратегій може серйозно збагатити наукове розуміння функціонування на практиці виборчих систем з гнучкими партійними списками у поєднанні з гендерними квотами.

Водночас варто згадати, що вищезгадані місцеві вибори відбулися напередодні повномасштабного російського вторгнення в Україну, і в них брали участь політичні партії, діяльність яких була надалі призупинена (з подальшою забороною) у зв'язку з їх антиукраїнською діяльністю [3].

Ці партії також мали реагувати на виборчі нововведення у 2020 році. Але якщо вони не були зацікавлені в незалежній і демократичній Українській державі, то і їх реакція на демократичні реформи виборчого законодавства, зокрема на запровадження гендерних квот, могла носить інший, більш формальний характер, порівняно з іншими партіями. З'являється унікальна можливість довести існування такої відмінності проросійських партій ще до призупинення їх діяльності. Ця унікальність підкріплюється тим, що для віднесення партій до числа проросійських використовується не суб'єктивна оцінка дослідників, а юридично закріплене політичне рішення, яке мало реальні практичні наслідки.

Мета та завдання. Автори ставлять за мету встановлення специфіки виконання проросійськими партіями вимог виборчого законодавства

щодо гендерних квот при визначенні порядку кандидатів у партійних списках під час місцевих виборів 2020 р. в Україні. Завдання дослідження передбачають визначення загальних тенденцій гендерного розподілу позицій у виборчих списках політичних партій на місцевих виборах, а також виявлення специфічних відмінностей у таких тенденціях, притаманних для проросійських партій порівняно з іншими.

Методи дослідження. В основу дослідження було покладено порівняльний метод, практичне застосування якого, як і підтвердження висунутих гіпотез, вимагало використання також математичних та статистичних методів.

Результати. Запроваджена Виборчим кодексом України система місцевих виборів у великих містах відноситься до так званих «слабких» преференційних систем, що передбачають можливість зміни позицій окремих кандидатів у виборчих списках політичних партій за результатами голосування виборців [11].

На практиці, як було доведено попередніми дослідженнями, надана виборцям можливість голосувати з преференціями лише незначними чином впливає на підсумковий розподіл мандатів між окремими кандидатами [12], оскільки преференції не є єдиною підставою для визначення обраних депутатів [11]. Якщо виборці здебільшого не користуються преференціями і голосують за список партії в цілому, порядок кандидатів залишиться незмінним. Але і якщо виборці використають свої преференції, то, як було доведено попередніми дослідженнями, кандидати з вищою позицією у виборчому бюлетені, як правило, отримують більше голосів, ніж кандидати з нижчою позицією [10].

Це означає, що вихідний порядок кандидатів у партійному списку, визначений самою партією, є надзвичайно важливим для шансів окремого кандидата бути обраним. Таким чином, можна розрізнити «реальних» та «нереальних» кандидатів у партійному списку, де саме перші мають реальні шанси бути обраними, оскільки вони займають вищу позицію [13].

З іншого боку, найвищі позиції в партійних списках, як правило, зарезервовані для кандидатів з настільки сильною репутацією, що вони привертають додаткову увагу виборців до всієї партії [9]. Результати виборів у Бельгії, Чехії та Словаччині засвідчили, що партії піднімали на наступних виборах на кращі позиції в списках тих кандидатів, які успішно здобували преференційні голоси на попередніх виборах [6].

Альтернативний метод розміщення кандидатів у списку базується на припущенні, що більш здібні кандидати на низьких позиціях будуть більш активними. Вони будуть змушені робити все можливе, щоб отримати достатню кількість голосів для просування вище. Водночас ці зусилля дали б додаткові голоси відповідній політичній партії. Ця альтернативна гіпотеза нещодавно була піддана перевірці і в підсумку рішуче відкинута. Навпаки, було доведено, що партії розміщують кращих кандидатів на вищих місцях у списку [7].

У той же час запроваджені Виборчим кодексом [1] гендерні квоти зобов'язували політичні партії включити не менше 40% кандидатів кожної статі (територіальна організація виборів на практиці робила цей відсоток і більшим). Ця ж вимога стосувалася і кожного послідовного сегменту виборчого списку партії, що складався з 5 осіб. Частка кандидаток у партійних списках на попередніх місцевих виборах була меншою – трохи більше 35% [8], що ставило політичні партії перед вибором – докласти зусиль для залучення до своїх лав здібних кандидаток на високі місця у партійних списках, або ж виконати вимогу суто формально, віддавши новим кандидаткам переважно останні місця в кожному сегменті.

При цьому потенційні кандидатки були присутні, як мінімум серед молоді. У вікових сегментах від 18 до 23 років частка кандидаток на місцевих виборах 2015 року була вищою за 40 відсотків [8]. Ця тенденція спостерігається на місцевих виборах 2020 року, коли частка кандидаток у вікових сегментах від 18 до 22 років була вищою за 52 відсотки [5]. Таким чином партії могли знайти потенційних кандидаток для поповнення своїх списків відповідно до чинних вимог. Але і ці кандидатки не могли скористатися своїм попереднім в якості аргументу для одержання чільних позицій у списках. Тож, згідно з висновками наведених вище досліджень кандидатки мали б отримати нижчі місця в партійних списках.

Отже, автори висловлюють припущення, що в межах кожного послідовного сегменту з 5 осіб у партійному списку частка кандидаток буде збільшуватися зі збільшенням номеру позиції у списку. У загальному вигляді залежність може описуватися лінійною функцією із позитивним кутовим коефіцієнтом:

$$y = k * x + b,$$

де y – це частка кандидаток на відповідній позиції у межах сегменту виборчого списку, k – кутовий коефіцієнт лінійної функції, x – позиція у межах сегменту партійного списку, b – вільний член.

Друге припущення, яке висловлюють автори, полягає в тому, що проросійські партії в Україні ставилися до виконання вимог законодавства, спрямованого на розширення політичної участі громадян та їх впливу на партійну політику, більш формально, а тому в більшій мірі були схильні віддавати кандидаткам нижчі позиції у списках, ніж решта партій. Відповідно, і значення кутового коефіцієнту k, описаної вище функції, в їх випадку має бути вищим.

Перевірка цих гіпотез здійснюється авторами на основі відкритих даних щодо місцевих вибори 2020 років в Україні, які були оприлюднені Центральною виборчою комісією України (ЦВК). Відомості ЦВК щодо кандидатів у партійних списках були конвертовані авторами у реляційну базу даних. Остаточна версія бази містить інформацію про вибори до 1552 місцевих рад, 145 партій та 222081 кандидатів [4].

Свою увагу дослідники фокусують на виборах депутатів міських рад у обласних центрах та столиці України (на окупованих територіях вибори не проводилися). Таким чином, дослідники оперували інформацією щодо місцевих виборів у 22 містах України: Вінниці, Дніпрі, Івано-Франківську, Житомирі, Запоріжжі, Києві, Кропивницькому, Луцьку, Львові, Миколаєві, Одесі, Полтаві, Рівному, Сумах, Тернополі, Ужгороді, Харкові, Херсоні, Хмельницькому, Черкасах, Чернігові, Чернівцях.

Такий вибір обумовлений подібністю адміністративного статусу, рівня урбанізації, кількісного складу депутатського корпусу у цих містах (він переважно варіюється в межах 42-64 депутатів, за винятком трьох рад [4]), а також однаковим типом виборчої системи. Включення до вибірки обласних рад порушило б параметр урбанізації, виборів до міських рад менших міст – параметр єдиного типу виборчої системи та адміністративного статусу.

База містить повну інформацію щодо вищезазначених виборів: 105 політичних партій та 16889 кандидатів. Відомості про кандидатів включають їх вік, стать, освіту, посаду, місце проживання, партійну приналежність, місце в єдиному партійному списку, місце в окружному партійному списку та номер виборчого округу [4].

Відповідно до завдань дослідження окрему увагу було приділено партіям, діяльність яких було призупинено рішенням Ради національної безпеки та оборони, введеним в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 р., зокрема і за заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України. Так, була призупинена діяльність партій «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ», «ПАРТІЯ ШАРІЯ», «ДЕРЖАВА», «ЛІВА ОПОЗИЦІЯ», «ПРОГРЕСИВНА СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», «СОЦІАЛІСТИ», «ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК», «НАШІ» та «БЛОК ВОЛОДИМИРА САЛЬДО», «СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» та «СОЮЗ ЛІВИХ СИЛ» [3]. Серед перелічених партій не брали участь у місцевих виборах 2020 лише 2 останні [4]. Для зручності в подальшому в тексті автори позначають партії з даного переліку як «проросійські» на противагу іншим – «не проросійським» партіям, діяльність яких не потрапила під заборону.

Загалом, до вибірки потрапили 376 партійних списків кандидатів до міських рад обласних центрів України та міста Києва. Серед них 35 списків були сформовані проросійськими партіями, що складає майже 10% від їх загального числа [4].

В ході аналізу автори брали до уваги перші 35 позицій у виборчих списках. Такий вибір обумовлений кількома чинниками. По-перше, це число не перевищую найменший чисельний склад депутатського корпусу міської ради (38 депутатів) у вибірковій сукупності. По-друге, воно узгоджується з максимальною кількістю депутатів, обраних з одного партійного списку (34), практично підтверджуючи, що розподіл більш низьких позицій у списку не є настільки принциповим, оскільки вірогідність здобуття мандата для кандидатів на таких позиціях є вкрай низькою. По-третє, це число є кратним 5, що дозволяє мати 7 завершених сегментів списку, щодо кожного з яких мають окремо дотримуватися вимоги гендерного квотування [4].

Таким чином, для 7 послідовних сегментів партійних списків, було визначено частку кандидаток на кожній з 5 послідовних позицій у сегменті для двох сукупностей політичних партій – окремо для проросійських партій і окремо для решти партій.

Відповідно до вихідної гіпотези, лінія тренду, яка описує лінійну залежність частки кандидаток від позиції у списку в межах сегменту, повинна була б мати позитивний кутовий коефіцієнт. Крім того, кутовий коефіцієнт для проросійських партій, відповідно до висловленого припущення, має бути вищим, ніж для решти партій. Важливо також, що лінійна залежність має підтверджуватися високим показником достовірності апроксимації.

Таблиця 1

Частка кандидаток у єдиних виборчих списках партій на позиціях №№1 – 5 під час виборів до міських рад обласних центрів України та м. Києва в 2020 р.

Позиція у списку	Частка кандидаток у (проросійські партії)	Частка кандидаток у (не проросійські партії)
1	0,171428571	0,152492669
2	0,257142857	0,323529412
3	0,171428571	0,341176471
4	0,676470588	0,567647059
5	0,727272727	0,705882353

Перший сегмент, який включає кандидатів у списку на позиціях №№1-5 суттєво відрізняється від інших, оскільки позиція №1 у списку, що був допущений до участі в розподілі мандатів, є єдиною, яка гарантує обрання. Перша п’ятірка кандидатів має також і певне рекламне значення. Тому саме тут можна було очікувати на певні відхилення від загальних тенденцій. Але навіть в її межах частка кандидаток на останніх двох позиціях є превалюючою, що підтверджується і результатами обчислень. Кутовий коефіцієнт для лінії тренда для проросійських партій складає 0,1531, в той час

як для решти – 0,1351. Достовірність апроксимації – 0,76 та 0,9575 відповідно (табл. 1).

Таблиця 2

Частка кандидаток у єдиних виборчих списках партій на позиціях №№6 – 10 під час виборів до міських рад обласних центрів України та м. Києва в 2020 р.

Позиція у списку	Частка кандидаток у (проросійські партії)	Частка кандидаток у (не проросійські партії)
6	0,142857143	0,185294118
7	0,205882353	0,337243402
8	0,314285714	0,342182891
9	0,580645161	0,618768328
10	0,766666667	0,642228739

Описана тенденція зберігається і в другому сегменті, де кутовий коефіцієнт для лінії тренда у проросійських партій складає 0,1622, в той час як для решти – 0,1195 (достовірність апроксимації – 0,9461 та 0,9116 відповідно). Варто зазначити, що в цьому сегменті з кожною наступною позицією частка кандидаток зростає, на відміну від попереднього (табл. 2).

Таблиця 3

Частка кандидаток у єдиних виборчих списках партій на позиціях №№11 – 15 під час виборів до міських рад обласних центрів України та м. Києва в 2020 р.

Позиція у списку	Частка кандидаток у (проросійські партії)	Частка кандидаток у (не проросійські партії)
11	0,228571429	0,184750733
12	0,114285714	0,313782991
13	0,272727273	0,344117647
14	0,656250000	0,671554252
15	0,806451613	0,630498534

В третьому сегменті кутовий коефіцієнт для лінії тренда для проросійських партій складає 0,1698, в тоді як для решти – 0,1249 (достовірність апроксимації – 0,8077 та 0,8691 відповідно), що відповідає висунутій гіпотезі (табл. 3).

Таблиця 4

Частка кандидаток у єдиних виборчих списках партій на позиціях №№16 – 20 під час виборів до містких рад обласних центрів України та м. Києва в 2020 р.

Позиція у списку	Частка кандидаток у (проросійські партії)	Частка кандидаток у (не проросійські партії)
16	0,142857143	0,230088496
17	0,114285714	0,300000000
18	0,228571429	0,355882353
19	0,714285714	0,621301775
20	0,818181818	0,618768328

У четвертому сегменті різниця у значеннях кутових коефіцієнтів зростає. Так, кутовий коефіцієнт для лінії тренда для проросійських партій становить 0,1951, в той час як для решти – 0,1099 (табл. 4). Достовірність апроксимації залишається достатньо високою – 0,8442 та 0,8976 відповідно.

Таблиця 5

Частка кандидаток у єдиних виборчих списках партій на позиціях №№21 – 25 під час виборів до містких рад обласних центрів України та м. Києва в 2020 р.

Позиція у списку	Частка кандидаток у (проросійські партії)	Частка кандидаток у (не проросійські партії)
21	0,147058824	0,304985337
22	0,257142857	0,319648094
23	0,342857143	0,360703812
24	0,666666667	0,582352941
25	0,666666667	0,635294118

У п’ятому сегменті значення кутових коефіцієнтів дещо знижуються, але загальна тенденція при цьому зберігається: кутовий коефіцієнт для лінії тренда для проросійських партій складає 0,1449, в той час як для решти – 0,0923 (табл. 5). Достовірність апроксимації є так само високою – 0,9182 та 0,8752 відповідно.

Таблиця 6

Частка кандидаток у єдиних виборчих списках партій на позиціях №№26 – 30 під час виборів до містких рад обласних центрів України та м. Києва в 2020 р.

Позиція у списку	Частка кандидаток у (проросійські партії)	Частка кандидаток у (не проросійські партії)
26	0,114285714	0,282352941
27	0,333333333	0,312312312
28	0,382352941	0,387387387
29	0,781250000	0,639143731
30	0,687500000	0,585365854

Шостий сегмент за своїми характеристиками достатньо подібний до попереднього. Кутовий коефіцієнт для лінії тренда у проросійських партій складає 0,1594, в тоді як для решти – 0,0933 (табл. 6). Достовірність апроксимації є так само високою – 0,8572 та 0,8311 відповідно. Симптоматично, що тенденція зберігається навіть для позицій, які дають менші шанси на обрання.

В останньому з розглянутих сегментів кутовий коефіцієнт для лінії тренда у проросійських партій складає 0,1577, в той час як для решти – 0,0783 (табл. 7). Слід зазначити, що в цьому сегменті загальна кількість кандидатів є дещо меншою, оскільки не всі політичні партії, формуючи свої передвиборчі списки, висували макси-

мально можливу кількість кандидатів. Не зважаючи на це, загальна тенденція зберігається, як і достатньо висока достовірність апроксимації – 0,7599 та 0,7874 відповідно.

Таблиця 7

Частка кандидаток у єдиних виборчих списках партій на позиціях №№31 – 35 під час виборів до містких рад обласних центрів України та м. Києва в 2020 р.

Позиція у списку	Частка кандидаток у (проросійські партії)	Частка кандидаток у (не проросійські партії)
31	0,272727273	0,366459627
32	0,192307692	0,321070234
33	0,250000000	0,369337979
34	0,695652174	0,530909091
35	0,809523810	0,653136531

Таким чином, можна констатувати, що висловлені гіпотези повністю підтвердилися. Лінійна залежність частки кандидаток від позиції у списку в межах кожного послідовного сегменту з 5 осіб на перших 35 позиціях описується функціями, що мають позитивні кутові коефіцієнти. При цьому достовірність апроксимації є достатньо високою і коливається в межах від 0,7599 до 0,9461.

В кожному з сегментів кутовий коефіцієнт для функцій, що описують вказану залежність для виборчих списків проросійських партій, є вищим, ніж аналогічний кутовий коефіцієнт, розрахований для списків решти партій. Відповідно, це доводить більшу схильність проросійських партій до розташування кандидаток в депутати на нижчих позиціях у виборчому списку, що зменшує їх шанси на обрання, але при цьому дозволяє формально виконати вимоги щодо гендерного квотування.

Висновки. Таким чином, було встановлено, що після запровадження на місцевих виборах в Україні виборчої системи з гнучкими партійними списами з вимогою гендерного квотування політичні партії загалом були більш схильними розташовувати кандидаток на останніх позиціях в межах окремих сегментів виборчих списків, щодо яких було встановлено вимоги гендерних квот.

Разом з тим, проросійські партії в більшій мірі були схильними саме до формального виконання вимог щодо квотування, що підтверджується більш високими кутовими коефіцієнтами функції, яка характеризує залежність частки кандидаток від позиції у межах сегменту виборчого списку, щодо якого застосовувалася вимога гендерного квотування.

Ці висновки не лише поглиблюють розуміння політичною теорією стратегій розташування кандидатів у гнучких партійних списках, але і підтверджують відмінності у практичній реакції на демократичні виборчі реформи між проросійськими політичними партіями та рештою партій України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виборчий кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 19.12.2019 № 396-IX. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20 (дата звернення: 10.10.2021).

2. Пояснювальна записка до проекту Виборчого кодексу України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=66849&pf35401=499840 (дата звернення: 23.04.2024).

3. Указ Президента України №153/2022. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій». URL: https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765 (дата звернення: 23.04.2024).

4. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 2020. Офіційний веб-портал. Відкриті дані. Кандидати у депутати, кандидати на посади міських голів на місцевих виборах 25.10.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/opendata_kandpt001f01=695.xml (дата звернення: 30.12.2021).

5. Чупрін Р. Молодіжні квоти у виборчій системі України: потреби та перспективи на рівні місцевих виборів. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2021. Випуск 38. С. 256–263.

6. André, A., Depauw, S., Shugart, M. S., Chytilek, R. Party nomination strategies in flexible-list systems: Do preference votes matter? *Party Politics*. Volume 23. Issue 5, 2017. P. 589–600.

7. Buisseret, P., Folke, O., Prato, C., Rickne, J. Party Nomination Strategies in List Proportional Representation Systems. *American Journal of Political Science.* Volume 66. Issue3. P. 714–729.

8. Chuprin R. Youth Participation in 2015 Local Elections: Analysis of Electoral Statistics. *Youth Involvement in Civic Society Development: Current State and Perspective Trends.* Monograph 31. Publishing House of Katowice School of Technology. 2020. P. 119–128.

9. Crisp B., Olivella S., Malecki M., Sher M. Vote-earning strategies in flexible list systems: Seats at the price of unity. *Electoral Studies.* Volume 32. Issue 4. 2013. P. 658–669.

10. Jankowski M., Frank T. Ballot position effects in open-list PR systems: the moderating impact of postal voting. *Acta Politica.* Volume 57. 2022. P. 320–340.

11. Karvonen L. Preferential Voting: Incidence and Effects. *International Political Science Review.* Volume 25. Issue 2. 2004. P. 203–226.

12. Müller W. Austria: A Complex Electoral System with Subtle Effects. *The Politics of Electoral Systems*. Oxford. 2005. P 396–416.

13. Put G.-J., Maddens B. The Selection of Candidates for Eligible Positions on PR Lists: The Belgian/Flemish Federal Elections 1999–2010. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties.* Volume 23. Issue 1. 2013. P. 49–65.

REFERENCES:

1. Vyborchyi kodeks Ukrainy. Kodeks Ukrainy; Zakon, Kodeks vid 19.12.2019 № 396-IX. [Election code of Ukraine. Code of Ukraine; Law, Code dated

19.12.2019 № 396-IX]. Data onovlennia: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20 (data zvernennia: 10.10.2021) [in Ukrainian].

2. Poiasniuvalna zapyska do proektu Vyborchoho kodeksu Ukrainy. [Explanatory note to the draft of the Election Code of Ukraine]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=66849&pf35401=499840 (data zvernennia: 23.04.2024) [in Ukrainian].

3. Ukaz Prezydenta Ukrainy №153/2022. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku «Shchodo pryzupynennia diialnosti okremykh politychnykh partii». [Decree of the President of Ukraine №153/2022. On the decision of the The National Security and Defense Council of Ukraine dated 18.03.2022 «Regarding the suspension of the activities of certain political parties»]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765 (data zvernennia: 23.04.2024) [in Ukrainian].

4. Tsentralna vyborcha komisiia. Mistsevi vybory 2020. Ofitsiinyi veb-portal. Vidkryti dani. Kandydaty u deputaty, kandydaty na posady miskykh holiv na mistsevykh vyborakh 25.10.2020. [The Central election commission of Ukraine. Local Elections. Official web-portal. Open data. Local councils candidates, mayoral candidates at the local elections on 25.10.2020]. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/opendata_kandpt001f01=695.xml (data zvernennia: 30.12.2021) [in Ukrainian].

5. Chuprin R. (2021). Molodizhni kvoty u vyborchii systemi Ukrainy: potreby ta perspektyvy na rivni mistsevykh vyboriv. [Youth electoral quotas in the electoral system of Ukraine: reasons and prospects at the local elections]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii.* Vypusk 38. S. 256–263 [in Ukrainian].

6. André, A., Depauw, S., Shugart, M. S., Chytilek, R. (2017). Party nomination strategies in flexible-list systems: Do preference votes matter? *Party Politics*. Volume 23. Issue 5. P. 589–600.

7. Buisseret, P., Folke, O., Prato, C., Rickne, J. (2022). Party Nomination Strategies in List Proportional Representation Systems. *American Journal of Political Science.* Volume 66. Issue3. P. 714–729.

8. Chuprin R. (2020). Youth Participation in 2015 Local Elections: Analysis of Electoral Statistics. *Youth Involvement in Civic Society Development: Current State and Perspective Trends.* Monograph 31. Publishing House of Katowice School of Technology. P. 119–128.

9. Crisp B., Olivella S., Malecki M., Sher M. (2013). Vote-earning strategies in flexible list systems: Seats at the price of unity. *Electoral Studies.* Volume 32. Issue 4. P. 658–669.

10. Jankowski M., Frank T. (2022). Ballot position effects in open-list PR systems: the moderating impact of postal voting. *Acta Politica.* Volume 57. P. 320–340.

11. Karvonen L. (2004). Preferential Voting: Incidence and Effects. *International Political Science Review.* Volume 25. Issue 2. P. 203–226.

12. Müller W. (2005). Austria: A Complex Electoral System with Subtle Effects. *The Politics of Electoral Systems*. Oxford. P 396–416.

13. Put G.-J., Maddens B. (2013). The Selection of Candidates for Eligible Positions on PR Lists: The Belgian/Flemish Federal Elections 1999–2010. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties.* Volume 23. Issue 1. P. 49–65.

Pro-Russian parties at the 2020 local elections in Ukraine: the order of candidates in the lists and gender quotas

Ivanov Mykola Semenovych

Doctor of Political Science, Professor,
Professor at the Department
of Sociology and Political Science
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2742-7288

Chuprin Roman Vyacheslavovych

Candidate of Political Science,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Sociology and Political Science
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9085-547X

The Electoral code of Ukraine brought an absolutely new electoral system for the 2020 local elections in Ukraine. Flexible party lists with two-level seats distribution and gender quotas were implemented for the first time at the Ukrainian elections. The reform was expected to strengthen democratic elections and Ukrainian democracy in general.

Political parties faced with the new challenge – they had to develop some strategy of placing candidates in their lists according to the new requirements. Some of these parties were suspended by Ukrainian authorities after the start of the full-scale Russian invasion of Ukraine. The suspension was caused by their anti-Ukrainian and pro-Russian activities.

The authors supposed that this group of pro-Russian parties not interested in independent and democratic Ukraine could react to the democratic electoral innovations in different way than the other parties. This way could be more formal, thus they were expected to add required number of female candidates to fill gender quotas but to place them at the worse positions than the other parties. Comparative method was used along with mathematical and statistical methods to prove the assumption.

The researchers operated with the data from the open database provided by the Central Electoral Commission of Ukraine. The focus was on the city council elections in the regional centers and the capital of Ukraine. 376 party lists were analyzed. 35 of them were composed by the pro-Russian parties. Each list was divided into consecutive segments of 5 candidates because the gender quota rules were applied to the each segment separately according to the Electoral Code of Ukraine. 7 segments at the top of the list were analyzed.

According to the results of the analysis the following trend was found: the share of female candidates at the certain position in the segment increased with the increase of the number of this position. This trend was actual for both pro-Russian and the rest of the parties. But at the linear functions of the trend for the lists of the pro-Russian parties have higher slopes for all analyzed segments. Thus the hypothesis was proved and it was found out that pro-Russian parties reacted to the democratic electoral reform more formally than the other parties.

Key words: *electoral system, flexible list proportional representation, gender quotas, preference vote, political parties, local elections, electoral reform.*

Козьміних Альона Віталіївна

Міжнародні та національні «стандарти» заборони політичних партій в умовах воєнного стану

УДК 342.728
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.6

Козьміних Альона Віталіївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-5873-1178

Актуальність проблеми. Під час повномасштабного вторгнення рф на територію України для захисту національної безпеки, збереження державного суверенітету та територіальної цілісності, уряд може розглядати питання про заборону діяльності політичних партій. Введення такої заборони спрямовано на збереження конституційних цінностей та запобігання діям, що загрожують національній безпеці та суверенітету держави. Мета полягає в аналізі міжнародних та національних «стандартів» заборони політичних партій в умовах війни. Методи дослідження. Методом системного аналізу досліджено підходи до визначення підстав для заборони політичних партій за українським законодавством та міжнародно-правовими стандартами, детермінований факторний аналіз дозволив визначити ключові аспекти, як міжнародно-правові стандарти, національне законодавство, судова практика, а також конкретні підстави та особливості заборони політичних партій в умовах воєнного стану. Результати. ЄСПЛ використовує трискладовий тест для визначення легітимності втручання держави: перше, чи було втручання передбачене законом; друге, чи переслідувало воно законну мету; і третє, чи було воно необхідним у демократичному суспільстві. Держави мають право вживати превентивні заходи для захисту демократії, зокрема щодо політичних партій, якщо існує очевидна і неминуча загроза їхніх дій, які можуть порушити демократичний порядок. Регулювання заборони політичних партій має бути здійснене з урахуванням принципів справедливості, пропорційності та демократії, забезпечуючи водночас захист національних інтересів і громадянської безпеки. Досвід показує, що політичні партії, які мають такі цілі, що суперечать основним принципам, часто не розкривають їх у своїх офіційних публікаціях до моменту отримання влади. Отже, зміст програми необхідно порівнювати з діями лідерів партії та позиціями, які вони відстоюють, що в сукупності може розкривати справжні цілі та наміри партії та може служити підставою для її розпуску. Україна дотримується міжнародних стандартів заборони політичних партій в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *політичні партії, заборона політичних партій, ЄСПЛ, припинення діяльності політичних партій, воєнний стан.*

Вступ. Заборона політичних партій, а відповідно і обмеження політичних прав, не можуть стати рутинною практикою в політичній дійсності як звичайні практики, коли держава забороняє існування відповідної юридичної особи. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що розпуск політичної партії є найбільш радикальним заходом, який повинен відповідати вимогам трискладового тесту Європейської комісії з прав людини (далі – ЄКПЛ), а також відповідати важливій суспільній потребі. Заборона політичної партії з формальних причин, наприклад, через невиконання законодавчих вимог щодо зміни назви, у вказаних обставинах не може вважатися пропорційною. Зважаючи на практику ЄСПЛ у таких питаннях, заборона конкретної політичної партії постійно супроводжувалася причинами ідеологічних суперечностей програмних цілей партії з чинним конституційним устроєм або з її незаконною діяльністю щодо реалізації дискримінаційної політики, або використання насильства з метою досягнення політичних цілей [1, с. 55]. Під час повномасштабного вторгнення рф на територію України для захисту національної безпеки, збереження державного суверенітету та територіальної цілісності, уряд може розглядати питання про заборону діяльності політичних партій, які протистоять конституційним принципам, зазначеним у ч. 1 ст. 37 Конституції України [4]. Ця норма визначає, що жодна політична партія не має права проводити свою діяльність з метою порушення суверенітету та територіальної цілісності України, а також пропагандувати війну, насильство та розпалювати міжнаціональну, расову чи релігійну ворожнечу. Введення такої заборони може бути спрямовано на збереження конституційних цінностей та запобігання діям, що загрожують національній безпеці та суверенітету держави. Тому, уряду потрібно здійснювати баланс між забезпеченням національної безпеки та збереженням демократичних цінностей в умовах повномасштабного вторгнення рф. Важливо враховувати конкретні обставини кожної ситуації та шукати компромісні рішення, які б забезпечували як національну безпеку, так і захист основних прав і свобод громадян.

Мета та завдання статті полягає в аналізі міжнародних та національних «стандартів» заборони політичних партій в умовах війни.

Методи дослідження. Методом системного аналізу досліджено підходи до визначення підстав для заборони політичних партій за українським законодавством та міжнародно-правовими стандартами, детермінований факторний аналіз дозволив визначити ключові аспекти, як міжна-

родно-правові стандарти, національне законодавство, судова практика, а також конкретні підстави та особливості заборони політичних партій в умовах воєнного стану.

Результати. В сучасному політичному ландшафті надзвичайно важливе питання регулювання діяльності політичних партій, особливо в контексті їхньої заборони ї. Незважаючи на те, що політичний плюралізм є одним з фундаментальних принципів кожного демократичного режиму, існують ситуації, коли застосування таких заходів стає необхідним у зв'язку з важливими національними інтересами, безпекою громадян та демократичними цінностями.

Одним із ключових аспектів регулювання діяльності політичних партій є їхня заборона. У цьому контексті важливо враховувати, що ці заходи повинні бути винятковими та застосовуватися тільки у випадках, коли партія застосовує насильство, загрожує громадянському миру та демократичному конституційному порядку країни. Законодавство має передбачати чіткі процедури для заборони та розпуску політичних партій, забезпечуючи при цьому необхідні гарантії справедливого судового розгляду.

Крім того, наслідки заборони політичних партій також потребують належного регулювання. У випадках, коли партію забороняють чи розпускають через невідповідність її цілям і діяльності міжнародним стандартам або законодавству, має бути передбачено, що відповідні кошти та активи переходять до держави. Проте такі заходи мають бути пропорційними та ґрунтуватися на рішенні суду. Законодавство також повинно враховувати ситуації надзвичайної загрози для життя нації, де державі можуть дозволятися заходи, що відступають від її зобов'язань за міжнародними конвенціями. Проте навіть у таких випадках важливо забезпечити, щоб такі заходи не суперечили міжнародному праву та не порушували права громадян. Отже, регулювання заборони політичних партій має бути здійснене з урахуванням принципів справедливості, пропорційності та демократії, забезпечуючи водночас захист національних інтересів і громадянської безпеки.

Україна учасниця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) (ратифікована в 1997 році) [9]. Ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, зокрема, таке: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [8]. Важливо зазначити, що для України діють норми «м'якого права», які відображені у рекомендаціях та керівних принципах Венеціанської комісії [17], ОБСЄ [19]. Положення Конвенції та практика ЄСПЛ встановлюють стандарти для свободи об'єднань та вимагають дотримання критеріїв під час процедури заборони політичних партій. Протягом своєї історії ЄСПЛ (у тому числі ЄКПЛ) розглянув понад двадцять справ на тему, що стосувалася примусового припинення політичних партій у державах-учасницях Конвенції[1]. Практика ЄСПЛ у справах щодо заборони політичних партій можна поділити на чотири основні категорії: 1) справи, які стосувались заборони політичних партій, що висували ідеї щодо відділення або надання широкої автономії певним національним меншинам; 2) справи, пов'язані з забороною партій, чия діяльність базувалась на релігійному фундаменталізмі; 3) справи, які стосувались заборони політичних партій, що використовували насильство або були афілійовані з терористичними організаціями; 4) справи, які стосувались заборони політичних партій, чиї дії та цілі просували тоталітарну ідеологію [2, с. 125]. Окремою категорією є справи, пов'язані із забороною чи припиненням діяльності політичних партій з процедурних підстав.

З 2014 року до повномасштабного вторгнення рф в Україні було заборонено дві політичні партії, що просували тоталітарну ідеологію або використовували комуністичні символи: Комуністичну партію України. Також дві партії з метою захисту національних інтересів та протидії російській агресії: «Руський блок» та «Руська єдність» [5]. Відзначимо, що в ЄСПЛ не було справ, пов'язаних із забороною політичних партій, що мали зв'язки з іноземними агентами і пропагували підрив конституційного ладу та порушення територіального суверенітету держави. Однак, досвід показує, що політичні партії, які мають такі цілі, що суперечать основним принципам, часто не розкривають їх у своїх офіційних публікаціях до моменту отримання влади. Отже, зміст програми необхідно порівнювати з діями лідерів партії та позиціями, які вони відстоюють, що в сукупності може розкривати справжні цілі та наміри партії та може служити підставою для її розпуску [2].

Варто зазначити, що Європейський суд у своїй практиці не виключає можливості політичних партій обговорювати зміни у конституційному устрої держави. Навіть у таких випадках політичні партії продовжують користуватися захистом, що надається статтею 11 Конвенції. Проте цей захист надається їм лише за умови дотримання двох ключових умов. По-перше, засоби, якими користуються партії для змін законодавства чи конституційного ладу, мають бути законними і демократичними з усіх точок зору. По-друге, запропоновані зміни повинні відповідати

[1] Наприклад, Communist Party of Germany v. Germany (1957); Dicle for the Democratic Party (DEP) of Turkey v. Turkey (2002); Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey (1999); Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania (2005); Presidential Party of Mordovia v. Russia (2004); Refah Partisi v. Turkey (Welfare Party) (2003); Socialist Party of Turkey (STP) and Others v. Turkey (2003); Socialist Party v. Turkey (1998); United Communist Party of Turkey v. Turkey (1998); Yazar et al v. Turkey (2002)

фундаментальним демократичним принципам. Отже, політичні партії, лідери яких пропагують насильство або вимагають змін, що суперечать демократичним цінностям або спрямовані на знищення чи обмеження прав інших осіб, не можуть покладатися на захист статті 11 Конвенції як засіб захисту права на свободу об'єднання [7].

У відповідь на загрозу стабільності демократичного конституційного ладу держава може вживати конкретні заходи для його захисту. Відомо, що ЄСПЛ визнав прийнятність концепції «демократії, здатної захистити себе». Це означає, що демократія повинна мати можливість захистити себе, і це може включати різні заходи, такі як обмеження деяких свобод для забезпечення більшої стабільності країни в цілому [11].

ЄСПЛ використовує трискладовий тест для визначення легітимності втручання держави: перше, чи було втручання передбачене законом; друге, чи переслідувало воно законну мету; і третє, чи було воно необхідним у демократичному суспільстві. Держави мають право вживати превентивні заходи для захисту демократії, зокрема щодо політичних партій, якщо існує очевидна і неминуча загроза їхніх дій, які можуть порушити демократичний порядок.

При цьому важливим фактором є зміст програми політичної партії та дії її лідерів. Якщо програма або дії партії містять заклики до насильства або відмови від демократичних принципів, це може бути підставою для її розпуску. Проте, програма не є єдиним критерієм, і дії партії також розглядаються для визначення її цілей та намірів.

Нормативно-правовою основою заборони політичних партій в Україні складають: Конституція України, Закони України: «Про політичні партії», «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій», Про правовий режим воєнного стану», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»; Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій». Підставами для заборони політичних партій за українським законодавством є: згідно Конституції України: політичні партії не можуть мати програмні цілі або здійснювати дії, спрямовані на порушення конституційного ладу чи територіальної цілісності держави, на підрив безпеки країни чи на пропаганду насильства та війни. Крім того, політичні партії та громадські організації заборонено мати воєнізовані формування, а також створювати організаційні структури в державних органах та установах без дозволу суду; згідно Закону України «Про політичні партії»: ст. 5 детально розкриває обмеження щодо утворення і діяльності політичних партій. Ця стаття перераховує конкретні сфери, у яких забороняється створення та функціонування політичних партій. Зокрема, партії не можуть мати програмні цілі або проводити дії, спрямовані на ліквідацію незалежності країни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення територіальної цілісності та суверенітету держави, підрив безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, міжетнічної, расової або релігійної ворожнечі, посягання на права людини і здоров'я населення. Крім того, забороняється пропаганда комуністичного або тоталітарних режимів та їх символіки;

З урахуванням важливої ролі політичних партій у забезпеченні плюралізму та належного функціонування демократії будь-який захід, спрямований проти них, впливає як на свободу об'єднання, так і на демократію відповідної держави [6]. До повномасштабного вторгнення рф до України було закріплено можливість заборони діяльності політичних партій лише в судовому порядку [13]. Проте під час воєнного стану держава має право призупинити діяльність партій не через судовий процес, а шляхом виконання адміністративних рішень. Цей аспект відображений в Указі Президента України, який стосується призупинення функціонування окремих політичних партій [10]. Цей Указ був спрямований проти антиукраїнської політичної та організаційної діяльності деяких політичних партій (наприклад, ОПЗЖ, Партія Шарія), а також проти незаконних дій їхніх членів, спрямованих на захоплення державної влади та демонстрацію колабораціонізму. В Указі враховані програмні цілі цих партій, які містили антиукраїнську позицію, а також їхня діяльність з поширення інформації, що виправдовує агресію рф проти України.

Можна припустити, що таке рішення було тимчасовим та необхідним кроком для збереження конституційних цінностей, таких як незалежність та територіальна цілісність, в умовах реальної загрози їхнього порушення. Це підтверджує, що навіть у надзвичайних обставинах органи влади не можуть використовувати «напівправові» інструменти для розв'язання складних питань [12]. Також відзначимо, що нормативно-правове регулювання не було готове до викликів, що виникли внаслідок повномасштабної війни, що змусило органи влади швидко реагувати та приймати рішення. Відзначимо, що право на свободу об'єднання у політичні партії, які відповідають вимогам законодавства України, не обмежено відповідно до Указу Президента України, але його реалізація в умовах воєнного стану має свої

особливості. Ці особливості обумовлені правовим режимом країни, коли всі заходи спрямовані на відвернення збройної агресії та забезпечення національної безпеки, і у таких умовах фактично виконати вимоги законодавства для створення політичної партії може бути просто неможливо [3]. Також у Звіті про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні, починаючи з 24 лютого 2022 року, який був підготовлений в рамках «московського механізму» ОБСЄ, наголошено на необхідності використання виключно судової процедури для заборони політичних партій, діяльність яких було призупинено після російської агресії [18].

Заборона політичних партій в умовах воєнного стану має свої переваги та недоліки. З одного боку, це може бути виправданою мірою для забезпечення стабільності та захисту національної безпеки. В умовах воєнного конфлікту діяльність деяких політичних груп може загрожувати безпеці країни, тому заборона їх діяльності може бути необхідною. З іншого боку, заборона політичних партій може порушувати принципи демократії та права на свободу висловлювання. Політичні партії є важливими інструментами для вираження політичної волі громадян, і їх заборона може підривати принципи плюралізму та різноманітності. Крім того, заборона політичних партій може спричинити недовіру до влади та збільшити ризик політичної радикалізації. В умовах обмеження політичних прав громадян вони можуть шукати інші, часто радикальні шляхи для вираження своїх поглядів, що може загострити політичну напруженість у суспільстві.

У пункті 11 Резолюції 1308 (2002) «Про обмеження політичних партій у державах-членах Ради Європи», Парламентська Асамблея заявила, що «обмеження чи розпуск політичних партій повинні розглядатися як виняткові заходи, які застосовуються у випадках, коли заінтересована партія використовує насильство або загрожує громадському миру та демократичному конституційному порядку країни»; та що «наскільки це можливо, слід використовувати менш радикальні заходи, ніж розпуск» [19].

Чи дотримується Україна міжнародних стандартів заборони політичних партій в умовах воєнного стану, так. На своєму 125-му онлайн-пленарному засіданні Венеціанська комісія прийняла нову редакцію Керівних принципів щодо регулювання політичних партій ОБСЄ [16], визначила окремі питання заборони політичних партій та наголосила, що законодавство має конкретизувати вузько сформульовані критерії, описуючи крайні випадки, коли допускається заборона та розпуск політичних партій. Навіть якщо такі причини для заборони або розпуску перелічені в законодавстві, важливо зазначити, що заборона є виправданою, лише якщо вона відповідає строгим стандартам законності, субсидіарності та пропорційності. Як найсуворіше з доступних обмежень, заборона та розпуск повинні вважатися лише виправданими, коли всі менш обмежувальні заходи вважаються неадекватними. Ст. 15 Конвенції визначає, що «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [14]. Однак детальних роз'яснень чи особливостей застосування цієї норми в контексті війни в практиці ЄСПЛ нема.

Висновки. Отже, в сучасній політичній системі надзвичайно важливе питання регулювання діяльності політичних партій, особливо в контексті їхньої заборони. Регулювання заборони політичних партій має бути здійснене з урахуванням принципів справедливості, пропорційності та демократії, забезпечуючи водночас захист національних інтересів і громадянської безпеки. Досвід показує, що політичні партії, які мають такі цілі, що суперечать основним принципам, часто не розкривають їх у своїх офіційних публікаціях до моменту отримання влади. Отже, зміст програми необхідно порівнювати з діями лідерів партії та позиціями, які вони відстоюють, що в сукупності може розкривати справжні цілі та наміри партії та може служити підставою для її розпуску. Україна дотримується міжнародних стандартів заборони політичних партій в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернацький Б. В. Формування української моделі заборони політичних партій у світлі міжнародних стандартів і практик : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11 ; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, 2019. 210 с.

2. Бернацький Б. Національні та європейські стандарти щодо заборони політичних партій. Український часопис конституційного права. 2018. № 4. С. 122-131.

3. Кабанов О., Заярний О., Мироненко В. Довідник із громадянських (особистих), політичних та інших прав людини в умовах воєнного стану. Київ, 2022. 185 с.

4. Конституція України : Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

5. Коцюруба О. Вплив держави на політичні партії: погляд крізь призму агресії Російської Федерації проти України. Український часопис конституційного права. 2022. № 2. URL: https://www.constjournal.com/pub/2-2022/vplyv-derzhavy-politychni-partii-pohliad-kriz-pryzmu-ahresii-rosiiskoi-federatsii/

6. Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Перше видання – 2019 рік. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/Guide_Art_11_UKR_-2019.pdf

7. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 29 вересня 2022 року у справі No П/857/7/22, § 122. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106621200 (15.11.2022)

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15

9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» : Указ Президента України від 19 березня 2022 р. № 153/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153/2022#Text

11. Рішення про задоволення адміністративного позову Міністерства юстиції України щодо заборони діяльності Політичної партії «Держава» : Рішеня Конституційного Суду України від 14.06.2022 № П/857/4/22. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va4_2705-22#Text

12. Чорнецький В. Заборона політичних партій в умовах воєнного стану та її відповідність конституційним та європейським стандартам. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 1. С. 10-23.

13. Щербанюк О. В., Кобрин В. С. Заборона політичних партій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/165

14. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

15. ECtHR, Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey [GC], nos. 41340/98 and 3 others, 13 February 2003, para. 101.

16. Guidelines on Political Party Regulation (2020). URL: https://www.osce.org/files/f/documents/8/1/538473.pdf

17. Guidelines on prohibition and dissolution of political parties and analogous measures : adopted by the Venice Commission at its 41st plenary session (Venice, 10 – 11 December, 1999). URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2000)001-e

18. Report of the OSCE Moscow Mechanism's mission of experts entitled 'Report On Violations Of International Humanitarian And Human Rights Law, War Crimes And Crimes Against Humanity Committed In Ukraine Since 24 February 2022. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/517815.pdf

19. Restrictions on political parties in the Council of Europe member states (Nov. 18, 2002) : Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 1308. URL: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17063&lang=en

REFERENCES:

1. Bernatskyi, B. V. (2019). Formuvannia ukrainskoi modeli zaborony politychnykh partii u svitli mizhnarodnykh standartiv i praktyk : dys. … kand. yuryd. nauk [Formation of the Ukrainian model of prohibition of political parties in light of international standards and practices: thesis ... candidate of legal sciences]. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Bernatskyi, B. (2018). Natsionalni ta yevropeiski standarty shchodo zaborony politychnykh partii [National and European standards regarding the prohibition of political parties]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava* [Ukrainian Journal of Constitutional Law], *4*, 122-131. [in Ukrainian].

3. Kabanov, O., Zaiarnyi, O., Myronenko, V. (2022). Dovidnyk iz hromadianskykh (osobystykh), politychnykh ta inshykh prav liudyny v umovakh voiennoho stanu [Handbook on Civil (Personal), Political, and Other Human Rights in Times of Martial Law]. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996). *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text . [in Ukrainian].

5. Kotsiuruba, O. (2022). Vplyv derzhavy na politychni partii: pohliad kriz pryzmu ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [The Influence of the State on Political Parties: Perspective through the Aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava* [Ukrainian Journal of Constitutional Law], *2.* URL: https://www.constjournal.com/pub/2-2022/vplyv-derzhavy-politychni-partii-pohliad-kriz-pryzmu-ahresii-rosiiskoi-federatsii/ [in Ukrainian].

6. Posibnyk za statteiu 11 Konventsiї pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod. Pershe vydannia [Handbook on Article 11 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. First edition] (2019). URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/Guide_Art_11_UKR_-2019.pdf [in Ukrainian].

7. Postanova Kasatsiyňoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 29 veresnia 2022 roku u spravi No P/857/7/22, § 122 [Resolution of the Cassation Administrative Court within the Supreme Court in case No. P/857/7/22, § 122]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106621200 (15.11.2022) [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny 2006 [Law of Ukraine on the Implementation of Decisions and Application of Practices of the European Court of Human Rights 2006] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7 ta

11 do Konventsii 1997 [Law of Ukraine on the Ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the First Protocol, and Protocols Nos. 2, 4, 7, and 11 to the Convention 1997] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

10. Ukaz pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku «Shchodo pryzupynennia diialnosti okremykh politychnykh partii» 2022 [Decree on the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 18, 2022 «On the Suspension of Activities of Certain Political Parties» 2022] (Prezydent Ukrainy) [(President of Ukraine)]. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153/2022#Text [in Ukrainian].

11. Rishennia pro zadovolennia administratyvnoho pozovu Ministerstva yustytsii Ukrainy shchodo zaborony diialnosti Politychnoi partii «Derzhava» 2022 [Decision on the Satisfaction of the Administrative Lawsuit of the Ministry of Justice of Ukraine regarding the prohibition on the Activities of the Political Party «State» 2022] (Konstytutsiinyi Sud Ukrainy) [(Constitutional Court of Ukraine)]. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va4_2705-22#Text [in Ukrainian].

12. Chornetskyi, V. (2023). Zaborona politychnykh partii v umovakh voiennoho stanu ta yii vidpovidnist konstytutsiinym ta yevropeiskym standartam [Prohibition on Political Parties in Times of Martial Law and Its Compliance with Constitutional and European Standards]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava* [krainian Journal of Constitutional Law], *1*, 10-23. [in Ukrainian].

13. Shcherbaniuk, O. V., Kobryn, V. S. (2023). Zaborona politychnykh partii v umovakh voiennoho stanu [Prohibition of Political Parties in Times of Martial Law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Legal Scientific Electronic Journal], *1*. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/165 [in Ukrainian].

14. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG [in English].

15. ECtHR, Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey [GC], nos. 41340/98 and 3 others, 13 February 2003, para. 101. [in English].

16. Guidelines on Political Party Regulation (2020). URL: https://www.osce.org/files/f/documents/8/1/538473.pdf [in English].

17. Guidelines on prohibition and dissolution of political parties and analogous measures : adopted by the Venice Commission at its 41st plenary session (Venice, 10 – 11 December, 1999). URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2000)001-e [in English].

18. Report of the OSCE Moscow Mechanism's mission of experts entitled 'Report On Violations Of International Humanitarian And Human Rights Law, War Crimes And Crimes Against Humanity Committed In Ukraine Since 24 February 2022. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/517815.pdf [in English].

19. Restrictions on political parties in the Council of Europe member states (Nov. 18, 2002): Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 1308. URL: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17063&lang=en [in English].

International and national «standards» for the prohibition of political parties under martial law

Kozminykh Alona Vitaliyivna

PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Theories
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska doroha str., 33,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5873-1178

The urgency of the problem. During a full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine to protect national security, preserve state sovereignty and territorial integrity, the government may consider prohibition the activities of political parties. The introduction of such a ban is aimed at preserving constitutional values and preventing actions that threaten national security and state sovereignty. The goal is to analyze international and national "standards" for prohibition of political parties in wartime. Research methods. Approaches to determining the grounds for prohibition of political parties according to Ukrainian legislation and international legal standards were investigated using the method of systematic analysis. Deterministic factor analysis made it possible to determine key aspects such as international legal standards, national legislation, judicial practice, as well as specific grounds and features of prohibition of political parties. in the conditions of martial law. The results. The ECHR uses a three-pronged test to determine the legitimacy of state intervention: first, whether the intervention was provided for by law; second, whether it pursued a legitimate purpose; and third, whether it was necessary in a democratic society. States have the right to take preventive measures to protect democracy, in particular with regard to political parties, if there is an obvious and imminent threat of their actions that could disrupt the democratic order. The regulation of the ban on political parties must be carried out taking into account the principles of justice, proportionality and democracy, while ensuring the protection of national interests and public security. Experience shows that political parties that have goals that conflict with fundamental principles often do not disclose them in their official publications until after gaining power. Therefore, the content of the program must be compared with the actions of the party leaders and the positions they advocate, which together can reveal the true goals and intentions of the party and can serve as grounds for its dissolution. Ukraine adheres to international standards of prohibition of political parties under martial law.

Key words: *political parties, prohibition of political parties, ECHR, suspension of political parties, martial law.*

Kraiev Oleksandr Valeriiovych
Valiarenko Yehor Mykytovych

Technologies and populism: how Donald Trump manipulates the political agenda

UDC 327:316.6(73)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.7

Kraiev Oleksandr Valeriiovych
Postgraduate Student
Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Yuriia Illienka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4998-8614

Valiarenko Yehor Mykytovych
Second-Year MA Student
Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Yuriia Illienka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-0834-9102

The article considers the influence of technological development on the rise of populist political actors. The authors reflect on the latest political developments, including the electoral successes of parties and presidential candidates which are commonly associated with populistic rhetoric and policies, and confirm the initial hypothesis concerning the causal relations between digital technologies and these movements' popularity. To this end, the article overviews the general approaches to understanding populistic policies and how their spread is facilitated by the development of technologies. The latter accelerates the exchange of information and entails the transformation of information consumption while also providing the tools for populists to interact with their audiences and spread their ideas more efficiently. Besides, an empiric case study dedicated to researching the policy of former US president Donald Trump and his information policy is conducted along with the content analysis of his social media accounts immensely used during his electoral campaigns and presidential term. Trump employed his social media activities to mobilize support among his target electorate by facilitating the spread of polarising and anti-establishment narratives. He portrayed himself as the only alternative to the system formed by the current elites able to save the country against internal and foreign threats. Thus, Trump utilised digital and information technologies to convey these narratives and rhetorical devices to wider audiences among the social media users, particularly tackling the issues that would be appealing to and easily perceived by them.

The results of the research confirm that even though the technologies per se do not cause the emergence and popularity of populist movements, their development is one of the key factors enabling and facilitating the burst of populistic policies and their electoral successes.

Key words: *populism, technologies, information, narrative, Donald Trump, information strategy, United States of America*

Introduction. The rapid development of digital technologies has made them an integral part of political processes: political parties and presidential candidates have social media pages, establish an active online presence, and conduct digital targeting campaigns aimed at increasing their outreach and recognition. The role these developments have for the social and political environment has drawn the attention of numerous academic and analytical publications.

Against this backdrop, there is an evident rise in popularity among parties and individual politicians commonly associated with populism. This has affected both internal political and electoral processes within individual states and international affairs, where the agenda of the states' foreign policy is sometimes altered substantively.

Research purpose and assignments. This article is aimed at testing a hypothesis that *the development and popularisation of modern technologies contribute to the spread of populist movements*. To this end, the article will overview the ways in which digital technology could facilitate manipulating public opinions and shaping the information space, making it favourable for the spread of respective narratives and ideas. Besides, the article will consider the case of former US president Donald Trump and his campaigns employing a variety of practices associated with populistic strategies to cover the practical aspect of the matter.

Research methods. The methods used in the research include a case study and content analysis. With the help of content analysis, a detailed review of the Twitter activity of former US President Donald Trump was conducted and an ad-hoc database of his key narratives and messages that he used in this social network was formed. Such a selection of data made it possible to create a clear understanding of boundaries and sequences in the context of his use of this social network as a technological tool in creating not only a network of information but also information manipulation, which allowed him to gain a significant instrumental advantage within the 2016 campaign. The case study of this particular case, presented in the second part of the article, is based on this.

Research results. Populism is defined as a political ideology that employs anti-establishment rhetoric and emphasises the existence of a profound line of division between the «ordinary people'' and the «corrupt political elite» [9]. Consecutively, public figures indulging in such strategies try to offer a better alternative to current political elites by tapping into the immediate needs of the population and suggesting easy solutions to complex issues. Such approaches are often seen used on all sides of the political spectrum. Some scholars researching the issue of populism highlight the mid-1990s when the Internet was developing and started gaining wider spread as the period of rise in popularity among both far-left and -right movements associated with populistic rhetoric and approaches [2]. These findings suggest that the development of technologies, namely

the Internet, and the consequent emergence of social media, as well as the overall transformation of information and cyberspace, have at least in part entailed the spread of populistic movements. There are several factors that could explain such developments.

To begin with, the development of digital technologies facilitates faster information dissemination, thus accelerating political processes and enabling effectively instantaneous access to information among target audiences of information campaigns. At the same time, these processes entail a dramatic increase in the amount of information available to ordinary users, with only part of this information being credible and accurate. As a result, most consumers are prone to accept the first information they see and deem trustworthy instead of digging into various matters to see how they could be misinterpreted in different media sources. Thus, with access to an almost unlimited number of sources of information, they often stick to just several that correspond to their opinions and seemingly require less effort to verify and sort.

In this situation, the information campaigns carried out by politicians turn into battles for perception, and populists often have the upper hand there. Some strategies used include creating multiple narratives about a particular current event or phenomenon – no matter how untrue and absurd they are – and circulating them in social media and other media outlets [4]. Thus, the narratives covering the actual events and complex policies aimed at solving problems are lost among the other ones spamming the information space and forming the perception of a significant part of the audience.

One of the consequences of this battle for perception and narratives is the battle for attention. Short tweets and TikTok videos with accurately selected hashtags become the essence of politicians' communication with their electorate [3]. These formats of messages are able to transfer information in short and easily perceivable pieces of text – contrary to longer texts requiring time, attention, and cognitive effort to comprehend and form an opinion. The media has become attention-driven and emotionally charged. Loud headers are often more important than the content of the publications since they will lead to more people reading them and becoming exposed to the necessary narratives.

In this context, populist movements obtain new methods for finding points of contention in society and press them at appropriate moments to criticise the current elites and gain political momentum. Similarly, non-populist actors are compelled to indulge in similar practices to keep up with the political race, making it a part of the political mainstream.

Besides, the development of technologies expands the possibilities for reading public opinions and triggering certain insecurities in target audiences, thus fostering polarisation and influencing specific views and choices. These matters came to light after the controversial Brexit referendum and the 2016 US presidential elections, where an alleged use of *big data* technologies occurred. Big data refers to «the maximisation of computation power and algorithmic accuracy to gather, analyse, link, and compare large data sets as well as the process of drawing on large data sets to identify patterns in order to make economic, social, technical, and legal claims" [1].

The approach in question allows to form an understanding of the social media and technology users' personality types with a view to finding individuals more susceptible to specific messages and narratives – especially among the "swaying" electorate. It presents a kind of predictive modelling of a voter's needs and preferences, which are later used in creating political campaigns and slogans [5]. With such technologies in use, relatively moderate people might be turned into fierce supporters of extreme policies.

Lastly, it is important to mention the role of digital technologies in establishing a platform for voicing disagreement with current government policies for people with little to no political or governmental background. Such individuals could get thousands of followers who would catch up those ideas. In this sense, technologies act as an "enabler" of communication among like-minded people [13]. The issue is that it is true even for the views and positions that are normally considered marginalised. If before the people following these views were limited to their nearest «bubble», now they have an opportunity to communicate with their peers and popularise their ideas without any limits. The social media algorithms continue fostering this by setting the feed in accordance with a person's likes and interests expressed in the search queries and followed pages, which in turn further convinces them of the validity of their opinions. While permitting a free speech discussion on a range of topics and ensuring democratic processes, it also sets the basis for abusive practices aiming at promoting the political interests of certain representatives of political elites. As highlighted by Engesser et al. [4], the utilisation of social media platforms by populists enables them to establish a direct connection with the public, thus circumventing traditional journalistic gatekeepers. This direct engagement allows populists to foster a perception of proximity to the people by addressing them without intermediary filters. Additionally, the adoption of a more personal and colloquial language style further enhances this sense of closeness.

Furthermore, quantitative investigations conducted by Theocharis et al. [12] indicates that employing Twitter as a means to disseminate information, independent of traditional media channels, could potentially enhance candidates' electoral prospects. This is particularly evident when tweets contain controversial content, as they tend to captivate audiences and have

the potential for increased virality, effectively transforming them into spectacles that attract widespread attention.

Now let's move on to the analysis of the specific case of former US President Donald Trump, who during the 2016 presidential campaign and during his first term in power actively applied a whole set of the above-mentioned topics and tools to create a more comfortable information space and manipulations. Twitter, in this context, was a really convenient platform. The emergence of Twitter in 2006 initially raised questions about its potential value and purpose. Originally conceived as a platform for facilitating group text messaging within social circles, Twitter quickly evolved into a powerful medium for mass communication. In a historical context where typesetting costs hindered the expansion of the newspaper industry beyond single-page headlines, Twitter's emergence represented a unique development in media form, resembling a parallel form of communication.

Following the 2008 election, which underscored the significance of social media in political campaigns, Twitter gained recognition as a crucial tool for electioneering and governance. By 2018, particularly during Trump's tenure as the most active Twitter user, the platform boasted approximately 330 million monthly users, predominantly in the United States but also globally [11]. Twitter's purported ability to reach a diverse audience, combined with its accessibility, has led many to regard it as a «democratic» platform. Observers such as Vann Newkirk have framed Twitter within a narrative of «democratisation,» suggesting that providing discursive access to politicians redistributes power away from them, exposing them to critique and dissent that they might otherwise evade in more controlled messaging environments [10].

Decentralised and anti-establishment movements like the Tea Party, Alt-Right, and Black Lives Matter have leveraged Twitter's platform to organise large-scale events and pose significant challenges to public figures. However, in the case of Donald Trump, Twitter served as a catalyst for his rapid ascent to power, rather than a mechanism to counter or undermine that power. While some of Trump's Twitter followers have recently expressed disillusionment with his tweets, this sentiment does not necessarily diminish his influence or authority.

Let us review some of the background research conducted by our colleagues. George Lakoff has examined Trump's tweets, contending that their masterful aspect lies in consistently framing the message ahead of others in the informational sense [7]. While this observation holds merit to some extent, it overlooks the extent to which the medium itself plays a significant role. As highlighted earlier, Twitter's focus on the latest tweet and its reactionary nature to the prevailing «crisis» of the moment emphasise timing rather than framing as the key to Trump's message co-optation.

In the article on Brexit and Trump, Carole McGranahan [8] contributed a perceptive analysis of Trump's engagement with what she terms the «political sociality of moral outrage.» McGranahan astutely observes that while politicians have long been associated with deception, the sheer volume of falsehoods propagated by Trump signals an era of unparalleled political dishonesty. She prompts an inquiry into how anthropology can historically, culturally, and politically comprehend this phenomenon. McGranahan's call for a broader contextual examination of «Trump-speak» resonates with our argument regarding the necessity of such an approach.

Apart from direct falsehoods and provocations, which may be described as the first method of Twitter communication, one should also underline the ambiguous nature of the president's communication with his supporters. Ambiguity emerges as a significant asset for Trump's Twitter strategy, fostering a sense of solidarity among his supporters by tapping into their underlying feelings of persecution. This ambiguity revolves around an undefined adversary, which aligns with the prevailing sentiment among his supporters characterised by a perceived marginalisation stemming from political correctness and progressive social values. Notably, Trump's revival of the Nixon-era slogan «great Silent Majority» during his campaign resonates with this sentiment. Nixon originally invoked this term to rally support for his Vietnam War policies amidst anti-war protests, mirroring Trump's appeal to a contemporary «Silent Majority,» albeit one vocalised primarily through Twitter.

The continuous narrative of confronting an invisible adversary cultivates a collective sense of strength and unity among Trump's followers. As one supporter expressed, the act of fighting, irrespective of its justification, underscores the desire for a leader unafraid to champion their cause. This sentiment reflects a broader sentiment of perceived victimisation, as articulated by another supporter who lauded Trump's defiance against what they perceived as bullying tactics employed by corporate media. In their view, Trump's willingness to confront this perceived bully symbolised a victory for the American people, resonating deeply with his base.

Populists often emphasise the notion of a heartland, portraying it as vulnerable and in need of protection from external threats. This construction of threat scenarios is characterised by a dichotomy between 'Us'–the homeland or collective identity–and 'Them', the perceived outsiders or adversaries [14, p. 66]. In a tweet dated February 3, 2017, Trump utilises this framework by invoking the concept of the homeland («our country») and asserting the imperative of shielding it from «evil» forces:

"We must keep "evil" out of our country!"

This narrative constructs an image of the homeland under siege by an unspecified malevolent entity that must be prevented from infiltrating «our country». Notably, the use of first-person personal pronouns such as «we» and «our» underscores the dichotomy between the collective identity and the perceived threat posed by the «other». The identity of the collective represented by «we» remains implicit, defined primarily by its opposition to the perceived evil [6].

Furthermore, Trump's tweet coincides with an incident at the Louvre Museum in Paris, a context in which the original executive order, aimed at suspending entry from six predominantly Muslim countries, was still in effect. This juxtaposition serves to bolster the legitimacy of the executive order by reinforcing the narrative of safeguarding the nation against perceived dangers posed by the «Other».

Thus, we can conclude that the very fact of the presence of Twitter as an element of Donald Trump's communication and information strategy did not become a defining element of his populist rhetoric and/or manifestations of a certain political radicalism, which was clearly characteristic of this politician during 2016-2021. Rather, in this context, technology became a catalysing condition for the spread and strengthening of such rhetoric and also helped in the shortest possible time to achieve the desired size of the audience and reach precisely those parts of it that were susceptible to radicalization and were ready to follow this rhetoric. Therefore, technologies in politics – in particular, communication technologies – cannot be defined in purely scientific terms as the root causes and root of populism as a phenomenon of the modern system of international relations. Rather, their influence on the information field surrounding political processes can be compared to the influence of gunpowder on the conduct of hostilities – it did not change the essence of the war itself, but significantly expanded its format, increased the number of participants and led to more destructive results.

BIBLIOGRAPHY:

1. Boyd, D. (2018). Media Manipulation, Strategic Amplification, and Responsible Journalism. Data & Society: Points.

2. Conway, M., Scrivens, R., & Macnair, L. (2019). Right-Wing Extremists' Persistent Online Presence: History and Contemporary Trends. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism (ICCT).

3. Darius, P., Stephany, F. (2019). "Hashjacking" the Debate: Polarisation Strategies of Germany's Political Far-Right on Twitter. Social Informatics, pp. 298-308.

4. Engesser, S., Ernst, N., Esser, F., & Büchel, F. (2017). Populism and social media: how politicians spread a fragmented ideology. Information, Communication & Society, 20(8), 1109–1126. https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1207697

5. Ghosh, D., & Scott, B. (2018). Digital Deceit: The Technologies Behind Precision Propaganda on the Internet. New America.

6. Gimenez, E., & Schwarz, N. (2016). The Visual Construction of 'the People' and 'proximity to the People' on the Online Platforms of the National Front and Swiss People's Party. Österreichische Zeitschrift Für Soziologie, 41(2), 213–242. doi: 10.1007/s11614-016-0200-3

7. Lakoff, G. (2017). Trump's Twitter Distraction. George Lakoff. Retrieved from https://georgelakoff.com/2017/03/07/trumps-twitter-distraction/

8. McGranahan, C. (2017). An Anthropology of Lying: Trump and the Political Sociality of Moral Outrage. American Ethnologist, 44(2), 243–248. doi: 10.1111/amet.12471

9. Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2017). What is populism? Populism: A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/actrade/9780190234874.003.0001

10. Newkirk II, V. R. (2016). The American Idea in 140 Characters. The Atlantic. Retrieved from https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/03/twitter-politics-last-decade/475131/

11. Statista. (n.d.). Number of monthly active Twitter users worldwide from 1st quarter 2010 to 4th quarter 2019. Retrieved from https://www.statista.com/statistics/282087/number-of-monthly-active-twitter-users/

12. Theocharis, Y., Barberá, P., Fazekas, Z., Popa, S. A., & Parnet, O. (2016). A Bad Workman Blames His Tweets: The Consequences of Citizens' Uncivil Twitter Use When Interacting With Party Candidates. Journal of Communication, 66(6), 1007–1031.

13. Whine, M. (2012). Trans-European trends in right-wing extremism. In Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe (Vol. 1, pp. 300–360). Routledge.

14. Wodak, R. (2015). The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. London: Sage. doi: 10.4135/9781446270073

Технології та популізм: як Дональд Трамп маніпулює політичним порядком денним

Краєв Олександр Валерійович

аспірант
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-4998-8614

Валяренко Єгор Микитович

студент ІІ курсу магістратури
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0009-0006-0834-9102

У статті розглядається вплив технологічного розвитку на піднесення популістських політичних акторів. Автори розмірковують над останніми політичними подіями, включно з виборчими успіхами партій і кандидатів у президенти, які зазвичай асоціюються з популістською риторикою та політикою, і підтверджують початкову гіпотезу щодо причинно-наслідкових зв'язків між цифровими технологіями та популярністю цих рухів. З цією метою в статті розглядаються загальні підходи до розуміння популістської політики та того, як її поширенню сприяє розвиток технологій. Останнє прискорює обмін інформацією та тягне за собою трансформацію споживання інформації, а також забезпечує інструменти для популістів для взаємодії зі своєю аудиторією та ефективнішого поширення своїх ідей.

Крім того, проводиться емпіричне кейс-стаді, присвячене дослідженню політики колишнього президента США Дональда Трампа та його інформаційної політики, а також контент-аналіз його акаунтів у соціальних мережах, які активно використовував під час його виборчих кампаній і президентського терміну. Трамп використовував свою активність у соціальних мережах для мобілізації підтримки серед свого цільового електорату, сприяючи поширенню поляризаційних та антисистемних наративів. Він зображував себе як єдину альтернативу системі, сформованій нинішніми елітами, здатну врятувати країну від внутрішніх і зовнішніх загроз. Таким чином, Трамп використовував цифрові та інформаційні технології для донесення цих наративів і риторичних прийомів до широкої аудиторії користувачів соціальних мереж, зокрема, звертаючись до питань, які були привабливими для них і легко ними сприймалися.

Результати дослідження підтверджують, що хоча технології самі по собі не спричиняють появу та популярність популістських рухів, їхній розвиток є одним із ключових факторів, що сприяють сплеску популістської політики та її успіху на виборах.

Ключові слова: *популізм, технології, інформація, наративи, Дональд Трамп, інформаційна стратегія, Сполучені Штати Америки*

Маркітантов Вадим Юрійович
Сулятицька Тетяна Василівна

Соціальна основа рашизму

УДК 32(470+571):316.3
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.8

Маркітантов Вадим Юрійович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61,
Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна
ORCID: 0000-0002-7700-972X

Сулятицька Тетяна Василівна
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61,
Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна
ORCID: 0000-0002-2100-5412

У статті розкриваються глибокі проблеми, які існують у російському суспільстві, що знаходиться під впливом путінського режиму та пронизане пропагандою. Звертається увага на компенсування соціальних та економічних проблем, бідності та соціального неблагополуччя формуванням «великоросійської» пихи.
Мета статті полягає у визначенні та характеристиці соціальної основи рашистського режиму.
Визначено головні ознаки рашистського режиму, зокрема: системні порушення прав людини, культ сили, мілітаризм, культ особи, застосування експансіоністської політики, порушення міжнародного права, злочини проти людяності, терористичні дії, економічний та енергетичний шантаж, загрози ядерною зброєю та техногенними катастрофами.
Вказано на те, що на відміну від інших держав, путінській росії дістався вже готовий соціальний субстрат – «людина-радянська / пострадянська», яку, за допомогою низки інструментів за два десятиліття вдалося довести до необхідної «кондиції» та перетворити на соціальну базу рашизму.
Аналізується соціальна основа рашистського режиму в російській федерації. Зокрема наголошується на її складній та різноманітній базі, що утворюється з різних соціальних прошарків, які володіють різним ступенем економічного, соціального та освітнього рівня. Визначено, що вони мають різні можливості впливу та отримують різну користь від підтримки цього режиму.
Результати дослідження дозволили з'ясувати, що основу рашистського режиму становлять переважно ті соціальні групи, які зацікавлені у його функціонуванні та збереженні. До них належать представники владної верхівки та політична еліта, що підтримують режим; представники владної вертикалі, великого бізнесу, ЗМІ та пропагандистів, працівників системи освіти, науки, культури, медицини, а також силові структури і церква, які існують завдяки йому; люди, що перебувають у зоні соціального неблагополуччя та стали жертвами пропаганди та ідеології.
Ключові слова: *рашизм, політичний режим, рашистський режим, соціальна база, демографічний ресур.*

Вступ. Війна росії проти України відкрила світовій спільноті не тільки справжнє обличчя російської армії, але й сутність російського народу в цілому. Сучасній людині важко зрозуміти примітивний фанатизм, звірячу жорстокість і, одночасно, беззаперечну покору, що змушує російських військових сліпо виконувати навіть найбільш злочинні накази. Подібні настрої широко поширені й серед цивільного населення російської федерації, яке активно підтримує та схвалює діяльність своїх «героїв» [2, с. 515].

Українцям відкрилась схильність росіян до фашизму, яка в останні десятиліття чітко проявилась через культ вождя, прославляння померлих, міфічне минуле, корпоративну державу, цензуру, теорії змови, централізовану пропаганду, і, зрештою, війну та руйнування. Варто відзначити, що в історичній ретроспективі, феномен нелюдської жорстокості, названий сьогодні рашизмом, супроводжує росію у всі часи її існування. В російсько-українській війні лише проявились уся його ницість та тваринна жорстокість. Це дає можливість В. Литвину стверджувати, що навіть крах путінського режиму, ймовірно, не зможе викорінити його з російської ментальності [2, с. 519].

Термін «рашизм» з'являється ще у часи російсько-грузинської війни 2008 року, але поширення набуває з початком російсько-української війни в 2014 році, у результаті анексії Криму, збиття літака Boeing 777 та окупації територій Луганської й Донецької областей. Після повномасштабного російського вторгнення на територію України поняття «рашизм» набуває широкого поширення не лише в українському суспільстві, але й виходить за його межі [1, с. 54].

Офіційно засудивши російський політичний режим та визначивши його як рашистський, Верховна Рада України вказала на його головні ознаки: системні порушення прав людини, культ сили та мілітаризм, культ особи, застосування експансіоністської політики, порушення міжнародного права, злочини проти людяності, терористичні дії, економічний та енергетичний шантаж, загрози ядерною зброєю та техногенними катастрофами [3, с. 78].

Проблемі рашизму присвячували свої дослідження такі українські науковці як: О. Безрукова, С. Вовканич, С. Дацюк, Б. Дем'яненко, Ю. Дем'янчук, І. Коваль та Л. Кисляк, В. Литвин, А. Романюк, Л. Якубова та інші.

Мета статті полягає у визначенні та характеристиці соціальної основи рашистського режиму.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження нами були використані загальнонаукові й спеціальні методи, зокрема аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та історичний.

Результати. Сучасна масова свідомість росіян, подібно до російського керівництва, чітко демон-

струє прагнення відтворити у новій історичній формі державу тотального насильства. Центральною національною ідеєю, покликаною мобілізувати їх масову свідомість, стало прагнення реваншу за програну росією «холодну війну», втілене у формулу «вставання з колін» та кристалізацію образу ворога. «Скріпами» новітньої імперії з беззаперечним російським домінуванням, на думку Л. Якубової, стали «ментально сконструйований консерватизм, популізм, диктатура «колективного путіна», російське месіанство, православний фундаменталізм і російський націоналізм імперського ґатунку, тобто великодержавний шовінізм» [6, с. 83].

Як стверджує науковиця, путінській росії дістався готовий соціальний субстрат – «людина-радянська/пострадянська», яку, за допомогою низки інструментів, зокрема й популяризації ідей російського месіанства, за два десятиліття вдалося довести до необхідної «кондиції», і яка перетворилась на соціальну базу путінізму [6, с. 81]. Цю соціальну базу називають «рашистами». Їхня психологія, на думку О. Безрукової, є психологією ворожості людей, глибоко ображених вигаданим приниженням зі сторони «Заходу». Проте у часи «сильної росії», рашисти, переконані у своїй спроможності помститися за все. Особливою рисою їхньої свідомості є сподівання на силу [1, с. 60].

Практично весь час після розпаду СРСР у росії збільшувався градус ворожнечі та піднімалися ставки, формувалось уявлення про неї як «обложену фортецю». З 2012 року її населення почали активно та системно залякувати небезпекою «наступу Заходу / НАТО», руйнуванням економіки, сфери життєвих інтересів, моральних принципів, суверенітету та автентичності. Варто відзначити керованість та добру організованість цього процесу з боку держави. Відповідно, мета влади полягала у формуванні нової квазірелігії / ідеології, квазідержави та промитого пропагандою суспільства. Саме це суспільство мало стати демографічною основою проєкту «русский мир» [6, с. 84].

За попередні пів століття в російському соціальному середовищі не спостерігаються еволюційні процеси. Російське керівництво весь час займається тим, щоб його заспати. Замість того, щоб вказувати на численні недоліки, народ постійно годують байками про його «велич» та «богообраність» [5].

Відповідь на питання щодо природної основи (носіїв) рашизму криється у аналізі соціальної неструктурованості російського соціуму, що засвідчує його невідповідність зразкам західноєвропейської цивілізації. Попри те, що на початку пострадянської епохи росія практично не відрізнялася від України, з часом різниця ставала відчутнішою. Насамперед це було пов'язано з «приборканням» російських олігархів і переведенням економіки країни під парасольку держави, концентрацією управління основними галузями в руках ставлеників чинної влади, запровадженням стримувальних пасів для розвитку середнього та малого бізнесу, а отже й їх ініціативи, що унеможливило соціальний прогрес. У результаті в частині регіонів розпочався процес соціальної стагнації (депресії, застою), а в окремих й деградації, що поклало початок твердженню про «дві росії» – московсько-петербурзьку та «замкадівську» [6, с. 84]. У цій другій росії соціальна динаміка говорить про соціальну катастрофу, що проявляється у вимиранні села, яке тривалий час знаходилося у стані фізичного, ментального та морального знущання. Люди, які не бажають спиватися у такому середовищі переїжджають до малих чи середніх міст. Але й там ситуація не на багато краща, оскільки серед бетону та бруду, вони постійно змушені шукати роботу й зводити кінці з кінцями. Все це позбавляє людей будь яких перспектив. Фактично, на рівні російської периферії немає місця, де була б сприятлива можливість жити повноцінним життям [5]. Населення потерпає від бідності, усвідомлюючи власну приреченість та відчуваючи постійний страх за своє майбутнє.

На противагу цим відчуттям держава підтримує у свого населення почуття національної величі, що ґрунтується на розумінні винятковості репресивної могутності держави всередині країни та її експансії назовні.

За даними соціологічних досліджень показники національного самозадоволення російського населення завжди зростали в періоди так званих «малих переможних війн». Про значну деморалізацію росіян свідчать прагнення ображати, принижувати та вбивати слабших. Піковим проявом цього стала масова суспільна роздвоєність, що проявилась у підтримці російського керівництва щодо «спецоперації» та нищення «бандерівців», і разом із тим, – в пустих балачках про «братерську любов» та неприпустимість застосування зброї проти мирного населення» [6, с. 84].

Усвідомлюючи свою неспроможність жити по-людськи, росіяни генерують ненависть та руйнівну енергію, скеровану на знищення недоступного їм ідеалу, що повною мірою проявилося у варварських діях російських військових на території України.

Вигоду від путінського режиму отримують, а отже виступають його основою, корумпована вертикаль влади, армія пропагандистів, ЗМІ, залежний від влади великий бізнес, система освіти, науки й культури, що також давно становлять окреме крило пропаганди, силові та репресивні відомства, суд, православна церква, і зрештою російський політикум. Усі вони існують завдяки режиму, є генераторами та носіями «русского мира», що забезпечують його просування у світі.

Демографічним ресурсом рашистського режиму є масовий (типовий) пострадянський росі-

янин, «ватник». Ядром такої спільноти стали мешканці депресивної та деградованої провінції, що тривалий час залишається зоною соціальної катастрофи з низькою вартістю життя. Згідно з соціологічними дослідженнями, 70 % росіян не мають заощаджень, ще 12-15 % задекларували спроможність виживати завдяки накопиченням лише півроку. Отже, 2/3 росіян виживають від зарплати до зарплати (пенсії). Вони не спроможні передати своїм нащадкам у спадок нічого окрім бідності, з якої нездатні вирватися внаслідок неконкурентності на ринку праці та відсутності потрібних компетенцій. Вирватися з цієї зони соціального лиха можливо лише кількома шляхами: лотерея, смерть, наркотично-алкогольний транс, тюрма або ж «силові структури» [с. 85-86].

Характерною особливістю звичайного росіянина є відсутність усвідомлення свого місця в світі та в хронології подій. Переважна більшість опитаних характеризують себе як звичайних, терплячих та відкритих людей. Разом із тим вони існують в матриці патерналізму та ідентифікують себе з державою. Вони водночас є і жертвою й сповідниками культу сили та насильства (в родині, дитячому садочку, школі, на роботі, в армії тощо). Звичайний росіянин відтворюється у системі вертикальних відносин «влада – примушування», при цьому не утворюючи жодних горизонтальних соціальних зв'язків. Він проживає життя, не довіряючи нікому, не вміючи конструктивно взаємодіяти з іншими (навіть у власній родині).

До зони соціального неблагополуччя («замкадівської росії») «нафтодолари» переважно не доходять, що спричиняє її деградацію. Це зона, що характеризується значною інформаційною залежністю населення від телебачення, яке вражене тотальною пропагандою. Типовий для цієї території росіянин – це індивідуум, що є продуктом процесу тривалого нищення моралі та знецінення особистої гідності. Він живе у сформованому століттями державним насильством дуальному світі, де існують власне «плем'я» та вічний «ворог», а отже є прихильником «міцної руки», ненависником недосяжних для нього західних свобод, довічним злидарем, що мріє розбагатіти, потрапивши до корупційної вертикалі за будь-яку ціну. Це «терпила» в своїй країні та, одночасно, переповнений пихою «великорос» за кордоном. Гордість за свою «наддержаву» та «великоросійська» пиха власне й стали тими універсальними компенсаторами безперспективності та беззмістовності існування звичайного росіянина. Ба більше, чим гірше його життя, тим більш оскаженіло він декларує свою «великоросійську» пиху. Як стверджує Л. Якубова, «маса, що не має власних інтелектуальних та емоційних рефлексій, живе колективним розумом (тобто офіційним пропаґандистським дискурсом) і лише відтворює (озвучує) певні його кліше відповідно до ситуації» [6, с. 86-87].

Оскільки бути справжнім типовий росіянин може лише наодинці з собою, головна мета путінського режиму полягає формуванні такої особистості, якій було б огидно бути віч-на-віч із собою, котра відчувала б себе чимось значущим лише у зграї собі подібних. Відповідно, у світі рашизму людина змушена бути частиною цієї зграї, яка діє як кримінальна організація, де усі її члени замащені кров'ю, і виходу з якої не існує. У неї є певна робота, яка відображає її внесок у цю зграю, є сім'я, і навіть ілюзорна надія, що вона захищена як член цієї організації. Ця людина чітко знає свої можливості та обмеження, вона здатна певною мірою піднятися вище, але виключно за рахунок крові та злочинів. Для тих, хто не готовий до цього, життя проходить у межах особистого «нірки», але доти, поки ця особа не знадобиться тому, хто знаходиться вище в харчовому ланцюжку. Це означає, що у будь-який момент вона може стати ніким. Позиція звичайної людини в такому середовищі визначається лише тим, чи вона хижак, чи – жертва [4]. Такий типовий росіянин нічого не успадковує та нічого не здатний передати у спадок, окрім належності до зграї. Він не спроможний утворювати дієвих соціальних зв'язків та бути щасливим.

Російське мирне населення у всі часи абсолютно нормально ставилося до різних проявів жорстокості з боку влади, яка перетворилась на буденну справу, а людські страждання не викликали відрази. Суспільство, церква, уряд та громадські організації повністю підтримують своїх військових, роблять усе щоб не лише заохотити їх до проявів жорстокості, але й для виховання молоді, формування цінностей на які усі мали б орієнтуватися.

Висновки. Дослідження розкриває глибокі проблеми, що існують у російському суспільстві, його ставленні до власної держави та сусідніх країн. Воно пронизане пропагандою та знаходиться під впливом авторитарного режиму, що використовує ідеї месіанства та націоналізму для зміцнення своєї влади. Водночас формування «великоросійської» пихи стає компенсатором тих соціальних та економічних проблем, бідності, соціального неблагополуччя, що існують у суспільстві.

Соціальна основа рашистського режиму достатньо складна та різноманітна, оскільки складається з різних соціальних прошарків, які володіють різним ступенем економічного, соціального та освітнього рівня, мають різні можливості впливу та користь від підтримки цього режиму, проте разом формують базу для його збереження та функціонування. Основу режиму становлять переважно ті соціальні групи, які зацікавлені у його збереженні та функціонуванні. Це, перш за все, представники владної верхівки та політична еліта, що підтри-

мують режим задля збереження власних позицій та привілеїв. Далі варто відзначити представників владної вертикалі, великого бізнесу, ЗМІ та пропагандистів, працівників системи освіти, науки, культури, медицини, а також силові структури і церкву, які підтримують режим, оскільки існують завдяки йому. Й, нарешті, важливу складову соціальної бази режиму становлять люди, що перебувають у зоні соціального неблагополуччя та стають жертвами пропаганди.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безрукова О. Рашизм як ідеологія: спроба соціологічної інтерпретації. *ГАБІТУС*. 2023. Випуск 46. С. 54-60. URL : http://habitus.od.ua/journals/2023/46-2023/7.pdf.

2. Литвин В. Історичні джерела формування психології жорстокості, або як виник рашизм? ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками / відпов. ред. Валерій Смолій ; упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь, С. Блашук. Київ : НАН України. Інтут історії України, 2023. Книга 3. С. 515-519.URL : https://archive.org/details/kn-03/page/515/mode/1up?view=theater (час звернення 18.02.2024)

3. Маркітантов В. Рашизм як політичний режим сучасної росії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 23. С. 76-78.

4. Руденко Є. Історикиня Лариса Якубова: «Руській мір» схожий на тоталітарну секту, члени якої хворі на соціальну шизофренію. Українська правда. 04.10.2022. https://www.pravda.com.ua/articles/2022/10/4/7370240/

5. Справжнє обличчя «русского мира»: знищення світу і прикриття культурою. 21.11.2022. Локальна історія. https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/spravzhnie-oblichchia-russkogo-mira-znishchennia-svitu-i-prikrittia-kulturoiu-larisa-iakubova/

6. Якубова Л. Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії. *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 78-92. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/187254/06-Yakubova.pdf?sequence=1

REFERENCES:

1. Bezrukova, O. (2023). Rashyzm yak ideolohiya: sproba sotsiolohichnoyi interpretatsiyi [Ruscism as an ideology: an attempt at sociological interpretation]. HABITUS. Vypusk 46. P. 54-60. URL : http://habitus.od.ua/journals/2023/46-2023/7.pdf [In Ukrainian].

2. Lytvyn, V. (2023). Istorychni dzherela formuvannya psykholohiyi zhorstokosti, abo yak vynyk rashyzm? [Historical sources of the formation of the psychology of cruelty, or how ruscism arose?]. PERELOM: Viyna Rosiyi proty Ukrayiny u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialohy z istorykamy / vidpov. red. Valeriy Smoliy ; uporyad.: H. Boryak, O. Yas', S. Blashuk. Kyyiv : NAN Ukrayiny. Intut istoriyi Ukrayiny. Knyha 3. P. 515-519. URL : https://archive.org/details/kn-03/page/515/mode/1up?view=theater [In Ukrainian].

3. Markitantov, V. (2024). Rashyzm yak politychnyy rezhym suchasnoyi rosiyi [Ruscism as a political regime of modern russia]. Naukovi pratsi Kam"yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka : zbirnyk za pidsumkamy zvitnoyi naukovoyi konferentsiyi vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv. [Elektronnyy resurs]. Kam"yanets'-Podil's'kyy: Kam"yanets'-Podil's'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka, Vyp. 23. P. 76-78 [In Ukrainian].

4. Rudenko, YE. (2022). Istorykynya Larysa Yakubova: «Rus'kiy mir» skhozhyy na totalitarnu sektu, chleny yakoyi khvori na sotsial'nu shyzofreniyu [Historian Larisa Yakubova: «russian world» is similar to a totalitarian sect, members of which are suffering from social schizophrenia]. Ukrayins'ka pravda. URL : https://www.pravda.com.ua/articles/2022/10/4/7370240/ [In Ukrainian].

5. Spravzhnye oblychchya «russkoho myra»: znyshchennya svitu i prykryttya kul'turoyu [The true face of the «russian world»: the destruction of the world and its cover-up with culture]. (2022). Lokal'na istoriya. https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/spravzhnie-oblichchia-russkogo-mira-znishchennia-svitu-i-prikrittia-kulturoiu-larisa-iakubova/ [In Ukrainian].

6. Yakubova, L. (2022). Ontolohiya rashyzmu: Ukrayina yak alter ego Rosiyi [Ontology of Racism: Ukraine as Russia's Alter Ego]. Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal. Chyslo 4. P. 78-92. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/187254/06-Yakubova.pdf?sequence=1 [In Ukrainian].

Social basis of ruscism

Markitantov Vadym Yuriyovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Philosophy
Kamianets-Podilskyi I. I. Ohiienko
National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7700-972X

Suliatytska Tetiana Vasylivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Philosophy
Kamianets-Podilskyi I. I. Ohiienko
National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2100-5412

The article reveals deep problems that exist in russian society, which is under the influence of the putin regime and permeated with propaganda. Attention is paid to compensating for social and economic problems, poverty, and social distress by forming «Great russian» pride.
The purpose of the article is to define and characterize the social basis of the ruscist regime.
The main features of the ruscist regime are identified, including: systematic human rights violations, cult of power, militarism, cult of personality, application of expansionist politics, violation of international law, crimes against humanity, terrorist actions, economic and energy blackmail, threats of nuclear weapons and technogenic disasters.
It is pointed out that unlike other states, Putin's Russia has already received a ready-made social substrate – «soviet / post-soviet man», which, with the help of a number of tools, has been brought to the necessary «condition» over two decades and transformed into the social basis of ruscism.
The social basis of the ruscist regime in the russian federation is analyzed. In particular, emphasis is placed on its complex and diverse base, which is formed from different social strata, which have different levels of economic, social, and educational level. It is determined that they have different possibilities of influence and receive different benefits from supporting this regime.
The results of the study have shown that the basis of the ruscist regime is mainly those social groups that are interested in its functioning and preservation. They include representatives of the ruling elite and the political elite who support the regime; representatives of the power vertical, big business, media and propagandists, workers of the education, science, culture, medicine systems, as well as security structures and the church, which exist thanks to it; people who are in the zone of social distress and have become victims of propaganda and ideology.
Key words: *ruscism, political regime, ruscist regime, social base, demographic resource.*

Мущенко Яна Олександрівна

Особливості та класифікація політичних чинників абсентеїзму

УДК 327.57
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.9

Мущенко Яна Олександрівна
аспірантка кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-7207-4533

У статті досліджено суть, особливості та класифікацію політичних чинників електорального абсентеїзму. Автор прагне дослідити електоральну поведінку громадян, пояснити їхні рішення, мотиви та переконання через призму факторів політичного характеру. Актуальність статті полягає в переосмисленні чинників впливу та їхньої вирішальності для рівня електоральної явки. Більшість досліджень розглядають електоральну неучасть з різних перспектив, проте лише декілька з них фрагментарно аналізують проблему політичних чинників. Загальнонаукові, емпіричні та логічні методи дозволили здійснити комплексний аналіз та розробити авторську класифікацію політичних чинників абсентеїзму. Серед них зокрема, загальнофілософський, діалектичний, історичний, описовий, порівняльний, системний, структурно-функціональний, біхевіористський, статистичний, метод аналізу документів, а також аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, індукція, дедукція тощо.

Автор розкриває ознаки абсентеїзму як невід'ємного атрибута виборчого процесу. Важливо розуміти, що показник рівня явки та відповідно кількість абсентеїстів залежатиме від обраної методології, застосованої для обрахунку співвідношення. Вибір знаменника в пропорції може штучно занижувати або завищувати показники електоральної участі, а тому важливо ретельно підходити до цієї проблеми, враховуючи національну специфіку виборчого процесу.

В статті проаналізовані чотири групи загальних чинників абсентеїзму: суб'єктивні, об'єктивні, ситуативні та мобілізаційні. Серед об'єктивних чинників особливу увагу зосереджено на факторах політичного характеру, а саме: інституційно-нормативних; кон'юнктурних та ціннісно-світоглядних. Кожна група деталізована через набір складових, а ті, в свою чергу, через змінні. Перша група чинників виокремлена на основі особливостей організації державного управління, інституційної структури виборчого процесу та національного законодавства. Друга група стосується особливостей організації виборчого процесу під час конкретних виборів. Третя група базується на політичному ціннісно-світоглядному бекграунді суспільства, а також сучасних настроях і тенденціях. Автор наголошує на тому, що політична група факторів володіє потужною пояснювальною силою для розуміння (де)мотивації електорату.

Ключові слова: *абсентеїзм, електоральна участь, політичні чинники, інституційні-нормативні особливості, кон'юнктура, цінності.*

Вступ. Активний електорат і відповідальне громадянство вважається золотим стандартом в демократичних теоріях та практиках: широка участь громадян в політичному житті повинна бути типовим елементом поведінки – патерном, а політична культура має наближатися до громадянської. В усталених (так званих зрілих, класичних або старих) демократіях ідеї народного суверенітету і загального виборчого права настільки переплетені, що обов'язок голосувати визнається аспектом національної ідентичності громадянина. Дійсно, образ виборця, який відвідує виборчі дільниці та активно голосує, можна було б легко сприйняти як шаблонний, якби переважна більшість населення регулярно користувалася активним виборчим правом на загальних виборах. Однак статистика показує негативну тенденцію, що свідчить про очевидне рішення виборців не голосувати як важливу рису політичного вибору в сучасних демократіях. Дана проблема вимагає оновленого дискурсу та свіжого погляду на проблему електоральної участі. За такого підходу видається доцільним проаналізувати політичні чинники абсентеїзму, які здатні вичерпно пояснити рішення виборців не голосувати.

Мета та завдання. Дослідити явище абсентеїзму та охарактеризувати його особливості; виокремити фактори неучасті, що впливають на електоральну поведінку громадян, здійснити комплексний аналіз політичних чинників абсентеїзму; запропонувати авторську класифікацію груп та змінних факторів неучасті політичного характеру; надати теоретичний аналіз кожної змінної в контексті абсентеїзму та впливу на рівень явки.

Методи дослідження. В межах цього дослідження ми використали низку загальнонаукових, емпіричних та логічних методів. Історичний метод допоміг проаналізувати еволюцію явища абсентеїзму. Метод порівняння використано для зіставлення ролі та наслідків політичних чинників абсентеїзму в різних державах та політичних режимах. Також в роботі використано системний метод для аналізу явища абсентеїзму як невід'ємної складової, атрибуту виборчої системи. Структурно-функціональний метод дозволив відстежити місце та роль мотивів електоральної поведінки, що впливають на рівень явки та електоральну систему загалом. Під час аналізу сприйняття політичних чинників абсентеїзму представниками різних націй застосовано біхевіористський метод. За допомогою методу аналізу документів вдалося опрацювати основні нормативно-правові акти, що регулюють виборчий процес. Використання статистики

дозволило простежити динаміку рівня явки на виборах.

Результати дослідження. Стрижневий етап дослідження будь-якої наукової проблеми передбачає операціоналізацію понять. В даному випадку необхідно визначитися із термінами «явка» та «абсентеїзм» .

Під абсентеїзмом зазвичай розуміють уникнення, ухилення, неучасть, бойкотування від лат. absentia – відсутній. Електоральний абсентеїзм – звичне явище виборчого процесу, його атрибут, оскільки завжди існує частка виборців, що з об'єктивних або суб'єктивних причин не беруть участі в голосуванні. Подальша проблема полягає в тому, як коректно ідентифікувати абсентеїстів та вирахувати їхній відсоток у співвідношенні до електорату.

Здавалося б, офіційне поняття «явка» мало б вирішити цю проблему, проте дослідники розходяться в поглядах щодо того, кого вважати абсентеїстами і як вирахувати рівень «явки». Дійсно, явка трактується як абсолютна кількість осіб, що проголосувала на виборах або частка населення, що здійснила акт волевиявлення. Однак далі виникає питання щодо співвідношення кількості виборців до: а) всього населення); б) населення виборчого віку (здебільшого 18 років); в) населення, що володіє виборчим правом; г) кількості осіб, зареєстрованих для голосування. Безумовно, чітке визначення змінних впливає на отримані цифри, варіацію показників явки, і цілком імовірно, на подальші дослідницькі результати. Саме тому ця проблема є менш тривіальною, ніж може здатися на перший погляд, і вимагає належного аналізу. Важко сказати, яка операціоналізація показника явки є найбільш коректною. На наше переконання, необхідно виключити осіб, яким законодавчо заборонено голосувати, оскільки, беручи їх до уваги, ми невиправдано занижуємо рівень явки. Таким чином, «населення, яке має право голосу», може бути більш справедливою змінною, ніж «населення виборчого віку» [7].

На основі монографії українського політолога М. Бучина «Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні» та власних перспектив, окреслених вище, охарактеризуємо такі групи чинників абсентеїзму: суб'єктивні, об'єктивні, ініціативні та кон'юнктурні [2].

Окремо хочемо зупинитися на політичних чинниках абсентеїзму (різновид об'єктивних) та запропонувати власну класифікацію політичних мотивів неучасті. Перш за все, ми дотримуємося думки, що саме політичні чинники становлять левову частку, яка пояснює поведінку виборців та їхній вибір (не) голосувати. Безумовно, вони не претендують на стовідсоткове покриття причин й мотивів електорального вибору, однак у відсотковому співвідношенні до інших груп чинників помітно переважають. Вважаємо за доцільне продемонструвати авторську оцінку політичних мотивів виборця.

Ми виділяємо три загальні групи політичних чинників неучасті, а саме: інституційно-нормативні; ситуативні або кон'юнктурні; та ціннісно-мотиваційні або ціннісно-світоглядні (див. нижче).

До першої групи інституційно-нормативних чинників відносимо **тип політичної системи та режим** (партійна система, фрагментарність політичних партій, рівень демократії в державі, легітимність органів державної влади, прохідний бар'єр); **тип виборчої системи** (мажоритарна, пропорційна, змішана); **систему реєстрації виборців** (добровільна, обов'язкова, автоматична); **поріг явки; імперативний вотум; характеристики форми держави** (федеративна, унітарна); **альтернативні методи голосування.**

До другої групи ситуативних або кон'юнктурних чинників належать **тип виборів** (загальнонаціональні: президентські або парламентські, регіональні, місцеві); **рівень конкуренції на виборах; перелік та характеристики суб'єктів виборчого процесу**; **одночасність виборів; характер виборчої кампанії та рівень корупції й фальсифікацій**.

Третя група ціннісно-мотиваційних або ціннісно-світоглядних чинників включає **рівень політичної культури та свідомості**; **тип політичної ідеології**; **політичний режим; висвітлення виборів в ЗМІ та соціальних мережах**; **довіру до органів державної влади** [1; 8].

Характеризуючи **тип політичної системи та режим** потрібно усвідомити, що ефективність, впорядкованість, цілісність та демократичність політичних інститутів, норм і суб'єків прямо впливають на рішення громадян про участь у виборчому процесі. Видається цілком очевидним, що дієвість політичної системи забезпечує справедливий розподіл та ефективні рішення для громадян, а тому, з одного боку, усталює переконання в тому, що «я – інструмент руху та вибору вектору для держави»; а з іншого боку, «моє втручання непотрібне, адже механізм працює злагоджено». Більшість досліджень доводять, що задоволеність політичною системою і діями влади часто демотивує громадян до участі; натомість кризові моменти – мобілізують електорат. Протилежною тенденцією є та, коли довготривале неефективне урядування призводить до розчарування у політиці та політиках, зневірі у власній спроможності щось змінити і вплинути та політичні дії й рішення, що й виступає основною причиною ігнорування виборчого процесу [4].

Важливо розглянути **партійну систему** як чинник впливу на електорат. Потрібно окреслити дві визначальні характеристики партійних систем: чисельність партій та їхня фрагментарність/поля-

ризація. Вважається, що чим більша кількість партій, тим простіше виборцю знайти партію «під свій смак». Однак інша група дослідників висуває логічний контраргумент – чим більший вибір, тим складніше визначитися. Дійсно, задля адекватної оцінки виборцям потрібно хоча б побіжно ознайомитися із програмними заявами партії, її лідерами та членами, джерелами фінансування тощо. Враховуючи надмірну кількість такої інформації та необхідність її аналізу, виборцю складно побачити вагому різницю між кандидатами, остаточно зробити вибір, і відповідно проголосувати [9].

Пов'язаною із фрагментарністю складовою виступає **прохідний бар'єр**. Очевидно, якщо бар'єр зависокий і партія не має достатньо ресурсів, щоб пройти в парламент, то частина прихильників: а) муситиме віддати свій голос на користь іншої партії; б) зіткнеться із негативним досвідом « змарнованого голосу» або в) просто відмовиться від голосування. Таким чином, високий прохідний бар'єр для партій є потенційно негативним чинником для виборців.

Наступною складовою першої групи політичних чинників (тип політичної системи) виступає **рівень демократії в державі**. Хочемо зосередитися на тому, що низький рівень демократії, зневіра у досягненні справедливості правовими методами, недієвість судочинної системи, порушення прав людини тощо демотивують виборця йти на виборчі дільниці й ставати співтворцем чинної політичної системи. В подібних умовах за найменшої можливості великий відсоток громадян обирає ігнорування виборчого процесу, бойкотування, протести та інші радикальні методи спротиву, що нерідко супроводжуються сутичками та крайніми виявами агресії. Якщо система ще не встигла вкоренитися, виборець бачить альтернативи й місце для змін, то очікується підвищення рівня явки, проте в протилежному випадку – явка знижується [10].

З цього ж випливає **оцінка легітимності влади**, що супроводжується аналогічними процесами. Нелегітимну владу намагатимуться змінити через вибори, в тому числі, але тривале перебування біля керма некомпетентних осіб, що не викликають довіри, формує відповідну політичну культуру та супроводжується неучастю, відмежуванням громадян.

Наступним важливим елементом інституційно-нормативної групи чинників визначено **виборчу систему** як засіб перетворення голосів у мандати. Тип виборчої системи впливає на кількість виборців, що беруть участь в голосуванні. Основною причиною, яка пояснює вищу явку за пропорційної системи вважається значна диспропорція між отриманою кількістю голосів та розподіленими мандатами в мажоритарній системі. Це часто призводить до усталеного уявлення виборця, що його голос не має значення (особливо у прихильників малих партій). Більше того, мажоритарні системи – сприятливі для застосування маніпуляцій, фальсифікацій, тиску. Контраргументом виступає той факт, що пропорційні системи є доволі складними для розуміння (процес голосування, різновиди списків, спосіб підрахунку голосів та визначення переможців). Окрім того, пропорційні системи не завжди уможливлюють відстежити зв'язок між кандидатом, його діями та внеском у розвиток системи. Незважаючи на наявні недоліки пропорційної системи, дослідження показують, що саме пропорційні виборчі системи асоціюються із вищим рівнем виборчої явки [6, с. 449].

Окремо варто розглянути **систему реєстрацію виборців**. Виділяють три варіанти реєстрації виборців: добровільну, обов'язкову та автоматичну. Обов'язкова реєстрація накладає на громадян низку матеріальних та інформаційних витрат. Тому більшість науковців переконана, що вимога реєстрації сприймається як додатковий тягар та зменшує кількість осіб, які фактично проголосують. Автоматична реєстрація, можливість реєстрації в день виборів, відповідальність уряду за ініціативу реєстрації та відсутність інших додаткових вимог й обмежень, що призводять до спрощення процесу, значно підвищують явку [3].

Ще одним елементом інституційно-нормативної групи виступають змінні **«поріг явки»** та **«примусове голосування»**. Поріг явки – це необхідний відсоток виборців, що дає можливість визнати вибори такими, що відбулися, дійсними. Зважаючи на характеристику виборів як добровільного волевиявлення, складається враження, що закріплення порогу явки та імперативного вотуму на законодавчому рівні є не зовсім демократичним. Водночас потрібно визнати, що деякі держави застосовують таку практику, демонструючи реальне підвищення явки. Розглядаючи імперативний вотум, мусимо визнати, що результати такої практики позитивно впливають на явку. Низка науковців погоджується, що обов'язкове голосування спонукає громадян здійснити акт волевиявлення, особливо у разі підкріплення стимулами або санкціями. Такий аргумент ґрунтується не лише на матеріальних наслідках, а й моральних та соціальних. Якщо особа хоче мати репутацію законослухняного громадянина (і більш універсально – людини, якій можна довіряти), її імідж погіршується у разі ухилянтства. Імперативний вотум, однак, накладає додаткові вимоги і обов'язки на громадян, але аж ніяк – на державу. Тобто, це більше односторонній рух, який «вимагає і карає», а тому часто сприймається населенням як обмеження громадянських прав [5].

Подальший фактор електорального абсентеїзму не видається очевидним, проте отримав імпульси розвитку в нещодавніх наукових розвідках. Йдеться про **характеристику форми держави** та **державного управління**. Досліджуючи

інституційні відмінності між президентською та парламентською системами, політологи визнають їх такими, що можуть впливати на рівень явки. Ідея полягає в тому, що президентська система складається із двох незалежних та чітко розділених структур: виконавчої та законодавчої влади, а тому дає можливість виборцю повністю реалізувати свій електоральний потенціал і здійснити диференційований вибір. Водночас дослідники зауважують, що такий вибір часто виявляється розділеним (дуальним) та проявляється тоді, коли виборці, свідомо чи несвідомо, обирають законодавчу владу – від однієї партії, а виконавчу – від іншої (тим самим спричиняючи низку політичних криз). Більше того, подальша необхідність голосування задля укомплектування численних виборчих посад та органів місцевого самоврядування спричиняє плутанину та втому [11].

Аналізуючи парламентську систему, доцільно розуміти, що в таких державах влада президента похідна від парламенту, а тому виборці мають так званий «один набір голосів». Припущення полягає в тому, що парламентські режими (з можливістю формування однопартійного уряду або коаліції з обмеженою кількістю партій) дають виборцям більше безпосереднього впливу на формування політик. Голосування за фактично один орган відображає стиснуту інституційну політику (а не розтягнуту, як у випадку із президентськими системами). Отож, науковці припускають, що чинником неучасті в голосуванні у випадку президентських систем виступає надмірний набір можливостей для голосування та часто неефективність обраних органів влади; фактори електорального абсентеїзму в парламентських системах зводяться до відсутності прямого зв'язку між голосуванням на парламентських виборах та призначенням представників виконавчої влади, урядовими і політичними результатами виборів [2; 11].

Існує думка про кореляцію **форми державного устрою** (федеративний або унітарний) до рівня абсентеїзму. Окремі наукові праці демонструють ідею, що голосування в простій за устроєм державі відзначається вищою електоральною явкою, аніж у випадку з федераціями. Логіка доволі проста – об'єктивно менша кількість виборів в унітарних державах не стомлює електорат та сприяє голосуванню на наступних виборах. Водночас, важливою змінною є рівень децентралізації, адже чим вищий рівень децентралізації та можливості прийняття ефективних рішень на місцях, тим вищий рівень розвитку громадянського суспільства і ймовірно рівень явки на виборах, особливо, якщо йдеться про формування регіональних та місцевих органів управління. Варто підкреслити, що повторювана участь у виборчому процесі так само розвиває електоральні навички та політичну культуру. Контраргумент полягає в тому, що більш децентралізовані режими можуть ускладнити вплив на загальну модель політики [7].

В контексті даної проблеми виділяють вплив моделі парламенту на рівень абсентеїзму та голосування загалом. Останні дослідження показують, що явка значно вища в тих державах, де влада зосереджена в одному законодавчому органі (маємо на увазі однопалатність). Це пояснюється тим, що за умови бікамералізму, влада розподіляється між двома палатами, а тому вибори до нижньої палати відіграють менш вирішальну роль. Ми скептично ставимося до ідеї вирішального впливу моделі парламенту на рішення виборців голосувати. По-перше, верхня палата часто формується не прямим голосуванням, а на основі спадковості та за призначенням. По-друге, якщо розглядати, наприклад, США, то вибори до двох палат проводяться одночасно (фактор підвищення явки) і відповідно мають спільне значення явки та навіть термін «midterm elections», під час яких переобираються 435 місць в Палаті представників та 33 або 34 зі 100 місць Сенату США, а тому складно говорити про розмежування та характерні відмінності між одно- та двопалатним парламентом. На наше переконання, ця гіпотеза вимагає додаткових перевірок та верифікації [6].

Надзвичайно впливовим елементом першої групи факторів участі відзначено **альтернативні методи голосування**. Істотним є те, чи можна проголосувати поштою, електронно, заздалегідь (достроково), за довіреністю, за відкріпним посвідченням, за межами виборчої дільниці (наприклад, «на дому»), на пересувних виборчих дільницях тощо. Ця змінна має позитивний значущий коефіцієнт, тому що явка є вищою, коли виборче законодавство полегшує реалізацію права голосу та зменшує витрати на голосування. Згідно із проаналізованими даними, за інших подібних умов явка щонайменше на 10% вища в тих державах, де можна проголосувати поштою, достроково або за довіреністю, аніж там, де жодна з цих можливостей недоступна [7].

Друга група виборів визначена як ситуативні або кон'юнктурні чинники, де першим елементом є **тип або рівень виборів**. Виділяють загальнонаціональні: президентські або парламентські; регіональні; місцеві; а також наднаціональні вибори. Вважається, що важливість органу, який обирають, прямо впливає на явку: чим вища вага обраного органу, тим більша кількість осіб прийдуть голосувати. Загальна тенденція: президентські вибори є найбільш популярними, далі слідують – парламентські, а за ними – місцеві. Однією з основних причин неучасті на місцевих виборах визначають нерозуміння функціонування органів місцевого самоврядування, а тому ігнорування виборів на місцях. Однак повертаючись до фактору децентралізації або впливовості місцевого

самоврядування потрібно визнати, що останнім часом місцеві вибори починають викликати більше зацікавлення в очах мешканців того чи іншого округу, міста, села, селища, громади тощо [10; 11].

Рівень конкуренції на виборах також видається важливою змінною. Дослідники висловлюють гіпотезу, яка полягає в тому, що чим млявіша передвиборча гонка і очевидний переможець, тим нижча явка на виборах. Дійсно, якщо екзит-поли показують відрив між кандидатами у розмірі 20%, то який сенс голосувати? В будь-якому разі, голос (і час) виборця буде змарновано. В раціональних теоріях голосування на очікувану вигоду від голосування впливає ймовірність вплинути на результат виборів. Крім чисельності населення, іншим важливим фактором тут є близькість позицій кандидатів та запеклість конкуренції/боротьби. Чим ближчими позиціями володіють партії або кандидати, тим вищою є ймовірність того, що один голос вплине на результат. Це очікувано збільшує сенс голосування, а отже, мотивує громадян брати участь у виборах, а також змушує політичну еліту докладати більше зусиль до мобілізаційної діяльності. Іншими словами, чим вища конкуренція між кандидатами, тим вищою очікується явка на виборах, що підтверджується більшістю емпіричних даних [6, с. 453].

Подальшим фактором групи кон'юнктурних чинників визначено **перелік та характеристики суб'єктів виборчого процесу**. Гіпотеза полягає в тому, що цікаві, одіозні, харизматичні або ж професійно сформовані і пропрацьовані образи кандидатів сприяють високій явці. Громадянам цікаво стежити за динамікою, досліджувати біографію, порівнювати тощо. Окрім того, неоднозначні кандидати активізують ЗМІ. Звісно, висвітлення кандидатів, різноманітні публікації не обходяться без спекуляцій і маніпуляцій, проте чи впливає це негативно на явку? Кандидати, які є прісними, нецікавими, непривабливими, схожими за програмними заявами і не яскравими особистостями мало цікавлять виборця, і відповідно той не голосує. На нашу думку, між суб'єктами виборчого процесу потрібно провести різницю: на президентських виборах загальна кількість кандидатів не принципова, цікавить скажімо тільки перша п'ятірка, а то й трійка; більш важливо – наявність альтернатив, реальність кандидатів, їхній імідж, характеристики, особисті та професійні якості. Якщо ж ми розглядаємо парламентські вибори, то власне чисельність партій більш важлива для електорального вибору (частково стосується фактору партійної системи, описаного вище). Більше того, звертаючись до просторової теорії Ентоні Даунса, випливає висновок, що чим більший ідеологічний розрив між супротивниками, тим вища мотивація для електорату [2].

Деякі держави вдаються до **практики проведення одночасних виборів**. Імовірно, паралельні або одночасні вибори впливають на явку громадян, оскільки більшість виборців принаймні певною мірою зацікавлені хоча б в одних виборах. Виділяють дві причини позитивного зв'язку між електоральною участю та проведенням одночасних виборів. По-перше, одночасні вибори збільшують ймовірність того, що ЗМІ висвітлюватимуть хоча б одні з них, що відповідно збільшить кількість ресурсів, зокрема фінансових, на передвиборчі кампанії. Такі дії підвищать загальний рівень обізнаності та поінформованості електорату. По-друге, звертаючись до теорії раціонального вибору, одночасне голосування більш вигідне й математично, тому що виборець витрачаючи практично такий самий проміжок часу (наприклад, на дорогу до виборчої дільниці) двічі віддає свій голос, так би мовити «одним пострілом двох зайців». Таким чином, одночасні вибори розподіляють витрати виборців на голосування, що призводить до підвищення рівня явки.

Важливим фактором **видається характер виборчої кампанії, рівень очікуваних фальсифікацій та поточної корупції**. Звісно, не всі виборчі кампанії сприятимуть підвищенню рівня явки – деякі з них можуть навіть відштовхувати потенційних виборців від голосування. Це стосується особливо негативних, нав'язливих або агресивних кампаній. Окрім того, можемо говорити про справедливий розподіл ресурсів для здійснення передвиборчої кампанії: чи створювалися належні, справедливі та рівні умови для проведення агітації, мітингів, зустрічей із виборцями; чи безперешкодно функціонували партійні штаби; чи відбувався розподіл державних ресурсів прозоро; чи здійснювався адміністративний тиск та як використовувався адміністративний ресурс; чи віддавалася перевага окремому кандидату/партії тощо. Також необхідно розуміти, що методи проведення агітаційної діяльності прямо вливають на рівень явки. З одного боку, негативна реклама або чорний піар можуть зменшити підтримку кандидата, якого піддають критиці, що потенційно призведе до зменшення явки його прихильників. З іншого боку, негативний зміст кампанії може сформувати негативне ставлення як до кандидата, який зазнав критики, так і до замовника (супротивника), та демобілізувати виборців, оскільки негативний контекст формує ставлення до політики, як до «брудної справи» в цілому. Однак, деякі науковці наводять три причини підвищення рівня явки на виборах завдяки негативним виборчим кампаніям або виборчим кампаніям зі знаком мінус. Отже, по-перше, конфронтаційні передвиборчі кампанії надають детальну інформацію про результати діяльності партій/кандидатів, що підвищує поінформованість електорату; по-друге, виборчі кампанії зі знаком мінус сприяють диференціації іміджу кандидатів, розвивають критичне мислення

та різнобічне сприйняття кандидатів; по-третє, негативні виборчі кампанії викликають сильні афективні реакції в громадян, а тому змушують їх сильніше перейматися результатом виборів [12].

В рамках передвиборчої кампанії важливим елементом виступає кількість витраченого ресурсу, в тому числі матеріального, як потенційного корелята до рівня явки. Останні дослідження доводять, що чим вищі та ефективніші витрати на виборчу кампанію з боку політичних партій і кандидатів, тим вищий рівень явки.

Третя, ціннісно-світоглядна, група включає в себе **рівень політичної культури та свідомості.** Вважається, що високий рівень політичної культури підвищує явку, оскільки індивід розуміє принципи функціонування демократії, власні права та обов'язки, важливість участі в політичному житті на рівні держави, регіону, міста або села. Високий рівень політичної культури формує усвідомлення того, що неучасть, абстрагування, уникнення, розчарування, апатія та загалом бездіяльність не змінює політичну систему. Набагато простіше (проте неефективно) висловлювати невдоволення, протест і вимагати змін через мовчання або сповідуючи патріархальний тип політичної культури.

Варто зробити примітку та диференціювати моделі електоральної поведінки за умови пасивного або активного абсентеїзму. Якщо розглядати абсентеїзм як активну протестну діяльність: «я не беру участі у власне голосуванні, але я активний учасник руху протесту, мітингів, демонстрацій», то гіпотеза не підтверджується, тому що саме високий рівень політичної культури дозволяє не вдаватися до опортунізму через вибори. Пасивний електоральний абсентеїзм («я не беру участі в голосуванні і залишаюся вдома») – загалом відповідає висунутій гіпотезі про фактор впливу рівня політичної культури. Однак відсоток тих, хто не бере участь в голосуванні, натомість залучений до демонстрацій є мізерним, особливо якщо ми говоримо про держави із високим рівнем демократії. Необхідно зібрати більше даних, щоб підтвердити, спростувати або принаймні доповнити цю гіпотезу емпіричними даними. Цікавою причинно-наслідковою дилемою в цьому контексті залишається питання про те, чи електоральна участь формує рівень політичної культури або ж політична культура формує електоральну поведінку? [1; 5]

Окремою змінною **виступає тип політичної ідеології**, де крайні політичні ідеології примусовими (в т. ч. силовими) засобами здатні більше мобілізувати суспільство, а тому демонструють вищий рівень офіційної явки, аніж більш помірковані ідеології (центральні). Складно сказати про реальні показники та однозначний вплив ідеології на електоральну явку. Ми виявили підхід, який полягає в тому, що демократичні державні режими та центральні ідеології сприяють реальній електоральній явці. Окрім того, крайні ідеології часто взагалі не передбачають реальних політичних альтернатив, а тому навіть за стовідсоткового показника явки вибори не несуть реальної користі та не є значущими для волевиявлення та змін в суспільстві. Швидше йдеться про «показну» легітимацію влади та її дій для громадськості, ЗМІ та міжнародної спільноти. Ми схиляємося до думки, що недоцільно використовувати політичну ідеологію як фактор впливу на явку виборців, оскільки цей чинник доволі неочевидний та не отримав достатніх підтверджень. Дихотомія «демократія-авторитаризм» більше характерна для політичного режиму. До того ж, як зазначалося вище, авторитарні/тоталітарні режими взагалі не передбачають вибору, адекватних електоральних процедур, дотримання прав людини, законності, загалом будь-яких альтернатив і волевиявлення, а тому недоцільно спиратися на особливості виборчого процесу та абсентеїзму в недемократичних політичних режимах, оскільки така вибірка – нерепрезентативна. Натомість, **рівень довіри до влади, її легітимність, рівень демократії** – показники, які можна узагальнити на основі індексу сприйняття цілісності виборів, може бути цілком прийнятним.

Висновки. Здійснивши комплексний аналіз впливу політичних факторів на рівень абсентеїзму, їхніх особливостей та видів, ми дійшли до таких висновків:

1. Поняття «явка» та «абсентеїзм» трактуються в наукових працях по-різному. Явку зазвичай визначають як співвідношення кількості поданих голосів до а) загальної кількості населення; б) осіб виборчого віку; в) громадян, що володіють політичними правами; г) зареєстрованих виборців. За результатами дослідження для найбільш об'єктивної оцінки варто послуговуватися змінною «група виборців, що володіє повним спектром політичних прав».

2. Існують найрізноманітніші мотиви електоральної неучасті громадян. Їх об'єднують в чотири великі групи: суб'єктивні, об'єктивні, кон'юнктурні та ініціативні.

3. Політичні мотиви електоральної поведінки відносять до групи об'єктивних чинників. Політичні фактори, в свою чергу, поділяються на три загальні групи: інституційно-нормативні; ситуативні або кон'юнктурні; та ціннісно-мотиваційні або ціннісно-світоглядні.

До першої групи інституційно-нормативних чинників відносимо **тип політичної системи та режим**: 1.1. партійна система, фрагментарність політичних партій – радикалізація політичної системи та її тривала неефективність демотивує громадян; 1.2. рівень демократії в державі – системні порушення прав людини, недієва судова система не сприяють підвищенню виборчої явки; 1.3. прохідний бар'єр ; 1.4. тип виборчої системи – дослідження доводять, що мажоритарна виборча система, її

особливості та недоліки виступають фактором зниження електоральної явки; 1.5. систему реєстрації виборців – добровільна та обов'язкова системи реєстрації несуть негативні наслідки для політичної участі широкого коло населення; 1.6. поріг явки – вважається переважною кількістю дослідників анахронізмом, проте в деяких реальних кейсах підвищує виборчу явку за рахунок двосторонніх зобов'язань держави та індивіда; 1.7. імперативний вотум – отримує значну кількість критики як недемократичний, здебільшого санкційний, засіб мотивації (примусу) електорату, однак емпіричні дані підтверджують позитивний зв'язок між обов'язковим голосуванням та рівнем явки; 1.8. характеристика форми держави – чіткої кореляції не виявлено, окремі групи дослідників стверджують про федералізм як фактор неучасті, порівняно із унітаризмом; 1.9. альтернативні методи голосування – неможливість реалізувати волевиявлення за допомогою будь-якого методу альтернативного голосування значно знижує мотивацію громадян.

До другої групи ситуативних або кон'юнктурних чинників належать: 2.1. тип виборів; 2.2. рівень конкуренції на виборах – млявий перебіг виборчого процесу демотивує електорат та підвищує байдужість серед населення; 2.3. перелік та характеристики суб'єктів виборчого процесу – нецікаві, ідеологічно близькі та ординарні кандидати не сприяють електоральній участі; 2.4. одночасність виборів – доведена позитивна тенденція проведення паралельних виборів задля підвищення рівня явки; 2.5. характер виборчої кампанії та рівень поточної корупції й очікуваних фальсифікацій – надмірна розслабленість виборчої кампанії, так само як і крайні прояви конфронтації, високий рівень корупції та можливих фальсифікацій визначені факторами неявки громадян на вибори.

Третя група ціннісно-мотиваційних або ціннісно-світоглядних чинників включає: 3.1. рівень політичної культури та свідомості – низький рівень політичної культури не сприяє участі громадян; 3.2. тип політичної ідеології – чіткої кореляції не виявлено; 3.3. політичний режим – ситуативна зміна політичного режиму може підвищити рівень електоральної явки, проте системне спрямування політичного режиму до авторитарних методів управління позначається на виборцях негативно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бучин М.А. Абсентеїзм як тип електоральної поведінки. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*. 2011. Вип. 2. С. 174–182.

2. Бучин М.А. Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні : монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 364 с.

3. Заяць Н. Феномен абсентеїзму в умовах становлення демократичного суспільства в Україні. *Юридична Україна.* 2008. № 9 (69). С. 4–8.

4. Кулеба О., Бучин М. Абсентеїзм як форма низької політичної участі. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. праць*. 2011. Вип. 23. С. 98–102.

5. Aldrich J. H. Rational choice and turnout. *American Journal of Political Science*. 1993. Vol. 37. P. 246–278.

6. Banducci S., Jeffrey A. How Elections Change the Way Citizens View the Political System: Campaigns, Media Effects and Electoral Outcomes in Comparative Perspective. *British Journal of Political Science.* 2003. Vol. 33. № 3. P. 443–467.

7. Blais A. The Motivation to Vote: Explaining Electoral Participation. Vancouver: University of British Columbia Press, 2020. 156 p.

8. Blais A., Massicotte L., Dobrzynska A. Why is Turnout Higher in Some Countries than in Others? *Elections Canada*. March 2003. P. 1–26.

9. Gavryliuk D. Characteristics of absenteeism in Ukraine in the context of political and electoral risks (according to the 2014 parliament elections results). *Evropský politický a právní diskurz.* 2014. V. 1. Iss. 6. P. 318–324.

10. Kostelka F., Blais A. The Chicken and Egg Question: Satisfaction with Democracy and Voter Turnout. *Political Science and Politics*. 2018. P. 1–6.

11. Mughan A., Aaldering L. Politics, media and the electoral role of party leaders. *The Routledge Handbook of Elections, Voting Behavior and Public Opinion.* 2018. P. 170–180.

12. Perceptions Of Electoral Integrity. Electoral Integrity Project : website. URL: https://www.electoralintegrityproject.com/pei (дата звернення: 28.4.2024).

REFERENCES:

1. Buchyn, M. (2011). Absenteizm yak typ elektoralnoi povedinky [Absenteeism as a type of electoral behavior]. *Zbirnyk naukovykh prats "Politolohichni studii", 2*, 174-182. [in Ukrainian]

2. Buchyn, M. (2012). Demokratychni pryntsypy vyboriv: polityko-pravovi aspekty rehuliuvannia v Ukraini [Democratic principles of elections: political and legal aspects of regulation in Ukraine]. Monography. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 364. [in Ukrainian]

3. Zaiats, N. (2008). Fenomen absenteizmu v umovakh stanovlennia demokratychnoho suspilstva v Ukraini [The phenomenon of absenteeism in the context of the formation of a democratic society in Ukraine]. *Yurydychna Ukraina, 9 (69),* 4-8. [in Ukrainian]

4. Kuleba, O. & Buchyn, M. (2011). Absenteizm yak forma nyzkoi politychnoi uchasti [Absenteeism as a form of low political participation]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku, 23,* 98-100. [in Ukrainian]

5. Aldrich, J. H. (1993). Rational Choice and Turnout. *American Journal of Political Science*, *37,* 246-278. [in English]

6. Banducci, S. & Jeffrey, A. (2003). How Elections Change the Way Citizens View the Political System: Campaigns, Media Effects and Electoral Outcomes in Comparative Perspective. *British Journal of Political Science, 33 (*3), 443-467. [in English]

7. Blais, A. (2020). The Motivation to Vote: Explaining Electoral Participation. Vancouver: University of British Columbia Press, 156. [in English]

8. Blais, A., Massicotte, L. & Dobrzynska, A. (2003). Why is Turnout Higher in Some Countries than in Others? *Elections Canada*, 1-26. [in English]

9. Gavryliuk, D. (2014). Characteristics of absenteeism in Ukraine in the context of political and electoral risks (according to the 2014 parliament elections results). *Evropský politický a právní diskurz, 1 (6)*, 318-324. [in English]

10. Kostelka, F., Blais, A. (2018). The Chicken and Egg Question: Satisfaction with Democracy and Voter Turnout. *Political Science and Politics*, 1-6. [in English]

11. Mughan, A., Aaldering, L. (2018) Politics, media and the electoral role of party leaders. *The Routledge Handbook of Elections, Voting Behavior and Public Opinion,* 170-180. [in English]

12. Perceptions Of Electoral Integrity. Electoral Integrity Project : website. URL: https://www.electoral integrityproject.com/pei (appeal date: 28.4.2024).

Features and classification of political factors of absenteeism

Mushchenko Yana Oleksandrivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7207-4533

The article examines the essence, features and classification of political factors of electoral absenteeism. The author seeks to study the electoral behavior of citizens, to explain their decisions, motives and beliefs through the prism of political factors. The relevance of the article lies in rethinking the factors of influence and their decisiveness for the level of electoral turnout. Most studies examine electoral non-participation from different perspectives, but only a few of them fragmentarily analyze the problem of political factors. General scientific, empirical, and logical methods allowed for a comprehensive analysis and the development of the author's own classification of political factors of absenteeism. These include, in particular, general philosophical, dialectical, historical, descriptive, comparative, systemic, structural and functional, behaviorist, statistical, document analysis, as well as analysis, synthesis, generalization, abstraction, induction, deduction, etc.

The author reveals the signs of absenteeism as an integral attribute of the electoral process. It is important to understand that the turnout rate and, accordingly, the number of absentees will depend on the chosen methodology used to calculate the ratio. The choice of the denominator in the ratio may artificially underestimate or overestimate the electoral participation rate, and therefore it is important to carefully approach this issue, taking into account the national specifics of the electoral process.

The article analyzes four groups of general factors of absenteeism: subjective, objective, situational and mobilization. Among the objective factors, special attention is paid to the political factors, namely: institutional and normative; conjunctural; and value and worldview. Each group is detailed through a set of components, and these, in turn, through variables. The first group of factors is based on the peculiarities of the organization of public administration, the institutional structure of the electoral process and national legislation. The second group relates to the specifics of the organization of the electoral process during a particular election. The third group is based on the political value and ideological background of society, as well as current moods and trends. The author emphasizes that the political group of factors has a powerful explanatory power for understanding the (de)motivation of the electorate.

Key words: *absenteeism, electoral participation, political factors, institutional and normative features, conjuncture, values.*

Панасюк Валентин Анатолійович

Концепція Москва – Третій Рим в XXI ст. та місце в ній України

УДК 355.48+316.485.26]:316.776 (477+470)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.10

Панасюк Валентин Анатолійович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету
вул. Фонтанська дорога, 33,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-4655-0553

В статті аналізуються причини приходу до влади В. Путіна в РФ і реалізація концепції Москва – Третій Рим та виникнення специфічного терміну «путінізм», що характеризує особливості політичного режиму в державі. Розкриваються внутрішні реформаційні політичні процеси спрямовані на згортання демократичних інститутів і придушення опозиції в країні та вбивствами її відомих представників.
Досліджується відношення президента РФ в XXI ст. до ЄС та НАТО від спроб інтегрувати Росію в ці структури до переходу на позиції несприйняття і ворожого ставлення до них. Зазначено спроби Кремля встановити гегемонію на пострадянському просторі завдяки домінуванню в СНД і бажання створити антизахідну коаліцію.
Розкриваються спроби Москви побудувати двополюсну модель світу. Показано агресивне ставлення РФ до поширення ЄС і НАТО на пострадянський простір. З'ясовуються причини вкрай негативного ставлення Кремля до кольорових революцій і спроб Грузії та України вибудувати успішні шляхи інтеграції в ЄС та НАТО.
Аналізуються причини нападу РФ на Грузію та відчуття перемоги для росіян і зміцнення свого іміджу в світі через пасивність країн ЄС та НАТО через небажанні жорстко застосувати санкції проти агресора.
Розкривається дистанціювання РФ від ЄС та НАТО і зближення з КНР, Іраном і Туреччиною через загострення з ними після революцій в Україні. З'ясовуються причини тісних контактів між Францією, ФРН та РФ.
Досліджено передумови та наслідки вторгнення РФ в Україну та початку АТО і повномасштабної війни країни агресора з метою ліквідації української державності під виглядом «збирання історичних земель» Росії.
Аналізуються наслідки поразок на фронті російських військ. Розкрито безуспішні спроби на протязі короткого часу здійснити окупацію України стали шоком для Європи і важким ударом для пересічних росіян. Ідеї «єдності», «братерства», «руського міра», органічно поєднаного державною пропагандою з православ'ям за потужної духовної підтримки РПЦ потерпіли крах. Україна здобула Томос, а український народ переконав світ, що прагне жити в суверенній незалежній державі. Доведено, що спроби реалізації В. Путіним концепції Москва – Третій Рим вкотре потерпіла крах, але продовжує жити в імперіалістичній свідомості пересічних громадян та правлячих верхів російської еліти провокуючи шовінізм і війни на території пострадянського простору, ізолюючи РФ від ЄС та НАТО.
Ключові слова: *концепція Москва – Третій Рим, «путінізм», «руський мір», пропаганда, влада, реформи, опозиція, антизахідна коаліція, РПЦ, РФ, США, Україна, ЄС, НАТО, СНД.*

Вступ. Особливістю національного характеру громадян РФ є те, що в масі своїй вони прагнуть бачити над собою сильного одноосібного правителя. Саме цей лідер на думку російської більшості здатний покращити життя народу. Принцип демократичного колективного правління не спрацьовує в цій державі. Колегіальне управління здається російському суспільству анархією, що веде до колективної злочинності і безвідповідальності правлячих верхів на всіх рівнях влади. Тому не дивно, що гасло «волимо царя» йде В РФ з низів. Однак все, що веде до погіршення життя простого народу насаджується їм «зверху» саме тим «царем» якого вони обрали. Доказом цьому є історія РФ не лише в XVIII чи XX ст., а навіть в наш час.

Мета статті – визначити особливості реалізації РФ концепції Москва – Третій Рим в XXI ст.

Зазначена тема потребує вирішення таких завдань:

– з'ясувати причини приходу до влади в РФ В. Путіна;

– дослідити політичні процеси в РФ у ствердженні «путінізму» в Росії;

– проаналізувати пропаганду Кремля і військову агресію та їх наслідки.

Методи дослідження: для визначення особливостей реалізації РФ концепції Москва – Третій Рим в XXI ст. застосовувались методи біографістичний, ретроспективний, пояснення узагальнення та систематизації.

Результати дослідження. Обрання В Путіна президентом РФ було не випадковим, а закономірним процесом. Випускник юридичного ВНЗ і Вищої школи КДБ, директор ФСБ на момент свого обрання влаштовував практично всі субелітні угрупування на владному олімпі. Із 1990 -х рр. він зробив стрімку кар'єру дійшовши до посади прем'єра. Переважаюча більшість виборців були готові за нього голосувати. В ньому бачили своєрідну «месію», що врятує РФ від подальших негараздів. Дослідник А. Піонтковський у 2000 р. увів термін «путінізм». Охарактеризувавши його наступним чином: «Путінізм як найвища та заключна стадія бандитського капіталізму в Росії». Стаття вразила не різкою критикою, а своїми передбаченнями, що дійсно справдились. А Піонтковський стверджує,

що здобуття В. Путіним влади було цілою спецоперацією. Її суть полягала у організованих владою терактів у Москві та початком Другої чеченської війни 1999 р. з метою підняти передвиборчий рейтинг кандидата від влади В. Путіна. Саме цікаво, що перед виборами сам В. Путін виконуючи обов'язки президента РФ дистанціювався від Б. Єльцина і його оточення. Та поводив себе опозиційно до чинної влади. Це при тому, що сам Б. Єльцин в обмін на особисті гарантії В. Путіна від кримінального переслідування після відставки оголосив його своїм наступником. Все це дало бажаний результат. В березні 2000 р. Перемогу на виборах президента здобув саме цей кандидат [7, с. 248–249; 24].

Реалізація міфологеми Москва – Третій Рим супроводжувались репресіями радикальними внутрішніми реформами наростаючою внутрішньою пропагандою і агресивною зовнішньою політикою. В історії РФ розпочалась епоха, що отримала назву «путінізм». Він знайшов своє відображення в докорінних змінах, що поступово сформувались в державі протягом тривалого правління другого президента суверенної РФ.

Узурпація влади по суті стала ключовою ціллю новообраного президента та його команди. В такій державі не могли співіснувати не підконтрольний їй медіапростір чи великий бізнес.

В. Путін, здобувши владу, розпочав гоніння на опозиційних олігархів. Був заарештований В. Гусинський Сам власник вимушено емігрував за кордон. Наступною жертвою режиму став Б. Березовський. Медіа-канали олігархів були відібрані владою. В 2013 р. Б. Березовського знайшли мертвим. Експерти ставлять під сумнів офіційну версію – самогубство. Практично найбільша нафтова компанія ЮКОС залишалась не підконтрольна владі. Опозиційність М. Ходорковського режиму призвели до конфіскації компанії, арешту бізнесмена, тривалого ув'язнення і еміграції за кордон після звільнення.

Резонансні вбивства відомих представників опозиції: А. Політковської. Отруєння за кордоном специфічною не доступною для простих громадян отрутою – радіоактивним полонієм колишнього співробітника ФСБ О. Литвиненка. Вбивство цієї людини стало топ-темою світових ЗМІ. Британська влада офіційно заявила, що до цього вбивства можуть бути причетні найвищі посадові особи РФ. Цю думку підтвердив і британський суд.

Подальші події вказували на те, що в Кремлі вирішили дати виклик США і країнам Заходу. Репресії і вбивства не припинились, а навпаки набули більшого розмаху і масштабу. Ніби стали демонстрацією сили. Було вбито опозиціонера Б. Немцова. Отруєно і потім заарештовано О. Навального. Влада категорично заперечила свою причетність до будь-яких незаконних дій стосовно опозиції. Однак закордоні ЗМІ і вищі посадові особи провідних держав світу не однозначно натякали, що відповідальність за ці злочини несуть вище керівництво РФ. [5; 9; 19; 18].

Загиблі за життя активно розкривали корумпованість у коридорах влади. Вели розслідування терактів 1999 р. доказуючи, що їх організаторами була сама влада. На сьогодні зібрано чимало доказів причетності посадовців з оточення В. Путіна до цих злочинів. Однак слід зазначити, що провину обвинувачених не доведено. Тому дані злочини потребують подальшого розслідування для їх розкриття і підтвердження або спростування подібних заяв та притягнення винних до відповідальності.

Розправляючись із внутрішньою опозицією та монополізуючи інформаційний простір країни влада здійснювала кардинальні внутрішні реформаційні зміни в державі, знищуючи по суті конституційний устрій країни. Федералізм – передбачає розширені права регіонів. Децентралізацію влади. Закладає підвалини для надійних механізмів регіонального самоуправління. Показовим є той факт, що своїм указом президент поділив державу на сім федеральних округів. Кожен округ очолила людина президента. Так звані повноважні представники по факту переобрали на себе повноваження губернаторів в межах свого федерального округу. Значно послабивши владу інституту губернаторів і регіональних спікерів.

Губернатори були позбавлені права засідати у Раді Федерації. Відповідно це обмежували їхні можливості впливати на створення і прийняття відповідних законопроектів, що захищали б інтереси їх регіонів. Створюючи видимість формального федералізму центр замінив присутність губернаторів у законодавчому органі двома представниками від кожного регіону. Одного представника від законодавчої влади надсилав регіональний парламент у Раду Федерації. Другого – призначав губернатор від виконавчої влади. Однак це фікція. Кандидатура кожного представника попередньо узгоджувалась в Кремлі. Відповідно «незручний» для центру кандидат де-факто втрачав можливість потрапити у вищий представницький орган влади. Так Кремлем було створено «фільтр», щоб відсіювати непотрібних кандидатів в обидві палати вищого законодавчого органу – Федеральних Зборів.

Базовий принцип демократії – самоуправління суб'єктів федерації було суттєво звужено Кремлем. Центральна влада по суті змінила виборчий процес в країні під свої інтереси. Порушили демократичний виборчий процес формування законодавчої гілки влади в державі [17, с. 225–226].

Реформаційний курс на узурпацію влади продовжувався. Москва сформувала інститут повноважних представників. Так звані повпреди призначалися особисто президентом РФ. Їх головна функція слідити за неухильним виконанням вказівок адмі-

ністрації президента регіональною владою. По суті повпред ставав своєрідним генерал-губернатором контролюючи діяльність губернаторів в окремо взятому окрузі. Подібний захід в державному управлінні призвів до того, що губернатор ставав заручником повпреда. Повноваження повпреда були де-факто занадто розширенні. В той час повноваження губернаторів по суті передавались в регіональний парламент. В народу було забрано право обирати губернаторів. Віднині їх призначав президент [17, с. 226; 23, с. 192–195].

У виборчому законодавстві вибори стали пропорційними. Піднявся прохідний бар'єр у нижню палату Федеральних Зборів з 5% до 7%. Політичні блоки опинялись під забороною. Передвиборча застава зросла до 2 млн $. В цілях запобігання можливого бойкоту виборів. Було анульовано мінімальну явку виборців і графу проти всіх. Застосовані владою політичні технології у виборчих процесах були спрямовані проти опозиційних партій. Саме мілкі опозиційні партії мали можливість об'єднатись в опозиційні блоки і сплативши незначну заставу подолати 5% прохідний бар'єр. Враховуючи зазначені реформи вони втрачали таку можливість. До того за вказівкою влади ЦВК почала відмовляти опозиційним партіям в реєстрації на виборах і знімати їх з виборчих перегонів за незначні, а часто і надумані порушення.

Реформи зачепили і судову владу. Термін перебування федерального судді на посаді скорочувався. Призначення федерального судді судовою колегією було анульовано. Дана функція передавалась президенту [17, с. 226].

Подібні реформи ставили під жорсткий прямий контроль виконавчої влади законодавчу владу і судову. Головний принцип демократії – розподіл і незалежність трьох гілок влади в державі було грубо порушено. Виконавча гілка влади по суті узурпувала дві інші. Головним зацікавленим політичним суб'єктом в цих процесах став президент РФ В. Путін.

Поступово команда президента розгорнула активну діяльність спрямовану на ліквідацію фундаментальних основ демократії – ліквідація місцевого самоуправління. Для цього на вищому законодавчому рівні було прийнято і запроваджено новий закон про місцеве самоуправління. Головним пунктом даного закону став інститут сіті-менеджерів. По факту це найнятий владою професіонал в галузі управління. Сіті-менеджер став керівником мерії. Мер обирався думою і був її головою. Ключовим стало те, що неформальний вплив на сіті-менеджера отримав губернатор. Тут варто нагадати, що губернатор за попередніми реформами призначався президентом.

Таким чином опосередковано через губернаторів Кремль отримав можливість контролювати інститут сіті-менеджерів. З іншого боку маючи колосальну підтримку губернаторів призначених президентом сіті-менеджери найняті владою зацікавлені беззаперечно виконувати всі її вказівки. Муніципальний принцип формування місцевого самоуправління прямим голосуванням громадян було втрачено. Сам мер обраний колегією думи виступав скоріше формальним представником місцевої влади, а не уособленням принципу демократичного народного самоуправління.

Подальші закони ліквідували можливість шляхом референдуму оголосити імпічмент президенту. Ініціювати відставку губернаторів. Формувати бюджет і переглядати статус суб'єкта федерації. Введення військового стану президентом ставило поза законом всі призначені в регіоні вибори і референдуми.

Провівши основні реформи по зміцненні вертикалі влади оточення президента взялись на законодавчому рівні обмежувати свободу слова в країні. Прийняття закону про протидії екстремістській діяльності дала можливість владі жорстко контролювати і забороняти функціонування громадських організацій. Скорочувати їх кількість. Контролювати їх фінансування. На законодавчому рівні визначались місця де дозволялись мітинги і демонстрації громадян проти влади [17, с. 226–227].

Прагнучи довічно керувати країною з подачі В. Путіна стартувала реформа, що обнулила його терміни перебування при владі. Постпред України в ООН С. Кислиця в 2020 році аналізуючи конституційні зміни в РФ зазначив, що вони порушують зобов'язання взяті Росією перед ООН та Радою Європи [11].

Внутрішньополітичні процеси активно вплинули на пропаганду в країні. Сприяли зростанню настроїв шовінізму, ксенофобії і агресивній зовнішній політиці.

З приходом до влади В. Путіна зовнішня політика РФ була відносно лояльною щодо США країн НАТО та ЄС. Цілком імовірно, що очільник Кремля розраховував, що зможе домовитись з головним суперником США про двополюсну систему світі. В особистих заявах В. Путін неодноразово заявляв, що модель міжнародних відносин не може бути однополюсною. В розмовах з Б. Клінтоном В. Путін натякнув, що РФ має бажання інтегруватись в НАТО. За спогадами президента РФ відповідь американського політика була для нього образливою. В той час В. Путін не втрачав ще надії на інтеграцію Росії в даний блок і спільне формування світового порядку в рамках цієї організації. Цим пояснюється його нейтральне ставлення до відкриття нових баз НАТО в Європі на початку правління [2].

Не слід ігнорувати і той факт, що на початку 2000 р. Кремль вирішував нагальні внутрішні проблеми. Чеченська війна. Сепаратизм окремих регі-

онів. Ці внутрішні деструктивні чинники певною мірою перешкоджали активній зовнішній політиці.

В. Путін в чеченській війні заявив, що РФ активно бореться з міжнародним тероризмом. Події 11 вересня 2001 р. у США значно поліпшили стосунки двох держав. Лідери двох країн заявили про необхідність боротьби з міжнародним тероризмом. Водночас про спадкоємність РФ СРСР мови не було. На початку 2000 р. влада офіційно проголосила курс на демократичні перетворення і позбавлення тоталітарного радянського минулого. Хоча на практиці була далекою від її реалізації [8].

Переломним для РФ можна вважати 2003 р. Введення військ США в Ірак загострило ситуацію з РФ. У Кремлі звинуватили Вашингтон в агресивних діях, що суперечать міжнародному праву. В. Путін в інтерв'ю на адресу США застосував вислів «кулачне право». МЗС РФ почало поступово висловлювати занепокоєння проникненням НАТО і ЄС на Схід. Все частіше звучав термін про країн-сателітів, що нібито потрапляють під вплив США в складі НАТО на пострадянському просторі. В той же час у Кремлі не давали відповідь на головне питання. Чому країни колишнього СРСР прагнуть насамперед в НАТО і в ЄС, а не до інтеграції з РФ. Зазначимо, що проникненню цих інтеграційних структур сприяла сама Москва. В своїх заявах найвищі посадові особи почали говорити про спадкоємність РФ від СРСР. Про історичні землі РФ за межами її держави. Захист російськомовних за кордоном. Братерство слов'янських народів. Концепція «Росія старший брат» «Москва – третій Рим». Все це створювало певну напруженість у стосунках з сусідніми державами. Термін старший брат ніби автоматично давав дозвіл РФ карати і милувати інші народи ставлячись до них зверхньо. Втручання і розпалювання військових конфліктів РФ на пострадянському просторі в 90-х рр. свідчило про досвід Кремля в політиці «розділяй і пануй». Тому не дивно, що пострадянські країни прагнули не просто інтегрувати в міжнародні організації світу, а й захистити себе від агресивного сусіда. До того ж внутрішньополітичні процеси чітко сигналізували про формування в РФ авторитарної одноосібної влади В. Путіна. За таку політику його почали піддавати критиці на Заході та в США чим викликали обурення в Кремлі [4; 20; 21].

Кольорові революції на пострадянському просторі стали свідчення трансформації народів на шляху до демократії. Зміни світогляду нового покоління. Боротьби за очищення влади від корупції, зловживань та пострадянського минулого. В Москві усвідомили небезпеку подібного явища на території РФ. Реакція владних верхів була миттєвою. Москва різко засудила події в Україні та Грузії. Назвала їх державним переворотом. Відкрито звинуватила США і країни ЄС в організації фінансуванні та підтримці цих події. Мас-медіа РФ приклали максимальні зусилля, щоб дискредитувати події в революційних країнах. До свідомості пересічного росіянина потрібно було донести, що аналогічні події в будь-якій країні породжують хаос, анархію прихід до влади націоналістів і втраті національного суверенітету. Все це нібито робить США і її країни сателіти в цілях підкорити собі ці держави і відірвати їх від РФ і налаштувати проти неї. З кожним роком звинувачення ставали все абсурднішими.

Показовим в цьому плані став виступ В. Путіна у Мюнхені. 2007 р. він відкрито звинуватив США за підтримки країн Заходу створити однополюсну модель світу. Вказав на те, що США прагне до гегемонії на всій політичній карті світу. Заявивши, що РФ має право захищати власні інтереси і вести незалежну зовнішню політику [6, с. 132–133; 10; 20].

Бухарестський саміт 2008 р. розглядав ключове питання – надання Грузії і Україні ПДЧ на вступ до НАТО. Кремль був категорично проти. В Москві не приховували свого невдоволення. В розмові з президентом США Дж. Бушем В. Путін відверто заявив, що у випадку вступу України до альянсу її територіальна цілісність може бути порушена. За надання ПДЧ Україні і Грузії були США. Проти виступили ФРН і Франція. Дипломати Кремля святкували тимчасовий успіх. Надання ПДЧ Україні і Грузії було тимчасово відкладено.

Події серпня 2008 р. повернули Москву в 90-ті рр. Під виглядом захисту населення Південної Осетії та Абхазії ЗС РФ втрутились у внутрішні справи Грузії. Військовий конфлікт зупинений 1992 р. розгорівся з новою силою. Ціль втручання РФ очевидна шляхом розпалювання військових дій зупинити вступ Грузії в НАТО. Згідно уставу НАТО країна, що має на своїй території заморожені військові конфлікти або територіальні суперечки не має права інтегруватись до даної організації. В результаті війни Москва перемогла не лише у військовому плані, а й дипломатичному. Вона посилила свій вплив в сепаратних регіонах. Уникла міжнародних санкцій. Підвищила свій авторитет на пострадянському просторі. Довела свою готовність захищати свої політичні інтереси силовими методами [25].

Пасування ЄС, НАТО і США перед агресією Кремля підштовхнуло її до подальшої ескалації в регіонах її політичних інтересів. Партнерські стосунки склались РФ з Туреччиною. Цьому сприяли засудження Кремлем спроби державного перевороту в Туреччині. Анкара звинуватила Вашингтон у причетності до цих подій. Е. Ердоган подякував В. Путіну за дипломатичну підтримку. Водночас ускладнились стосунки РФ з Вірменією. Москва по факту припинила підтримку Єревана у війні з Азербайджаном за Нагірний Карабах. Азербай-

джан традиційно перебуває під протеже Туреччини [13; 15].

Дипломатичну і військову перемогу РФ здобула у Сирії. Надавши підтримку діючому уряду Москві вдалось зберегти свій вплив в цьому регіоні. Сили опозиції підтримуванні США та країнами НАТО зазнали поразки. Водночас через анексію ЗС РФ АРК Москва здобула військову перемогу, але зазнала дипломатичної поразки. Подальше існування СНД країни-учасниці почали ставити під сумнів. ЄврАзЕС, ШОС ОДКБ створені під егідою Кремля не досягли поставлених цілей. Від самого початку Україна та інші країни пострадянського простору доволі обережно поставилась до цих ініціатив Москви. Навіть вступаючи в ці організації найближчі партнери Кремля не мали бажання повністю в них інтегруватись. Найкраще це спостерігається на діяльності ОДКБ. Після анексії АРК дезінтеграційні процеси посилились. РФ своїми агресивними діями відштовхнула від себе пострадянські держави [1; 16].

Зближення РФ з КНР та Іраном відбувається на фоні взаємного загострення стосунків. із США. Казахстан не визнав Крим російським і псевдодержави ЛНР і ДНР. Не зважаючи на те, що війська ОДКБ посприяли придушенню протестів в Казахстані проти діючого президента. КНР також офіційно не підтримав окупацію українських територій РФ. Виступив за територіальну цілісність України [1].

Противиться інтеграційним планам Кремля навіть її найближчий союзник – Республіка Білорусь. Не приживаються на території пострадянського простору тези руського міра. Єдність народів. Історична спільність. Православ'я, державність, народність.

РПЦ стало на службу державних інтересів. Релігійна політична риторика перетворило інститут церкви у центр пропаганди. Всі ці заходи Кремля викликають більше питань ніж відповідей.

З поміж провідних держав заходу Франція і Німеччина є впливовими партнерами РФ. Німеччина стратегічний партнер Кремля в газовій сфері. РФ постійно використовує власні енергетичні ресурси як інструмент політики для досягнення політичних цілей. Франція бачила в Москві противагу надмірному посиленню НАТО у світі. Певне дистанціювання від НАТО притаманно французькому уряду ще з часів Ш. де Голля.

Однак Революція Гідності стала відправною точкою чергової війни між Росією та НАТО. Подальша Анексія Криму, введення військ на Сході України засвідчило прагнення Кремля повторити грузинський сценарій. Прологом цих подій стала повномасштабна війна РФ проти України в лютому 2022 року. РФ традиційно в усьому звинуватила США.

Отже, путінському режиму З 2000 р. вдалось оновити концепцію Москва – третій Рим. Реформувати всю вертикаль влади для узурпації одноосібного авторитарного режиму. Ідеологічно переконати власний народ в потрібному для влади руслі. Знищити опозицію в державі і монополізувати всі ЗМІ. В зовнішній політиці на початку 2000-х рр. перетворити РФ в активний суб'єкт міжнародних відносин. В війні з Грузією де-факто вийти переможцем.

Однак разом з тим з 1991 р. спостерігається ідеологічна криза. Міфологема про Богообраність російського суспільства продовжує жити. Однак вона не дає відповіді на низку складних запитань у різних сферах суспільно-політичного життя. Концепція Москва – Третій Рим проголошувала об'єднання інших народів навколо центру – Москви. Подібний підхід потерпів крах. РФ в XXI ст. не стала центром єднання країн пострадянського простору. Не інтегрувалась вона і до ЄС та НАТО. По факту вона залишається ізольованою країною. Концепція Москва – третій Рим не спрацювала. Навпаки відштовхнула від неї сусідні держави. Такий розвиток подій передбачав у свої роботах Дж. Тойнбі. Він слушно вказував, що Росія завжди була в опозиції до Заходу тому дух месіанізму та зверхності над іншими країнами міцно засів у свідомості її народу і еліти. В союзі із православною церквою, що повністю контрольована владою дух месіанізму не зникне в російського народу – пророкував вчений [3, с. 549]. На сьогодні в Кремлі виробили тезу про тотальну ворожість «гей-Європи» проти православної традиційної Росії. Зазначимо, що подібний підхід позитивно сприймається народами РФ.

Однак виникають питання, що створюють проблеми для зовнішньої політики Кремля. Заполітизована РПЦ підтримуючи владу періодично нагадує, що Москва третій Рим. В даній ситуації з'ясовується, що «другий Рим» не зник. Константинопольський патріархат не сприймає позитивно подібні заяви РПЦ. Навпаки виникає прагнення послабити міжнародний вплив Московського патріархату на сусідні держави. Надання Україні Томосу суттєво вдарило по центральній ідеології РФ [12].

На духовному і політичному фронті Кремль втрачає позиції. Повномасштабна війна РФ проти України стала неймовірним ударом і шоком для всієї світової спільноти і Кремля. Міфи про прагнення значної частини українців стати частиною руського міра і непереможність ЗС РФ виявилися фікцією російської пропаганди, що активно переконувала в цьому власний народ. Це призвело до зміщення акцентів. Мас-медіа РФ почали переконувати, що війна триває з країнами НАТО, що перебувають на території України.

Подібні твердження для внутрішнього споживання російських громадян є досить дієвими. Слушною є думка Л. Моісєєнко та інших дослідників про зв'язки концепції «Русский мир» з полі-

тичною концепцією Москва – Третій Рим. Цей взаємозв'язок є черговим відображенням імперських амбіцій Кремля. [14, с. 165; 22]. Однак зовнішній світ відвертається від РФ. Створити антизахідну коаліцію проти США не мають перспектив. Цьому сприяють її агресивні дії. Активна позиція США на міжнародній арені. Успіхи ЗСУ на фронті. Концепція Москва – третій Рим втретє не витримує випробування з початку заснування Москви.

Висновки. Обрання В. Путіна на посаду РФ відповідало мілітарним поглядам народу і еліти. Особливістю правління нового очільника Кремля стало ствердження одноосібної влади, що увійшло в історію під назвою «путінізм».

Головними рисами «путінізму» стали реформи, що обмежували владу на місцевому і регіональному рівні вибудовуючи сильну вертикаль президентської влади.

У прагненні до ствердження авторитарного правління влада почала придушувати опозицію, окремі її представник були усунуті з політичного олімпу різними засобами. Не виключено, що представники центральної влади могли виступати навіть замовниками фізичного знищення окремих представників опозиції.

Результати внутрішньої політики стали логічним продовження зовнішньої політики відродивши концепцію Москва – Третій Рим. Її реалізація розпочалась гаслами про «захист», «єдність» «братерство», поверненням РФ «історичних земель», але на практиці супроводжується військовою агресією по відношенню до сусідніх держав через їх прагнення до інтеграції в ЄС та НАТО, що є неприйнятним для В. Путіна та його оточення. Москва прагне домінувати на пострадянському просторі над країнами колишнього СРСР.

Наслідками агресивної політики РФ стали її ізоляція від демократичного світу, поразки на фронті, здобуття Україною Томосу і черговий крах реалізації Кремлем концепції Москва – Третій Рим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абішев І. Чому розвалюється ОДКБ. *BBC NEWS Україна*. 11.10.2022. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/features-63215213 (дата звернення 11.02.2024).
2. Балачук І. Путін розповів, як питав США, чи візьмуть Росію в НАТО. *Українська правда.* 02.21.2022. URL : http://surl.li/psbwt (дата звернення 11.02.2024).
3. Бандровський О. «Pax romana» : Сучасні геополітичні міфи та історична сутність. *Вісник Львівського ун-ту.* 2019. Спецвипуск. С. 545–556.
4. Бурда В. 22 роки брехні і погроз: як змінювалась риторика путіна про Україну, війну та ядерну зброю. *CHAS.NEWS. ТЕПЕРІШНІЙ.* 07.10.2022. URL : http://surl.li/psbwt (дата звернення 11.02.2024).
5. Волчек Д. Лисица залезла в курятник. Путин и четырнадцать мертвецов. *Радио Свобода*. 23.11.2019. URL : https://www.svoboda.org/a/30284178.html (дата звернення 11.02.2024).
6. Гібридна війна : in verbo et in praxi : *Донецький нац-ний ун-тет ім. В. Стуса* під заг. ред. проф. Р. О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 412 с.
7. Дем'яненко Б. Дем'яненко В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2018. Вип. 2 (94) С. 241–257.
8. Демченко О. 20 років після 9/11. Як змінився світ. Lb.ua. *Головна. Світ.* 11.09.2022. URL : http://surl.li/psccd (дата звернення 11.02.2024).
9. ЄСПЛ: Росія відповідальна за вбивство Литвиненка у Британії. *Радіо Свобода.* 21.09.2021. URL : http://surl.li/pscdf (дата звернення 11.02.2024).
10. Жданова І. Чи здатна Мюнхенська безпекова ситуація зупинити агресію Росії проти України. *Радіо Свобода.* 17.02.2023. URL : http://surl.li/psche (дата звернення 11.02.2024).
11. Кислиця: зміни до Конституції РФ суперечать її міжнародним зобов'язанням. *Lb.ua. Головна. Світ.* 07.05.2020. URL : http://surl.li/pscea (дата звернення 11.02.2024).
12. Корогодський Ю. Як Томос знищує імперський слоган «Москва – Третій Рим». *Еспресо*. 20.12.2018 р. URL : http://surl.li/pscih (дата звернення 11.02.2024).
13. МЗС Туреччини подякувало Кремлю за допомогу під час спроби державного перевороту. *Укрінформ.* 25.07.2016. URL : http://surl.li/psdgo (дата звернення 11.02.2024).
14. Моісєєнко Л. Відображення міфу «Москва – третій Рим» в політиці Росії: історіографія проблеми. *Гуманітарний вісник.* Число 32. Вип. 16. С. 165–176.
15. Нове загострення на Кавказі: Азербайджан і Туреччина скористалися слабкістю росії. Інтрв'ю М. Лісковича. *Укрінформ.* 13.09.2022. URL : http://surl.li/pscjx (дата звернення 11.02.2024).
16. Павлюк О. Путін розпорядився перекинути російські війська із Сирії в Україну. *Суспільне новини.* 07.05.2022. URL : http://surl.li/psclc
17. Панасюк В. Особливості відбудови авторитарного режиму в сучасній Російській Федерації. *Актуальні проблеми політики*.: зб. наук. пр. С. Ківалов гол. ред. НУ «ОЮА», Південноукраїнський центр гендерних проблем. Одеса : Фенікс, 2014. Вип 53. С. 225–232.
18. Піонтковський А. Ходорковський і влада Путіна. Гординя і упередження. *Радіо Свобода.* 15.01.2014. URL : http://surl.li/pscta (дата звернення 11.02.2024).
19. Попова С. Сакральні жертви Путіна: кого і чому вбивають у Росії. *24 канал.* 07.10.2019. URL : http://surl.li/psctu (дата звернення 11.02.2024).
20. Портніков В. Путінська Росія повертається в СРСР. Концепції доведеться переглядати. *Радіо Свобода.* 10.03.2021. URL : http://surl.li/psctu (дата звернення 11.02.2024).
21. Сидорук Т. Павлюк В. Розширення НАТО як фальшивий привід для виправдання війни Росії проти України. *НІСД*. 20.09.2022. URL : http://surl.li/pscwo (дата звернення 11.02.2024).
22. Сірка Й. Москва не третій Рим. 30.06.2023 р. *Український погляд.* URL : http://

ukrpohliad.org/blogs/moskva-ne-tretij-rym.html (дата звернення 11.02.2024).

23. Шипунов Г. Реформа федеративного устрою Росії в контексті становлення моноцентричного політичного режиму президента В. Путіна. 2007. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: зб. наук. пр. Львів, 2007. Вип. 19. С. 189–198.

24. Шумакова Н. Андрій Піонтковський: Україна – як Британія 1940 року, що бореться сама з Гітлером. *BBC News Україна*. 17.07.2022. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/features-62163890 (дата звернення 11.02.2024).

25. Якби у 2008 році Україна і Грузія отримали перспективу членства в НАТО, то багатьох війн можна було б уникнути. Інтерв'ю Міністра оборони України О. Резнікова військовому телебаченню. *Армія Inform*. 24.08.2022. URL : http://surl.li/psdey (дата звернення 11.02.2024).

REFERENCES:

1. Abishev, I. (2022). Chomu rozvalyuєt'sya ODKB. BBC NEWS Ukraïna. 11.10.2022. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/features-63215213 (data zvernennya 11.02.2024).

2. Balachuk, I. (2022). Putin rozpoviv, yak pitav SShA, chi viz'mut' Rosiyu v NATO. Ukraïns'ka pravda. 02.21.2022. URL : http://surl.li/psbwt (data zvernennya 11.02.2024).

3. Bandrovs'kii, O. «Pax romana» : Suchasni geopolitichni mifi ta istorichna sutnist'. Visnik L'vivs'kogo un-tu. 2019. Spetsvipusk. S. 545–556.

4. Burda, V. (2022). 22 roki brekhni i pogroz: yak zminyuvalas' ritorika putina pro Ukraïnu, viinu ta yadernu zbroyu. CHAS.NEWS. TEPERIShNII. 07.10.2022. URL : http://surl.li/psbwt (data zvernennya 11.02.2024).

5. Volchek, D. (2019). Lisitsa zalezla v kuryatnik. Putin i chetyrnadtsat' mertvetsov. Radio Svoboda. 23.11.2019. URL : https://www.svoboda.org/a/30284178.html (data zvernennya 11.02.2024).

6. Gibridna viina : in verbo et in praxi : Donets'kii natsnii un-tet im. V. Stusa pid zag. red. prof. R. O. Dodonova. Vinnitsya : TOV «Nilan-LTD», 2017. 412 s.

7. Dem'yanenko, B. Dem'yanenko, V. (2018). «Putinizm» yak riznovid avtoritarnogo politichnogo rezhimu. Naukovi zapiski. IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukraïni. Vip. 2 (94) S. 241–257.

8. Demchenko, O. (2022). 20 rokiv pislya 9/11. Yak zminivsya svit. Lb.ua. Golovna. Svit. 11.09.2022. URL : http://surl.li/psccd (data zvernennya 11.02.2024).

9. ЄSPL: Rosiya vidpovidal'na za vbivstvo Litvinenka u Britaniï. Radio Svoboda. 21.09.2021. URL : http://surl.li/pscdf (data zvernennya 11.02.2024).

10. Zhdanova I. Chi zdatna Myunkhens'ka bezpekova situatsiya zupiniti agresiyu Rosiï proti Ukraïni. Radio Svoboda. 17.02.2023. URL : http://surl.li/psche (data zvernennya 11.02.2024).

11. Kislitsya: zmini do Konstitutsiï RF superechat' ïï mizhnarodnim zobov'yazannyam. Lb.ua. Golovna. Svit. 07.05.2020. URL : http://surl.li/pscea (data zvernennya 11.02.2024).

12. Korogods'kii, Yu. (2018). Yak Tomos znishchuє impers'kii slogan «Moskva – Tretii Rim». Espreso. 20.12.2018. URL : http://surl.li/pscih (data zvernennya 11.02.2024).

13. MZS Turechchini podyakuvalo Kremlyu za dopomogu pid chas sprobi derzhavnogo perevorotu. Ukrinform. 25.07.2016. URL : http://surl.li/psdgo (data zvernennya 11.02.2024).

14. Moisєєnko, L. Vidobrazhennya mifu «Moskva – tretii Rim» v polititsi Rosiï: istoriografiya problemi. Gumanitarnii visnik. Chislo 32. Vip. 16. S. 165–176.

15. Nove zagostrennya na Kavkazi: Azerbaidzhan i Turechchina skoristalisya slabkistyu rosiï. Intrv'yu M. Liskovicha. Ukrinform. 13.09.2022. URL : http://surl.li/pscjx (data zvernennya 11.02.2024).

16. Pavlyuk, O. (2022). Putin rozporyadivsya perekinuti rosiis'ki viis'ka iz Siriï v Ukraïnu. Suspil'ne novini. 07.05.2022. URL : http://surl.li/psclc

17. Panasyuk, V. (2014). Osoblivosti vidbudovi avtoritarnogo rezhimu v suchasnii Rosiis'kii Federatsiï. Aktual'ni problemi politiki.: zb. nauk. pr. S. Kivalov gol. red. NU «OYuA», Pivdennoukraïns'kii tsentr gendernikh problem. Odesa : Feniks. Vip 53. S. 225–232.

18. Piontkovs'kii, A. (2014). Khodorkovs'kii i vlada Putina. Gordinya i uperedzhennya. Radio Svoboda. 15.01.2014. URL : http://surl.li/pscta (data zvernennya 11.02.2024).

19. Popova, S. (2019). Sakral'ni zhertvi Putina: kogo i chomu vbivayut' u Rosiï. 24 kanal. 07.10.2019. URL : http://surl.li/psctu (data zvernennya 11.02.2024).

20. Portnikov, V. (2021). Putins'ka Rosiya povertaєt'sya v SRSR. Kontseptsiï dovedet'sya pereglyadati. Radio Svoboda. 10.03.2021. URL : http://surl.li/psctu (data zvernennya 11.02.2024).

21. Sidoruk, T. Pavlyuk, V. (2022). Rozshirennya NATO yak fal'shivii privid dlya vipravdannya viini Rosiï proti Ukraïni. NISD. 20.09.2022. URL : http://surl.li/pscwo (data zvernennya 11.02.2024).

22. Sirka, I. Moskva ne tretii Rim. 30.06.2023 r. Ukraïns'kii poglyad. URL : http://ukrpohliad.org/blogs/moskva-ne-tretij-rym.html (data zvernennya 11.02.2024).

23. Shipunov, G. (2007). 4Reforma federativnogo ustroyu Rosiï v konteksti stanovlennya monotsentrichnogo politichnogo rezhimu prezidenta V. Putina. Ukraïns'ka natsional'na ideya: realiï ta perspektivi rozvitku: zb. nauk. pr. L'viv. Vip. 19. S. 189–198.

24. Shumakova, N. (2022). Andrii Piontkovs'kii: Ukraïna – yak Britaniya 1940 roku, shcho boret'sya sama z Gitlerom. BBC News Ukraïna. 17.07.2022. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/features-62163890 (data zvernennya 11.02.2024).

25. Yakbi u 2008 rotsi Ukraïna i Gruziya otrimali perspektivu chlenstva v NATO, to bagat'okh viin mozhna bulo b uniknuti. Interv'yu Ministra oboroni Ukraïni O. Reznikova viis'kovomu telebachennyu. Armiya Inform. 24.08.2022. URL : http://surl.li/psdey (data zvernennya 11.02.2024).

The concept of Moscow – the Third Rome in the XXI century and Ukraine's place in it

Panasyuk Valentin Anatoliyovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Mystical Studies and International
Humanitarian Disciplines
International Humanitarian University
Fontanska doroha str., 33,
Odesa, Ukraina
ORCID: 0000-0003-4655-0553

The article analyzes the reasons for V. Putin's coming to power in the Russian Federation and the implementation of the concept of Moscow – the Third Rome and the emergence of the specific term "Putinism", which characterizes the peculiarities of the political regime in the state. Internal reformation political processes are revealed aimed at the collapse of democratic institutions and the suppression of the opposition in the country and the murder of its prominent representatives.

The attitude of the president of the Russian Federation in the XXI century is studied. to the EU and NATO from attempts to integrate Russia into these structures to the transition to a position of non-acceptance and hostile attitude towards them. The Kremlin's attempts to establish hegemony in the post-Soviet space thanks to its dominance in the CIS and the desire to create an anti-Western coalition are noted.

Moscow's attempts to build a bipolar world model are revealed. The aggressive attitude of the Russian Federation towards the expansion of the EU and NATO into the post-Soviet space is shown. The reasons for the extremely negative attitude of the Kremlin to the color revolutions and the attempts of Georgia and Ukraine to build successful ways of integration into the EU and NATO are revealed.

The reasons for the Russian attack on Georgia and the feeling of victory for the Russians and the strengthening of their image in the world due to the passivity of the EU and NATO countries due to their reluctance to strictly apply sanctions against the aggressor are analyzed. The distancing of the Russian Federation from the EU and NATO and its rapprochement with the People's Republic of China, Iran and Turkey due to the escalation with them after the revolutions in Ukraine are revealed. The reasons for the close contacts between France, Germany and the Russian Federation are being investigated.

The prerequisites and consequences of the invasion of the Russian Federation into Ukraine and the beginning of the anti-terrorist operation and the full-scale war of the aggressor country with the aim of eliminating Ukrainian statehood under the guise of Russia's "collection of historical lands" are studied.

The consequences of defeats at the front of Russian troops are analyzed. Unsuccessful attempts to occupy Ukraine in a short period of time became a shock for Europe and a heavy blow for ordinary Russians. The ideas of "unity", "brotherhood", "Russian peace", organically combined by state propaganda with Orthodoxy under the powerful spiritual support of the Russian Orthodox Church, failed. Ukraine won Tomos, and the Ukrainian people convinced the world that they aspire to live in a sovereign, independent state. It has been proven that V. Putin's attempts to implement the Moscow-Third Rome concept once again failed, but it continues to live in the imperialist consciousness of ordinary citizens and the ruling elite of the Russian elite, provoking chauvinism and wars on the territory of the post-Soviet space, isolating the Russian Federation from the EU and NATO.

Key words: *the concept of Moscow – the Third Rome, "Putinism", "Russian Peace", propaganda, power, reforms, opposition, anti-Western coalition, Russian Orthodox Church, Russian Federation, USA, Ukraine, EU, NATO, CIS.*

Петраков Микита Олександрович

Меморіальна політика та переосмислення минулого: особливості меморіального законодавства в державах Європи в новій архітектурі міжнародного порядку

УДК 323.13
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.11

Петраков Микита Олександрович
кандидат політичних наук,
кафедра політичних наук та права
Південноукраїнського національного
університету імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0006-9373-5111

Стаття зосереджується на аналізі розвитку меморіального дискурсу та меморіального законодавства у європейських країнах, враховуючи їх важливість у формуванні культурної політики та способи переосмислення історичного минулого в контексті реконцептуалізації сучасної архітектури світового порядку. Вона досліджує, як різні європейські держави використовують меморіальні проекти для адресації політичних завдань та формування національної ідентичності, особливо в контексті емоційного впливу, який стає домінантним в епоху «пост-правди», коли фактична точність поступається місцем емоційному сприйняттю історії. Важливим аспектом аналізу є огляд законодавчих ініціатив у сфері меморіальної політики, які впливають на колективну пам'ять. Це включає детальний розгляд того, як країни Європи, зокрема Німеччина, Франція та Бельгія, а також країни Східної Європи, такі як Польща, Угорщина, Чехія та Румунія, впроваджують правові рамки, що стосуються переосмислення історичних подій. Національна історія у цьому контексті перетворюється на конструкт, який служить не тільки для вшанування минулого, а й як інструмент державної політики, який може бути адаптований або переінтерпретований для вирішення сучасних політичних потреб. Значна увага в статті приділяється розгляду «меморіальної індустрії», терміну, який Чарльз Майер використовував для опису інституціоналізації пам'яті, та як це впливає на створення спеціалізованих законодавчих і інституційних рамок, спрямованих на збереження пам'яті в Європі. Також аналізується рух «Свобода історії», започаткований П'єром Нора у 2008 році, який наголошує на важливості відмови від використання історії як засобу сучасних політичних маніпуляцій в демократичних державах. Загалом, дослідження підкреслює, що поки що існує зростаючий опір проти меморіальної політики та цензури в історичній науці. Це вказує на потребу більш широкого дискурсу щодо того, як історичні наративи впливають на сучасне суспільне життя і які механізми мають бути розроблені, щоб збалансувати між національною ідентичністю та мультикультуральною інтеграцією в глобалізованому світі.

Ключові слова: *політика пам'яті, історична політика, меморіальне законодавство, національна ідентичність, меморіальна індустрія, свобода історії, політичні процеси.*

Актуальність. У сучасному світі пам'ять та способи її увічнення набувають все більшого значення в контексті міжнародних відносин і внутрішньої політики держав. Меморіальний дискурс та меморіальне законодавство є ключовими аспектами культурної політики, які формують сприйняття історичного минулого та його вплив на сучасні суспільства. Ця стаття зосереджується на аналізі тенденцій розвитку меморіального дискурсу та законодавства в країнах Європи. Вивчення цих процесів дозволяє краще зрозуміти, як змінюється підхід до вшанування історії в умовах реконцептуалізації сучасної архітектури світового порядку. Через аналіз законодавчих ініціатив та публічних політик розглядається, як держави використовують меморіальні проекти для вирішення сучасних політичних завдань і конструкції національної ідентичності.

Сучасна криза у політиці бере свій початок з дискусій про «історичну правду», її захист та увічнення, а також із дебатів про «провокаційну пам'ять» та шукачів способів її контролю та осмислення. Ключовим терміном, який відображає глибину цих конфліктів, є «пост-правда». Цей термін сам по собі є дещо суперечливим і парадоксальним, адже він вказує на девальвацію фактів на користь емоційного впливу. Для тих, хто розрізняє Модерн і Постмодерн, пост-правда є явищем, що випливає з постмодернізму з метою переосмислення історії як точного знання, що включає інтерпретацію та деконструкцію того, що колись вважалося «істиною». Е. Карр у своїй роботі «Що таке історія?» (1961) піднімав питання об'єктивності історії, демонструючи на прикладі змін у віруваннях професорів історії в Кембриджі між 1896 та 1956 роками, що переосмислення фактів та їх вплив часто залежить від інтерпретації історика, не залишаючись чисто об'єктивними. Е. Карр також зазначав, що факти та їх інтерпретації нероздільні, що робить «м'якіші» інтерпретації часто більш привабливими ніж «сухі кістки фактів» [12]. Ідеї Карра формувались на тлі дискусій 40-50-х та 60-70-х років, що охоплювали питання утопізму, реалізму, традиціоналізму та модернізму, і ці поняття знайшли відображення у роботах таких істориків як Говард Зін, який у своїй книзі «Історична політика» закликав істориків до активної громадянської позиції, відповідно до духу бунтар-

ських років. Ситуація 1960-х років XX століття виявилася парадоксальною, оскільки вона інтегрувала модернізм, як метод аналізу, в постмодерн, що є напрямком філософії, пов'язаним із переосмисленням існуючих підходів. У період постмодерну відбулося відхилення від прийняття об'єктивності знань. Філософія постмодерну, яка розвивалася під впливом думок Е. М. Хайдеггера, Ж. Дерріда, Ж. Ф. Ліотара, М. Фуко, Дж. Ваттімо, піддавала критиці наукові наративи, ставила під сумнів непорушність систем і теорій та закликала до їх деконструкції та відмови від традиційних меж. Основний акцент було зроблено на емпіричне збирання даних та екзистенційне переживання історії, критикуючи теоретичні узагальнення, а дискусії замінили мовчання модерну, ставши основним інструментом наукової діяльності. Вчені, які зосереджені на емпіриці та уникали узагальнень, характеризували методологічний аскетизм постмодерну. Ця філософська течія також сприяла змаганням за історичну правду. Люсьєн Февр у своїй роботі «Бої за історію» 1953 року аргументував гносеологічну вартість таких боїв за суб'єктивне бачення історії, стверджуючи необхідність існування альтернатив, які вносять напруженість та сприяють історичному розвитку [13]. Февр переосмислював традицію розуміння історії як «обожнювання реальності за допомогою минулого», звертаючи увагу на значення суб'єктивного тлумачення фактів його вчителем Жюлем Мішле, і вказував на історію як на науку про людське життя, яка задіяна у відновленні минулого на основі сучасного контексту та інтерпретації свідчень. Михайло Гефтер у статті 1994 року «Пригоди пам'яті» розмірковував про важливість живої пам'яті для збереження історичної свідомості.

Метою дослідження є аналіз тенденцій розвитку меморіального дискурсу та меморіального законодавства країн Європи в контексті меморіальної індустрії під час реконцептуалізації сучасної архітектури світового порядку. **Науково-теоретична та методологічна основа дослідження**. Тематика «правди» як «провокаторки», «легітимної фікції», «соціальної конструкції», та як системи «місць пам'яті», пов'язані з ревізією історії, досі аналізуються та інтерпретуються, як зазначають видатні вчені, включаючи Ф. Анкерсміта, Ф. Артога, А. і Я. Ассман, А. Бергсона, Дж. Верча, Е. Гобсбаума, М. Гефтера, О. Ексле, Ф. Ейтса, А. Неймана, П. Нору, Е. Карра, П. Рікера, М. Хальбвакса, Л. Февра та інших. Етична та практична роль «історичної політики» залишається актуальною, що підкреслюється в роботах П. Нори, О. Міллера, М. Хальбвакса, Ю. Шеррера, Я. Кубіка, М. Бернхарда, Л. Морі, Л.Мільораті, Ж.Мінка. Феномен «історичної політики» та її «інструменталізацію» вивчають такі східноєвропейські науковці, як С. Требст, Є. Ж.Віатр, І. Петраш, Е. Рогалевська та інші. В Україні це напрямок досліджують Я. Грицак, В. Бабка, О. Розумний, А. Любарець, Ю. Зерній, І. Кресіна, Ю. Шаповал, О. Попович, Г. Касьянов, В. Кравченко та інші. Важливість теми підтверджують дисертації В. Л. Бабки, О. М. Розумного, Ю.О Зернія, О.А. Поповича та А.В. Любареця.

Згідно з П'єром Нора, постмодерн ініціював «цивілізоване розлучення» між пам'яттю та історією, перетворюючи історика на «місце пам'яті» – інструмент, що надає життя та значення тому, що без нього було б позбавлене сенсу [23]. Це відкрило шлях жанру «его-історії». З часом дослідники відзначили, що інтенсивність суб'єктивного «метаболізму істориків» з претензією на створення «кінцевої історії» стала такою високою, що історики втратили свою монополію на інтерпретацію історії, стикаючись з конфліктом між популярними наративами та політично мотивованим маніпулюванням, що Л. Февр описав як «Троянський кінь суб'єктивізму» [13;24].

Національна історія тепер розглядається як конструкт, що служить державі. Чарльз Майер назвав це явище «меморіальною індустрією» [20], яке спонукало до створення меморіального законодавства і інститутів пам'яті по всій Європі. Перегляд історії відбувся в багатьох країнах, включаючи Німеччину і Францію, щодо їх ролей у Другій світовій війні та політиці колабораціонізму. За останні роки, за словами А. Ассмана, політична пам'ять зосередилася більше на негативних подіях і жертвах, ніж на злочинцях. Віктимізація стала не лише свідченням кризи, а й засобом маніпуляції для здобуття переваг. У 2008 році з ініціативи П'єра Нора «Свобода історії» виник рух проти меморіальної політики і цензури, підкреслюючи, що історія не повинна служити сучасним політичним наративам ні в якій демократичній державі [26]. Також з'явився запит на нео-Модерн, який прагне відмовитися від релятивізму і розробляти нові, більш системні теорії, підсумовуючи емпіричні дані в узагальнену «тотальну історію».

За останнє десятиліття, концепція «історичної політики» активно впроваджується у теорію та практику в країнах Східної Європи. Вперше термін був введений в 1960-х роках американським дослідником Говардом Зіном і став предметом дискусій у Західній та Центральній Європі у 1980-х. У Німеччині значний резонанс викликала стаття Е. Нольте, опублікована у 1986 році, яка стала приводом для «суперечки істориків» [22]. Нольте аргументував, що націонал-соціалістський геноцид можна пояснити реакцією на дії Радянського Союзу, що спровокувало гостру критику від Юргена Габермаса, який звинуватив його в тому, що така аргументація «нормалізує» злочини нацистів [15]. Ця дискусія швидко вийшла за рамки академічних дебатів, ставши частиною національного діалогу в Німеччині, де деякі історики підтримали Нольте,

закликаючи до нового способу мислення, який би уникав повернення до авторитарних підходів.

Термін «історична політика» увійшов до словника публіцистики та журналістики у 1999 році завдяки Е.Вольфруму, який описав його як політичну активність, де історія використовується для досягнення політичних цілей, таких як легітимізація, мобілізація, та скандалізація [30]. Цей термін швидко набув популярності та почав використовуватися в наукових дослідженнях і офіційній політичній риториці, особливо після того, як у 2005 році в Польщі правоконсервативна партія «Право та справедливість» пропагувала «нову історичну політику» для зміцнення національної єдності. Така політика сприяла переосмисленню минулого та відродженню національної пам'яті. Ця дискусія в Польщі стосовно історичної політики мала широкий резонанс, подібно до німецької «суперечки істориків», і була спрямована на переформатування національної ідентичності у відповідь на глобалізацію та економічні виклики. І в Німеччині, і в Польщі, прагнення до «терапевтичного ефекту» від історичної політики підсилювалось правоконсервативними політиками. В 2013 році німецький професор Стефан Требст вказував, що історична політика стала міжнародною темою, порушуючи питання про вплив політики на історичну наративу в європейському контексті, особливо в Німеччині, Франції, та Польщі, де така політика часто мала іронічний відтінок у суспільному дискурсі [14].

У контексті впровадження політики історичної пам'яті ключовим є аналіз формування «історичної політики». Методологія має включати аналіз формування політики як сфери дії соціально-політичних інститутів і аналіз її функціональності. Важливо визначити об'єкт «політики пам'яті» і суб'єктів, які впливають на формування історичної політики, включно з їх інституційною структурою та процесами легітимації. За О. Дем'янчуком, важливо розрізняти «politics» та «policy» у контексті публічної політики для уникнення змішування процесів політичної боротьби з цілеспрямованими заходами держави щодо формування історичної пам'яті. Використання поняття «політики» (policy) вказує на систему централізованого / уніфікованого управління певною областю суспільного життя, в той час як використання поняття «політик» (politics) демонструє існування декількох суб'єктів впливу та процес боротьби за владу. Відсутність розділення має небезпеку підпорядкування створення та здійснення «публічної політики» (в т.ч. в сфері «історичної політики пам'яті») політичній кон'юнктурі [5]. Наприклад, О. Гриценко в праці «Хроніка боротьби з національною пам'яттю», аналізуючи статтю Г. Касьянова «До десятиліття українського інституту національної пам'яті (2006-2016)», критикує підхід Касьянова до аналізу «політик пам'яті» та пропонує виокремлювати «політику пам'яті», як «напрямок публічної офіційної політики, цілеспрямовані заходи держави з метою твердження в свідомості суспільства бажаних уявлень про історичне минуле» [4]. Г. Касьянов, навпаки, академічно виділяє три типи політики історичної пам'яті, залежно від кількості учасників та їхньої ідеологічної орієнтації: 1) ексклюзивну, яка виключає міфи для створення гомогенного наративу; 2) інклюзивну, що інтегрує версії пам'яті в єдиний наратив; 3) амбівалентну, де різні погляди існують поруч, не зливаючись в одне ціле [7]. Інший автор – О. Волянюк у праці «Суспільна пам'ять і політика: Мистецтво можливого» аналізує чотири типи політики пам'яті [2, с.120]: 1) індиферентну, де історичні погляди ігноруються на тлі соціально-економічних проблем; 2) конфронтаційну, що сприяє нетерпимості до інших історичних версій; 3) поблажливу, де один наратив домінує, а інші толеруються, але зневажаються; 4) критично-політологічну, яка відкрита до зміни наративів через дискусії та дослідження. В. Бабка визначає три моделі політики пам'яті, засновані на взаємодії суб'єктів у контексті меморіального примирення: 1) силове усунення через нав'язування панівної версії історії без розв'язання конфлікту; 2) ігнорування існуючих протиріч на користь соціально-економічних програм; 3) ініціювання діалогу для символічного покаяння та примирення [1, с. 71]. Продемонстровані підходи співвідносяться з аналізом Я. Кубіка та М. Бернхарда, які поділяють акторів політики пам'яті на мнемонічних воїнів, плюралістів та відмовників, залежно від їх ставлення до наративів минулого [27, с. 468]. Дослідження аналізує правові та інституційні основи поведінки суб'єктів і використовує різні методологічні підходи, такі як соціологічний, психологічний, філософський, культурологічний, для оцінки функціональності «історичної політики». В дослідженні особливо застосовуються інституційний та структурно-функціональний методи (М. Хальбвакс) та культурносеміотичний метод (Я. Ассман, А. Ассман), які дозволяють дослідити механізми регулювання історичної та колективної пам'яті та впровадження гранднаративів. Культурносеміотичний метод досліджує знаково-символічне позначення культурного простору. Використовуються також соціальна та гештальт-психологія, і динамічно-комунікативний підхід для аналізу різних форм пам'яті. М. Хальбвакс, наприклад, відкидає термін «історична пам'ять» на користь «колективної пам'яті», яка стимулює колективну ідентичність через соціальну дуплікацію. Комунікативний підхід розглядає пам'ять як результат обговорення минулого, формуючи базові наративи та символічні маркери пам'яті.

Моделі суспільної пам'яті у європейських державах розрізняються залежно від історичних умов, суспільних потреб, та проблем інституціалізації.

У Німеччині, відповідь на післявоєнні психосоціальні вимоги та необхідність засудження нацизму привела до розробки політики пам'яті. Під впливом інтелектуалів, таких як К. Ясперс та К. Барт, у 1950-х роках у ФРН було прийнято «політику минулого», що включала визнання колективної відповідальності за Голокост [3, с. 99]. Ця політика включала правові оцінки нацистської ідеології та персональне переслідування злочинців. Однак, у 1949 році ФРН прийняла «Закон про амністію», дозволяючи колишнім нацистам займати керівні позиції в країні. Водночас, Німеччина прагнула інтегруватися в західне співтовариство, активно засуджуючи нацистське минуле, що виражалося у наукових дискусіях та діях вищих осіб держави. Особливо знаковою була подія 1970 р., коли канцлер Віллі Брандт став на коліна перед монументом жертвам национал-соціалізму у Варшаві, виражаючи вибачення від імені Німеччини [8]. В той час як суспільство сприймало ці повороти з резервом, поняття «конституційного патріотизму», запропоноване Ясперсом, Штернбергом і Габермасом, допомогло формувати нову суспільну свідомість. У 1980-1990-х роках, ця концепція допомогла об'єднати ФРН та НДР, переосмислюючи історію НДР як неправової держави, що виправдовувало порушення правонаступництва при об'єднанні. Після падіння Берлінської стіни, єдиний підхід до засудження історій Третього Рейху та НДР був застосований через кримінальні справи проти членів Соціалістичної єдиної партії Німеччини (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) та співробітників Міністерства державної безпеки – Штазі (Ministerium für Staatssicherheit), що демонструє непоступливість Німеччини у засудженні свого тоталітарного минулого.

У Франції концепції, такі як «політика пам'яті», «управління минулим» та «борг пам'яті», були прийняті для встановлення «історичної справедливості». Історія Французького Опору під час Другої світової війни, особливо під керівництвом Шарля де Голля, сприяла створенню нової національної єдності. Влада президента, яка легітимізується прямими виборами, дозволяє захищати історію від імені нації та регулювати включення або виключення видатних фігур із національного Пантеону. У 1990-х роках Франція прийняла кілька меморіальних законів, у тому числі «Закон Гейссо» (The Gayssot Act) 1990 року, що забороняє расистські та антисемітські висловлювання, і «Закон Тобіра» (The Taubira Act) 2001 року, який визнає рабство та работоргівлю злочином проти людяності [3, с. 100], а також Закон про французький колоніалізм (Law Concerning French Colonialism) 2005 р. Французький закон про колоніалізм принципово відрізнявся від трьох інших законів. Якщо інші засуджували злочини проти людяності та мали декларативне значення, закон 2005 року визнавав «позитивну роль» колонізації та намагався впровадити цю інтерпретацію в педагогічну структуру Франції. Стаття 4 закону про колоніалізм зазначала, що освітні програми повинні викладати «позитивну роль» присутності Франції за кордоном. Деякі звинуватили його в ревізіонізмі. Закон викликав обурення серед численних французьких інтелектуалів, у тому числі автора та адвоката Сержа Кларсфельда та режисера Клода Ланцманна, які разом із тридцятьма одним видатним діячем підписали петицію із закликом скасувати статтю 4. Зрештою, Gрезидент Франції Жак Ширак звернувся до уряду з проханням переглянути закон, і стаття була скасована [29]. На думку французького автора Р. Вартаняна, саме під час дебатів щодо суперечливого заходу про те, як викладати французький колоніалізм, в 2005 р., у Франції активізувався дискурс навколо поняття «політика пам'яті» та «законів про пам'ять» [29]. В ці часи «Відозва з Блуа» 2008 року, ініційована П'єром Нора, вказувала на неприйняття французьким суспільством втручання у виклад історії [26].

До числа французьких меморіальних законів початку XXI ст. відносять і Закон № 2001-70 від 29 січня 2001 року «Про публічне визнання геноциду вірмен» (The Law Recognizing the Armenian Genocide), який визнав геноцид вірмен 1915 року. У 2006 році депутати Національних зборів визнали заперечення цього злочину кримінальним злочином, але Сенат Франції і досі не ухвалив його. 3 січня 2012 р. обидві палати законодавчих зборів Франції прийняли законопроект, який забороняє заперечення всіх геноцидів, офіційно визнаних Францією, включаючи геноцид вірмен. Як і очікувалося, так званий «закон Бойєра» (Boyer Law) зіпсував відносини між Францією та урядом в Анкарі, який негайно запровадив економічні та військові санкції проти Франції [21]. Крім того, це викликало суперечки серед французьких політиків як із Сенату, так і з Нижньої палати, аж до того, що деякі політики подали апеляцію проти законопроекту до вищого суду країни для перевірки його конституційності. Конституційний суд скасував постанову на підставі, що вона обмежує свободу слова. Парламент Франції через кілька років знову спробував вшанувати та захистити пам'ять жертв масових злочинів. Відповідно до французького Закону про Голокост 1990 року («Закон Гейссо») було внесено поправки, які передбачають покарання за «заперечення або применшення» всіх подій, визначених як геноцид, злочини проти людства, військові злочини або рабство. Як вказує А. Мергерян «незважаючи на те, що законопроект про «Рівність і громадянство» був схвалений парламентом Франції в грудні 2016 р. (і прийнятий законом у січні 2017 року), історія повторилася, оскільки законопроект зрештою був відхилений Конституційною радою, яка постановила, що заборона заперечення геноциду вірмен

спричинила «непотрібний і непропорційний напад на свободу слова» [21]. Ці рішення опосередковано спонукають дослідників поставити під сумнів рішення Конституційного суду (№ 2015-512 QPC від 8 січня 2016 року) щодо «Закону Гейссо» – який слугував моделлю для обох законів – яке, навпаки, було визнано сумісним зі свободою слова. Французька юридична література широко коментує цю розбіжність і стверджує, що це свідчить про небажання Конституційної ради криміналізувати заперечення геноциду, який не був визнаний судовим шляхом. Водночас, 10 квітня 2019 року президент Франції Е. Макрон встановив 24 квітня як офіційний день пам'яті геноциду вірмен – рішення, яке негайно розкритикував президент Туреччини Р. Таїп Ердоган.

Отже, Національні збори Франції, у відповідь на міжнародні геополітичні проблеми, заборонили ряд «законів пам'яті» (закон, що вихваляє роль Франції як колоніальної держави, і закон про визнання геноциду вірмен), замінивши їх резолюціями без юридичних наслідків, підтримуючи європейський резонанс з огляду на керування інтерпретацією історії [29].

Меморіальні війни» спричинили значний резонанс у ЄС, оскільки показали прецеденти державного впливу на інтерпретацію історії. Відповідно, у 2008 році французький парламент заборонив закони, схожі на «закони пам'яті», пропонуючи замість них резолюції без юридичних наслідків. Сьогодні столітній геноцид вірмен займає – разом із єврейським Голокостом – особливе місце як у європейській колективній пам'яті, так і в політичному порядку денному держав-членів ЄС. Протягом багатьох років Європейський парламент намагався зберегти пам'ять про жахливі історичні події, які вплинули на меншини, що проживають на континенті ЄС. Такий обов'язок пам'яті був досягнутий, зокрема, шляхом ухвалення резолюцій, зокрема резолюції 1987 року про політичне вирішення вірменського питання, в якій зазначено, що «трагічні події 1915-1917 років, пов'язані з вірменами, які проживали на території Османська імперія є геноцидом», а нещодавно — була прийнята резолюція 2018 року про зростання неофашистського насильства в Європі, яка «закликає держави-члени засуджувати та протидіяти всім формам заперечення Голокосту». Безперечно, ці резолюції є політичним інструментом для культивування та захисту пам'яті про ці дві трагічні події [21]. Водночас, закони Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність 2001 р.у разом із Рамковим рішенням 2009 р. про боротьбу з певними формами та проявами расизму та ксенофобії за допомогою кримінального права Ради ЄС закликають до судового переслідування негаціонізму (виду історичного ревізіонізму, при якому «нова» концепція будується на запереченні та/або ігноруванні твердо встановлених наукою фактів) як і з мовою ненависті в публічній сфері. Обидва закони спрямовані на гармонізацію законів про злочини на ґрунті ненависті. ЄС передбачили правову можливість підпорядкувати заборону заперечення злочину масової жорстокості наявності «остаточного рішення національного суду цієї держави-члена та/або міжнародного суду» або лише за остаточним рішенням міжнародного суду».

Подібно Франції, в Бельгії, і уряд, і парламент намагалися поширити Закон про заперечення Голокосту від 23 березня 1995 року на інші геноциди, але за словами політолога Джеффрі Гранджана, зі справи геноциду вірмен виникли бурхливі дебати і політичні розбіжності призвели до законодавчого глухого кута. Водночас і Сенат, і Палата представників Бельгії офіційно визнали геноцид вірмен відповідно в 1998 році (Резолюція 1-736/3 від 26 березня 1998 року) та в 2015 році (резолюція від 23 липня 2015 року). У відповідь на останню резолюцію тодішній прем'єр-міністр Бельгії Шарль Мішель від імені свого уряду офіційно визнав масові вбивства 1915 року геноцидом [21]. Незважаючи на ці значні, але суто символічні жести, Бельгія продовжує допускати заперечення геноциду вірмен, навіть визнаючи його звірством. В 2023 р. стався поворот: після Дня пам'яті геноциду вірмен 24 квітня Федеральний парламент Бельгії схвалив проект закону про заборону заперечення геноциду, військових злочинів і злочинів проти людства. Мета його полягала в посиленні заборони заперечення геноциду шляхом додавання статті до бельгійського закону про боротьбу з расизмом 1981 року, так званого Loi Moureaux. Таким чином, він транспонував у бельгійське законодавство закони ЄС і використав правову можливість підпорядкувати заборону заперечення злочину масової жорстокості наявності «остаточного рішення національного суду цієї держави-члена та/або міжнародного суду» або лише за остаточним рішенням міжнародного суду».

Бельгійське законодавство стало кроком вперед оскільки захищає пам'ять про геноциди в Руанді та Боснії та усуває, до певної міри, спірну ієрархію геноцидів. Однак цей закон також є дуже полемічним, оскільки він виключає зі сфери застосування масові злочини, які не були визнані такими остаточним судовим рішенням як наслідок міжнародної реальної політики. Роблячи це, він ігнорує геноцид християнського населення в Османській імперії тому, що це не було засуджено судом, а саме «вірменське питання» було викреслено з Лозаннського договору (1923) заради забезпечення «нового миру між союзниками та Туреччиною». Водночас, дискусії про те, чи варто включати геноцид вірмен, призвели до запеклих дебатів у Палаті представників Бельгії.

У Східній Європі модель «історичної політики» в основному визначається ставленням до комуністичного минулого. Країни використовують концепцію «перехідного правосуддя» для декомунізації та відновлення демократії, що сприяє їх інтеграції в ЄС.

В Польщі Закон від 18 грудня 1998 р. заснував Інститут національної пам'яті – Комісію з переслідування злочинів проти польського народу [28], прийнято закон (*«Справа 2018 року 369-й номер»*, підписаний Президентом А. Дудой), що криміналізує звинувачення польського народу у причетності до Голокосту та заперечення злочинів українських націоналістів. Закон також забороняє заперечення злочинів, скоєних комуністами, та регулює використання документів державної безпеки до 1989 року, підсилюючи відповідальність за фальсифікацію історії. Закон про Інститут національної пам'яті – «Комісію з судового переслідування за злочини проти польської нації» від 18 грудня 1998 р. містить ст. 55, за якою передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність за заперечення злочинів, що вчинені в період з 1 вересня 1939 р. по 31 грудня 1989 р.: злочини нацистів, злочини комуністів, злочини, що становлять злочини проти миру, людяності або пов'язані із пропагандою війни; політично вмотивовані репресивні заходи, вжиті посадовими особами польських органів прокуратури або судовими органами або особами, що діяли за їхнім наказом, і розкриті в змісті постанов, винесених відповідно до Закону від 23 лютого 1991 р. про визнання недійсними рішень про осіб, репресованих за діяльність на користь незалежної польської держави [17].

У 1993 р. в Угорщині було введено кримінальне покарання за використання комуністичної та нацистської символіки (свастики, знаку «СС», схрещених стріл, серпа та молоту, червоної зірки) [9]. У 2010 р. закон було переглянуто: тепер каралося поширення чи публічне використання цих символів, якщо воно порушує громадський мир або людську гідність. Також в Угорщині зосереджено увагу на підтримці ідентичності угорців за кордоном, зокрема через запровадження «Дня національної єдності». У 2010 році були прийняті закони («Про криміналізацію публічного заперечення злочинів націонал-соціалістичних та комуністичних систем» та зміни до кримінального Кодексу), що криміналізують публічне заперечення злочинів нацистів та комуністів, включаючи заборону мінімізації чи заперечення Голокосту, з можливим покаранням до трьох років ув'язнення [10; 11].

У Чехії, з метою криміналізації заперечення Голокосту та комуністичних злочинів, було внесено поправки до Кримінального кодексу у 2005 році, які передбачають покарання до трьох років ув'язнення за публічне заперечення або виправдання цих злочинів. Це положення підтверджено в новій редакції Кримінального кодексу в 2009 році [31].

У Словаччині, Закон від 27 березня 1996 р. оголосив комуністичний режим (з 25.02.1948 р. до 17.11.1989 р.) аморальним і незаконним [25]. Згодом було встановлено пам'ятну дошку на вході до Національної ради з вдячністю учасникам антикомуністичного опору. В 2002 р. прийнято два закони: один забезпечує доступ до документів сил державної безпеки 1939 – 1989 років, а інший засновує Інститут пам'яті нації і визначає терміни «нацистські злочини» та «комуністичні злочини» як кримінальні дії, несумісні з принципами демократії [32].

У Румунії Надзвичайна Постанова «Про заборону фашистських, легіонерних, расистських або ксенофобських організацій, символів і актів і пропаганді культу осіб, винних у скоєнні злочинів геноциду проти людяності і військових злочинів» 2002 р., ратифікована в 2006 р. включила заборони та кримінальне переслідування, зокрема карання за створення відповідних організацій та поширення символіки. Заборона на заперечення Голокосту та пропаганда фашизму також суворо караються [18]. В країні з 2004 р. діє Інститут румунської революції грудня 1989 року [16] заснований Законом 556/2004 з метою дослідження історії румунської революції 1989 року, Інститут розслідування злочинів комунізму та пам'яті румунського вигнанця (IICCMER), Національний інститут вивчення тоталітаризму (INST), Румунський інститут новітньої історії (IRIR), Асоціація 21 грудня 1989 року.

В Болгарії, Закон № 37 від 5 травня 2000 р. проголосив комуністичний режим, який існував з 9 вересня 1944 р. до 10 листопада 1989 р., злочинним, засуджуючи дії лідерів і керівників Болгарської комуністичної партії [6].

В усіх прибалтійських країнах засудили радянську агресію 1940-х років. Литовський парламент 29 вересня 2009 р. вніс зміни до Кримінального кодексу, передбачаючи покарання за виправдання злочинів СРСР або нацистської Німеччини проти людяності [19]. Згідно зі змінами, особи, які публічно схвалюють агресію цих держав проти Литви, або її заперечують, можуть отримати покарання у вигляді штрафу, арешту або в'язниці до двох років. Естонія прирівняла радянську та нацистську символіку, оскільки обидві асоціюються з окупацією країни. Після вуличних протестів російськомовного населення у відповідь на перенесення радянського пам'ятника, Естонія прийняла «Закон про захист військових поховань». Закон легітимізує перенесення монументів, які можуть бути переміщені у випадках будівництва, розширення соціальних об'єктів, чи з інших суспільних причин. Також, Естонський парламент вніс до Кримінального Кодексу статтю про геноцид, підсилюючи юридичні основи для засудження історичних злочинів.

У Білорусі, хоча і не існує спеціалізованого законодавства щодо історичної пам'яті, існує науковий підхід до її вивчення через Інститут історії Національної академії наук. В той же час, в Молдові реабілітація жертв комуністичного режиму (Закон 1992 р. «Про реабілітацію політичних репресій, здійснених окупаційним тоталітарним комуністичним режимом») та заборона комуністичної символіки (Постанова Конституційного суду 2013 р. визнала неконституційним заборону комуністичної символіки) стикалися з юридичними та політичними викликами, особливо у контексті Придністровського конфлікту.

Меморіальна політика України здійснюється на основі: Закону 2000 р. «Про увічнення Перемоги над нацизмом у Другій Світовій війні 1941 – 1945 років» (визначав Днем Перемоги 9 Травня; закликав до шанобливого ставлення до пам'яті ветеранів); Закону 2006 р. «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» (визнав Голодомор актом геноциду, і встановив протиправність публічного заперечення Голодомору); Закону 2015 р. «Про увічнення Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років» (ним було змінено закон «Про увічнення Перемоги над нацизмом», введено європейський стандарти щодо визнання 8 травня Днем пам'яті і примирення); Законів 2015 р. «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» та «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.». Закони 2015 р. перегортали сторінку радянського минулого, наприклад, закон про борців за незалежність визнав осіб, що брали участь у боротьбі за незалежність України, включаючи членів ОУН, УПА та інших організацій. Закон про засудження тоталітарних режимів передбачив кримінальну відповідальність за поширення символіки та публічне виконання гімнів СРСР та УРСР.

Висновки. Відтак, протягом останніх двадцяти років більшість європейських країн розробили та законодавчо закріпили нові стандарти історичної пам'яті як форми колективного мислення для захисту національних цінностей. В країнах Центральної та Східної Європи запроваджено заборону символів тоталітарного комуністичного та націонал-соціалістичного минулого. Процес декомунізації охопив відмову від радянського спадку. Комуністичний режим описаний як кримінальний, окупаційний, аморальний, руйнівний та антиправовий. Особливістю східноєвропейського підходу є реалізація перехідного правосуддя з активною участю громадських організацій у процесах засудження минулого, морального контролю та інших правових заходів. Ці організації займаються також розсекреченням архівів, освітньою роботою серед молоді, медійним оприлюдненням та цифровізацією архівних матеріалів, активно сприяючи поширенню національно орієнтованої версії історії. Водночас, в академічній дискусії питання політики пам'яті залишається відкритим, а сама «меморіальна політика» зберігає амбівалентну оцінку, визнається інструментом втручання в вільне формування колективних уявлень про минуле з боку зацікавлених суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні: дис. … канд. політ. н. за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – НПУ ім. М. Драгоманова, Київ, 2017. 222 с.
2. Волянюк О. Суспільна пам'ять і політика: Мистецтво можливого. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. 172 с.
3. Голубчик Г. Становлення Європейських моделей суспільної пам'яті: інституційно-правовий аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 3. С. 97-106.
4. Гриценко О. Хроніка боротьби з національною пам'яттю (про статтю Г.Касьянова). Ч. 1. *Historians.* 12 лютого 2016. URL :http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1790-oleksandr-hrytsenko-khronika-borotby-z-natsionalnoiu-pam-iattiu-pro-stattiu-h-kasianova-chastyna-1. (дата звернення: 19.03.2024)
5. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти. Монографія. К.: Факт, 2008. 272 с.
6. Закон за Обявяване на Комунистическия режим в България за Престъпен Обн. Дв. Бр.37 От 5 Май 2000 г. URL: https://Lex.Bg/Laws/Ldoc/2134920192 (дата звернення: 19.03.2024)
7. Касьянов Г. Історична пам'ять та історична політика: до питання про терміноголію й генеалогію понять. *Український історичний журнал*. 2016. №2. URL :http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/125193/07-Kasianov.pdf?sequence=1 (дата звернення: 21.02.2024)
8. Підлуцький О. Віллі Брандт: політик, який став великим... схиливши коліна. 15 лютого 2008. URL : https://dt.ua/SOCIETY/villi_brandt_politik,_yakiy_stav_velikim_shilivshi_kolina.html (дата звернення: 13.02.2024)
9. A Büntető Törvénykönyvről: évi IV. törvény 1978 [Кримінальний Кодекс Угорщини] URL:https://web.archive.org/web/20100510140149/http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV#pr1768#pr1768 (дата звернення: 21.03.2024)
10. A Nemzeti Emlékezet Bizottságáról : Magyarország törvénye [Закон Угорщини «Про Національний комітет пам'яті»] 2013. URL : http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=165862.259319#foot1 (дата звернення: 16.04.2024)
11. A Totalitárius Jelképek Használatának Büntetőjogi Büntetéséről: Magyarország törvénye [Закон Угорщини «Про Кримінальне покарання за використання тоталітарних символів»]. 25 квітня 2013. URL : http://njt.

hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=160202 (дата звернення: 16.04.2024)

12. Carr E. H. What is History? N-Y.: Penguin Classic, July 24, 2018. 256 p.

13. Febvre L. combats pour l'histoire. Paris: Librairie Armand Colin, 1992, 456 pp.

14. Geschichtspolitik in Europa seit 1989. Deutschland, Frankreich und Polen im Internationalen Vergleich. Herausgegeben von Étienne François, Kornelia Konczal, Robert Traba und Stefan Troebst. Reihe: Moderne europäische Geschichte; Bd. 3. 560 s.

15. Habermas J. Eine Art Schadensabwicklung. Die apologetischen Tendenzen in der deutschen Zeitgeschichtsschreibung. ZEIT. Juli 1986. Nr. 29/1986 URL: https://www.zeit.de/1986/29/eine-art-schadensabwicklung (дата звернення: 20.04.2024)

16. IRRD. Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989 URL: https://irrd89.ro/

17. Lechtholz-Zey J. The Laws Banning Holocaust Denial. URL : https://web.archive.org/web/20110113133722/http://www.genocidepreventionnow.org/2010/06/laws-banning-holocaust-denial.html. (дата звернення: 21.03.2024)

18. LEGE nr. 187 din 24 octombrie 2012pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal PARLAMENTUL MONITORUL OFICIAL nr. 757 din 12 noiembrie 2012 URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/142722#A1051(дата звернення: 20.04.2024)

19. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL: https://www.infolex.lt/ta/66150:str170-2 (дата звернення: 20.04.2024)

20. Maier Ch.. "A Surfeit of Memory? Reflections on History, Melancholy and Denial". *History and Memory*. 1993. Vol.5(2). P. 136–152.

21. Merguerian A. Blog: examines the attempts to criminalize the denial of the Armenian genocide in France and Belgium. *Memory Laws in European and Comparative Perspectives*. URL: https://melaproject.org/blog/599(дата звернення: 20.04.2024)

22. Nolte E. Vergangenheit, die nicht vergehen will. Historikerstreit. 1986, 6 Juni. URL : https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0080_nol_de.pdf (дата звернення: 20.04.2024)

23. Nora P. Essai d'ego-histoire. Paris: Gallimard, 1987. 375 p.

24. Nora P. Between History and Memory: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. Vol.26. P. 7- 24.

25. Nemorálnosti A Protiprávnosti Komunistického Systému: Zákon Národnej Rady Slovenskej Republiky z 27. marca 1996 *Časová verzia predpisu účinná* od: 1.12.2020 URL: https://www.upn.gov.sk/data/pdf/125-1996.pdf (дата звернення: 16.04.2024)

26. Truong N. Une guerre des idées qui ravive la bataille de la « pensée 68» Le Monde. 2014, 08 October. URL: https://www.lemonde.fr/idees/article/2014/10/09/marcel-gauchet-l-anticonformisme-est-devenu-la-norme_4503208_3232.html (дата звернення: 20.04.2024)

27. Twenty Years after Communism: The Politics of Memory and Commemoration / Eds. by Bernhard M., Kubik. Oxford 2014: Oxford University Press, 326 p. URL : http://sreview.soc.cas.cz/uploads/78911d6239ab43f8ac8ac553117ad99d18b989de_16-3-09rewievs19.indd-7.pdf (дата звернення: 12.01.2024)

28. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu .Dz.U. 1998 nr 155 poz. 1016. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19981551016 (дата звернення: 21.03.2024)

29. Wartanian R. Memory Laws in France and their Implications: Institutionalizing Social Harmony. HumanityinAction. November, 2009. URL: https://humanityinaction.org/knowledge_detail/memory-laws-in-france-and-their-implications-institutionalizing-social-harmony/?lang=nl (дата звернення: 20.04.2024)

30. Wolfrum E. Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Der Weg zur bundesrepublikanischen Errinerung 1948–1990: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt, 1999. S. 25]. URL: https://www.h-net.org/reviews/showpdf.php?id=15949 (дата звернення: 20.04.2024)

31. Zákon trestní zákoník: Zákon č. 40/2009 Sb. [Кримінальний кодекс] URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast2(дата звернення: 20.04.2024)

32. Zákon o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa): Zákon č. 553/2002 Z. z. (v znení 283/2021z.) URL: https://www.zakonypreludi.sk/zz/2002-553 (дата звернення: 20.04.2024)

REFERENCES:

1. Babka, V. L. (2017). Istorychna pamiat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini [Historical memory as a factor of political influence in independent Ukraine]: dys. … kand. polit. n. za spetsialnistiu 23.00.03 – politychna kultura ta ideolohiia. – NPU im. M. Drahomanova, Kyiv [in Ukrainian]

2. Volianiuk, O. (2013). Suspilna pamiat i polityka: Mystetstvo mozhlyvoho. [Public Memory and Politics: The Art of the Possible]. K.: DP «NVTs «Priorytety»

3. Holubchyk, H. (2014). Stanovlennia Yevropeiskykh modelei suspilnoi pamiati: instytutsiino-pravovyi aspekt [Formation of European models of public memory: institutional and legal aspect]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 3, pp. 97-106.

4. Hrytsenko, O. (12 liutoho, 2016). Khronika borotby z natsionalnoiu pamiattiu (pro stattiu H.Kasianova) [Chronicle of the struggle against national memory (about the article by H. Kasyanov)] Ch. 1. Historians. 2016 URL : http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1790-oleksandr-hrytsenko-khronika-borotby-z-natsionalnoiu-pam-iattiu-pro-stattiu-h-kasianova-chastyna-1. (data zvernennia: 19.03.2024)

5. Demianchuk, O. (2008). Derzhavna polityka i derzhavne upravlinnia: politolohichni aspekty [State policy and public administration: political aspects] Monohrafiia. K.: Fakt

6. Zakon za Obiaviavane na Komunystycheskyia rezhym v Bъlharyia za Prestъpen [Law on Proclamation of the Communist Regime in Bulgaria as a Criminal Proclamation]. *Obn. Dv.* Br.37, Ot 5 Mai 2000. URL: https://Lex.Bg/Laws/Ldoc/2134920192 (data zvernennia: 19.03.2024)

7. Kasianov, H. (2016). Istorychna pamiat ta istorychna polityka: do pytannia pro terminoholiiu y henealohiiu poniat [Historical memory and historical politics: to the question of terminology and genealogy of concepts]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, vol.2 URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/125193/07-Kasianov.pdf?sequence=1 (data zvernennia: 21.02.2024)

8. Pidlutskyi, O. (15 liutoho 2008). Villi Brandt: polityk, yakyi stav velykym... skhylyvshy kolina. [Willy Brandt: The Politician Who Made it Big... on Bending the Knees.] URL: https://dt.ua/SOCIETY/villi_brandt_politik,_yakiy_stav_velikim_shilivshi_kolina.html (data zvernennia: 13.02.2024)

9. A Büntető Törvénykönyvről: évi IV. törvény (1978) [Criminal Code of Hungary] URL: https://web.archive.org/web/20100510140149/http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV#pr1768#pr1768 (data zvernennia: 21.03.2024)

10. A Nemzeti Emlékezet Bizottságáról: Magyarország törvénye (2013). [The Law of Hungary «On the National Committee of Remembrance»] URL : http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=165862.259319#foot1 (data zvernennia: 16.04.2024)

11. A Totalitárius Jelképek Használatának Büntetőjogi Büntetéséről: Magyarország törvénye (2013) [The Law of Hungary «On Criminal Punishment for the Use of Totalitarian Symbols»]. 25 квітня 2013. URL : http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=160202 (data zvernennia: 16.04.2024)

12. Carr, E. H. (2018). What is History? N-Y.: Penguin Classic

13. Febvre, L. (1992) .combats pour l'histoire. Paris: Librairie Armand Colin

14. Geschichtspolitik in Europa seit 1989. Deutschland, Frankreich und Polen im Internationalen Vergleich / Herausgegeben von Étienne François, Kornelia Konczal, Robert Traba und Stefan Troebst. Reihe: Moderne europäische Geschichte.

15. Habermas. J. (Juli 1986). Eine Art Schadensabwicklung.Die apologetischen Tendenzen in der deutschen Zeitgeschichtsschreibung. *ZEIT,* Nr. 29. URL: https://www.zeit.de/1986/29/eine-art-schadensabwicklung (data zvernennia: 20.04.2024)

16. IRRD. Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989 URL: https://irrd89.ro/(data zvernennia: 20.04.2024)

17. Lechtholz-Zey, J. (2011). The Laws Banning Holocaust Denial. URL : https://web.archive.org/web/20110113133722/http://www.genocidepreventionnow.org/2010/06/laws-banning-holocaust-denial.html. (data zvernennia: 21.03.2024)

18. LEGE nr. 187 din 24 octombrie 2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal PARLAMENTUL MONITORUL OFICIAL nr. 757 din 12 noiembrie 2012 URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/142722#A1051 (data zvernennia: 20.04.2024)

19. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL: https://www.infolex.lt/ta/66150:str170-2 (data zvernennia: 20.04.2024)

20. Maier, Ch. (1993). "A Surfeit of Memory? Reflections on History, Melancholy and Denial". *History and Memory*, vol.5(2), pp. 136–152.

21. Merguerian, A. (2023) Blog: examines the attempts to criminalize the denial of the Armenian genocide in France and Belgium. Memory Laws in European and Comparative Perspectives. URL: https://melaproject.org/blog/599 (data zvernennia: 20.04.2024)

22. Nolte, E. (1986, 6 Juni). Vergangenheit, die nicht vergehen will. *Historikerstreit*. URL : https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0080_nol_de.pdf (data zvernennia: 20.04.2024)

23. Nora, P. (1987). Essai d'ego-histoire. Paris: Gallimard.

24. Nora, P. (1989). Between History and Memory: Les Lieux de Mémoire, Representations, vol.26, pp. 7-24.

25. Nemorálnosti, A (2020). Protiprávnosti Komunistického Systému: Zákon Národnej Rady Slovenskej Republiky z 27. marca 1996 *Časová verzia predpisu účinná* od: 1.12.2020 URL: https://www.upn.gov.sk/data/pdf/125-1996.pdf (data zvernennia: 16.04.2024)

26. Truong, N. (2014, 08 Octobre). Une guerre des idées qui ravive la bataille de la «pensée 68» *Le Monde*. URL:https://www.lemonde.fr/idees/article/2014/10/09/marcel-gauchet-l-anticonformisme-est-devenu-la-norme_4503208_3232.html (data zvernennia: 20.04.2024)

27. Twenty Years after Communism: The Politics of Memory and Commemoration (2014)/ Eds. by Bernhard M., Kubik. Oxford : Oxford University Press. URL : http://sreview.soc.cas.cz/uploads/78911d6239ab43f8ac8ac553117ad99d18b989de_16-3-09rewievs19.indd-7.pdf (data zvernennia: 12.01.2024)

28. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. *Dz.U*, nr 155, poz. 1016. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19981551016 (data zvernennia: 21.03.2024)

29. Wartanian, R. (2009, November). Memory Laws in France and their Implications: Institutionalizing Social Harmony. *HumanityinAction.* URL: https://humanityinaction.org/knowledge_detail/memory-laws-in-france-and-their-implications-institutionalizing-social-harmony/?lang=nl(data zvernennia: 21.03.2024)

30. Wolfrum, E. (1999). Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Der Weg zur bundesrepublikanischen Errinerung 1948–1990: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt]. URL: https://www.h-net.org/reviews/showpdf.php?id=15949 (data zvernennia: 21.03.2024)

31. Zákon trestní zákoník: Zákon č. 40/2009 Sb. URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast2 (data zvernennia: 21.03.2024)

32. Zákon o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa): Zákon č. 553/2002 Z. z. (v znení 283/2021 Z. z.) URL:https://www.zakonypreludi.sk/zz/2002-553 (data zvernennia: 21.03.2024)

Memorial policy and rethinking the past: peculiarities of memorial legislation in European states in the new architecture of the international order

Petrakov Mykyta Oleksandrovych

PhD in Political Science,
Department of Political Science and Law
Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0006-9373-5111

The article focuses on the development of memorial discourse and memorial legislation in European countries, given their importance in shaping cultural policy and the ways in which the historical past is reinterpreted in the context of reconceptualising the contemporary architecture of the world order. It explores how different European states use memorial projects to address political objectives and shape national identity, especially in the context of emotional impact, which is becoming dominant in the post-truth era, when factual accuracy gives way to emotional perception of history. An important aspect of the analysis is a review of legislative initiatives in the field of memorial policy that affect collective memory. This includes a detailed examination of how European countries, such as Germany, France and Belgium, as well as Eastern European countries such as Poland, Hungary, the Czech Republic and Romania, are implementing legal frameworks for rethinking historical events. In this context, national history is turning into a construct that serves not only to commemorate the past, but also as a public policy tool that can be adapted or reinterpreted to address contemporary political needs. The article focuses on the "memorial industry", a term used by Charles Mayer to describe the institutionalisation of memory, and how this affects the creation of specialised legislative and institutional frameworks aimed at preserving memory in Europe. It also analyses the Freedom of History movement, launched by Pierre Nora in 2008, which emphasises the importance of not using history as a tool for modern political manipulation in democratic states.Overall, the study highlights that there is still a growing resistance against memorial politics and censorship in historical scholarship.This points to the need for a broader discourse on how historical narratives influence contemporary public life and what mechanisms should be developed to balance national identity and multicultural integration in a globalised world.

Key words: *politics of memory, historical policy, memorial legislation, national identity, memorial industry, freedom of history, political processes.*

Саєнко Ірина Валентинівна
Остапчук Тарас Степанович
Самуйлік Микола Миколайович
Остапчук Людмила

Україна в контексті європейської безпеки: підсумки і перспективи

УДК 327:339.96 (477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.12

Саєнко Ірина Валентинівна
кандидат політичних наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Військової академії (м. Одеса)
вул. Фонтанська дорога, 10,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-5623-1022

Остапчук Тарас Степанович
кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Військової академії (м. Одеса)
вул. Фонтанська дорога, 10,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-7461-5508

Самуйлік Микола Миколайович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри
суспільно-гуманітарних наук
Одеського державного аграрного
університету
вул. Канатна, 99, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0001-9239-4670

Остапчук Людмила
старший викладач кафедри
іноземних мов
Військової академії (м. Одеса)
вул. Фонтанська дорога, 10,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-5753-3623

Розглянуто відносини Україна-НАТО протягом останнього часу. Надані результати нещодавнього соціологічного дослідження, підтверджуючого серйозні зміни у ставленні українців до Північно-Атлантичного Альянсу. Підкреслено зростання невійськового співробітництва між Україною і НАТО та її важливість. Зазначено, що російська агресія істотно підірвала євроатлантичну і глобальну безпеку і тяжко порушила міжнародні права.

Метою статті є визначення співпраці Північно-Атлантичного Альянсу і України задля захисту та подальшого збереження безпеки у світовому політичному просторі. Для виконання та обґрунтування мети були виконані наступні наукові завдання – надати оцінку допомозі Україні країнами НАТО та їх партнерами у війні з терористичною Росією; визначити перспективи сумісного спротиву диктаторському режиму РФ; обґрунтувати, що зустрічне взаємне зближення країн НАТО у потужній відсічі російській армії, що стало безпрецедентним прикладом у нинішній міжнародній підтримці українського народу у боротьбі за збереження її ідентичності та власної державності; обґрунтувати напрямки подальшого системного співробітництва України з країнами-партнерами задля збереження демократичних принципів цивілізованого сучасного світу.

Підкреслено, що російсько-українська війна, розв'язана РФ, це, безумовно, не тільки війна двох воюючих країн. Це війна за демократичні цінності і цивілізаційний розвиток, це війна за національну безпеку і майбутнє світового простору. Це війна за вибір вектору розвитку і моделі світу після її завершення. Тому стратегічні цілі України – вступ до НАТО та ЄС; відбудова України з використанням цільової допомоги міжнародних партнерів. Тактичні цілі – це вільне громадянське суспільство, ліберальна демократія, людська гідність, свобода слова і, зрештою, просто право бути українцем.

Зазначено, що в перспективі поглиблена військова і невійськова співпраця з НАТО дозволить Україні наблизитись до стандартів Альянсу, здійснити подальші внутрішні демократичні перетворення та підвищити ефективність цивільних секторів безпеки нашої країни.

Ключові слова: *Північноатлантичний Альянс, ЄС, війна, тероризм, рашизм, держава-агресор, національна небезпека, міжнародне партнерство, міжнародне право, міжнародні організації, світовий політичний простір.*

Країни НАТО з початку «спеціальної операції» РФ в Україні у найрішучий спосіб засудили загарбницьку війну Росії проти України. Всьому світові стало зрозуміло, що російська агресія істотно підірвала євроатлантичну і глобальну безпеку і тяжко порушила міжнародні права. Згідно з відповідними резолюціями Генеральної Асамблеї ООН, держави-члени НАТО стали вимагати, щоб Росія негайно поклала край війні, припинила застосування сили проти України і беззастережно вивела усі свої війська з території України.

З перших днів війни президент України Володимир Зеленський закликав міжнародний світ, перш за все країни НАТО, країни – члени ЄС визнати Російську Федерацію державою-терористом, а також вжити заходи для ініціювання її всеосяжної міжнародної ізоляції, в тому числі щодо її членства в міжнародних організаціях, утриматися від проведення будь-яких офіційних заходів на території держави-агресора тощо.

Варто зазначити, що відносини Україна-НАТО та ставлення українського суспільства до Альянсу протягом довгого часу не були простими. І, на превеликий жаль, позитивні зміни у цьому напряму змогли початися тільки декілька років тому. В цілому ж ситуація почала корінним чином змінюватися з розв'язанням Росією агресії проти України. Так, за результатами проведеного спільно Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» і Центром Разумкова у період з 22 по 27 липня 2023 року опитування, 63,9 % українців проголосували б за членство України

в НАТО, і тільки 28,5 % виступили проти. Це серйозне зрушення, адже ще рік тому прихильників членства України в НАТО нараховувалось 45,4 %, а п'ять років тому – 24,6 % [17]. Одночасно зростає важливість невійськового співробітництва між Україною і НАТО, адже спроби безпосередньої військової допомоги Альянсом Росія намагається використовувати на свою користь – для виправдання власних терористичних дій проти України та нав'язування українському суспільству ідеї, що НАТО – це ворог.

Мета статті – визначити співпрацю Північно-Атлантичного Альянсу і України задля захисту та подальшого збереження безпеки у світовому політичному просторі.

Зазначена мета потребує вирішення наступних науково-дослідних завдань:

– надати оцінку допомозі Україні країнами НАТО та їх партнерами у війні з терористичною Росією;

– визначити перспективи сумісного спротиву диктаторському режиму;

– обґрунтувати, що зустрічне взаємне зближення країн НАТО у потужній відсічі російській армії, що стало безпрецедентним прикладом у нинішній міжнародній підтримці українського народу у боротьбі за збереження її ідентичності та власної державності;

–обґрунтувати напрямки подальшого системного співробітництва України з країнами-партнерами задля збереження демократичних принципів цивілізованого сучасного світу.

Методи дослідження. В процесі написання статті були використані як загальнонаукові методи і підходи, так і спеціальні. Так, авторами застосовувались структурно-функціональний, системний, інституційний, що дало підставу дослідити поставлені завдання у представленій роботі обґрунтовано та відповідно сформульованих результатів та висновків.

Результати. Питання щодо надання допомоги Україні країнами НАТО та їх партнерами у війні з терористичною Росією та перспективи сумісного спротиву диктаторському режиму Путіна, знаходиться у центрі уваги як науково-аналітичного і дослідницького пошуку, так і військово-освітянського осмислення. Тема «Північно-Атлантичний Альянс» достатньо тривалий час була майже закритою для українського суспільства. Не можна стверджувати, що така «закритість» повність регламентувалася зверху. Скоріше, це пояснюється дуже незначним висвітлюванням цієї теми засобами масової інформації. Причини цього є цілком зрозумілими. Зміна вектору розвитку і постійні коливання Схід-Захід утримували офіційні ЗМІ від оціночних суджень цієї теми.

Нові підходи і оцінки до цієї тематики надала консолідована позиція з приводу Плану дій з питань членства в НАТО, поштовхом для якої стало широкомасштабне вторгнення РФ на територію України. Вона, поза сумнівом, стала тим чинником, який істотно підвищив інтерес до теми нашої співпраці з НАТО у відсічі східному ворогу. Але узагальнені дані щодо допомоги у війні всіма країнами-членами Альянсу у багатьох напрямах практично відсутні, тому можна зробити висновок, що представлена стаття щодо мети та завдань, які поставили перед собою автори, містить новизну у даному напрямку наукового дискурсу.

З часів Другої світової війни широкомасштабне вторгнення Путіна в Україну спровокувало найбільшу безпекову кризу. За думкою Т. Сидорук та В. Павлюка, воно було спричинене кількома факторами. Західні аналітики та преса переважно зосереджують увагу на страхах очільника Кремля щодо подальшого розширення НАТО. Деякі підкреслюють його намір відновити російську імперію. Ще інші ставлять під сумнів раціональність російського лідера [25]. Тобто, ситуація, яка склалася, спровокувала наукові дебати про те, чи можуть обмеження щодо майбутнього членства України в НАТО вирішити кризу та запобігти війну.

Варто зазначити, що воєнне вторгнення Росії в Україну лише підтвердило правильність і необхідність розширення НАТО. Сьогодні Росія веде неспровоковану і жорстоку війну проти України. Б. Параховський та Г. Яворська визначають, що російський агресор застосовує широку комбінацію інтенсивних військових дій (переважно на суші та на морі): терористичних практик, інформаційних засобів, зокрема поширення дезінформації, засобів кібервійни, енергетичного та ядерного шантажу, загрозу глобального голоду та дії щодо реалізації цієї загрози тощо [21]. Саме тому все більш стає зрозумілим, наскільки важливим було розширення НАТО для євроатлантичної та європейської безпеки, для якої сильна і незалежна Україна має першорядне значення. Україна є цивілізаційний суб'єкт історії і сучасності, і її розвиток зумовлюється переважно внутрішніми, а не зовнішніми причинами. Це дає країні змогу виступати на міжнародній арені повноцінним партнером або сильним опонентом [27].

Як констатує Г. Лубенець, ряд провідних держав Європи змінили свою позицію щодо вступу України до НАТО і відмовилися від «обережної позиції» задля посилення тиску на Росію. Наприклад, як повідомляє Le Monde з посиланням на джерела, 12 червня 2023 року в Єлисейському палаці відбулося засідання Ради Безпеки, під час якого було вирішено переглянути позицію Франції щодо України. Зазначається, що якщо раніше Париж, як і Німеччина зі США, не підтримував активно вступ України до НАТО, то тепер його позиція почала більше нагадувати думку Польщі чи країн Балтії з цього питання. Як відомо, країни Східної та Центральної Європи підтримують

Київ на шляху до Альянсу [16]. Так, Берлін після кількох місяців нерішучості, все ж чітко визначив свої позиції. Так, виступаючи на 77-ій сесії ГА ООН 21 вересня 2022 року, канцлер Олаф Шольц категорично заувив проти закінчення російсько-української війни на умовах Кремля і назвав дії Путіна «кричущим імперіалізмом». Пізніше він назвав війну Путіна в Україні частиною «хрестового походу» Росії проти ліберальної демократії та колективного Заходу і запевнив, що Німеччина буде продовжувати надавати Україні військову, фінансову та гуманітарну допомогу «так довго, як це буде необхідно» [22].

24 березня 2022 року 30 голів держав НАТО провели зустріч у Брюсселі, і одним із результатів стала заява, в якій на Росію було накладено масові санкції та великі політичні витрати, щоб покласти край цій війні. За даними Генштабу ЗСУ, НАТО посилює свою присутність у східній частині Альянсу, розмістивши 8 багатонаціональних бойових груп на території країн-учасниць: Болгарії, Естонії, Угорщині, Латвії, Литві, Польщі, Румунії та у Словаччині. Усі ці групи є бойовими підрозділами. Таким чином, НАТО демонструє силу трансатлантичних зв'язків та рішучу готовність.

Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг перед зустріччю міністрів оборони країн-союзниць Альянсу повідомив про те, що загальна вартість наданої Україні допомоги від союзників за час повномасштабної війни становить близько 150 мільярдів євро військової, гуманітарної і фінансової допомоги. До того ж, добре відпрацьована структура спільних стандартів і сумісні системи озброєнь альянсу дають змогу передавати Україні військову техніку і обладнання з впевненістю, що їх можна бути легко поповнити сумісними зразками, наявними у державах-союзницях НАТО [5].

Війна Росії проти України спричинила найбільшу хвилю біженців після Другої світової війни. Загалом, за даними офісу Верховного комісара ООН з питань біженців, за рік війни із понад 8 мільйонів українців, які виїхали до Європи, майже 5 мільйонів зареєструвалися в системі тимчасового захисту ЄС. Ще майже 3 мільйони українців за час війни потрапили до Росії, хоча статистика зворотного перетину кордону ними поки відсутня. За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), від початку російського вторгнення понад 7 мільйонів українців були змушені залишити свої домівки, але залишилися в Україні. З них офіційно статус внутрішньо переміщених осіб отримали майже 4,9 мільйонів українців [1]. На перше місце за кількістю українських переселенців вийшла Німеччина, обігнавши Польщу. Так, станом на травень 2023 року, у цій країні перебувало близько 1,1 мільйонів українців, у Польщі – 990 000. Далі йдуть Чехія (340 000), Іспанія (178 000), Італія (158 000) та Болгарія (157 000) [6].

Не менш 10 тисяч українських біженців зареєструвалися у Словенії, Люксембурзі, Північній Македонії, Азербайджані, Албанії, Ісландії та Мальті. Майже не торкнулася міграційна криза через війну в Україні Вірменії, Ліхтенштейну, Боснії та Герцеговини. Станом на 1 листопада 2022 року, до десяти країн, в які від війни поїхали найбільше українців, також увійшли: Туреччина (145 тис.), Британія (141,5 тис.), Франція (118,9 тис.), Словаччина (99,3 тис.) та Молдова (95,4 тис.). На сьогоднішній день посилює правила отримання соціальної допомоги для українських біженців Швейцарія. Близько 60 000 вихідців з України прибули до Швейцарії та отримали статус захисту S, який дозволяє їм отримувати соціальну допомогу та працювати в країні. Канада також оголосила про відкриття тимчасової міграційної програми для українських шукачів притулку, яка дає змогу три роки жити і працювати у країні. За даними Служби громадянства та імміграції США, програмою «Єднання заради України» вже скористалися більше ніж 6 500 українців, також понад 45 000 американців подали заявки, щоб стати спонсором для українців [15]. Якщо говорити про співвідношення українських біженців до числа місцевих жителів, то найбільші показники у країнах Балтії. Так, за даними Євростату, в Естонії знайшли свій притулок 25,9 тисяч українців, Литві – 25 тисяч і Латвії - 22,6 тисяч біженців з України. Найбільший відсоток з них становлять дорослі жінки – 46,6% від загальної кількості, діти – 34,2%, 19,2% становили чоловіки старше 18 років. Також країни ЄС в березні 2023 року надали дані про те, яку кількість неповнолітніх біженців без супроводу дорослих було прийнято з України: їх найбільше виявилося в Бельгії (1390 осіб), Литві (1355), Австрії (1255) та Румунії (1100) [15].

Важливим джерелом покриття браку коштів в українському бюджеті стала міжнародна фінансова допомога. У 2022 році вона склала майже 37 мільярдів доларів, половину з яких були грантовими грошима, тобто їх надали Україні без необхідності повертати. А від початку 2023 року від міжнародних партнерів вже надійшло ще 4,7 мільярдів доларів. Серед інших провідних фінансових донорів – МВФ (2,7 млрд), Канада (1,9 млрд), Німеччина (1,7 млрд), Британія та Світовий банк (1,3 млрд) [1].

На Мадридському саміті НАТО у червні 2022 року держави-члени Альянсу ухвалили рішення про розширення пакету допомоги Україні, який передбачає надання підтримки в таких галузях, як безпечний зв'язок, постачання палива, предметів медичного призначення, бронежилетів, засобів для знешкодження мін і захисту від хімічної і біологічної небезпеки, а також переносних систем протидії БПЛА. До того ж, держави-члени Альянсу узгодили допомогу Україні у здійсненні переходу від обладнання і техніки радянського зразка до

сучасних обладнання і техніки НАТО, а також щодо підвищення оперативної сумісності зі збройними силами Альянсу і подальшої розбудови структур безпеки і оборони України.

Президент Володимир Зеленський вже на саміті НАТО у Мадриді наголосив, що Росія не зупиниться на Україні, а наступними можуть стати країни Північноатлантичного Альянсу. Як повідомляє Офіс Президента України, він також закликав країни НАТО надавати Україні більше сучасних протиракетних і протиповітряних систем, щоб «зупинити тактику РФ по знищенню міст і цивільних» [4].

Загалом на початок 2023-го року США виділили близько 73,1 мільярдів євро на підтримку України, а Європейський Союз – 54,9 млрд євро. Близько 22 країн ЄС підтримують спільну закупівлю боєприпасів для України. Після візиту Д. Байдена 20 лютого 2023 року в Київ, було анонсовано новий пакет військової допомоги вартістю $500 мільйонів доларів, який містив більше військового обладнання, зокрема артилерійські боєприпаси, ракети для HIMARS, переносні протитанкові комплекси Javelin і гаубиці.

Варто зазначити, що Литва була серед тієї невеликої групи держав, які поставили Україні озброєння заздалегідь. Так, литовські «Стінгери» та інше озброєння Україна отримала 13 лютого за 11 днів до повномасштабного нападу Росії [14]. Після 24 лютого литовський уряд надав Україні військової допомоги ще у квітні 2023 року на 454 млн євро Це, зокрема, 105-міліметрові гаубиці, бронетехніка, важкі 120-міліметрові міномети, боєприпаси, позашляховики, вантажівки, тепловізори, дрони, бронежилети та каски. 62 бронетранспортери M113 – більше третини від власного парку. Серед важливої допомоги варто згадати і 25 тисяч комплектів зимової форми для ЗСУ, а також 12 відремонтованих німецьких гаубиць PzH 2000. Київ отримав від Вільнюса 3640-міліметрових зенітних гармат L-70 шведського виробництва, які будуть особливо ефективними у боротьбі з іранськими дронами-камікадзе. Як повідомляє Дніпропетровське Інвестиційне агентство, нині Литва продовжує підготовку українських військовослужбовців. У тренувальних центрах країни пройшли навчання близько 500 українських військових фахівців. Литва проводить навчання операторів протитанкових засобів, військових інженерів, розмінування, РХБ-захисту. Проводить курси підготовки фахівців із обслуговування та ремонту БТР M113, а також курси інформаційних операцій та кібернетичного захисту [8].

Вперше з початку повномасштабного вторгнення 14 серпня 2023 року Київ відвідав міністр фінансів Німеччини Крістіан Лінднер, який запевнив у подальшій підтримці України і оголосив про підготовку багаторічного фінансування для ЗСУ. З Норвегії Україна отримала системи протидії безпілотникам CORTEX Typhon. Очільник Мінфіну ФРН наголосив, що «Україна повинна перемогти» у повномасштабній війні, розв'язаній Росією. «Тому з нашого боку частково є відповідальність за те, щоб нинішні сили України завжди були більшими, ніж жорстокість, що випливає з путінської війни», – зазначив він, додавши, що уряд Німеччини прагне зробити все можливе, аби посилити військові спроможності України. Лінднер запевнив у подальшій підтримці України і оголосив про наміри виділяти Україні щороку по п'ять мільярдів євро військової допомоги на період до 2027 року [20].

Найбільші донори України після повномасштабного вторгнення російських агресорів в Україну стали Норвегія, країни Балтії і Данія. В цілому Сполучені Штати надали Україні допомоги на суму 113 млрд доларів, тоді як Європа допомогла українцям на 85,1 млрд доларів. Вклад США у допомогу Україні стосовно власного ВВП склав 0,3% ВВП, в той час як Норвегія, Литва, Естонія і Латвія передають понад 1% ВВП. Країни Балтії та Польща залишаються лідерами з погляду частки допомоги Україні у власному ВВП. Естонія витратила на допомогу Україні 1,26% ВВП (0,76 млрд доларів), Латвія – 1,09% ВВП (0,51 млрд доларів), Литва – 0,95% ВВП (0,76 млрд доларів), Польща – 0,68% ВВП (6,21 млрд доларів) Понад 0,5% свого ВВП на допомогу Україні витратили також Словаччина (0,63%) та Данія (0,51%). Щодо інших європейських країн, які активно допомагають Україні: Франція надала допомоги на 8,11 млрд доларів (0,05% ВВП), Італія – 6,28 млрд (0,07% ВВП), Нідерланди – 7,24 млрд доларів (0,44% ВВП), Іспанія – 5,21 млрд доларів (0,06% ВВП), Канада – 5,73 млрд доларів (0,29% ВВП) [29].

Президент Румунії Клаус Йоганніс на зустрічі у Бухаресті з Володимиром Зеленським, провівши змістовні та плідні переговори, підкреслив готовність у підтримці народу України та старту до кінця року щодо вступу України в ЄС, – звітує ТСН від 11 жовтня 2023 року на відеохостингу YouTube. Міністр оборони Великобританії Грант Шаппс, – як передає Bloomberg, – запевнив, що країна продовжуватиме з союзниками НАТО та іншими світовими лідерами допомагати Україні [10].

2 жовтня 2023 року у Києві відбулася зустріч Ради міністрів ЄС із закордонних справ усіх 27 держав-учасниць, яка стала першою такою в історії поза межами Євросоюзу. Серед головних тем зустрічі глава дипломатії Євросоюзу Жозеп Боррель визначив головні теми порядку денного: інтеграція України в ЄС, демонстрація підтримки з боку ЄС, підведення підсумків важливих заходів, таких як західна допомога та подальше посилення санкцій проти Росії.

Зустрічі з головними західними партнерами України є чітким сигналом кремлівській владі та особисто Путіну, що Захід вже не побоюється

його ядерних, енергетичних та зернових загроз та буде підтримувати Україну стільки, скільки потрібно до її перемоги. Канцлер ФРН Олаф Шольц під час виступу в Бундестазі заявив, що Україна отримає чергову партію зенітних САУ Gepard і системи Iris-T. Крім того, він підкреслив, що Німеччина продовжить стабільно надавати військову допомогу. Велика Британія, крім танків, надасть 33 САУ AS-90. А в Німеччину прибули 90 бойових машин Stryker, які Штати передали нам. Польща відправила до України ще десять танків Leopard 2A4 та розпочала створення хаба з обслуговування українських танків Leopard, запчастини до яких у дефіциті і не виробляються вже 20 років. Як повідомив Жозеп Боррель, ЄС попередньо погодив прискорення постачання і спільну закупівлю боєприпасів для України на 1 млрд євро.

На озброєнні ЗСУ в червні 2022 року з'явилися Американські HIMARS, які змінили перебіг бойових дій. Більше року українські військові випускають високоточні боєприпаси з цих пускових установок по російських загарбниках. Нині на озброєнні ЗСУ є 20 пускових установок M142 HIMARS, які завдають значних втрат загарбникам. Варто зазначити, що окрім HIMARS на озброєнні українського війська є й інші західні реактивні системи залпового вогню калібру 227 мм. Згодом у США повідомили, що подвоять кількість артилерійських ракетних систем HIMARS для України. Ще чотири системи озброєння увійшли у наступний американський пакет допомоги [19].

18 жовтня 2023 року Україна вперше застосувала американські ракети ATACMS у війні проти Росії, завдавши ударів по аеродромах в окупованих Бердянську та Луганську. Ракети ATACMS можуть вражати цілі віддаленіші, ніж це роблять високоточні ракети GMLRS комплексів HIMARS, тобто на понад 90 кілометрів. В тому числі, Україна отримає з Норвегії системи протидії безпілотникам CORTEX Typhon. CORTEX Typhon C-UAS базується на перевіреному в польових умовах програмному та апаратному забезпеченні Teledyne Flir та KONGSBERG, що включає систему спостереження та збройну станцію дистанційного керування KONGSBERG (RWS) і інтегроване бойове рішення CORTEX (ICS). Санкції ЄС обмежили доступ Росії до найважливіших ринків капіталу: тепер російські державні структури не можуть розміщувати акції на торгових майданчиках ЄС, європейські банки не прийматимуть депозити від громадян і резидентів Росії. Центральні депозитарії цінних паперів ЄС не вестимуть їхніх рахунків й не продаватимуть їм цінні папери в євро. За даними Інформаційного агентства Interfax-Україна, під санкції підпали і криптоактиви. Ці санкції націлені на 70% російських банків та ключових державних компаній, зокрема у сфері оборони. Вони підвищили вартість позик, спричинили інфляцію, поступово підривають промислову базу Росії, заважають приховуванню статків російської еліти в Європі [23].

ЄС закрив свій повітряний простір для російських літаків, зокрема й приватних суден. Вони більше не зможуть приземлятися, злітати або транзитом перетинати територію ЄС. 27 лютого 2022 року президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн оголосила, що Європейський Союз (ЄС) повністю закриває небо для російських авіакомпаній [2]. Також Європейський Союз заборонив експорт товарів і технологій авіаційної й космічної промисловості, їхнє страхування й технічне обслуговування. Ці санкції стали дуже ефективними, адже три чверті російського авіапарку було збудовано в ЄС, США та Канаді.

ЄС ввів санкції проти деяких фізичних і юридичних осіб: їхні активи було заморожено, як і заборонено надавати їм кошти. Крім цього, вони більше не зможуть в'їхати або транзитом перетнути територію ЄС. До санкційного списку увійшли президент і міністр закордонних справ Росії, члени Ради національної безпеки, які підтримали визнання так званих «ДНР» і «ЛНР», й усі депутати Держдуми, які ратифікували Договір про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу між Росією й сепаратистськими територіями. Під санкції потрапили також олігархи та бізнесмени, залучені до нафтової, металургійної, аграрної, фармацевтичної, телекомунікаційної, цифрової, банківської й фінансової сфер, члени уряду та високопоставлені військові, а також дезінформатори, що поширюють антиукраїнські наративи і пропагують вторгнення в Україну.

Всі 30 країн НАТО підтримали пропозицію парламентської асамблеї НАТО про визнання Росії державою-терористом. Асамблея закликала створити спеціальний Міжнародний трибунал для покарання російських злочинців. 14 листопада 2022 року Генеральна асамблея ООН підтримала проєкт резолюції з прав людини у тимчасово окупованому Криму і засудила використання Росією Криму як плацдарму для повномасштабної агресії проти України.

Одним із найважливіших надбань стала своєчасна важлива інформація, яку надають країни-партнери Україні завдяки супутниковій розвідувальній апаратурі. Вона має дуже важливу роль у доступі до важливих розвідувальних даних, що наближає перемогу українського народу у війні з диктаторським режимом Путіна. Це стає потужним інструментом у борінні з зовнішньою агресією противника та розкритті його військових планів. Французький журналіст Жак Массей, який спеціалізується на оборонній тематиці, розповідаючи про «супутникову війну», що триває між Росією та союзниками України, в інтерв'ю Тижню сказав: «Це справжня стратегічна допомога. За російськими позиціями спостерігають не лише безпілот-

ники, українські або західні, а й літаки НАТО, які курсують над Чорним морем і наносять на карту розташування російських військ» [12].

Важливим у боротьбі України проти російської агресії також став супутниковий інтернет Starlink, розроблений компанією Ілона Маска Space X: від координації артилерійських ударів до забезпечення переговорів у Zoom та навіть особистих постів в Інстаграмі. Як повідомляє Голос Америки, з початку широкомасштабного вторгнення російської армії в Україну американський мільярдер безкоштовно надав Україні термінали Starlink [28].

Новий план розвідки, відточений безпосередньо напередодні і під час війни в Україні, переосмислив те, як Сполучені Штати використовують свої секретні знання, щоб підірвати плани путінської Росії та її партнерів. За інформацією New York Times, Голова зовнішньої розвідки Естонії Каупо Росін підкреслив, що «хоч Росію не зупинило оприлюднення інформації розвідки, але було досягнуто те, що всі були на одній ноті, коли почалася війна» [13].

23 лютого 2023 року надзвичайна сесія ГА ООН прийняла резолюцію про необхідність досягнення миру в Україні – всеосяжного, справедливого та міцного, відповідно до принципів Статуту ООН. На підтримку проголосували 141 держава, 32 – утрималися, і сім – проти (Білорусь, КНДР, Еритрея, Малі, Нікарагуа, Росія та Сирія). Члени Генасамблеї зажадали, щоб «Російська Федерація негайно, повністю та безумовно вивела всі свої збройні сили з території України у її міжнародно визнаних кордонах та призвали до припинення бойових дій» [3]. Президент США Д. Байден та президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн у спільній заяві за підсумками зустрічі підтвердили готовність сторін підтримувати партнерство для сталого економічного розвитку та побудови «зеленого» майбутнього світу, а також єдність у солідарності з Україною у її боротьбі проти російської агресії, боротьбу за свободу.

15 березня Сенат США одноголосно ухвалив резолюцію, яка вимагала розслідування щодо президента Росії Володимира Путіна як воєнного злочинця [7]. 23 березня Сейм Польщі визнав Путіна воєнним злочинцем. У серпні 2022 року Сейм Латвії ухвалив саме таке позначення дій РФ і водночас закликав Євросоюз обмежити видачу віз росіянам. Латвійці пояснили це рішення не лише нинішньою агресією проти України. «Упродовж багатьох років Росія підтримувала та фінансувала терористичні режими», – заявляли тоді латвійські парламентарі. Європейський парламент визнав Росію державою-спонсором тероризму. Відповідну резолюцію він ухвалив 23 листопада 2023 року. Санкції проти держав-спонсорів тероризму посилюють їхню політичну й економічну ізоляцію: заборона експорту та продажу оборонних товарів, контроль за експортом товарів подвійного призначення, запроваджується заборона зовнішньої допомоги від США тощо. А ще в окремих випадках США можуть визнати відсутність у держави з таким статусом судового імунітету. Отже, проти уряду держави-спонсора тероризму можна буде подавати позови в американські суди та отримувати компенсацію із заарештованих державних активів.

Депутати Європарламенту також закликали вжити всіх необхідних дій в міжнародних судах, щоб притягти до відповідальності російський та білоруський режими за злочини проти людства, геноцид та воєнні злочини. Відповісти за скоєне мають також усі військовослужбовці армії РФ та причетні чиновники. Все це є воєнним злочином, який протягом 9 років здійснює держава–агресор. 13 жовтня 2022 року Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію про визнання Росії терористичним режимом. Це – перша міжнародна інституція, яка відреагувала на заклик президента Володимира Зеленського офіційно назвати дії Росії в Україні тероризмом. Саме так Україна хоче кваліфікувати атаки на мирні українські міста. Рівно через рік, а саме 13 жовтня 2023 року, Парламентська Асамблея Ради Європи визнала Росію диктатурою. Також Асамблея закликала всі держави Ради Європи не визнавати легітимність президента Володимира Путіна після завершення його чинного терміну [26].

За словами очільника українського зовнішньополітичного відомства, визнання РФ країною, що фінансує тероризм, означатиме ще глибшу міжнародну ізоляцію Москви. Водночас Дмитро Кулеба зазначив важливість такого визнання Сполученими Штатами Америки, адже це дасть змогу запровадити проти РФ ще більше санкцій і зруйнувати її репутацію на багато десятиліть. Нині українська сторона працює над тим, щоб США визнали РФ не лише спонсором тероризму, а й терористичною державою на рівні європейських держав і міжнародних організацій [19]. Наразі Україні було б принципово зосередитися на вже наявних правових механізмах, які допоможуть покарати за злочини в Україні конкретних осіб. Це вже можна зробити за допомогою Міжнародного кримінального суду у Гаазі. А ще – злочин агресії, для доведення якого, втім, Україні доведеться створювати з міжнародними партнерами спеціальний трибунал.

Висновки. Отже російсько-українська війна, розв'язана РФ, це, безумовно, не тільки війна двох воюючих країн. Це війна за демократичні цінності і цивілізаційний розвиток, за війна за національну безпеку і майбутнє світового простору. Це війна за вибір вектору розвитку і моделі світу після її завершення. Тому вкрай важливо, щоб Україна здобула перемогу у цій війні, яку розпочала Росія. Враховуючи цей безперечний факт, країни Заходу

мають продовжувати допомогу Україні необхідною зброєю та фінансовими коштами.

Стратегічні цілі України у війні безперечні: повна перемога України над Росією зі звільненням усіх окупованих територій, виплатою репарацій та покаранням винних; переговори з Росією допускаються лише на умовах України; вступ до НАТО та ЄС; відбудова України з використанням цільової допомоги міжнародних партнерів. Тактичні цілі – це вільне громадянське суспільство, ліберальна демократія, людська гідність, свобода слова і, зрештою, просто право бути українцем.

Нова стратегія адміністрації США, на превеликий жаль, не змогла поки зупинити російське вторгнення в Україну, але схилило великі західні держави до заходів із економічної та дипломатичної ізоляції Росії. Метою такої війни є боротьба за ідентичність, цінності, розум людей, сфери впливу та ресурси. Україна отримує від Альянсу допомогу для перемоги у цій боротьбі та продовжує її розвивати, адже вона буде особливо необхідною після врегулювання конфлікту. Тому варто зазначити, що саме американська військова міць надала щит безпеки для решти світу.

В перспективі поглиблена військова і невійськова співпраця з НАТО дозволить Україні наблизитись до стандартів Альянсу, здійснити подальші внутрішні демократичні перетворення та підвищити ефективність цивільних секторів безпеки нашої країни. Зараз все міжнародне товариство впевнено, що вільні народи вміють захищатись і перемога свободи є цілковито вірогідною. Це досягнуто на різних напрямках протистояння. Україна фактично захищає не тільки власну свободу, незалежність, але й фактично безпеку світового політичного простору в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. BBC News Україна (2023, 25 лютого). URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ck5ylk3rj0zo
2. BBC NEWS Україна (2022, 27 лютого).. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-60548081
3. Війна з Росією та безпекові зобов'язання (2023, 13 серпня). *Європейська правда.* URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/13/7167486/
4. Войтюк Т. (2022, 29 червня). «Завдання Росії – зламати вас». Зеленський звертається до НАТО. *Суспільне медіа*. URL: https://suspilne.media/255250-zavdanna-rosii-zlamati-vas-zelenskij-zvernuvsa-do-nato/
5. Генеральний секретар НАТО: союзники надали Україні загалом 150 мільярдів євро допомоги (2023, 23 березня). *Європравда.* URL: https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/8/697816/
6. Горбань М. (2023, 19 вересня). Життя українських біженців у цифрах: результати дослідження на основі опитування українців у різних країнах. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/zhyttya-bizhentsiv-u-tsyfrakh-doslidzhennya/32599058.html
7. Демченко О. (2022, 16 березня). Сенат США засудив Путіна як воєнного злочинця. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/world/2022/03/16/509717_senat_ssha_zasudiv_putina_yak_voiennogo.html
8. ДІА. (2023, квітень 27). Послідовна та потужна допомога братської балтійської країни – Литви. *Дніпропетровське інвестиційне агенство.* URL: https://dia.dp.gov.ua/poslidovna-ta
9. Десять країн, які надають допомогу українським біженцям (2023). *Enableme.* URL: https://www.enableme.com.ua/ua/article/10-krain-aki-nadaut-dopomogu-ukrains-kim-bizencam-9204
10. Зеленський провів переговори з президентом Румунії (2023, 10 жовтня). *Obozrevatel.com. YouTube*. URL: https://news.obozrevatel.com/ukr/tv/zelenskiy-romania-mp4.htm
11. Кіссінджер, Х. (2020). Світовий порядок: роздуми про характер націй і хід історії. Київ: Наш формат. С. 270.
12. Лазарєва, А. (2023, 28 червня). Жак Массей: «Між Росією та Заходом у космосі триває супутниковий конфлікт». *Український тиждень*. URL: https://tyzhden.ua/zhak-massej-mizh-rosiieiu-ta-zakhodom-u-kosmosi-tryvaie-suputnykov
13. Лисогор І. (2023, 24 лютого). США розсекречують свої розвіддані про плани Росії, щоб руйнувати її наміри. *New York Times.LB.ua.* URL: https://lb.ua/society/2023/02/24/546968_ssha_rozsekrechuyut_dani_svoie_rozvidki.html.
14. Литва надала Україні військову допомогу на суму 454 млн євро. (2023, 18 квітня). *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3697634-litva-nadala-ukraini-vijskovoi-dopomogi-na-454-miljoni.html
15. Литовське національне радіо і телебачення (2023, 09 вересня). Країни Балтії мають найвище співвідношення українських біженців до кількості місцевих жителів. *Євростат. ЛРТ*. URL: https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2076312/u-krayinakh-baltiyi-odni-z-naibil-shikh-pokaznikiv-spivvidnoshennia-ukrayins-kikh-bizhentsiv-do-chisla-mistsevikh-zhiteliv-evrostat
16. Лубенець Г. (2023, 21 червня). Україна стала ближчою до Польщі, ніж до Німеччини: Франція змінила позицію щодо вступу України до НАТО. *Telegraf.com.ua.* URL: https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2023-06-21/5796484-stala-blizhchoyu-do-polshchi-nizh-do-nimechchini-frantsiya-zminila-pozitsiyu-shchodo-vstupu-ukraini-do-nato
17. Мартинюк В. (2015). Невійськова допомога НАТО Україні в контексті російської агресії. *Довідник громадського активіста*. No15/740. URL: http://www.ucipr.org.ua/ua/med-a/research-updates/nev-yskova-dopomoga-nato-ukra-n-v-umovah-agres-ros.
18. Мілітарний (2023, 20 липня). Американські HIMARS у ЗСУ: рік бойового застосування проти російських загарбників. URL: https://mil.in.ua/uk/articles/amerykanski-hi.
19. Михайлов Д. (2023, 13 жовтня). ПАРЄ визнає Росію диктатурою. Про це повідомляє *Suspilne.media*. URL: https://suspilne.media/593291-pare-viznala-rosiu-diktaturou/
20. Німеччина готує фінансування для Збройних сил України (2023, 14 серпня). *Українська правда.* URL: https://www.eurointegration.com.ua
21. Параховський Б., Яворська Г. (2022). Походження війни з безпорадності миру: концептуальна логіка війни. *Стратегічна панорама: гібридна війна*

та демократичний мир. Спецвипуск. С. 36. URL: https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/129.

22. Paul, C. (2022, October 13). Germany's Scholz: Putin's war against Ukraine part of larger crusade against West. *Reuters*. URL: https://tinyurl.com/ncbrxncm

23. Санкції ЄС: обмеження доступу Росії до ринку капіталу, непублічні банки (2022, 22 лютого). *Інтерфакс-Україна.* URL: https://interfax.com.ua/news/economic/800524.html

24. Рік війни за свободу: військово-історичний нарис про російсько-українську війну (24.02.2022 –24.02.2023). Київ: Видавництво Ліра-К.

25. Сидорук Т., Павлюк В. (2022). Розширення НАТО як фальшивий привід для виправдання війни Росії проти України. *Стратегічна панорама: гібридна війна та демократичний мир.* Спецвипуск. С. 36.

26. Собенко М. (2023, 13 жовтня). ПАРЄ ухвалила резолюцію, якою визнає російський режим терористичним. *Про це повідомляє Suspilne.media*. URL: https://suspilne.media/294278-pare-uhvalila-rezoluciu-pro-viznanna-rosijskogo-rezimu-teroristicnim/

27. Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності. Національна академія наук України. Доповідь. 24 грудня 2020. URL: https://tinyurl.com/5yc6ktra

28. Starlink: як супутниковий інтернет Ілона Маска допомагає відбивати російську агресію (2023. 22 червня). Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/starlink-spacex-mask-viyna-ukrayina-rosiya/31910580.ht

29. Які країни-союзники найбільше сприяють перемозі України, 17 липня 2023 року. *Слово і діло*. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-roblyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny

REFERENCES:

1. BBC News Ukraïna (2023, 25 lyutogo). URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ck5ylk3rj0zo[in Ukrainian].

2. BBC NEWS Ukraïna (2022, 27 lyutogo). URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-60548081 [in Ukrainian].

3. Viina z Rosiєyu ta bezpekovi zobov'yazannya (2023, 13 serpnya). *Єvropeis'ka pravda*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/13/7167486/[in Ukrainian].

4. Voityuk T. (2022, 29 chervnya). «Zavdannya Rosiï – zlamati vas». Zelens'kii zvertaєt'sya do NATO. *Suspil'ne media*. URL: https://suspilne.media/255250-zavdanna-rosii-zlamati-vas-zelenskij-zvernuv-sa-do-nato/ [in Ukrainian].

5. General'nii sekretar NATO: soyuzniki nadali Ukraïni zagalom 150 mil'yardiv єvro dopomogi (2023, 23 bereznya). *Єvropravda.* URL: https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/8/697816/[in Ukrainian].

6. Gorban' M. (2023, 19 veresnya). Zhittya ukraïns'kikh bizhentsiv u tsifrakh: rezul'tati doslidzhennya na osnovi opituvannya ukraïntsiv u riznikh kraïnakh. *Radio Svoboda.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/zhyttya-bizhentsiv-u-tsyfrakh-doslidzhennya/32599058.html [in Ukrainian].

7. Demchenko O. (2022, 16 bereznya). Senat SShA zasudiv Putina yak voєnnogo zlochintsya. *LB.ua.* URL: https://lb.ua/world/2022/03/16/509717_senat_ssha_zasudiv_putina_yak_voiennogo.html [in Ukrainian].

8. DIA. (2023, kviten' 27). Poslidovna ta potuzhna dopomoga brats'koï baltiis'koï kraïni. – Litvi, *Dnipropetrovs'ke investitsiine agenstvo*. URL: https://dia.dp.gov.ua/poslidovna-ta

9. Desyat' kraïn, yaki nadayut' dopomogu ukraïns'kim bizhentsyam (2023). *Enableme.* URL: https://www.enableme.com.ua/ua/article/10-krain-aki-nadaut-dopomogu-ukrains-kim-bizencam-9204 [in Ukrainian].

10. Zelens'kii proviv peregovori z prezidentom Rumuniï (2023, 10 zhovtnya). *Obozrevatel.com. YouTube*. URL: https://news.obozrevatel.com/ukr/tv/zelenskiy-romania-mp4.htm[in Ukrainian].

11. Kissindzher, Kh. (2020). Svitovii poryadok: rozdumi pro kharakter natsii i khid istoriï. Kiïv: Nash format. S. 270 [in Ukrainian].

12. Lazarєva, A. (2023, 28 chervnya). Zhak Massei: «Mizh Rosiєyu ta Zakhodom u kosmosi trivaє suputnikovii konflikt». *Ukraïns'kii tizhden'*. URL: https://tyzhden.ua/zhak-massej-mizh-rosiieiu-ta-zakhodom-u-kosmosi-tryvaie-suputnykov [in Ukrainian].

13. Lisogor I. (2023, 24 lyutogo). SShA rozsekrechuyut' svoï rozviddani pro plani Rosiï, shchob ruinuvati ïï namiri. *New York Times.LB.ua.* URL: https://lb.ua/society/2023/02/24/546968_ssha_rozsekrechuyut_dani_svoie_rozvidki.html [in Ukrainian].

14. Litva nadala Ukraïni viis'kovu dopomogu na sumu 454 mln єvro. (2023, 18 kvitnya). *Ukrinform.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3697634-litva-nadala-ukraini-vijskovoi-dopomogi-na-454-miljoni.html [in Ukrainian].

15. Litovs'ke natsional'ne radio i telebachennya (2023, 09 veresnya). Kraïni Baltiï mayut' naivishche spivvidnoshennya ukraïns'kikh bizhentsiv do kil'kosti mistsevikh zhiteliv. Єvrostat. LRT. URL: https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2076312/u-krayinakh-baltiyi-odni-z-naibil-shikh-pokaznikiv-spivvidnoshennia-ukrayins-kikh-bizhentsiv-do-chisla-mistsevikh-zhiteliv-evrosta[in Ukrainian].

16. Lubenets' G. (2023, 21 chervnya). Ukraïna stala blizhchoyu do Pol'shchi, nizh do Nimechchini: Frantsiya zminila pozitsiyu shchodo vstupu Ukraïni do NATO. *Telegraf.com.ua*. URL: https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2023-06-21/5796484-stala-blizhchoyu-do-polshchi-nizh-do-nimechchini-frantsiya-zminila-pozitsiyu-shchodo-vstupu-ukraini-do-nato[in Ukrainian].

17. Martinyuk V. (2015). Neviis'kova dopomoga NATO Ukraïni v konteksti rosiis'koï agresiï. *Dovidnik gromads'kogo aktivista.* No15/740. URL: http://www.ucipr.org.ua/ua/med-a/research-updates/nev-yskova-dopomoga-nato-ukra-n-v-umovah-agres-ros. [in Ukrainian].

18. Militarnii (2023, 20 lipnya). Amerikans'ki HIMARS u ZSU: rik boiovogo zastosuvannya proti rosiis'kikh zagarbnikiv. URL: https://mil.in.ua/uk/articles/amerykanski-hi. [in Ukrainian].

19. Mikhailov D. (2023, 13 zhovtnya). PARЄ viznaє Rosiyu diktaturoyu. Pro tse povidomlyaє *Suspilne.media.* URL: https://suspilne.media/593291-pare-viznala-rosiu-diktaturou/[in Ukrainian].

20. Nimechchina gotuє finansuvannya dlya Zbroinikh sil Ukraïni (2023, 14 serpnya). *Ukraïns'ka pravda*. URL: https://www.eurointegration.com.ua[in Ukrainian].

21. Parakhovs'kii B., Yavors'ka G. (2022). Pokhodzhennya viini z bezporadnosti miru: kontseptual'na logika viini. *Strategichna panorama:* gibridna viina ta demokratichnii mir. Spetsvipusk. S. 36. URL: https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/129. [in Ukrainian].

22. Paul, C. (2022, October 13). Germany's Scholz: Putin's war against Ukraine part of larger crusade against West. *Reuters.* URL: https://tinyurl.com/ncbrxncm[in Ukrainian].

23. Sanktsiï ЄS: obmezhennya dostupu Rosiï do rinku kapitalu, nepublichni banki (2022, 22 lyutogo). *Interfaks-Ukraïna.* URL: https://interfax.com.ua/news/economic/800524.html [in Ukrainian].

24. Rik viini za svobodu: viis'kovo-istorichnii naris pro rosiis'ko-ukraïns'ku viinu (24.02.2022 –24.02.2023). Kiïv: Vidavnitstvo Lira-K. [in Ukrainian].

25. Sidoruk T., Pavlyuk V. (2022). Rozshirennya NATO yak fal'shivii privid dlya vipravdannya viini Rosiï proti Ukraïni. *Strategichna panorama*: gibridna viina ta demokratichnii mir. Spetsvipusk. S. 36.26. [in Ukrainian].

26. Sobenko M. (2023, 13 zhovtnya). PARЄ ukhvalila rezolyutsiyu, yakoyu viznaє rosiis'kii rezhim teroristichnim. Pro tse povidomlyaє *Suspilne.media*. URL: https://suspilne.media/294278-pare-uhvalila-rezoluciu-pro-viznanna-rosijskogo-rezimu-teroristicnim/ [in Ukrainian].

27. Ukraïna yak tsivilizatsiinii sub'єkt istoriï ta suchasnosti. Natsional'na akademiya nauk Ukraïni. Dopovid'. 24 grudnya 2020. URL: https://tinyurl.com/5yc6ktra [in Ukrainian].

28. Starlink: yak suputnikovii internet Ilona Maska dopomagaє vidbivati rosiis'ku agresiyu (2023. 22 chervnya). Radio Svoboda. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/starlink-spacex-mask-viyna-ukrayina-rosiya/31910580.h [in Ukrainian]

29. Yaki kraïni-soyuzniki naibil'she spriyayut' peremozi Ukraïni, 17 lipnya 2023 roku. Slovo i dilo. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-roblyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny [in Ukrainian]

Ukraine in the context of European security: summary and perspectives

Sayenko Iryna Valentynivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department
of Humanitarian and
Socio-Economic Disciplines
Odesa Military Academy
Fontanska doroga str., 10,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5623-1022

Ostapchuk Taras Stepanovych

Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Humanitarian
and Socio-Economic Disciplines
Odesa Military Academy
Fontanska doroga str., 10,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7461-5508

Samuilik Mykola Mykolaiovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Social Sciences and Humanities
Odesa State Agrarian University
Kanatna str., 99, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0001-9239-4670

Ostapchuk Lyudmila

Senior Lecturer at the Department
of Foreign Languages
Odesa Military Academy
Fontanska doroga str., 10,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5753-3623

Ukraine-NATO relations during the last time are considered. The results of a recent sociological study confirming serious changes in the attitude of Ukrainians towards the North Atlantic Alliance are provided. The growth of non-military cooperation between Ukraine and NATO and its importance are emphasized. It was noted that Russian aggression significantly undermined Euro-Atlantic and global security and gravely violated international rights.

The purpose of the article is to define cooperation between the North Atlantic Alliance and Ukraine for the protection and further preservation of security in the world political space. To fulfill and substantiate the goal, the following scientific tasks were completed - to provide an assessment of the assistance to Ukraine by NATO countries and their partners in the war against terrorist Russia; to determine the prospects of joint resistance to the dictatorial regime of the Russian Federation; to substantiate that the mutual rapprochement of NATO countries will be countered by a powerful repulsion of the Russian army, which has become an unprecedented example in the current international support of the Ukrainian people in the struggle to preserve their identity and statehood; to substantiate the directions of further systematic cooperation of Ukraine with partner countries in order to preserve the democratic principles of the civilized modern world.

It is emphasized that the Russian-Ukrainian war, unleashed by the Russian Federation, is certainly not only a war between two warring countries. This is a war for democratic values and civilizational development, this is a war for national security and the future of the world space. This is a war for the choice of the vector of development and the model of the world after its completion. Therefore, Ukraine's strategic goals are to join NATO and the EU; reconstruction of Ukraine with the use of targeted assistance from international partners. Tactical goals are a free civil society, liberal democracy, human dignity, freedom of speech and, ultimately, simply the right to be Ukrainian.

It is noted that in the future, deepened military and non-military cooperation with NATO will allow Ukraine to approach the standards of the Alliance, carry out further internal democratic transformations and increase the efficiency of the civilian security sectors of our country.

Key words: *North Atlantic Alliance, EU, war, terrorism, racism, aggressor state, national danger, international partnership, international law, international organizations, world political space.*

Stoliarchuk Lesia Bohdanivna
Huley Yulia Borysivna

Prospective directions for the development of cross-border cooperation in Ukraine

UDC 327:339
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.13

Stoliarchuk Lesia Bohdanivna
PhD in Pegagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Foreign Languages
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1540-8204

Huley Yulia Borysivna
Student at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-6677-771X

The article examines the notion of cross-border cooperation as one of the primary issues of developing border areas in the context of European integration. Various aspects of this cooperation, such as economic development, cultural exchange, jointly combating cross-border challenges, contribute to strengthening ties between Ukraine and the European Union, promoting the implementation of European standards and fostering cross-cultural communication with the neighboring states. The relevance of research is determined by the fact that despite possessing considerable prospects for developing cross-border cooperation, the existence of diverse difficulties interferes with further expansion of such cooperation. Therefore, the aim of the article is to determine the current state of cross-border cooperation in Ukraine, analyze the perspective directions and forms of cross-border cooperation operating on the territory of Ukraine, to outline their status and prospects for future development. To ensure the integrity of studying the issue and determine trends in the development of cross-border cooperation in our country the authors applied a complex of general scientific (analysis, synthesis, generalization, induction, deduction) and special scientific (source studies, system-structural analyses, institutional, systemic, functional) methods.

The most perspective directions for the development of cross-border cooperation in Ukraine including infrastructural development, regional development, environmental cooperation, cultural exchange, trade and investment, cross-border tourism are specified and chatacterized. It is established that one of the most promising forms of cross-border cooperation is the formation of cross-border clusters. The article defines the term "cross-border clusters" and outlines the general features of such form of cooperation. The current state of developing cross-border clusters in Ukraine is assessed, the advantages and disadvantages of their functioning are identified. The examples of operating cross-border clusters in different regions of Ukraine are presented. The prospects and conditions for favourable development of cross-border clusters on the territory of Ukraine are highlighted, emphasizing on ensuring the sustainable development of the country on the way to its European integration.

Key words: *cross-border cooperation, cross-border cluster, border regions, neighboring states, Ukraine.*

Introduction. In the context of globalization and integration processes, cross-border cooperation plays a vital role in the socio-economic development of Ukraine's border areas as the development of regions and communities is a priority for the state in the conditions of the European integration. Cross-border cooperation is a factor of political and economic stability, an additional tool for achieving understanding between peoples, fostering good-neighbourly relations between states, since it enables to eliminate the shortcomings of an economic and social nature, to solve common territorial problems with the border regions of neighboring states.

This cooperation covers various aspects, such as economic development, cultural exchange, jointly combating cross-border challenges such as crime, human trafficking and illegal migration, as well as the convergence of legislation and standards. One of the key aspects of cross-border cooperation is the development of deeper economic integration with neighboring countries. This includes joint infrastructure projects, trade and investment development, as well as cooperation in the areas of transportation, energy, and innovation. Such cooperation contributes to strengthening economic ties between Ukraine and the European Union, promoting the implementation of European standards and increasing the competitiveness of the Ukrainian economy. In addition, cross-border cooperation is important for strengthening cultural and educational exchange between Ukraine and its neighbors. It promotes understanding and interaction between different cultures, and contributes to the development of tourism and intercultural education.

Ukraine possesses significant potential for the development of cross-border cooperation, but the existence of numerous problems hinders further expansion of such cooperation, thus, determining the importance of research in this area. The principal difficulties in the development of cross-border cooperation in Ukraine remain the issues of participation in the implementation of cross-border cooperation projects and programs, high barriers at the legislative level to Ukraine's partnership in various forms of cross-border cooperation as well as insufficient powers of regional authorities and the underdevelopment of the institutions of this type of cooperation, the lack of an effective financial mechanism for implementing cross-border cooperation programs of neighbouring states. Therefore, the study of positive experiences and benefits from this type of cooperation, as well as problems and obstacles on its way, is particularly valuable nowadays.

The aim of the article is to highlight the current state of cross-border cooperation in Ukraine, analyze

the perspective directions and forms of cross-border cooperation operating on the territory of Ukraine, to outline their status and prospects for further development.

Methods. To solve the objectives of the article, a complex of general scientific and special scientific methods was applied to ensure the integrity of studying the issue under discussion and determine trends in the development of cross-border cooperation in our country. In particular, general scientific (analysis, synthesis, generalization, induction, deduction), interdisciplinary (source studies and system-structural analyses) as well as political research methods (institutional, systemic, functional) were used.

Results. Cross-border cooperation is an important component of Ukraine's development, especially in the context of its European integration. In accordance with the Law of Ukraine "On Cross-Border Cooperation" cross-border cooperation is «joint actions aimed at establishing and deepening economic, social, scientific, technological, ecological, cultural and other relations between subjects and participants of such relations in Ukraine and relevant subjects and participants of such relations from neighboring states within the competence defined by their national legislation» [8].

The subjects of cross-border cooperation are "territorial communities, their representative bodies and their associations, local bodies of executive power of Ukraine interacting with territorial communities and relevant authorities of neighboring states within the limits of their competence established by the current legislation of Ukraine and agreements on cross-border cooperation" [8].

Among the most promising directions for the development of cross-border cooperation in Ukraine we can specify infrastructural development, regional development, environmental cooperation, cultural exchange, trade and investment, cross-border tourism.

Infrastructural development deals with the development of cross-border infrastructure such as roads, railways, airports and border crossing points that will help improve communication between Ukraine and its neighbors. In this way trade, tourism and other forms of cooperation will be enhanced.

Regional development relies on the fact that cross-border cooperation can contribute to the development of border regions, in particular through joint projects in the fields of energy, transport, tourism and culture. This will help reduce the level of economic inequality between different regions of Ukraine.

Environmental cross-border cooperation can be aimed at joint projects for the preservation of natural resources, the fight against pollution and the restoration of the ecological balance in border regions.

Strengthening cultural exchange between Ukraine and neighboring countries can promote mutual understanding and support between peoples. Joint cultural events, festivals, exhibitions and exchange of artists tend to improve cooperation in this area.

Reinforcing cooperation in the field of trade and investment with neighboring countries promotes business development and creates new opportunities for companies. Expanding trade can contribute to an increase in exports and imports of goods and services.

The development of tourism in border regions can promote both the development of small businesses and to the increase of income from tourism. Joint tourist itineraries, promotions and advertising campaigns can attract more tourists to these regions.

In general, cross-border cooperation in Ukraine has a great potential for strengthening ties with neighboring states and promoting economic development and socio-cultural exchange. The Government of Ukraine and regional authorities should actively support and facilitate these initiatives to achieve common goals.

Fulfilling the requirements of the Association Agreement with the European Union enables Ukraine to become a full member of the EU in the future. It is precisely at this current stage of the expansion of European integration processes that the role of cross-border cooperation for the socio-economic, political and cultural development of the country is increasing. The geographical location of Ukraine, its economic and resource potential, geostrategic and transit advantages, the availability of labor resources and other factors of the cultural and educational potential of the nation are ideal components for the implementation of a pragmatic policy of regional development through the operational mechanism of cross-border cooperation.

Currently, one of the promising forms of cross-border cooperation is the formation of cross-border clusters. The analysis of the interpretations of the concept by scientists makes it possible to formulate the following definition: "a cross-border cluster is an organizational form of cross-border cooperation, the basis of which is the integration of independent companies and associated institutions geographically concentrated in the cross-border region, specializing in various fields, connected by common technologies and skills and complement each other" [4, p.9] . The main feature of this form is that cluster participants are located in different tax, customs, and legislative environments but can have joint enterprises, use common infrastructure, and operate on cross-border markets. However, the intensity of cooperation is limited by the presence of a border creating additional barriers for free movement of goods, labor, capital as well as differences in mentalities, traditions, language, etc., which can reduce the effectiveness of cooperation without clear mechanisms for avoiding or weakening the effects of these obstacles.

The classical features of cross-border clusters can be singled out as follows: concentration (spatial and/or sectorial) of companies; specialization in a specific area and use of common technologies and skills; interactivity in the areas of horizontal and vertical linkages; common trajectory of development in the field of vision, mission, goals and objectives; they are the voluntary associations; com-operation – both competition and co-operation [2]. Hence, the advantages of cross-border clusters include:

– Resource savings: Cross-border clusters allow companies and institutions to join forces to share resources. This may include pooling procurement, using common infrastructure or sharing knowledge and experience.

– Increasing competitiveness: Cross-border clusters help companies improve their competitiveness in the international market. They can combine their efforts to jointly develop new products and services that can compete on the global market.

– Creation of new markets: Cross-border clusters can create new markets for products and services that did not previously exist in a given region. This can be especially useful for small businesses that take advantage of new opportunities.

– Attracting investments: Cross-border clusters can be attractive for investors who aim to invest in the development of the region and cooperate with structures working in the same field.

– Increasing access to new technologies: Working together within clusters allows companies to share technological solutions and innovations, which can contribute to the development of more advanced industries.

– Development of professional skills: Cross-border clusters can contribute to the development of professional skills and upskilling of employees through knowledge exchange and training.

– Joint research and development: Clusters can finance joint research and development of new technologies, which can lead to the creation of innovative products and services.

Cross-border clusters are an effective tool for stimulating the development of border regions, expanding international cooperation, and strengthening economic and socio-cultural ties between countries. However, their success requires a clear strategy, joint work and support from government, business and the public. In addition, institutes and procedures as well as programs and projects of cross-border cooperation depend in practice on decisions that are still often made outside the closer context of direct bilateral or multilateral cooperation between countries [1, p. 60–62].

Nowadays clusters have not yet gained sufficient application and distribution in Ukraine. The country has a manufacturing, technological and scientific infrastructure but protracted political and economic crises have led to the stagnation of the production base [6]. The high level of psychological readiness of cluster participants for cooperation should be noted as a positive trend. Since Ukraine chose the European vector of development, attention should be paid to the experience of EU countries in the processes of economic clustering.

The Government of Ukraine should consider the development and creation of similar structures on the territory of the country and the involvement of domestic enterprises in the processes of cross-border clustering, resulting in an increase in the level of competitiveness of the regions, the attraction of investment flows, the introduction of the latest technologies, innovations and information resources in the production enterprises of the regions in order to increase their competitive advantages, enhancing production capacity and improving product quality with minimal resource costs. Therefore, cross-border clustering is one of the ways for Ukraine's enterprises to overcome the protracted crisis, bring domestic producers to the world market and avoid mass emigration of Ukrainian citizens to EU member states. Ukrainian regions have considerable potential for creating cross-border clusters. Their significance for the national economy of Ukraine lies in the transition to the next stage of clustering, improvement of the investment climate and achievement of other benefits from clustering (gaining access to resources, aligning the interests of government, business, educational institutions, etc.). When forming them, the development of customs relations, the management of migration within the cross-border territory, the fight against organized transnational crime in this territory and the improvement of infrastructure facilities, environmental protection, etc. should be regarded.

It is worth noting that the activation of cluster structures functioning in the world especially increased in the 90s of the XX century in accordance with the growth in the scale of globalization, the development of competition and the complication of the situation on global markets. In particular, most of Ukraine's neighboring states have already begun to implement the cluster approach in the development of their regions, especially the border regions [3].

In Western Ukraine, an example of a cross-border cluster can be Karpaty cross-border cluster of contractors, which is located and has been operating since 2004 in the Uzhgorod and Berehiv districts of the Zakarpattia region of Ukraine and in the neighboring border territories of Hungary and Slovakia. The activities of this cross-border cluster are aimed at enhancing entrepreneurship in Trikorodnya, planned financing from EU sources, relevant national, regional and local budgets. The coordinator of such a cluster of contractors in Ukraine is the Transcarpathian Center for the Development of Entrepreneurship in the city of Uzhhorod.

In the Lviv region, the issue of the formation and operation of a cross-border tourist cluster is also being worked out. Thus, the joint strategy for the development of the Ukrainian-Polish cross-border region (Volyn, Lviv, Zakarpattia Oblasts and Lublin and Pidkarpattia Voivodeships) for the period up to 2015, which was developed in 2007-2008 as part of the project "A New Level of Good Neighborly Relations – Development of Polish-Ukrainian cross-border cooperation strategy" (INTERREG /TASIS CBC program 2004-2006), envisages the development of the tourism and recreation sphere as one of its main priorities.

In the Chernivtsi region, the possibility of forming a cross-border tourist cluster based on the network of winning regions of the All-Ukrainian contest "Seven Wonders of Ukraine" is being considered.

Nevertheless, the cluster form of organizing cross-border cooperation has not yet gained sufficient application and distribution in Ukraine. There are no perfect investment and innovation mechanisms for the formation and functioning of clusters, the financial mechanisms of state regulation of their activities are ineffective. This applies, in particular, to targeted financing, direct financial assistance, provision of subventions, subsidies, etc. [7] There are a number of conditions that can both facilitate and hinder the development of cross-border clusters in the country. The existence of technological and scientific infrastructure, psychological readiness of cluster participants for cooperation are considered to be positive conditions. The restraining factors for the development of cross-border clusters include the following: lack of real state support for the development of cluster systems in Ukraine; insufficient partnership skills among domestic business entities for balanced development and formation of joint action plans with foreign partners; low level of participants' awareness about the methodologies of cluster formation and the possibilities of intersectoral interaction at the level of the territorial community; low quality of business climate and business management in Ukraine; lack of orientation of many domestic enterprises to the international market; low level of development of associative and cooperative structures (chambers of commerce, industrial associations), which do not cope with the task of promoting the priorities and interests of regional business; insufficient level of planning decisions on territorial economic development.

For the development of cross-border clusters on the territory of Ukraine, the following actions must be taken: 1) adopt a national program for the development of cross-border clusters, which should provide for the advancement of regional programs taking into account the specifics of a certain border region of the state, the coordination of state and regional interests and the interests of adjacent territories of neighboring states, as well as the determination of relevant priority areas; 2) adopt a special law on cross-border clusters and make appropriate amendments to the Law "On Cross-Border Cooperation", which should clearly regulate the concept of a cross-border cluster and the basic principles of its functioning on the territory of Ukraine; 3) to form a network of information and consultation structures that will provide support for the creation of cross-border clusters in border regions, create the opportunity to receive the necessary consultations on the functioning of such structures, as well as exchange experience with foreign partners. In this context, it is appropriate to note the possibilities of using the international European program EUREKA, of which Ukraine is an associate member, by Ukrainian participants for the development of cross-border cooperation. This program allows to unite for the implementation of projects that cannot be fulfilled independently in a separate country; 4) ensure the creation of a system of specialists' training focused on the formation and strengthening of new cross-border cluster systems that take into consideration the specifics, needs and development prospects of border regions; 5) to comprehensively and objectively study the world's leading experience in the formation of cluster structures, in particular in relation to the creation of new jobs, increase in labor productivity, implementation of effective forms of labor motivation, radical improvement of the social climate in border regions [5].

The specified directions of developing cross-border clusters on the territory of Ukraine should contribute to increasing the competitiveness of border regions both at the national and international levels, as well as improve their attractiveness for portfolio and direct foreign investments.

Therefore, in modern conditions of increased relevance of the development of cross-border cooperation of Ukraine and neighboring countries, cluster models can become one of the effective means of forming national competitive advantages of domestic entrepreneurship, increasing production efficiency due to the vertical and horizontal integration of individual industries and enterprises, the introduction of the latest technologies and on this basis –ensuring the sustainable development of the country's entire economy on the way to its full entry into the global economic space.

Conclusions. Thus, the development and prioritization of cross-border cooperation, implementation of projects and programs, establishment of economic ties with neighboring countries, and integration processes are leading to the country's accession to the European Union. Each of these directions and forms has certain advantages and disadvantages, but the prospects for their functioning are quite favourable for Ukraine and the development of its

regions and border areas. The state should keep its course towards the European Union, borrow the experience of cross-border cooperation, develop projects and maintain a high level of state regional development. The state authorities of Ukraine are promoting cooperation between Ukraine and the EU countries in the form of decisions and actions of an institutional, legal, organizational, financial, economic, and informational nature, aimed at implementing projects and programs of cross-border cooperation for the improvement of interstate relations, effective socio-economic development of border regions, enhancement of life quality of residents of border areas, implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU.

BIBLIOGRAPHY:

1. Beck J. Cross-Border Cooperation: Challenges and Perspectives for the Horizontal Dimension of European Integration. Administrative Consulting. 2018. Vol. 1. P. 56–62
2. Wasiluk A., Daniluk A. The possibilities of creating cross-border clusters. Vilnus. 2013. 214 p.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. К.: НІСД. 2010. С. 563-602.
4. Добрєва Н. Основні напрями розвитку транскордонних кластерів в Україні. Ефективність державного управління. 2013. № 34. С.246-253.
5. Збірник матеріалів про діяльність міжнародних науково-технічних програм EUREKA в Україні та Європі. К.: *Науковий* світ. 2010. 20 с.
6. Каніщенко Н.Г. Економічні передумови формування кластерних систем в Україні. Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки Донецького економіко-гуманітарного інституту Міністерства освіти і культури України та Інституту економіко-правових досліджень НАН України. 2008. № 1 (25). С. 297-302.
7. Ковальова Ю. М. Проблеми та перспективи розвитку соціальної політики в Україні. М. Проблеми на шляху розвитку та впровадження кластерного підходу в Україні / Ю. М. Ковальова, Н. М. Ковальова // Проблеми і перспективи розвитку економіки України : зб. наук. пр. // Наука й економіка. 2011. № 3 (11). С. 212.
8. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15

REFERENCES:

1. Beck J. (2018) Cross-Border Cooperation: Challenges and Perspectives for the Horizontal Dimension of European Integration. Administrative Consulting. Vol. 1. P. 56–62
2. Wasiluk A., Daniluk A. (2013) The possibilities of creating cross-border clusters. Vilnus. 214 p.
3. Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety: monohrafiia [State regional policy of Ukraine: features and strategic priorities: a monograph] / za red. Z. S. Varnaliia. K.: NISD. 2010. P. 563-602.
4. Dobrieva N. (2013) Osnovni napriamy rozvytku transkordonnykh klasteriv v Ukraini [The main directions of development of cross-border clusters in Ukraine]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia [Effectiveness of public administration]*. № 34. P.246-253.
5. Zbirnyk materialiv pro diialnist mizhnarodnykh naukovo-tekhnichnykh prohram EUREKA v Ukraini ta Yevropi [A collection of materials on the activities of the international scientific and technical EUREKA programs in Ukraine and Europe]. K.: Naukovyi svit. 2010. 20 p.
6. Kanishchenko N.H. (2008) Ekonomichni peredumovy formuvannia klasternykh system v Ukraini [Economic prerequisites for the formation of cluster systems in Ukraine]. *Prometei: rehionalnyi zbirnyk naukovykh prats z ekonomiky Donetskoho ekonomiko-humanitarnoho instytutu Ministerstva osvity i kultury Ukrainy ta Instytutu ekonomiko-pravovykh doslidzhen NAN Ukrainy [Prometheus: regional collection of scientific papers from Economics of the Donetsk Economic and Humanitarian Institute of the Ministry of Education and Culture of Ukraine and Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine]*. № 1 (25). С. 297-302.
7. Kovalova Yu. M. (2011) Problemy ta perspektyvy rozvytku sotsialnoi polityky v Ukraini. M. Problemy na shliakhu rozvytku ta vprovadzhennia klasternoho pidkhodu v Ukraini [Problems on the way to the development and implementation of cluster approach in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku ekonomiky Ukrainy : zb. nauk. pr. [Problems and prospects of the development of the economy of Ukraine: a collection of scientific papers]* // Nauka y ekonomika. № 3 (11). С. 212.
8. Pro transkordonne spivrobitnycztvo [About cross-border cooperation] : Zakon Ukrayiny vid 24.06.2004 № 1861-IV / Verhovna Rada Ukrayiny. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15

Перспективні напрямки розвитку транскордонного співробітництва в Україні

Столярчук Леся Богданівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0003-1540-8204

Гулей Юлія Борисівна

студентка кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0009-0003-6677-771X

У статті розглядається поняття транскордонного співробітництва як одного з першочергових питань розвитку прикордонних територій у контексті євроінтеграції. Різноманітні аспекти цієї співпраці, такі як економічний розвиток, культурний обмін, спільна боротьба з транскордонними викликами, сприяють зміцненню зв'язків між Україною та Європейським Союзом, впровадженню європейських стандартів та міжкультурній комунікації з сусідніми державами. Актуальність дослідження визначається тим, що, незважаючи на наявність значних перспектив розвитку транскордонного співробітництва, низка перешкод заважає подальшому розширенню такої співпраці. Таким чином, метою статті є визначити сучасний стан транскордонного співробітництва в Україні, проаналізувати перспективні напрями та форми транскордонного співробітництва, що діють на території України, окреслити їх стан та перспективи розвитку в майбутньому. Для забезпечення цілісності дослідження цієї проблеми та визначення тенденцій розвитку транскордонного співробітництва в нашій країні авторами використано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція) та спеціально-наукових (джерелознавство, системознавство, структурний аналіз, інституційний, системний, функціональний) методи.

Визначено та охарактеризовано найбільш перспективні напрямки розвитку транскордонного співробітництва в Україні, зокрема розвиток інфраструктури, регіональний розвиток, екологічне співробітництво, культурний обмін, торгівлю та інвестиції, транскордонний туризм. Встановлено, що однією з найперспективніших форм транскордонного співробітництва є формування транскордонних кластерів. У статті подано визначення поняття «транскордонні кластери» та окреслено загальні ознаки такої форми співпраці. Оцінено сучасний стан розвитку транскордонних кластерів в Україні, з'ясовано переваги та недоліки їх функціонування. Наведено приклади функціонування транскордонних кластерів у різних регіонах України. Висвітлено перспективи та умови сприятливого розвитку транскордонних кластерів на території України, наголошено на забезпеченні сталого розвитку країни на шляху її євроінтеграції.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, транскордонний кластер, прикордонні регіони, сусідні держави, Україна.*

Явір Віра Анатоліївна

Авторитарні політика і практики у сфері освіти на тимчасово окупованій території України

УДК 323.1
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.14

Явір Віра Анатоліївна
доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1854-5012

На тимчасово окуповану територію України внаслідок її окупації росією в ході російсько-української війни не поширюється фактичний контроль української влади, що унеможливлює забезпечення громадянам реалізації їх конституційного права на освіту. У зв'язку з цим метою статті стало дослідження авторитарної політики та практик держави-окупанта у сфері освіти, їх деструктивного впливу на реалізацію права на освіту на тимчасово окупованій території України. В ході дослідження використовуються методи емпіричного, системного, політичного та правового аналізу.

Виявлено, що протизаконна інтеграція тимчасово окупованої території України в освітній простір росії супроводжується цілим кластером негативних освітніх тенденцій, серед яких: ідеологізація освітнього процесу (освітні програми та матеріали спрямовані на виправдання російської окупації та утвердження російської ідентичності); маніпуляції історією та інформацією (спотворення історичної та фактичної реальності у освітніх програмах); зниження якості освіти (українські стандарти освіти ліквідовані, російські не відповідають визнаним міжнародним стандартам); переривання освіти, освітнього середовища на окупованій території (збільшення освітніх втрат через недосягнення результатів внаслідок відсутності або обмеження доступу до навчання; освітніх розривів, зумовлених специфікою регіону проживання); втрати як національного, так і міжнародного визнання дипломів та кваліфікацій, отриманих на тимчасово окупованій території.

Всі ці авторитарні освітні практики та освітня політика впроваджуються на тимчасово окупованій території України, що призводить також до зміни національної ідентичності українців, нівеляції демократичних стандартів захисту прав людини та громадянина, занепаду та дефрагментації громадянського суспільства. Ці чинники мають негативний вплив на сферу освіти в Україні в цілому, ускладнюють або навіть унеможливлюють здобуття освіти на окупованій території, ускладнюють реінтеграцію здобувачів освіти в освітній простір України та верифікацію їх освітніх результатів.

Ключові слова: *право на освіту, тимчасово окупована територія України, авторитарна політика, національна ідентичність, геноцид.*

Вступ. На тимчасово окуповану територію України внаслідок її окупації росією в ході російсько-української війни не поширюється фактичний контроль української влади, хоча суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах міжнародно визнаного державного кордону є цілісною і недоторканною. Тому Україна не може забезпечити реалізацію конституційного права на освіту на тимчасово окупованій рф території. Водночас вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України. Згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» ці заходи полягають переважно у забезпеченні доступу до закладів освіти України, що визначено одним з основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях (ст. 5) [1]. Відтак, **метою** є дослідження авторитарної політики та практик держави-окупанта у сфері освіти, їх деструктивного впливу на реалізацію права на освіту на тимчасово окупованій території України. У дослідженні використовуються **методи** емпіричного, системного, політичного та правового аналізу.

Результати. Повномасштабне воєнне вторгнення рф призвело до повного переривання освіти на тимчасово окупованій території України. Частина батьків припиняють очне навчання дітей в школах заради їх безпеки, вчителі намагаються залучити дітей до продовження української освіти в дистанційній формі, наражаючись на небезпеку. Окупаційна адміністрація рф змушує батьків відправляти дітей у школи, застосовуючи примус та погрожуючи вилученням - до дитбудинків у росії. Крім того українські діти, які здобули освіту після початку окупації, мають труднощі з подальшою інтеграцією в освітнє поле України. Вони мають пройти процедуру визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України відповідно до ст. 40-1 Закону «Про освіту».

Тиску зазнають і українські освітяни, які залишилися на тимчасово окупованій території. Окупаційна влада рф намагається змусити українських вчителів викладати предмети за російськими освітніми програмами, знищуючи українську навчальну літературу. Всі символи української державності, зокрема історичні пам'ятки, музеї, церкви та навіть написи українською мовою в закладах освіти також знищуються. За відмову переходити на російські

освітні програми, освітяни зазнають погроз, залякувань, іноді навіть катувань. Багатьох вчителів примусово відправляють на територію росії для проходження програм перекваліфікації.

Рф, порушуючи міжнародне гуманітарне право, (Женевські конвенції 1949 р.), незаконно включає заклади освіти України, що розташовані на тимчасово окупованій території України, до системи освіти рф і підпорядковує їх новоствореним органам управління освітою у складі окупаційних адміністрацій. Окупаційні органи влади протиправно використовують матеріально-технічну базу закладів освіти України для налагодження та провадження освітньої діяльності за російськими стандартами. Організація освітнього процесу на окупованій території України супроводжується утворенням начебто нових, вже «російських» закладів освіти, до роботи в яких залучаються українські освітяни, які погодилися на співпрацю з рф (така колабораційна діяльність криміналізована), завозяться російські вчителі, навчання переходить на російську мову, російську систему оцінювання та російські підручники [2].

Держава-окупант має намір завершити процес інтеграції тимчасово окупованих областей України у правове поле російської освіти у 5 разів швидше, ніж у Криму, форсовано нав'язуючи російські стандарти в освіті [3]. У 2023 р. розпочато роботу з комплаєнсу освітніх та наукових установ на окупованій території України відповідно до російського законодавства після того, як окуповані території Херсонської, Запорізької, Донецької і Луганської областей України офіційно, на законодавчому рівні були інтегровані російської системи освіти. Рф визнала здобуті раніше у цих областях освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні, вчені ступені та звання, а також посади педагогічних та науково-педагогічних працівників.

В школах на тимчасово окупованій території українські діти потрапляють під вплив пропаганди росії, яка інтегрована в обов'язкову освіту: навчальний тиждень починається з виконання російського гімну і підняття російського прапора, навчання супроводжується позакласними заходами, де викривлено висвітлюється війна росії проти України, впроваджуються освітні програми патріотичного виховання, спрямовані нав'язати загальноросійську ідентичність та бажання служити в російській армії. Загалом рф застосовує цілу низку освітніх практик, які націлені на мілітаризацію цивільного населення, формування позитивного ставлення до рф та агресивного до України: «Юнармія», дитячі табори, кадетські школи, військово-патріотичні змагання, кінофільми.

Головною причиною політизації і мілітаризації середньої школи експерти вважають низьку ефективність російської, головно телевізійної, пропаганди серед дітей та молоді, які надають перевагу альтернативним джерелам інформації в Інтернеті [4]. Російська окупаційна влада змушує учнів вивчати офіційну позицію російського авторитарного політичного режиму в. путіна в ході освітнього процесу, позбавленого альтернативних інтерпретацій історії, які не узгоджуються з офіційною версією Кремля. Росія продукує підручники з історії, що спотворюють реальність, для закладів освіти, які відтворюють офіційну російську антиукраїнську пропаганду.

Російська освітня політика на тимчасово окупованій території України вже пройшла опробування в Криму, вона спрямована на виховання нових поколінь російських вояків і виборців, лояльних до президента держави-агресора та його недемократичного політичного режиму [5]. Антиукраїнська пропаганда в освітньому процесі на тимчасово окупованій території України супроводжується використанням мови ворожнечі, ксенофобії та інших засобів, які містять заклики і наміри знищення української нації та української ідентичності. Освітня політика рф на тимчасово окупованій території України стала невід'ємною складовою геноциду та денацифікації українців. За даними моніторингових організацій, окупаційна влада рф, використовуючи освітні інституції (формальної і неформальної освіти), систематично втілює цілеспрямовану політику нищення української національної ідентичності та мілітаризації молоді [6].

Держава-агресор в ході російсько-української війни не дотримується міжнародного гуманітарного права - 4 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., участь в яких беруть всі держави-члени ООН. Згідно зі ст. 50 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, окупаційна держава повинна в співпраці з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту (навчання повинно здійснюватися за можливості особами їх національності, мови та релігії) [7]. Рф натомість свідомо і систематично порушує положення міжнародного гуманітарного права, покликаного захищати права цивільного населення від впливу збройного конфлікту, в тому числі права на здобуття освіти. Серед факторів, які ускладнюють доступ до освіти, фігурують масштабні руйнування освітньої інфраструктури, зокрема пошкодження приміщень закладів освіти та навчальної матеріально технічної бази внаслідок обстрілів рф, вимушене переміщення учасників освітнього процесу.

Важливо підкреслити, що пропагандистські наративи про радянську спадкоємність росії та культ перемоги, які з'явилися у російській освіті впродовж останнього десятиліття, наразі активно насаджуються у свідомості учнів та студентів на тимчасово окупованій території України, здобули в росії конституційний статус. Це вказує на безпре-

цедентний рівень їх значимості для рф. У ході змін до конституції рф 2020 р. було оновлено так званий історичний блок підвалин державотворення рф. Тому у новій редакції Конституції з'явилася ст. 67.1 відповідно до якої: 1. російська федерація є правонаступницею Союзу РСР на своїй території, а також щодо членства в міжнародних організаціях, їх органах; 2. російська федерація, об'єднана тисячолітньою історією, зберігаючи зокрема спадкоємність у розвитку російської держави, визнає державну єдність, яка історично склалася. 3. російська федерація шанує пам'ять захисників Вітчизни, забезпечує захист історичної правди, відповідно применшення значення подвигу народу під час захисту вітчизни не допускається [8].

Найгострішою міжнародною реакцією на порушення процедури внесення зокрема цих змін до конституції рф та недемократичності їх змісту стала резолюція ПАРЄ, якою Асамблея оголосила росію диктатурою і закликала всі держави-члени Ради Європи визнати президента рф нелегітимним після закінчення його президентського терміну і припинити всі контакти з ним, за винятком гуманітарних контактів і з метою досягнення миру [9]. Поглиблення авторитарних тенденцій, що супроводжується порушеннями прав людини, характерне для недемократичних політичних режимів. І вкрай негативно позначається на всій сфері освіти, позаяк означає недемократичний стиль освітнього процесу - власне не надання, а нав'язування освітніх послуг та сумнівного освітнього контенту. Всі ці процеси відбуваються і у закладах освіти, що знаходяться на тимчасово окупованій території України.

Адже система освіти у недемократичних політичних режимах має низку особливостей, які віддзеркалюють деструктивний вплив цієї форми політико-правової системи на освіту. По-перше, у російській федерації помітною є централізація та політизація всієї системи освіти, що призводить до обмеження академічної свободи та автономії закладів освіти. Авторитарні політичні режими в міру поглиблення авторитарних тенденцій посилюють свій вплив на сферу освіти для запобігання процесам демократизації, протестній активності з боку суспільства та з метою забезпечення соціально-політичної стабільності. Це підтверджують рейтинги політичного режиму в. путіна від міжнародної організації Freedom House у аналітичному звіті Freedom in the world 2023, які суттєво знизилися у категорії «Наявність академічної свободи та свободи системи освіти від широкої політичної індоктринації». Авторитарна влада насаджує у свідомість студентів та учнів пропаганду, якою виправдовує воєнне вторгнення в Україну, переслідує викладачів і студентів, які виступають проти вторгнення і навіть забороняє науковцям відвідувати міжнародні конференції [10].

По-друге, авторитарні режими, на зразок рф, використовують систему освіти для формування ідеології, яка підтримує і обслуговує такий режим. Що зазвичай означає переписування та викривлення історії, запровадження посиленого патріотичного виховання та викорінення критичного мислення у учнів та студентів. Весь освітній контент в рф, особливо на тимчасово окупованій території України, зазнає ідеологічного обрамлення, сфокусованого на підтримці легітимності путінського режиму та війни проти України. Звіт Freedom House підтверджує, що після початку російсько-української війни російська влада посилила маніпуляції в системі освіти у країні: школи і вчителі отримали наказ проводити уроки патріотичного виховання, відкрито захищати війну на своїх заняттях, використовуючи лише дозволену лексику для пояснення російського вторгнення в Україну. Вчителів та викладачів, які відмовилися виконувати ці накази або висловлювали протест проти війни, штрафували або звільняли з роботи. Аналогічно зазнають покарань учні, які відмовляються відвідувати уроки патріотичного виховання [10].

Відтак, по-третє, повний контроль над освітнім процесом в авторитарній росії підтверджує, що держава може безперешкодно обмежувати свободу вибору навчальних програм та методик викладання. Система освіти росії катастрофічно потерпає від бюрократичного втручання, тиску з боку Кремля щодо політично чутливих та заборонених тем та міжнародної ізоляції, що стала наслідком запроваджених санкцій. На сьогодні російська федерація є найбільш підсанкційною країною світу, що позначається на системі освіти, її інтеграції у міжнародний освітній простір та наукових можливостях.

По-четверте, досвід росії підтверджує, що академічні та освітні можливості, особливо доступ до вищої освіти, можуть бути обмеженими залежно від політичної лояльності учасника освітнього процесу до режиму. Викладачів та вчителів звільняють за участь у протестах або поширення інформації про протести у соціальних мережах, університети забороняють студентам і викладачам брати участь у протестних акціях та погрожують студентам відрахуванням. Освітяни та науковці повинні отримувати спеціальний дозвіл від органів влади навіть на проведення публічних «освітніх заходів». Будь-яка «підозріла» освітня активність є об'єктом уваги правоохоронних органів рф. Результатом такої освітньої політики в умовах поглиблення авторитаризації політичного режиму росії є формування авторитарної особистості та занепад громадянського суспільства. Останнє контролюється державою, наражається на низку правових, фінансових та інших обмежень та не може брати участі у прийнятті державних рішень, зокрема у сфері освіти. Відсутність прозорості, підзвітності

помітна у функціонуванні органів державної влади як на федеральному, так і на регіональному рівнях - рішення приймаються без урахування думки суспільства та довгострокових перспектив розвитку рф.

Роль системи освіти росії у формуванні авторитарної особистості визначальна, вона вирізняється яскраво вираженою вірою в сильну централізовану владу (лідера), відсутністю критичного сприйняття політичних процесів, повагою до традицій та авторитету ієрархічних структур. Авторитарна свідомість громадянина рф є такою химерною системою переконань, цінностей і поглядів, в якій переплелися високий рівень конформізму, патріотизму та відданості своїй країні, повага до влади та готовність служити інтересам держави, підтримка обмеження індивідуальних прав і свобод, схильність до дискримінації всіх видів меншин та віра у в традиційні цінності. Підтвердженням цього є не лише особливості освітнього процесу, а й програмні документи рф, які формують освітнє поле цієї недемократичної, ізольованої від світових освітніх практик та стратегій, держави, яка незаконно захопила частину території України. Так, наприклад, метою Федеральної освітньої програми дошкільного віку 2022 р. визначено різнобічний розвиток дитини на основі духовно-моральних цінностей російського народу, його історичних і національно-культурних традицій. На противагу цінності та традиції інших народів рф просто ігноруються.

Прогнозованим наслідком неконтрольованої Україною діяльності російської окупаційної влади на тимчасово окупованій території, в тому числі в сфері освіти, стало зниження рівня демократії також в Україні. Зокрема, рейтинг України погіршився, оскільки російська влада: 1) примусово перевела заклади освіти на окупованій території на російські освітні програми, погрожувала освітянам і затримувала їх, якщо вони не виконували її інструкцій в освітньому процесі; 2) намагалася знищити українську ідентичність, шляхом нищення культурних пам'яток і книг, покарання за використання української мови та вивезення до росії українських дітей. Водночас, у звіті Freedom House зазначається, що показники рейтингу демократії та оцінка України «не відображають умови, що склалися на окупованих територіях України – в Криму та Східному Донбасі» [11], тобто стосуються лише новоокупованих території, а не вже інтегрованих в російський освітній простір територій, окупованих в 2014 р., де ситуація в освіті ще гірша. Україна не несе відповідальності за незаконні дії російської федерації чи її окупаційної адміністрації на тимчасово окупованих територіях або за прийняті ними незаконні рішення [11].

Висновки. Всі ці авторитарні освітні практики та освітня політика впроваджуються на тимчасово окупованій території України, що призводить не лише до зміни національної ідентичності українців, а й до нівеляції демократичних стандартів захисту прав людини та громадянина, занепаду та дефрагментації громадянського суспільства. Таким чином протизаконна інтеграція тимчасово окупованої території України в освітній простір росії супроводжується цілим кластером негативних освітніх тенденцій, серед яких: ідеологізація освітнього процесу (освітні програми та матеріали спрямовані на виправдання російської окупації та утвердження російської ідентичності); маніпуляції історією та інформацією (спотворення історичної та фактичної реальності у освітніх програмах); зниження якості освіти (українські стандарти освіти ліквідовані, російські не відповідають визнаним міжнародним стандартам); переривання освіти, освітнього середовища на окупованій території (збільшення освітніх втрат через недосягнення результатів внаслідок відсутності або обмеження доступу до навчання; освітніх розривів, зумовлених специфікою регіону проживання); втрати як національного, так і міжнародного визнання дипломів та кваліфікацій, отриманих на тимчасово окупованій території.

Ці чинники є наслідком дії авторитарних освітньої політики і практик держави-окупанта і мають негативний вплив на сферу освіти в Україні в цілому, створюють складні умови для здобуття освіти на окупованій території, ускладнюють реінтеграцію здобувачів освіти в освітній простір України та верифікацію їх освітніх результатів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України. *Відомості Верховної Ради.* 2014. № 26. ст. 892.
2. Мезенцова Н. Колабораційна діяльність освітян: за що можуть притягнути до відповідальності. *УГСПЛ.* URL: https://bit.ly/3vB02GZ.
3. Lewis D. The Quiet Transformation of Occupied Ukraine. *Foreign Affairs.* 18 January, 2024. URL: https://www.foreignaffairs.com/ukraine/quiet-transformation-occupied-ukraine/
4. Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України: інформаційно-аналітичне дослідження. *USAID*. 2023. 14 с.
5. Шкільна освіта: прихована зброя рф проти України. *LB.ua.* URL: https://bit.ly/3S49oT9.
6. Kottasová I. Leading experts accuse Russia of inciting genocide in Ukraine and intending to 'destroy' Ukrainian people. *CNN.* URL: https://cnn.it/3NJhL2V.
7. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
8. The Constitution of the Russian Federation. *Venice Commission.* URL: https://www.venice.coe.int › documents.
9. PACE urges the international community no longer to recognise Putin's legitimacy as presi-

dent beyond 2024. *PACE.* URL: https://shorturl.at/swOR7.

10. Russia. *Freedom in the world 2023.* URL: https://freedomhouse.org/country/russia/freedom-world/2023.

11. Ukraine. *Freedom in the world 2023.* URL: https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2023.

REFERENCES:

1. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady.* 2014. № 26. st. 892. [in Ukrainian].

2. Mezentsova N. Kolaboratsiina diialnist osvitian: za shcho mozhut prytiahnuty do vidpovidalnosti [Collaborative activity of educators: for what they can be held accountable]. *UHSPL.* URL: https://bit.ly/3vB02GZ. [in Ukrainian].

3. Lewis D. The Quiet Transformation of Occupied Ukraine. *Foreign Affairs.* 18 January, 2024. URL: https://www.foreignaffairs.com/ukraine/quiet-transformation-occupied-ukraine/

4. Osvitnie pole na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy: informatsiino-analitychne doslidzhennia [The educational field in the temporarily occupied territories of Ukraine: an information and analytical study]. *USAID*. 2023. 14 s. [in Ukrainian].

5. Shkilna osvita: prykhovana zbroia rf proty Ukrainy [School education: russia's hidden weapon against Ukraine]. *LB.ua.* URL: https://bit.ly/3S49oT9 [in Ukrainian].

6. Kottasová I. Leading experts accuse Russia of inciting genocide in Ukraine and intending to 'destroy' Ukrainian people. *CNN.* URL: https://cnn.it/3NJhL2V.

7. Zhenevska Konventsiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny vid 12 serpnia 1949 roku [Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War]. *Verkhovna Rada Ukrainy.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text [in Ukrainian].

8. The Constitution of the Russian Federation. *Venice Commission.* URL: https://www.venice.coe.int › documents.

9. PACE urges the international community no longer to recognise Putin's legitimacy as president beyond 2024. *PACE.* URL: https://shorturl.at/swOR7.

10. Russia. *Freedom in the world 2023.* URL: https://freedomhouse.org/country/russia/freedom-world/2023.

11. Ukraine. *Freedom in the world 2023.* URL: https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2023.

Authoritarian policy and practices in the field of education in the temporarily occupied territory of Ukraine

Yavir Vira Anatoliivna

Doctor of Political Science,
Senior Researcher
Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy
of Sciences Ukraine
Triohsvjatytelska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1854-5012

As a result of its occupation by russia during the russian-ukrainian war, the temporarily occupied territory of Ukraine is not subject to the actual control of the Ukrainian authorities, which makes it impossible for citizens to exercise their constitutional right to education. In this regard, the purpose of the article is to study the authoritarian policies and practices of the occupying state in the field of education, and their destructive impact on the realization of the right to education in the temporarily occupied territory of Ukraine. The study uses the methods of empirical, systemic, political and legal analysis.

It is revealed that the illegal integration of the temporarily occupied territory of Ukraine into the educational space of russia is accompanied by a whole cluster of negative educational trends, including: ideologization of the educational process (educational programs and materials aimed at justifying the russian occupation and asserting russian identity); manipulation of history and information (distortion of historical and factual reality in educational programs); decline in the quality of education (Ukrainian educational standards have been eliminated, russian ones do not meet recognized international standards).

All these authoritarian educational practices and educational policies are being implemented in the temporarily occupied territory of Ukraine, which also leads to a change in the national identity of Ukrainians, the leveling of democratic standards of human and civil rights protection, and the decline and defragmentation of civil society. These factors have a negative impact on the education sector in Ukraine as a whole, making it difficult or even impossible to obtain education in the occupied territory, and complicating the reintegration of students into the educational space of Ukraine and the verification of their educational results.

Key words: *right to education, temporarily occupied territory of Ukraine, authoritarian politics, national identity, genocide.*

Ковалевська Тетяна Анатоліївна

Особливості політичної міфології в українському суспільстві

УДК 323.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.15

Ковалевська Тетяна Анатоліївна
аспірант філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0001-1950-6680

У цій статті досліджується вплив політичної міфології на формування та розвиток українського суспільства. Автор розглядає різні аспекти політичних міфів, визначаючи їх роль у формуванні національної ідентичності та політичної свідомості. Метою дослідження є не лише аналіз особливостей політичної міфології, а й виявлення тенденцій та взаємозв'язків, що визначають її розвиток в українському контексті.

Підхід до дослідження включає різноманітні наукові методи. Зокрема, використовується аналіз та синтез для розкриття поняття політичної міфології та її впливу на формування національної ідентичності. Використання індуктивного та дедуктивного методів дозволяє усвідомити та узагальнити особливості прояву політичних міфів у сучасному українському суспільстві. Науково-аналітичний підхід передбачає аналіз наукової літератури та актуальних джерел для узагальнення отриманих результатів.

Результати дослідження розкривають значущість політичних міфів у формуванні політичних уявлень та вплив їх на становлення громадської думки. Міф як шар свідомості сприяє цілісному та образному сприйняттю світу, надаючи відповіді на складні питання, що здаються нерозв'язними раціональній свідомості. Він виступає як спосіб пояснення та відновлення світоглядної картини в умовах турбулентності та змін, виконуючи терапевтичну функцію для суспільства.

Політичні міфи використовуються для мобілізації суспільства та формування громадської думки, активно використовуючи образи «героїв-рятівників» та «героїв-месій». Українська міфотворчість відображає пошуки шляхів «відродження» та «європейського вибору», утверджуючи міфи про українську гідність та роль України як форпосту європейської цивілізації.

Повномасштабна війна росії проти України активно впливає на політичну міфологію суспільства. Міфологема «війни» стає центральною у формуванні політичних уявлень та мобілізації громадської думки. Образи «героїв-захисників» та «героїв-месій» набувають особливого значення в контексті воєнного конфлікту, а асоціація України з образом жінки-матері укріплює національну ідентичність.

Політична міфологія в українському суспільстві пройшла велику трансформацію, а зміна уявлень про політичні міфи може відобразити динаміку суспільства та мати практичне значення для розробки стратегій комунікації, політичного управління та соціальної інтеграції.

Ключові слова: *політична міфологія, українська політична міфологія, політичний міф, міфологія, архетипи.*

Вступ. Українське суспільство є політично насиченим, а його політичний дискурс визначається не лише реальними подіями та політичними рішеннями, але й різноманітними міфами та стереотипами, що формують політичну міфологію. Проте, цей аспект політичного життя здебільшого залишається недостатньо вивченим.

Недостатня увага до аналізу політичних міфів та їх впливу на формування громадської думки та політичних установок ускладнює розуміння сутності політичних процесів і може спричинити негативні наслідки для суспільства, включаючи політичну апатію, конфлікти та низьку довіру до політичних інститутів.

Після здобуття Україною незалежності виникла потреба зміни та поновлення міфологічного потенціалу культури. Кардинальні зміни політичного ладу, форми державного правління та устрою виявили непридатність міфології, яка вироблялася радянською культурою і в її межах претендувала на абсолютне значення.

Важливим завданням для нашої держави та політичної правлячої еліти стала, насамперед, побудова єдиного національного міфу, який мав би об'єднати та згуртувати націю задля подальшого розвитку. Міф у сфері національної самосвідомості веде до акцентування теми походження даної нації і надає цій темі тією чи іншою мірою сакрального характеру.

Отже, ця стаття має на меті розглянути особливості української політичної міфології, виявити ключові міфи та їхній вплив на суспільство, а також запропонувати шляхи управління політичною міфологією для підвищення рівня політичної свідомості та ефективності прийняття політичних рішень.

Мета та завдання. Метою даного дослідження є аналіз особливостей політичної міфології в українському суспільстві. Шляхом аналізу актуальних джерел, досліджень та наукової літератури, робота спрямована на виявлення ключових міфологічних

аспектів у політичному дискурсі України. Отримані результати покликані розширити розуміння впливу політичної міфології на формування політичної свідомості громадян. Завдання дослідження включають аналіз політичних міфів, вивчення впливу міфології на громадську думку, розгляд трансформації міфології в умовах війни, аналіз міфологізованих образів.

Методи дослідження. Методологія дослідження у цій статті базується на комплексному підході, включаючи різноманітні наукові методи. Зокрема, використовуються аналіз та синтез для розкриття поняття політичної міфології та її впливу на формування національної ідентичності. Індуктивний та дедуктивний методи дозволяють спостерігати та узагальнювати особливості вияву політичних міфів у сучасному українському суспільстві. Науково-аналітичний метод передбачає дослідження наукової літератури та актуальних джерел для узагальнення результатів дослідження. Цей комплексний підхід дозволяє глибше розуміти природу політичної міфології та її роль у формуванні національної свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість філософів, починаючи з Платона, намагались розглянути міф як явище суспільного життя, що існує протягом всієї історії людства. Вони прагнули визначити його сутність, коріння, різноманіття та соціальну значущість. Проте дослідження феномену політичного міфу у сучасних суспільствах, включаючи українське, залишається малодослідженим, особливо серед вітчизняних вчених.

Праці таких авторів, як Е. Кассірер («Міф про державу»), К. Хюбнер («Істина міфу»), Р. Барт («Міфології»), Ю. Шайгородського («Політика: взаємодія реальності і міфу»), займають важливе місце у дослідженні цього явища.

Дослідники К. Хюбнер М. Еліаде говорили про міф як такий; сутність політичного міфу та політичної міфології розкривається у працях К. Леві-Строса, Дж. Кемпбелла.

Останнім часом зростає інтерес до розгляду функціонування міфів в українській політиці та суспільстві загалом. До цієї проблематики звертаються такі дослідники, як М. Попович, В. Малахов, Н. Хамітов, О. Гриценко, Г. Грабович, О. Забужко, І. Грабовська, А. Тихолаз, Г. Почепцов, В. Ткаченко, В. Скуратівський, В. Горський, М. Обушний, Ю. Бауман, О. Донченко, Ю. Романенко, Ю. Шайгородський та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг досліджень в області політичної міфології, існують деякі аспекти, які залишаються недостатньо дослідженими і вимагають подальшої уваги.

Зокрема, раніше недостатньо зверталась увага до вивчення політичної міфології в українському суспільстві, незважаючи на важливість цієї теми для розуміння політичного ландшафту України, обсяг наявних досліджень є обмеженим.

Результати. Міф як шар свідомості дає цілісне і образне сприйняття світу, знімає всі суперечності, над якими б'ється розум. Він дає відповіді на всі питання, які здаються нерозв'язними раціональному свідомості.

В дослідженні політичних міфів можна виділити два етапи:

− перша половина XX ст., на якому дослідники розглядали даний феномен переважно як форму колективних уявлень і норм;

− друга половина XX ст., коли почалася розробка даного поняття в рамках власне політичної теорії, інтерпретує міф як наслідок ідеологічної та символічної боротьби за смисли і значення.

Таким чином, розширилася сфера аналізу: від міфу як культурного явища до розуміння міфа як політичного феномена. Об'єкт вивчення змістився від міфів традиційних і первісних суспільств до міфів сучасних, а предмет – від структури міфу, його функцій і динаміки змін до суті поняття міфу, ролі соціального контексту, «виробників» і «споживачів» міфів, їх функціонування в суспільстві.

У першій половині XX ст. міфи вивчали переважно антропологи, історики, соціологи і культурологи. Ці дослідники (зокрема, Е. Дюркгейм, К. Леві-Стросс, Дж. Кемпбелл) розглядали міф як елемент підсвідомого і психологічної структури спільнот. Вони підкреслювали, що міф є формою суспільної свідомості, характерною для різних етапів розвитку суспільства, і пропонували різні трактування сутності і структури міфологічного мислення.

Батьком так званої структурної типології міфів вважають К. Леві-Строса. У своїх працях він розглядає міф як специфічний інструмент первісної логіки, аналізуючи структуру міфологічного мислення більшою мірою, ніж міфічну розповідь [8].

Так, Дж. Кемпбелл стверджував, що позбувшись спадку релігійних символів і ритуалів, сучасне секуляризоване суспільство відчуває потребу в певних вічних цінностях, які можна побачити за міфами і легендами [7].

У другій половині XX ст. поняття «політичний міф» все частіше стало використовуватися стосовно сучасних суспільств, де міф вже не пов'язаний з релігією і традиційними віруваннями. Перехідним етапом у розвитку теорій, присвячених дослідженню політичного міфу, стали роботи німецького філософа Е. Кассірера.

У роботах Е. Кассірера 1930-х – початку 1940-х років акцент зроблений на вивченні ефективності міфів в масштабному суспільно-політичному процесі. Це ознаменувало переломний момент у розвитку досліджень міфу. У книзі «Міф держави» він вперше дає детальну характеристику роботи політичних міфів, які він визначає як адаптовані для мас науково обгрунтовані ідеї. У політиці, згідно

Е. Кассіреру, завжди трапляються несподівані повороти, і тут раціональне поступається міфологічному, а бажання колективу персоніфікуються в особі політичного лідера [2].

Французький структураліст Р. Барт у своїй книзі «Міфологія» стверджує, що з образної форми мислення стародавній міф перетворюється на інструмент політичної демагогії [1].

У 1990-і та на початку 2000-х років у політичній науці з'являється ряд робіт, які переосмислюють поняття міфу. У 1996 році британський політолог К. Флад, узагальнивши роботи попередників, запропонував більш гнучкий підхід до інтерпретації даного поняття. Він визначає міф як ідеологічно марковане оповідання, що претендує на статус справжнього уявлення про події минулого, теперішнього і прогнозованого майбутнього, сприйняте соціальною групою як вірне [3].

Специфіка політичних міфів українського суспільства залежить від менталітету та національних архетипів, що притаманні українській масовій свідомості.

Українському менталітету притаманні такі риси: індивідуалізм, пантеїзм як духовний зв'язок українців з середовищем їх помешкання, соціальний фаталізм, екзекутивність (жіночність), інтровертивність (споглядальність, направленість до свого внутрішнього світу), кордоцентризм (примат емоційності над раціональністю), гіпертрофоване волелюбство, толерантність.

Одним з основних напрямів у масової міфологічної свідомості пов'язаний з активізацією міфологічних уявлень про час і простір.

У кризові періоди політична еліта пропонує шлях до світлого майбутнього або повернення до старої моделі політичного життя. Схема «тут–там» визначає сакралізацію простору.

Г. Почепцов наводить приклад радянського простору, який, на його думку, був гетерогенним і не збігався з фізичним. Схід і Захід – поняття, що несли якісне навантаження. Японія містилась на Заході, там само розташована і Південна Корея. Від Москви до Владивостока «ближче», ніж до Варшави. Кордон, що перебував «на замку», відтворював традиційний для давніх культур образ ритуального порога: тут відбувається розтин простору. За порогом пролягає неупорядкований простір «закордону». Радянська людина, яка повернулася з мандрівки, якщо не чужа, то вже не цілком своя. За таким баченням простору криється справжній спосіб життя людини СРСР, для якої реальний «закордон» цілком належить до царини уявного, яке вона формує, упорядковуючи відповідно до своєї логіки так, що для неї фізичне розташування Японії не має жодного значення [9].

За українських реалій міфологічний простір чітко маркований: окуповані території, «країна 404», «днр/лнр».

Міфотворчість в Україні за сучасних умов виявляється через низку нових міфологем – «відродження», «європейський вибір», «помста окупантам», а також через архаїстику – відродження козацьких традицій, звернення до джерел трипільської культури, язичницького міфу тощо.

В сучасних умовах Україна балансує між пошуками шляхів свого «відродження» та «європейським вибором», що стає ще одним міфом. У масовій свідомості європейський вибір набуває міфічного образу раю та безпроблемного життя [11].

У колективній свідомості української нації укорінилися політичні міфи, орієнтовані на європейське майбутнє України. Обґрунтування подібного підходу можна знайти ще у М. Грушевського, він виділяє в українців таку психологічну рису як почуття власної гідності, що наближає українця до цінностей західноєвропейської культури [5]. А німецький філософ Й. Гердер будує міф про те , що Україна стане колись новою Грецією [10]. Важливо зазначити, що ідея європеїзації українського народу вимагає не так вступу України у Європейський Союз, як «розбудови Європи» в Українській державі та українському культурному просторі [10]. Українська політична міфологія на сучасному етапі ґрунтується на ролі української нації як форпосту європейської цивілізації на безпосередній межі зі Сходом, як гаранта гідності людини і фактору стабільності в Центральній Європі [4].

Повернення ж втрачених територій виступає тим утопічним проектом майбутнього, що знову все поверне «на круги своя».

Міфологічне сприйняття часу – «тоді–зараз» – також чітке і зрозуміле. В міфології час поділяється на два періоди: «передісторію», в якій окремі елементи необхідні лише задля пояснення того, що відбувається в теперішньому, і власне «історію», яка починається, як правило, тут і зараз.

Якщо раніше маркером була дата проголошення незалежності держави і сучасна історія України поділялась на передісторію (існування у складі СРСР) і власне історію незалежної України, то сьогодні маркером виступає початок повномасштабної війни росії проти нашої держави, які посунули у часі передісторію і початок «нової ери». Всі події тепер розглядаються як до війни та після.

Багато політичних міфів використовується з метою у той чи інший спосіб сформувати громадську думку щодо окремих політичних сил, політичних лідерів. Особливо активно й цілеспрямовано такі міфи формуються, посилюються або спростовуються у період складних політичних ситуацій і подій – референдумів, виборів, соціальних катаклізмів різного характеру, соціальних, політичних революцій та війн. Багато з них формуються, створюються зусиллями політтехнологів, іміджмейкерів, засобів масової інформації, психологів тощо.

Головне завдання політичних міфів: звеличити, посилити кращі риси, особливості однієї політичної сторони і, зрозуміло, дискредитувати, применшити – іншої.

В умовах нестабільності суспільства, проведення соціальних перетворень для вже підготовленого до сприйняття міфу мислення стає доцільним створення образу «героя-рятівника» або «героя-месії», який спрямовує свої сили на створення нової системи.

Важливим елементом у цьому є ідентифікація «героя-рятівника» з народом, що закликає героя до свого порятунку, а той виявляє волю народу, виконуючи місію створення нового ідеального суспільства. У піар-кампаніях активно використовується «героїчний архетип». В рамках цього архетипу діють стереотипи, або ролі «героїв». Наприклад, ролі господаря, генерала, лицаря, молодого обдарування, аксакала, економіста, науковця, юриста, бунтаря-одинака, шоумена тощо.

Для українців завжди був притаманний архетип волелюбства, проте Революція Гідності актуалізувала цей міф в українському суспільстві, а повномасштабна війна Росії проти нашої держави зробила архетипи «свободи» та «гідності» найбільш цінними, які розділяє кожен українець. Сьогодні на самоідентифікацію українців має величезний вплив міфи про героїв-борців за свободу та гідність нашої нації, сакральність жертви українських воїнів. Небесна Сотня, Кіборги, захисники Азовсталі, бійці ЗСУ – всі вони несуть класичний міф про героя, змальований Дж. Кемпбеллом [7].

За Дж. Кемпбеллом, шлях героя є циклічним та має проходити три стадії: перехід через межу (поріг) реальності, випробування за межею, повернення до людей. Перехід через межу передбачає боротьбу з ворожою силою, що стоїть на заваді мети героя, перемогу або поразку у ключовій битві. За межею відбуваються випробування під час мандрівки, вирішальне випробування та здобуття нагороди, розширення меж свідомості (просвітлення, переродження, звільнення). На шляху повернення до людей на героя очікує втеча від переслідувачів, допомога, протекція могутньої божественної, надприродної сили, битва біля межі, спасіння, воскресіння тощо [7, с. 246].

Образ звичайного українського солдата, історія його життя відповідає структурі міфу, за логікою якого він здійснює перехід за межу (залишивши затишну домівку та сім'ю, йде боронити Україну до зони військових дій), за межею проходить випробування (воює на передовій, отримує поранення), повертається до людей у новій якості героя (живого або мертвого). Образ «героя» завжди наповнюється символічними харизматичними рисами. Символічність, що оповита ореолом звитяги, мужності, самопожертві, таємничості, вибудовує образ «героя», під який підпадають Герої Небесної Сотні, українські в'язні в російському полоні, загиблі воїни, волонтери.

Образу «героя» як носія абсолютного добра в міфологічній свідомості відповідає образ «ворога», що уособлює вселенське зло. У ситуації війни, коли архетипові конструкти «свої – вороги» маркують тотально всіх, персоніфікований образ ворога дуже важливий. Вороги сьогодні – це «сепаратисти», «окупанти», а найголовніше зло – це Путін.

Стан війни породжує особливості міфологеми «війни», яка пов'язана із специфічними міфологемами «страху», «ворога», «жертви». Міфологема «війни» за усіх часів надавала особливого статусу та престижу військовій професії, звеличувала її. Сьогодні престиж цієї професії також актуалізувався. Стати «добровольцем», піти служити – це означає здійснити подвиг.

Міфологема «страху» актуалізує важливість професій захисників правопорядку, працівників внутрішніх органів, розвідників.

Тісно пов'язана з війною міфологема «жертви», яка також має специфічні прояви у теперішній боротьбі українського народу. Побутує думка, що вінйна є певною платнею, «жертвою» за факт здобуття Україною незалежності. Як правило, у світовій історії всі спроби реалізувати націями право на самовизначення, тобто здобуття державності, супроводжувались боротьбою, повстаннями, збройними конфліктами, революціями тощо. Україна ж стала незалежною державою мирним шляхом, у процесі розпаду Радянського Союзу. Саме тому, з погляду міфологічної свідомості, вона повинна принести жертву, пройти через випробування та втрати.

Міфологізованим є і сам образ України. Як батьківщина, країна і, нарешті, держава вона асоціюється з жінкою, матір'ю. Підтвердження знаходимо у мові («Україна-мати», «ненька Україна») та символах (постамент на Майдані Незалежності та Батьківщина-Мати в Києві). Свідомості українців споконвіків притаманний міф про Україну-жінку. О. Донченко і Ю. Романенко з цього приводу зазначають: «З давніх-давен у національному менталітеті українців сформувався сакралізований образ жінки. Жінка-матір могла б претендувати навіть на статус своєрідного протобожества: про неї складали пісні й вірші, оспівували її образ у думах, з нею йшли на смерть і поверталися до мирної праці. Архетип рідної матері-Землі, України-неньки асоціювався і з певним психологічним простором: свободою, миром, злагодою і любов'ю, тим рідним затишком, у якому можна перепочити після тривалих життєвих випробувань» [6].

Повертаючись до розгляду міфологеми «жертви», варто зазначити ще один момент. Жертовний потенціал вже розглянутого нами вище архетипу героя в сучасній ситуації створює міфо-

логему-діаду «героя-жертви», під яку підпадають усі українські військовополонені, що перебувають у російських в'язницях.

У політичному дискурсі персональні політичні міфи виступають як важливий інструмент у формуванні образів політичних лідерів та сил. Вони відіграють ключову роль у створенні позитивного або негативного сприйняття конкретних політичних особистостей та їхніх дій. Ці міфи спрямовані на підсилення певних політичних уявлень, переконань і цінностей у громадськості, а також на мобілізацію громадської підтримки шляхом створення емоційного зв'язку з аудиторією.

Часто такі міфи будуються на основі історичних або біографічних подій, що стосуються політичного лідера, та розширюються за допомогою різних медійних форматів, таких як статті, інтерв'ю, документальні фільми та інші. Наприклад, образ «героя-правдоборця», який може бути створений через події з минулого або акцентуванням на певних аспектах біографії політичного лідера, може викликати позитивні емоції у громадськості та сприяти мобілізації підтримки.

У той же час, негативний образ може бути створений через акцентування на помилках або недоліках політичного лідера, що призводить до створення міфів про «ворога влади» або «зрадника». Такі міфи можуть використовуватися для мобілізації опозиційних сил та формування негативного сприйняття обраної влади.

Доволі часто персональні міфи використовуються політичними силами для будування ідентичності та формування колективної свідомості. Персональні політичні міфи не лише створюють образи окремих лідерів, а й відображають ключові цінності, ідеали та цілі, за якими вони стоять. Це допомагає створити єдиний національний або політичний нарратив, який сприяє консолідації суспільства навколо певних ідей та цілей.

Крім того, варто зазначити, що персональні політичні міфи можуть мати значний вплив на формування публічної думки та визначати перспективи політичних рухів. Вони можуть викликати емоційну реакцію у громадян та мобілізувати їх до певних дій або переконань. Таким чином, міфи стають не лише інструментом політичної мобілізації, але й засобом впливу на громадську думку та поведінку.

Персональні політичні міфи домінували в Україні, зокрема, в період президентських виборів наприкінці 2004 р. і особливо на останньому їх етапі, коли в другий тур виборів вийшло два кандидати – Віктор Янукович і Віктор Ющенко.

Міф про бідного підлітка, що здолав усі життєві негаразди і досяг великих успіхів у житті. Так можна охарактеризувати політичний міф, який намагались побудувати політтехнологи стосовно долі, біографії, життєвого шляху Віктора Януковича.

Потреба в такому міфі була об'єктивно зумовлена тим, що переважна більшість громадян України якщо й не засуджувала, то з великою пересторогою ставилася спочатку до прихованих, а потім і оприлюднених судимостей В. Януковича. Щоб максимально «виправдати» тепер вже кандидата у Президенти України, було вчинено спроби юридично довести, що Янукович, мовляв, нічого неправомірного в молоді роки не зробив; підтвердити, що він спокутував гріхи молодості і став на праведний шлях; продемонструвати, що за тієї системи влади Янукович зміг стати на правильний шлях і тому є позитивним героєм нашого часу.

Для підсилення міфу про «героя-правдоборця» В. Януковича було знято й неодноразово продемонстровано спеціальний документальний кінофільм з численними інтерв'ю, в тому числі колишніх суддів, дружини кандидата, його вчителів, вихователів, знайомих.

Цей міф порівнювався з політичними міфами, які стосувалися другого претендента на президентську посаду Віктора Ющенка.

Тут політичних міфів було значно більше й вони були пропрацьовані набагато глибше й більш предметно.

Полыттехнологи В. Ющенка намагались побудувати образ накшталт українського Дж. Кеннеді Один із міфів стосувався Ющенка як символу боротьби за демократію та європейські цінності. Його біографія, в тому числі його участь у руху за незалежність України та його позиція щодо євроінтеграції, сприяли формуванню образу героя-правозахисника в очах значної частини населення.

Проте, поряд із позитивними міфами, навколо Ющенка утворилися й негативні. Наприклад, його опоненти використовували міф про те, що Віктор Ющенко обіцяв поставити шахтарів на коліна. Цей міф був перекрученням фрази Ющенка, в якій він висловлював занепокоєння щодо умов праці шахтарів та обіцяв покращити їх життя, а не принижувати.

Треба зазначити, що аналізуючи взаємозв'язок між кризовими ситуаціями та міфологічною свідомістю, можна зазначити – вони взаємозалежні. Чим глибша криза, тим активнішою стає міфологічна свідомість. У періоди нестабільності та військових конфліктів архетипові конструкти, такі як «ми – вони», «свій – чужий», «друг – ворог», стають ключовими для сприйняття суспільно-політичної реальності.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Міфологія є важливим елементом суспільної свідомості, відображаючи уявлення про світ та виконуючи функції формування політичних уявлень. Українська міфотворчість відображає пошуки шляхів «відродження» та «європейського вибору», утверджуючи міфи про українську гідність та роль України як форпосту

європейської цивілізації. Політичні міфи використовуються для мобілізації суспільства та формування громадської думки, активно використовуючи образи «героїв-рятівників» та «героїв-месій». Образ «героя» та міфи про «ворога» та «жертву» набувають особливого значення в умовах воєнного конфлікту, а асоціація України з образом жінки-матері укріплює національну ідентичність.

Повномасштабна війна росії проти нашої держави привернула увагу до міфологеми «війни», яка активно розглядається у контексті цілого ряду аспектів: від «героя» до «героя-жертви». Ці міфологеми виступають як спосіб пояснення та відновлення світоглядної картини в умовах турбулентності та змін, виконуючи терапевтичну функцію для суспільства. Політична міфологія в українському суспільстві пройшла велику трансформацію. Нові «герої», «вороги» та «жертви» визначають нову міфологічну реальність.

Такий аналіз дає підставу вважати, що подальші дослідження з аналізу трансформації української політичної міфології в контексті війни є необхідними та перспективними. Розуміння цих змін може не лише розкрити динаміку суспільства, а й мати практичне значення для розробки стратегій комунікації, політичного управління та соціальної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гринів О. Українська національна ідея як проблема науки. Етнічна історія народів Європи. 2001. № 9. С. 4–8.
2. Донченко О. А., Романенко Ю. В. Архетипи соціального життя і політика : (Глибин. регулятиви психополіт. повсякдення). Київ : Либідь, 2001. 334 с.
3. Кемпбелл Дж. Тисячоликий герой / пер. з англ О. Мокровольського. Львів : Terra incognita, 2020. 416 с.
4. Леві-Строс К. Структура міфів. Структурна антропологія. Київ, 2000. С. 195–219.
5. Почепцов Г. Тоталітарна людина: нариси тоталітарного символізму та міфології. Київ : Глобус, 1994. 152 с.
6. Рудакевич О. Українська національна стратегема початку XXI століття. *Наукові* записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. кураса НАН україни. 2018. № 2. С. 143–159.
7. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу. Київ : Знання України, 2009. 400 с.
8. Barthes R. Mythologies. Paris : Éditions du Seuil, 1970. 247 p.
9. Cassirer E. The myth of the state. Yale : Univ. Press, 1946. 298 p.
10. Flood C. Political myth: a theoretical introduction. New York and London : Psychology Press, 2002. 309 p.

REFERENCES:

1. Ghryniv O. (2001) Ukrajinsjka nacionaljna ideja jak problema nauky. Etnichna istorija narodiv Jevropy. No. 9. S. 4–8.
2. Donchenko O. A., Romanenko Ju. V. (2001) Arkhetypy socialjnogho zhyttja i polityka: (Ghlybyn. reghuljatyvy psykhopolit. povsjakdennja). Kyiv: Lybidj, 334 s.
3. Kempbell Dzh. (2020) Tysjacholykyj gheroj / per. z anghl O. Mokrovoljsjkogho. Lviv: Terra incognita, 416 s.
4. Levi-Stros K. (2000) Struktura mifiv. Strukturna antropologhija. Kyiv, S. 195–219.
5. Pochepcov Gh. (1994) Totalitarna ljudyna: narysy totalitarnogho symvolizmu ta mifologhiji. Kyiv: Ghlobus, 152 s.
6. Rudakevych O. (2018) Ukrajinsjka nacionaljna strateghema pochatku XXI stolittja. Naukovi zapysky instytutu politychnykh i etnonacionaljnykh doslidzhenj im. I. F. kurasa NAN ukrajiny. No. 2. S. 143–159.
7. Shajghorodsjkyj Ju. Zh. (2009) Polityka: vzajemodija realjnosti i mifu. Kyiv: Znannja Ukrajiny, 400 s.
8. Barthes R. (1970) Mythologies. Paris: Éditions du Seuil, 247 p.
9. Cassirer E. (1946) The myth of the state. Yale: Univ. Press, 298 p.
10. Flood C. (2002) Political myth: a theoretical introduction. New York and London: Psychology Press, 309 p.

Peculiarities of political mythology in Ukrainian society

Kovalevska Tetiana Anatoliivna

Postgraduate Student at the Faculty of Philosophy
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-1950-6680

This article examines the influence of political mythology on the formation and development of Ukrainian society. The author examines various aspects of political myths, determining their role in the formation of national identity and political consciousness. The purpose of the study is not only to analyze the features of political mythology, but also to identify trends and relationships that determine its development in the Ukrainian context.

The research approach includes a variety of scientific methods. In particular, analysis and synthesis are used to reveal the concept of political mythology and its influence on the formation of national identity. The use of inductive and deductive methods makes it possible to understand and generalize the peculiarities of the manifestation of political myths in modern Ukrainian society. The scientific-analytical approach involves the analysis of scientific literature and current sources to generalize the obtained results.

The results of the study reveal the importance of political myths in the formation of political ideas and their influence on the formation of public opinion. Myth as a layer of consciousness contributes to a holistic and imaginative perception of the world, providing answers to complex questions that seem unsolvable to rational consciousness. It acts as a way of explaining and restoring the worldview in conditions of turbulence and change, performing a therapeutic function for society.

Political myths are used to mobilize society and shape public opinion, actively using the images of «heroes-saviors» and «heroes-messiahs». Ukrainian myth-making reflects the search for ways of «revival» and «European choice», affirming myths about Ukrainian dignity and the role of Ukraine as an outpost of European civilization.

Russia's full-scale war against Ukraine actively affects the political mythology of society. The mythologeme of «war» becomes central in the formation of political ideas and the mobilization of public opinion. The images of «heroes-defenders» and «heroes-messiahs» acquire special significance in the context of the military conflict, and the association of Ukraine with the image of a woman-mother strengthens the national identity.

Political mythology in Ukrainian society has undergone a great transformation, and the change of ideas about political myths can reflect the dynamics of society and have practical significance for the development of communication strategies, political management and social integration.

Key words: *political mythology, Ukrainian political mythology, political myth, mythology, archetypes.*

Petraiev Oleksii Sergievich

Islamic fundamentalism as a threat to the national security of Great Britain

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.16

Petraiev Oleksii Sergievich
Postgraduate Student at the Department of Informational Security
National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6561-2647

The article analyzes the problem of Islamization of Great Britain and the social challenges that the country may face in the foreseeable future. In modern Britain, as in other European countries, there has been a significant increase in the population professing Islam. Britain has a long history of relations with the Islamic world. This is due to the development of its historical path and colonial past. After the era of decolonization, a large number of migrants from former British colonies flocked to the metropolis for a better life. After the appearance of Muslim migrants in Great Britain, Muslim diasporas, Islamic schools, Islamic centers, mosques, and Islamic public organizations began to appear. The number of Muslims began to grow due to high birth rates and increased migration flows. The main composition of the Muslim diaspora in Great Britain is represented by immigrants from Arab countries, Turkey, Afghanistan and Pakistan. Since the terrorist attacks of September 11, 2001 in the United States, the threat of Islamic fundamentalism, radicalism, extremism and terrorism has increased in the UK. Islamists in Great Britain set themselves the goal of Islamizing the country, introducing Sharia law, and building an Islamic society. Islamic organizations seek to Islamize Britain's Muslims. They use the system of democracy to gain political influence. At the same time, the British media often deliberately uses the Islamic threat narrative to create a sense of Islamophobia among British citizens. Statistical studies have shown an increase in the UK population professing Islam, the number of mosques, public and political organizations. On the other hand, a study conducted on the issue of Islamic fundamentalism in online publications, in the printed press, radio and television showed that half of British citizens believe that Muslims are carrying out a targeted Islamization of their country in order to seize new territory and build an Islamic society. The UK government has developed various programs to counter the threat of Islamic fundamentalism and terrorism in its country. Their task is to work with Muslim communities to counter the development of Islamic fundamentalism and promote mutual understanding.

Key words: *Britain, Islam, Islamic fundamentalism, migration, terrorism.*

Introduction. In the XXI century, the loss of cultural identity of various peoples has become a reality. This is due to the intensification of migration processes, the increase in the number of diasporas, and at the same time the spread of new ethnic groups, religions, cultural customs, values and political views that can radically influence the internal life of the state and determine their future. In today's world, former colonies are colonizing the countries that once ruled them. Today for the British government, the issue of Islamization is one of the problems that needs to be solved today. The Islamization of Great Britain could have dangerous consequences for this country. These threats include terrorist attacks, increased migration processes and the complexity of their control, threats to civil liberties of the population, the strengthening of the role of nationalism among the indigenous population of the country and the popularity of right-wing political formations.

The purpose and objectives of the study: study of the mechanisms of influence of Islamic fundamentalism on the national security of Great Britain.

Recent literature review. The topic of Islam in Great Britain as well as issues of Islamization and Islamic fundamentalism was researched by such authors as Ron Geaves, Nabil Matar, Sophie Gilliat-Ray, Phillip Lewis, Martin Pugh, Erdem Diksi, Quintan Wiktorowicz, Mark Curtis, Anabel Inge, Ahmet T. Kuru, Humayun Ansari, Lesslie Newbigin, Mahmoud Shelton, Jerry Broton, Ed Husain and etc.

Research methods: For the study, methods such as system analysis were used to study the historical events that led to the beginning of the Islamization of Great Britain. The method of sociological research of the Islamic diaspora in Great Britain and the strategy for the development of Islamic society in this country was also used.

The main research material. The Islamization of Great Britain inevitably leads to increased Islamophobia among the indigenous population. The surge of modern Islamophobia began in the Western world after the terrorist attacks of September 11, 2001 in the United States. After this, a series of terrorist attacks began in Great Britain and other European countries. Great Britain also became a member of the coalition of Western countries in the fight against international terrorism in the War on Terror. British troops have participated in the Iraq War, the Afghanistan War, military operations in the Horn of Africa, and special forces participation in the civil wars in Syria, Libya and Yemen [8].

With the advent of Islamophobia, prejudice against Muslims, discrimination, racism, sexism and religious intolerance began to develop in British society. This is partly due to the low awareness of Islam among native UK residents and the cultural practices of Muslims from different countries. At the same time, there is a clear basis, namely Islamic terrorism, primarily

illegal migration, an increase in the number of Muslims, a lack of desire for integration and compliance with the cultural norms of the host country, all these aspects influence the formation of Islamophobia among the British population.

A multilateral view of the problem of Islamization of Great Britain is emerging, in which there are different sides and opinions. On the one hand, from the point of view of the liberal narrative, the XXI century is a century of multiculturalism where people of different ethnic groups, religious and cultural customs should coexist peacefully. On the other hand, the indigenous population has the opinion that migrants do not give anything to the new country, which has become their new home, and at the same time do not always respect the cultural customs of the host country, but at the same time often aggressively demand compliance with their customs and respect for own religion. The indigenous population is gradually developing the feeling that they are being slowly squeezed out of their home, which inevitably leads to a retaliatory and often aggressive reaction.

The increase in the number of Muslims in the UK is associated with high birth rates and intensive migration. New areas of English cities are gradually appearing in which Muslims live according to their own rules. They open their own Islamic schools, civil administrations and try to come to political power. Thus, we observe the existence of a state within a state, which is gradually expanding and may in a certain future create an intercultural conflict.

Muslims began to appear in Great Britain starting in the XVI century, when British armed forces freed slaves from North Africa to Ottoman Turkey after the defeat of the Spanish Armada. They remained in the British Isles and began to build their new lives. In the XVIII century, with the beginning of the expansion of the British Empire, the emergence of new colonies and the activity of the British East India Company, England needed many sailors. They were Muslim Indians, Turks, Arabs, Somalis and Malays. Many of them, after finishing their service in the navy, settled in London, Manchester, Cardiff, Glasgow, Liverpool, Tyneside, Hull and other cities.

By the middle of the XIX century, there were already approximately 20,000 Muslims living in Britain, a figure that doubled by the end of the century. Gradually, this figure began to increase even more with the arrival of Arab and Muslim students from India. During the period between the world wars, the flow of Muslim migrants decreased significantly. It grew again in the late forties of the XX century. The bulk of them were from former colonial India, more precisely from Pakistan and Bangladesh, where Muslims originally lived. In the beginning it was mostly men who moved, but later they began to bring their wives and children, and over time whole families began to migrate to Britain. By 1970, there were already 400,000 Muslims living in Britain from different countries. These people began to form the basis of Muslim diasporas in various cities of Great Britain.

Smaller migration flows of Muslims came from Africa, Cyprus, Malaysia, the Middle East and, quite recently, from Bosnia already at the end of the twentieth century. In the eighties, due to civil wars and political crises, Muslims from Algeria, Libya, Somalia, Iran, Iraq and Afghanistan began to arrive in the UK. Also, many Arabs fled to England in search of political asylum, persecuted in their homeland by dictatorial regimes in Iraq under Saddam Hussein and in Libya under Muammar Gaddafi [1].

According to the office for national statistics, there were 3.9 million Muslims living in the UK in 2021. In terms of age, British Muslims are the youngest compared to Britons who profess other religions, primarily Christianity. According to statistics, the minimum age for a British person to profess Islam was 27 years old. It is also worth noting that compared to 2011, when the study was conducted, the number of Muslims over 10 years in Britain has increased by 2021. In 2011, there were 2.7 million people living in the UK, accounting for 4.9% of the total population. By 2021, the number of Muslims had grown to 3.9 million and accounted for 6.5% of the UK population [13].

The Muslim community living in Great Britain is not homogeneous. It consists of various groups of people who came to Britain from various regions of the Muslim world. Scientists are faced with the problem of how to identify the concept of the Muslim community. Firstly, these are all people who profess Islam. There are several main groups of Muslims. These include Muslims from Pakistan, Bangladesh, Afghanistan, and then Muslims who arrived from Arab and African countries can be separately distinguished. Next, we will separately highlight the Turks and Iranians. Many of these groups create their own separate communities based on a common language, the country they come from, and cultural customs.

Also, differences among Muslims include such aspects as gender, age, political views, economic activity, education, and various branches of Islam.

Family is a very important element of Islamic society. A Muslim family is a separate little world where traditions are active and gender roles are very strongly observed. Observance of the traditional way of life among Muslims is very active, especially the first generation of migrants. Clan and tribal ties, as well as ties with relatives at home, remain quite strong. Kinship relations have a strong influence on migration processes. They influence where Muslim families settle and their social circles.

Education in Muslim families in Great Britain plays a very important role. Education is aimed at individual development, improving moral qualities, transferring knowledge, understanding the world created by God. At home, children learn the basics of Islam. Most Mus-

lim children in the UK learn Arabic and read the Koran. Learning Arabic and Islam usually takes place in Islamic schools, at home, or with online tutors. Also, in addition to Arabic and the Koran, the national language of an ethnic group, Islamic philosophy and law can be studied [6, p. 33-38].

We see that Muslims in Great Britain remain within their religious and ethnic group and do not integrate.

The mosque is an important element in Islam. This is the place where Muslims worship Allah. From 1887 until the Second World War there were only a few mosques in Britain. After the beginning of the era of decolonization, British India gained independence in 1947, Muslims from Pakistan began to arrive in Great Britain in large numbers. Muslim communities began to found mosques for their religious needs. By 2012 there were already 1,500 mosques in the UK. Only 20% of them were purpose built. The rest were buildings converted for religious purposes [10].

In 2017 there were 1,825 mosques in Britain. Most of them belonged to reformist Islamic movements from South Asia, approximately 72%. The other part belonged to Islamic movements from the Middle East and Africa. 9% of them belong to the Salafi school of Islam, and another 3% represent the main streams of Arab Sunni Islam. Another 6% belong to Shiites, as well as Ismailis. The remaining mosques do not belong to any direction of Islam, and are prayer rooms.

Mosques serve different purposes. They serve for daily prayers, public meetings, and political discussions. They also have schools for children where they study Arabic and the Koran. Sharia councils are held in larger mosques.

Mosques can also serve as a threat to the national security of the country if extremist ideas are propagated in them, and they can also serve as places for the preparation of terrorist attacks.

To counter the propaganda of extremism, the British authorities are promoting the training of imams within Britain. A 2007 study found that only 8% of imams had received religious education in Britain. Another 8% received their education in the Middle East. The rest studied in South Asia. Muslims who pray in a particular mosque prefer that the imam in the mosque be from the country from which they themselves came [3, p. 99-112].

If we analyze the British urban environment, we see that the Islamic world is represented by mosques, Islamic schools (madrasa) or Koranic schools and Islamic centers. Most mosques, Islamic schools and centers are funded by Saudi Arabia. Some mosques specifically preach the ideology of Salafism and Wahhabism, which is the state ideology of Saudi Arabia.

Islamic fundamentalism, terrorism and the possibility of Islamization of Great Britain pose a dangerous threat to the country for the foreseeable future. Islamic radical movements in Great Britain pursue identical goals, the creation of an Islamic state with a legislative system based on Sharia law. Islamist organizations aim to Islamize both individuals and entire social groups using democratic tools to gain political influence in the country.

Over the past few decades, the UK has become a center for raising funds for various illegal religious activities and involving British citizens in carrying out terrorist attacks or participating in armed conflicts in countries and regions such as Iraq, Afghanistan, Bosnia, Kashmir, Yemen, Syria and others. Britain has responded to the challenge of Islamic radicalism and extremism with several strategic responses. Since September 11, 2001, military forces have been involved in combat and counter-terrorism operations in Afghanistan, Iraq, Syria, Somalia and Mali.

In the UK there is a social program called Prevent. The purpose of this program is to prevent people from joining terrorist organizations. The government asks teachers, doctors, and social workers to report people who may be exposed to the propaganda of Islamic extremism [7].

Around the period between 1960 – 1990, several Islamist public organizations appeared in the UK such as the North African Muslim Brotherhood, South Asian Jamaat-e-Islami, Islamic Forum of Europe, U.K. Islamic Mission, Muslim Council of Britain, Muslim Association of Britain. The goal of these organizations is to build an Islamic society in Great Britain. Many Islamic organizations receive foreign funding from Arab states such as Saudi Arabia [9].

A rather dangerous Islamic radical organization in Great Britain is the Muslim Brotherhood organization. Islamic organizations in the UK that have been influenced by the Muslim Brotherhood include the Federation of Student Islamic Societies, Islamic Relief, Jamaat-e-Islami. The purpose of these organizations is to spread religious and political views among the country's Muslim society, support internal and external Islamist movements, and also increase their activity in the social and political life of Great Britain [11].

Terrorism associated with Islamic fundamentalism poses a threat to UK national security. Islamic terrorist activity has increased over the past few decades. This is explained by the liberal policy of the British authorities towards uncontrolled migration, as well as military conflicts in Afghanistan, Syria, Libya, Syria and Iraq. Many Islamic radicals who have experience in warfare were able to enter the UK under the guise of migrants and refugees.

The main Islamic organizations that carried out terrorist attacks in the UK were al-Qaeda, the Islamic State of Iraq and the Levant, al-Qaeda in the Islamic Maghreb, al-Qaeda in the Arabian Peninsula and al-Shabab. Most planned terrorist attacks in Britain were carried out on Muslims who had British citizenship.

To counter the terrorist threat, the UK government has taken several measures. In 2015, ISIS published a 50-page manual in English on the Internet, a guide to conducting military jihad. In response, the UK government has increased penalties of five to ten years in prison for people who repeatedly download this type of extremist material.

British intelligence MI5 is trying to track British citizens who took part in hostilities in Syria and Iraq and returned home. They can pose a threat to the country's national security, as they adhere to religious extremist views and have experience in combat operations.

Beyond its borders, the UK has been involved in the international coalition against ISIS and has carried out airstrikes against clusters of Islamic militants in Iraq since 2014 and in Syria since 2015. Since then, the RAF has carried out 1,600 airstrikes against ISIS militants. The UK Armed Forces regularly train Iraqi troops, the Kurdish militia, and the Nigerian Army to counter ISIS, al-Qaeda and Boko Haram militants [2].

The opposite effect of the growing Islamic influence in Great Britain was the development of Islamophobia among British society. Islamophobia began to develop in modern British society after the terrorist attacks of September 11, 2001. First, let's consider the concept of Islamophobia. The Oxford Reference Dictionary gives this explanation of the term Islamophobia. Islamophobia is: "A form of discrimination against Muslims and their religion, Islam. It is an expression of fear, hatred or intolerance towards Muslims and their religious beliefs and practices [5]."

Islamophobia manifests itself in different ways. It can be in people's everyday lives, in the education system, discrimination at work, political and social life, and in the media. According to the Muslim Council of Britain, 18% of Britons believe that Muslim migration to their country is part of a larger plan to increase the Muslim population. 32% believe that there are places in the UK where only Muslims live and Sharia law applies. 31% of English children believe Muslims are taking over their country. The average Briton believes that Muslims make up 15% of all British residents, although this figure is 0.5%.

Also, 22% have a negative attitude towards Muslims. 33% believe that Muslims are given better opportunities than indigenous people. 43% think too many mosques are being built in England. 22% are not satisfied that their neighbors are Muslim families. 47% would not like Muslims to become part of their family [12].

Islamophobia is observed in the media. Center for Media Monitoring conducted a study in 2018 to examine the issue of Islamophobic propaganda in the media. 10,931 articles were analyzed. Of the total number of articles analyzed, 59% contained elements of Islamophobia. The most frequently occurring word associated with the topic of Muslims and Islam was the word terrorism. Often the media uses unreliable sources to portray Islam and Muslims in a negative light. The study showed that the UK media specifically use headlines and exaggerate information about Islam and Muslims in order to increase their own ratings. This strategy on the part of television programs, radio broadcasts, print and online publications is aimed at developing Islamophobia among the British audience. The study concludes that the media use deliberately false names in their reports, unreliable sources, and bias against Muslims. Standardized narratives are also used, aimed at showing Muslims from a negative side, these include such topics as: Muslim attitudes towards women, anti-Semitism, Muslim clothing. The report found that the UK media is dehumanizing Muslims and creating an image of a dangerous religious extremist who poses a danger to a nationally undefeated UK [4].

Conclusion. The growing migration of Muslims to the UK, as well as the high birth rate, may in the near future lead to aggravation of the social and political situation in the country. Many nationalist British people believe that Islam poses a threat to their country. The Islamic community in the UK is diverse, but at the same time, part of it that is exposed to the propaganda of Islamic radicalism can pose a threat. When considering radical Islam and its supporters in Great Britain, we can highlight the following goals that they set for themselves:

− Spread your political and religious views among UK Muslims. Islamic fundamentalists see Britain as a territory for the spread of Islam.

− Penetrate into all spheres of social, political and economic life. Increase the number of mosques, popularize the study of the Arabic language, open new madrassas, Islamic centers, increase the birth rate, popularize the adoption of Islam among the indigenous population and penetrate into government bodies.

− Also, the number of Muslims in Britain is increasing due to high birth rates, migration and the conversion of non-Muslims to Islam.

To counter the Islamic threat, the UK government has developed several methods of preventive measures.

− An educational system for Muslims that explains the dangers of the ideas of Islamic fundamentalism.

− An educational system for Muslims that explains the dangers of the ideas of Islamic fundamentalism.

− Participation of the British armed forces in counter-terrorism operations in the countries of the Middle East, Africa and Southeast Asia.

− Interaction between Muslim public organizations and the British authorities.

− Countering the spread of extremist ideas in the information space.

Thus, Islamic fundamentalism, extremism and terrorism, if not countered in time and with a well-

thought-out strategy, could pose a danger to the UK in the near future.

BIBLIOGRAPHY:

1. Ansari H. (2002) Muslims in Briton. Minority Rights Group International. URL: https://minorityrights.org/app/uploads/2024/01/download-129-muslims-in-britain.pdf (application date 12.04.2024)
2. Clark R. (2018) Is Islamist terrorism the Existential Threat facing the UK? UK Parliament. URL: https://committees.parliament.uk/writtenevidence/88099/pdf/ (application date 19.04.2024)
3. Geaves R. (2008) Drawing on the Past to Transform the Present: Contemporary Challenges for Training and Preparing British Imams. Journal of Muslim Minority Affairs. 28(1). 167 p.
4. Hanif F. (2019) State of Media Reporting on Islam & Muslims. Center for Media Monitoring. URL: https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/CfMM-Quarterly-Report.pdf (application date 21.04.2024)
5. Islamophobia. Oxford Reference. URL: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199683581.001.0001/acref-9780199683581-e-2536 (application date 20.04.2024)
6. Knott K. (2018) Muslims and Islam in the UK: A Research Synthesis. CREST. Lancaster University. 88 p.
7. Prevent and Channel factsheet (2023) URL: https://homeofficemedia.blog.gov.uk/2023/09/07/prevent-and-channel-factsheet-2023/ (application date 19.04.2024)
8. Sabbahj D. (2023) UK special forces have operated secretly in 19 countries since 2011. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/uk-news/2023/may/23/uk-special-forces-have-operated-secretly-in-19-countries-since-2011 (application date 06.04.2024)
9. Simcox R. (2020) Understanding and Defeating Islamism in the United Kingdom. The Heritage Foundation. URL: https://www.heritage.org/europe/report/understanding-and-defeating-islamism-the-united-kingdom (application date 19.04.2024)
10. The History of the English Mosque. The Historic England Blog. (2022) URL: https://heritagecalling.com/2022/05/02/history-of-the-british-mosque/ (application date 14.04.2024)
11. Vidino L. (2015) The Muslim Brotherhood in the United Kingdom. Program on Extremism. The George Washington University. URL: https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5746/files/downloads/MB%20in%20the%20UK.pdf (application date 19.04.2024)
12. What is Islamophobia? (2021) Muslim Council of Britain. URL: https://mcb.org.uk/resources/islamophobia/ (application date 20.04.2024)
13. Wood S., Ransley J. (2023) Religion by age and sex, England and Wales: Census 2021. Office for National Statistics. URL: https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/religion/articles/religionbyageandsexenglandandwales/census2021#main-points (application date 12.04.2024)

Ісламський фундаменталізм як загроза національній безпеці Великобританії

Петряєв Олексій Сергійович

аспірант кафедри інформаційної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6561-2647

У статті аналізується проблема ісламізації Великобританії та соціальні виклики, з якими країна може зіткнутися в найближчому майбутньому. У сучасній Великобританії як і в інших країнах Європи спостерігається значне зростання населення яке сповідує іслам. Великобританія має довгу історію взаємовідносин з ісламським світом. Це пов'язано з розвитком її історичного шляху та колоніальним минулим. Після епохи деколонізації велика кількість мігрантів із колишніх Британських колоній рушила за найкращим життям у метрополію. Після появи мусульман мігрантів у Британії стали з'являтися мусульманські діаспори, ісламські школи, ісламські центри, мечеті, ісламські громадські організації. Чисельність мусульман почала зростати за рахунок високої народжуваності та посилення міграційних потоків. Основний склад діаспори мусульман у Великій Британії представлений вихідцями з арабських країн, Туреччини, Афганістану та Пакистану. Після терористичних атак 11 вересня 2001 року у США, у Великій Британії зросла небезпека ісламського фундаменталізму, радикалізму, екстремізму та тероризму. Ісламісти у Великій Британії ставлять собі за мету ісламізацію країни, впровадження законів шаріату, і побудову ісламського суспільства. Ісламські організації прагнуть ісламізації мусульман Великобританії. Вони використовують систему демократії для того, щоб здобути політичний вплив. Водночас, Британські медіа часто спеціально використовують наратив ісламської загрози для створення почуття ісламофобії серед громадян Великобританії. Статистичні дослідження показали збільшення у Великій Британії чисельності населення, що сповідує іслам, кількість мечетей, громадських та політичних організацій. З іншого боку, дослідження проведене стосовно питання ісламського фундаменталізму в інтернет виданнях, у друкованій пресі, радіо та телебаченні показали, що половина громадян Великобританії вважаю, що мусульмани проводять цілеспрямовану ісламізацію їхньої країни з метою захоплення нової території та побудови ісламського суспільства. Уряд Великобританії розробив різні програми для протидії загрозі ісламського фундаменталізму та тероризму у своїй країні. Їхнє завдання працювати з мусульманськими громадами для протидії розвитку ісламського фундаменталізму та розвитку взаєморозуміння. Уряд Великобританії розробив різні програми для протидії загрозі ісламського фундаменталізму та тероризму у своїй країні. Їхнє завдання працювати з мусульманськими громадами для протидії розвитку ісламського фундаменталізму та розвитку взаєморозуміння.

Ключові слова: *Британія, іслам, ісламський фундаменталізм, міграція, тероризм.*

Сокоринський Володимир Олегович

«Цифровий Паноптикум» як метод розповсюдження цифрового тоталітаризму та загроза сучасним міжнародним відносинам

УДК 321.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.17

Сокоринський Володимир Олегович
аспірант факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0006-1676-5173

У статті розглядається поняття цифрового паноптикуму, як метод розповсюдження цифрового тоталітаризму, який розповсюджуються в еру електронних режимів. Доведено, що цифровий паноптикум є актуальним предметом досліджень для сучасної політологічної науки. Цифровий паноптикум є проявом неконтрольованого та невпинного розвитку інформаційно-технологічних систем сьогодення. Через неконтрольований розвиток ІТ технологій, постає проблема загрози міжнародним відносинам серед головних акторів та суб'єктів міжнародної арени. У статті наводиться історичний опис ідеї Паноптикуму від винаходу до сьогодення. Цей паноптикум відображає необхідність збалансованого підходу до захисту прав та свобод громадян у контексті швидкого розвитку технологій. За допомогою цифрових технологій, особливо соціальних мереж, інтернету та систем зчитування геоданих, суспільство знаходиться під постійним наглядом та контролем. Це викликає питання щодо приватності, соціальної динаміки та особистих свобод. Цифровий Паноптикум є реальним інструментом, який неминуче впливає на сучасне громадянське суспільство. Його розвиток безконтрольний та непередбачуваний, що породжує важливі питання для урядів, держав та громадян. Ця ситуація вимагає уважного розгляду та збалансованого підходу до використання цифрових технологій з метою забезпечення захисту основних прав людини. У цьому контексті особливу увагу слід приділяти розробці та дотриманню етичних і правових норм, що регулюють використання цифрових технологій. Правові рамки повинні гарантувати захист приватності, індивідуальної автономії та конфіденційності громадян. Загальнодоступний рівень усвідомлення цих проблем наразі є недостатнім, тому важливо активізувати дослідження та розгляд цифрового тоталітаризму як загрози сучасному цифровому суспільству. Налагодження балансу між технологічними можливостями та захистом особистих прав і свобод є важливим завданням науковців, правозахисників і суспільства в цілому. У майбутньому, успішний розвиток цифрового суспільства буде залежати від того, наскільки ефективно вдасться забезпечити захист прав і свобод громадян в умовах постійного технологічного прогресу. Тільки такий підхід забезпечить гармонійний розвиток суспільства, в якому технології служитимуть людям, а не обернуться загрозою для їхнього добробуту та свободи.

Ключові слова: *цифровий тоталітаризм, споглядання та контроль, системи контролю, системи спостереження, цифрове суспільство, громадське суспільство.*

Вступ. У наші часи, коли цифрове оточення та поняття цифрового суспільства стають все більш дедалі комплексними та технологізованими та викликають неабияке замішання в їхньому сприйнятті, взаємодія між країнами та світом продовжує формуватися за допомогою різноманітних досягнень комп'ютеризації суспільства та інформаційних технологій. Використання цих різноманітних технологій, особливо таких як: соціальні мережі, простір Інтернету, технологічні засоби із вбудованими системами зчитування гео-даних – розширює можливості країн у сфері контролю та спостереження за громадянами. Однак, для регламентації та регуляції, цих процесів державам із урахуванням громадських позик доводиться звертати увагу на захист цифрових каналів зв'язку, що, з іншого боку, відкриває шлях для прояву тенденцій цифрового тоталітаризму. Саме сучасні ІТ-технології та їхній неконтрольований розвиток стають ефективним методом для реалізації загрози сучасним цифровим та громадським суспільствам, а ідеї, що сформувалися у філософії минулих століть, починають активно втілюватися в життя. Ідеї утворення Паноптикуму – не нові, проте завдяки технологізації, комп'ютеризації сучасних стратифіковано-атомізованих суспільств дають можливість створювати більш приховані системи спостерігання. Саме «Цифровий Паноптикум» як метод цифрового тоталітаризму, на думку автора, постає реальною загрозою перед міжнародним суспільством. Враховуючи вищевикладене, автор висуває питання про необхідність узгодженого підходу до вивчення цифрового тоталітаризму як потенційної загрози сучасним цифровим суспільствам через аналіз сучасних тенденцій розвитку науково-технічного прогресу та інформаційних технологій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дана тематика автором вважається актуальною для вивчення з боку країн пострадянського через розвиток ІТ-технологій та безперевного розвитку систем «массового стеження» та «массового контролю» за країнами та їніми суспільствами. На сучасному етапі розвитку політичної науки, це питання, автором вважається не розкритим на загально доступному рівні, що доводить про необхідність поступової актуалі-

зації цієї теми через процеси її вивчення та дослідження.

Мета та завдання. Головна мета статті – є вивчення та розкриття сучасних інструментів захисту прав людини, свободи, якими суспільство може керуватись в умовах розвитку нової епохи «Цифрового тоталітаризму» за для забезпечення власної безпеки. За для досягнення були поставлені наступні дослідницькі завдання: 1) Проаналізувати актуальні наукові дослідження в проблематиці статті. 2) Визначити основні тенденції формування сучасних систем захисту прав людини. 3) Сформувати та проаналізувати сучасний стан суспільств на нормативно-правових актів, які стоються актуальної проблематики. 4) Надати новий науковий підхід до вивчення актуальної теми.

Методи дослідження. У роботі, автором були використані загальнонаукові, а також спеціальні методи дослідження, такі як: аналізу та синтезу. При дослідженні поняття цифрового тоталітаризму, цифрового паноптикуму використовувався системний метод дослідження, тощо. Також були використані методи наукового абстрагування та узагальнення, а також науково-аналітичний метод дослідження.

Результати. Поняття Паноптикон. «Дослівно «паноптикон» з грецької означає – простір, у якому видно все» [6, с. 133] Саме така ідея була покладена братами Бентамами у створенні системи тюрем, шкіл, училищ чи заводів. «Паноптикон, описаний Дж. Бентамом у листах 1786–1787 рр., являв собою круглу чотириповерхову будівлю діаметром 100 футів з 48 одиночними камерами по периметру на кожному поверсі. Загалом Паноптикон був розрахований на 192 особи. Ширина камери по зовнішній стіні складала 6 футів. Замість дверей – решітки з тонкими прутами. У кожній камері мало бути досить велике вікно й завдяки сонячному світлу, а у вечірній час спеціальним ліхтарям все, що відбувалося всередині, повинно було добре видно з центральної точки Паноптикуму» [6, с. 135]. За Бентамами популяризовав ідею відомий французький філософ Мішель Фуко, який у власному творі «Наглядати і карати» розвинув ідеї нагляду за людьми використовуючи напрацювання минулих авторів. «Роздуми Мішеля Фуко про локалізацію, протяжність, місцеположення відтворили послідовні зміни уявлення про простір, які панували послідовно в традиційному доіндустріальному місті, сучасному або модерному індустріальному метрополісі, постмодерному постіндустріальному мегалополісі» [3]. Поєднуючи думку про дисциплінарність владних та протовладних інституцій разом із ідеями Паноптикуму, сутність системи організації роботи таких закладів, як школи, бібліотеки, інтернати, лікарні, навіть торгові універмаги стають дедалі більш зрозумілими. Проте цифровізація та комп'ютеризація дають змогу не тільки удосконалити ці ідеї у реальність але ще й спростити механізми створення та впровадження в усіх сферах життєдіяльності суспільств. Так що таке Цифровий Паноптикум? Виходячи із розвитку технологій, автор розуміє цей термін, як – всеохоплюючу та всепронизуючу систему спостереження за цифровим суспільством із використанням центричної системи споглядання та контролем. В сучасних технологічних містах, споглядання та контроль не є новиною «Масова комп'ютеризація сприяє посиленню процедур контролю, нагляду, реєстрації, категоризації та обліку життєдіяльності індивідів, що встановлює влади цілком нового типу» [3] Розповсюдження пандемії Covid-19, нетипові обмеження в пересуванні та оновлені системи контролю та ідентифікації, загострення міжнародних взаємовідносин останні роки, війни, тільки прискорюють неконтрольований процес розповсюдження та створення нових систем споглядання та контролю. Кожний веб-сайт, кожна сторінка, кожний клік – це окреме віконце технічних кодів, які створюють умови для користуванням технологіями. Ці технологію, з самого початку роботи безперервно кєшуються, тобто зберігають інформацію про користувачів та їхні дії та оновлюються. Саме такі дії, такі технології дають змогу стверджувати, що цифровий паноптикум – це дієвий метод завдяки, якому зчитується будь-яка інформація користувачів мережі Інтернет.

Отже, Цифровий тоталітаризм із урахуванням сучасних тенденцій розвитку цифрових суспільств – постає системою тотального контролю за всіма сферами життя суспільства, використовуючи електронні технічні засоби, які в свою чергу дозволяють лімітувати чи корегувати діяльність людини в Інтернеті. Дірк Хелбінг – німецький професор обчислювальної соціології факультету гуманітарних, соціальних і політичних наук, член факультету комп'ютерних наук ETH Zurich – виділяє наступні риси сучасних цифрових тоталітарних суспільств, а саме: (1) масове стеження; 2) неетичні експерименти з людьми в рамках існування соціальної інженерії; 4) примусове підпорядкування людей; 5) пропаганда та цензура; 6) існування «доброзичливої» диктатури; 7) поліцейська діяльність, тобто наявність «поліцейської держави»; 8) виборче застосування забезпечення прав людини) [8]. Такого роду риси притаманні наступним системам споглядання та контролю за населеннями, як PRISM, Smart-city, Системи соціального кредитування, котрі увібрали у себе новітні технології спостереження та останні операційні оновлення, що дозволяють найшвидшими шляхами збирати необхідну інформацію з боку розробників. Перша система, яку треба охарактерезувати, це «PRISM» – це програма подрозділу

Special Source Operations (SSO) АНБ США, яку було викрито у фактах шпіонажу за насленнями, країними, мережами, урядами у 2013 р., колишнім амереканськими співробітником АНБ Джоном Сноуденом. Ця програма має єдину мережеву систему, яка сполучає її з більш ніж 100 відомими амереканьскими компаніями [5]. Під підпорядкуванням цієї системи спостереження знаходяться такі компанії, як Google, Microsoft, Yahoo!, Facebook, Facetalk, PalTalk, Youtube, Skype, Apple тощо. Масштаби та контент усіх зібранних даних може різнитись. «Згідно з американським законодавством, вони зобов'язані виконувати запити про надання інформації про користувачів. Однак програма PRISM надає спецслужбам прямий доступ до серверів компаній. У документі АНБ наголошується, що її здійсненню «сприяють провайдери комунікацій у США»» [4]. Ситуація навколо системи PRISM дуже швидко сколихнула різні групи населення, як в США, так і в інших країнах світу. Низка Сенаторів США, таких, як Рон Вайден (Дем. Партія), Крістофер Кунс (Дем.Партія) висловили максимальне занепокоєння та почали одразу заявляти про небезпеку існування такої технологічної програми. Washington Post у своїх аналізах дійшли висновку існування додаткових систем стеження, а саме: MAINWAY – це база даних АНБ, що містить метадані про сотні мільярдів телефонних дзвінків, здійснених через чотири найбільших телефонних компаній США: AT & T, SBC, BellSouth і Verizon.

MARINA – Метадані Інтернету (логи доступу в Інтернет окремих користувачів, логи серверів та інша інформація, що дозволяє відстежувати роботу конкретних людей в Мережі). NUCLEON- це голосові записи (телефонні розмови та ін). Разом програми можуть охоплювати, так звані «величезні території», у склад яких входять метадані телекомунікацій та інтернет-потоків, що проходять безпосередньо у США. КНР використовує такі системи, як: *Золотий щит* (неофіційна назва – «Великий китайський файрвол») – програма Інтернет-цензури та комп'ютерного стеження, реалізована Міністерством громадської безпеки КНР. Проєкт був ініційований у 1998 році та почав діяти у листопаді 2003 року, додатково існують також інформаційна мережа громадської безпеки та Бюро з нагляду. [2]

Російська федерація використовує такі системи, як СОРМ, СОРМ-1, СОРМ-2, СОРМ-3 (скорочення від рос. Система технических средств для обеспечения функций оперативно-розыскных мероприятий) – комплекс технічних засобів та заходів, призначених для проведення оперативно-розшукових заходів у мережах телефонного, рухомого та бездротового зв'язку та радіозв'язку (згідно із Законом «Про зв'язок» та наказом Міністерства зв'язку № 2339 від 9 серпня 2000).

Завядки системі «СОРМ-1» – ведеться активне прослуховування телефонних переговорів абонентів, котра була створена у 1996 році. Завдяки « СОРМ-2 « – ведеться протоколювання звернень до мережі Інтернет від користувачів.

А система «СОРМ-3» – забезпечує збирання інформації з усіх видів зв'язку та її довготривале зберігання. [2] Існування цих систем доводять реальну загрозу громадським правам на приватне життя та ставить під загрозу процеси збору та обробки персональних даних користувачів мережі Internet, а отже і всього цифрового простору в цілому. Інший технологічний прорив було розроблено за рахунок створення Технології «Smart City» – це ще один винахід сучасного наукового-технологічного прогресу, який покликан поліпшити життя у великих містах, мегаполісах тощо. Мета цього глобального проєкту це « … максимізувати ефективність міських операцій та послуг та встановити зв'язок із жителями, …поєднуючи в собі інформаційні та комунікаційні технології, або «ІКТ», з різними фізичними пристроями, підключеними до Інтернету.» [4] Таким чином, використовуючи дану технологію представники місцевих органів самоврядування можуть з легкістю стежити за діяльністю та змінами у місті та тримати прямий зв'язок із службами пенітенціарного характеру.

Непрогнозований порядок впровадження, відсутність єдиного погляду розвитку цієї технології серед держав також може переформатовати цю технологію у метод та інструмент розповсюдження цифрового тоталітаризму. Система соціального кредиту – це система завдяки якої влада може збирати інформацію щодо відповідності громадянина усім «соціальним» та «громадським» стандартам. Ця система почала розроблятись у КНР ще з 2010-х рр., її спіткають різні невдачі із повноцінним впровадженням, проте на сьогодні за рахунок цієї системи держава регулює взаємодію із бізнес компаніями та громадянами власного суспільства. [1] Існування та можливий «експорт» такого винаходу у світовий ринок може спричинити тотальний контроль серед держав та урядів за всіма сферами життєдіяльності громадськості.

Висновки. Отже, цифровий паноптикон взаємопов'язаний із цифровим тоталітаризмом, виступаючи, як метод та інструмент досягнення контролю та влади над цифровими суспільствами та населенням у цифрову епоху. Багаторазове дослідження проблематики цифрового тоталітаризму, доводять ті припущення, що Цифрового Паноптикуму, як метод та інструмент дійсний та цілком реальний. Його неминучий та неконтрольований розвиток, кожний день стикає сучасні громадські суспільства, уряди та держави з важливими питаннями щодо приватності, соціальної динаміки та особистих свобод громадян та суспільств. Завдання науковців полягає у ретельному

пошуку та винаходом балансу між незаперечними перевагами технологічного прогресу та невпинною повагою до фундаментальних прав зі сторони урядів, держав та підконтрольних їхніми наказами комерційних компаній. Порушуючи цю проблематику ми створюємо прецедент для звернення уваги щодо траєкторій розвитку світового та вітчизняного цифрового майбутнього. Особливу увагу слід приділяти дотриманню та відповідності етичних та правових рамок, що регулюють розширення впливу цифрових технологій. У нашому прагненні до суспільства, повністю інтегрованого з цифровими технологіями, захист індивідуальної автономії та конфіденційності повинно стати пріоритетним завданням, яке має бути також на передніх планах технологічного ландшафту, що так стрімко розвивається.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кащавцева К. Не виплатив кредит – відключили інтернет: як працює соціальний рейтинг у Китаї. URL: https://www.unian.ua/curiosities/chto-takoe-socialnyy-reyting-v-kitae-pravda-i-mify-12443769.html
2. Кібершпигунство. URL: https://www.psdinfo.pro/post/%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BF%D0%B8%D0%B3%D1%83%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE
3. Лозинський Р. Простір, влада і дисципліна у творах Мішеля Фуко. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17260/1/Lozunckuu.pdf
4. Сидорук А. Через PRISMу спецслужб. URL: https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/3798/2013-06-13-cherez-prismu-spetssluzhb/
5. Сноуден розповів, для чого спецслужби стежили за мільйонами у соцмережах. URL: https://web.archive.org/web/20131001214703/http://www.pravda.com.ua/news/2013/09/29/6998918/
6. Сокальска О.В. Пенітенціарна система Джеремі Бентама: нереалізований проєкт «ідеальної в'язниці». Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 40. 132-146 с.
7. Gade D. (2024) Top 10 Smart Services of Smart Cities. URL : https://medium.com/@drdgade/top-smart-services-of-smart-cities-a5f31a412844
8. Helbing D. (2017) Digital fascism rising? URL: https://www.theglobalist.com/fascism-big-data-artificial-intelligence-surveillance-democracy/

REFERENCES:

1. Kashhavceva K. (2023) Ne vyplatyv kredyt – vidkljuchyly internet: jak pracjuje socialjnyj rejtyngh u Kytaji. UNIAN. Retrieved from: https://www.unian.ua/curiosities/chto-takoe-socialnyy-reyting-v-kitae-pravda-i-mify-12443769.html
2. Kibershpyghunstvo (2023, February 9). Retrieved from: https://www.psdinfo.pro/post/%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BF%D0%B8%D0%B3%D1%83%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE
3. Lozynsjkyj R. Prostir, vlada i dyscyplina u tvorakh Mishelja Fuko. Retrieved from: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17260/1/Lozunckuu.pdf
4. Sydoruk A. (2013, June 13) Cherez PRISMy specsluzhb. Retrieved from: https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/3798/2013-06-13-cherez-prismu-spetssluzhb/
5. Snouden rozpoviv, dlja chogho specsluzhby stezhyly za miljjonamy u socmerezhakh (2013, September 29) Ukrainskya Pravda. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20131001214703/http://www.pravda.com.ua/news/2013/09/29/6998918/
6. Sokaljska O.V. (2020) Penitenciarna systema Dzheremi Bentama: nerealizovanyj projekt «idealjnoji v'jaznyci». Kharkiv: *Pravo*, Vol. 40, pp. 132-146.
7. Gade D. (2024) Top 10 Smart Services of Smart Cities. Retrieved from: https://medium.com/@drdgade/top-smart-services-of-smart-cities-a5f31a412844
8. Helbing D. (2017) Digital fascism rising? Retrieved from: https://www.theglobalist.com/fascism-big-data-artificial-intelligence-surveillance-democracy/

«Digital Panopticon» as a method of spreading digital totalitarianism and a threat to modern international relations

Sokorinskiy Vladimir Olegovich

Postgraduate Student of the Faculty
of International Relations,
Political Science
and Sociology
Odesa National I.I. Mechnikov University
Dvorianska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0006-1676-5173

The article examines the concept of a digital panopticon, a method of spreading digital totalitarianism as a political regime that spreads in the era of electronic regimes. It has been proven that the digital panopticon is a relevant subject of research for modern political science. The digital panopticon is a manifestation of the uncontrolled and relentless development of today's information technology systems. Due to the uncontrolled development of IT technologies, there is a problem of threats to international relations among the main actors and subjects of the international arena. The article provides a historical description of the idea of the Panopticon to the present day. This panopticon reflects the need for a balanced approach to protecting the rights and freedoms of citizens in the context of rapid technological development. With the help of digital technologies, especially social networks, the Internet and geodata reading systems, society is under constant surveillance and control. However, this raises questions about privacy, social dynamics and personal freedoms. The Digital Panopticon is a real tool that inevitably affects modern civil society. Its development is uncontrolled and unpredictable, which raises important questions for governments, states and citizens. This situation requires careful consideration and a balanced approach to the use of digital technologies in order to ensure the protection of basic human rights. In this context, special attention should be paid to the development and observance of ethical and legal norms governing the use of digital technologies. The legal framework must guarantee the protection of privacy, individual autonomy and confidentiality of citizens. The public awareness of these problems is currently insufficient, therefore it is important to intensify the research and consideration of digital totalitarianism as a threat to the modern digital society. Establishing a balance between technological opportunities and the protection of personal rights and freedoms is an important task for scientists, human rights defenders and society as a whole. In the future, the successful development of the digital society will depend on how effectively it will be possible to ensure the protection of the rights and freedoms of citizens in conditions of constant technological progress. Only such an approach will ensure the harmonious development of a society in which technology will serve people and not become a threat to their well-being and freedom.

Key words: *digital totalitarianism, surveillance and control, control systems, surveillance systems, digital society, public society.*

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Babayev Ibrahim Mammad oglu

The role of the national oil strategy in the strengthening and development of independent statehood

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.18

Babayev Ibrahim Mammad oglu
Postdoctoral Student
Academy of Public Administration near the President of the Republic of Azerbaijan
Lermontov str., 74, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0000-9370-977X

The main goal of the article is to analyze the role of the national oil strategy in the strengthening and development of the independent statehood of Azerbaijan in the modern period. It is noted that Azerbaijan has been famous for its oil since ancient times. It is no coincidence that the phrase "land of fires", embodied in the name of Azerbaijan, also appeared here. The article notes that with the implementation of the "Contract of the Century" signed in 1994 on the joint exploitation of oil fields in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea with large companies from the leading countries of the world, the foundation of the oil strategy of independent Azerbaijan was laid.

Methods and methodologies. The article widely uses methods of analysis of legislative acts, analysis of political and effective facts in the modern history of the country's oil policy, the method of comparative analysis and methods of abstraction.

Novelty in the article. In the domestic socio-political literature, the country's oil strategy was analyzed for the first time along with other such important priorities as defense capability, successful foreign and domestic policy. It is noted that for the young Azerbaijani state, a consistent oil policy is an important component and priority direction of the concept of state building, which is defined as the presence of a solid economic base, which is an incomparable benefit for the Azerbaijani people, and which is formed and implemented as a guarantor of independence.

Results and conclusions. As a result of the analysis, the author comes to the conclusion that it is the oil strategy that occupies a special place and role in the history of independent statehood as a strategy for development and progress. The basis of political independence is, of course, economic independence and the oil strategy approved by the "Contract of the Century".

The signing of a contract between eleven experienced world oil companies, based on the implementation of Azerbaijan's oil strategy, is of great historical, political, regional and global significance.

Thus, to summarize the above, we can say that the geopolitical significance of the Caspian basin is manifested in a new quality, adequate to the peculiarities of international relations.

Key words: *Oil strategy, Caspian basin, priority, cooperation, regional power.*

Introduction. The young state of Azerbaijan is an important component and priority direction of the concept of state building, which is defined as having a strong economic base, which is an incomparable blessing for the people of Azerbaijan, and which is formed and implemented as a guarantor of independence. It is oil strategy has a special place and role included in the history of independent statehood as a development and progress strategy. If the country is economically weak and dependent, it is certainly not easy to conduct an independent policy. The basis of political independence is, of course, economic independence, and the oil strategy, which was approved by the "Contract of the Century", played an exceptional role in ensuring this in the transitional reality of Azerbaijan and is still playing it today [1].

On September 20,1994, the world's well-known oil companies and the deep water of the Azeri, Chirag and Guneshli fields located in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea The signing of the Agreement on the joint processing and distribution of production became a real turning point in the modern history of our country, and provided a reliable guarantee for its current and future development [1].

Under the condition that 253 million tons will fall to Azerbaijan's share from three oil fields on the shelf in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea, 511 million tons of oil will be jointly extracted, transported and distributed over a period of 30 years to seven countries (Azerbaijan, Turkey, USA, Great Britain, Russia, Norway, Saudi Arabia). Signing a contract between eleven experienced oil companies and based on the realization of the oil strategy of Azerbaijan has a great historical-political, regional and global significance. The place and role of the national oil strategy in the strengthening and development of our independent statehood, as well as in the transformation of the Caspian region into a new global power center, is of exceptional importance [2].

The first success achieved in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea – on November 12, 1997, the occasion of the start of production and transportation of the initial oil under the "Contract of the Century", the President of the Republic of Azerbaijan

Haydar Aliyev said: "... Azerbaijan oil in the Caspian Sea" As a country that took the first steps in the discovery and exploitation of its fields, now – at the end of the 20th century, on the threshold of the 21st century, it has made outstanding initiatives in the field of using the great energy resources of the Caspian Sea for Azerbaijan, all Caspian littoral countries, and the world economy, and as a result of this, in the last three years, great initiatives have been taken" [1, p. 142-143].

Oil strategy of Azerbaijan. Thanks to joint activities and close cooperation with 20 companies representing 12 countries of the world, Azerbaijan will strengthen its independence and its position as a worthy member of the world community" [1, p. 294-295]. As one of the first important results of the realization of the "Contract of the Century", on November 12,1997, the day on which oil production from the "Chirag-1" field in the Caspian sector of Azerbaijan began – Derick Fachetti, the Minister of State for Foreign Affairs of Great Britain, described the historical success of independent Azerbaijan, its "many challenges ahead as the beginning of their success" and said: "Azerbaijan has such rich natural resources that many states and countries can only wish for. The oil and gas resources to be extracted from the Caspian Sea will greatly contribute to the improvement of the material well-being of the people of Azerbaijan. This will give Azerbaijan the opportunity to rise to the level of developed democratic states of the world" [1, p. 281]. Turkish Prime Minister Mesut Yılmaz expressed his views on the transformation of the Caspian region into a new global power center and its necessity in his speech at the solemn ceremony as follows: "One of the important factors that will shape international politics in the 21st century will be oil again. The wealth of the Caspian basin in terms of oil, which is a strategic raw material, has made this region a center that attracts the interest of the whole world. In terms of creating an environment of cooperation and peace instead of conflict and competition, it is of great importance to evaluate this environment with a sense of responsibility. We believe that oil should be a uniting element among the countries of the region, not a dividing one. The amount of oil available in the Caspian Basin, which has the third largest oil reserves in the world, indicates that not one but several pipelines will be needed. Thus, the issue of oil and pipelines requires multilateral and very wide cooperation between the countries of the region and other related countries" [1, p. 272].

Haydar Aliyev, who considered the rich oil and gas resources of Azerbaijan to be the most important factor for the current and future development of the country, its state independence, and the well-being of the people, highly appreciated the importance of the "Contract of the Century". This agreement opened a glorious page in the history of Azerbaijan's oil and new economy, and laid the foundation for the dynamic development of Azerbaijan in the 21st century. The "Contract of the Century", which is a bright manifestation of the implementation of the oil strategy, gave a strong impetus to the revival and development of the economy of independent Azerbaijan through the oil industry. As a result of the realization of this agreement, which played a fateful role in the life of the people of Azerbaijan, the signing of which is considered an important event in the history of independent Azerbaijan, a radical change is taking place in the oil industry of Azerbaijan, which is the historical flagship of the world oil industry. The successes achieved on this basis create real and prospective opportunities for the revival of the country's economy and its development based on market relations, and for its integration into the world economy, which is the main leading trend of the globalization era. The success of the oil strategy created a reliable guarantee for investments in the economy of Azerbaijan. These successes became the basis for the dynamic and rapid development of Azerbaijan's oil industry, as well as the revival of other areas of the economy. It is important for Azerbaijan to become a strong trade partner by establishing extensive trade relations with various countries of the world, and at the same time, to exchange dozens of free technologies, ideas, etc. gave the opportunity to exchange [2, p. 34-35].

By opening the door to the world economy in the direction of the implementation of the oil strategy, Azerbaijan gained wide opportunities for the development of its own economy based on civilized market relations, its integration into the world economy, and the export of oil and gas to foreign countries. Oil, which is the national wealth of the independent Republic of Azerbaijan, which has become a full and equal system of international relations, not only has an important impact on the development of the country's economy based on market relations, but also has an important global importance. That the role of the oil factor is increasing as the global struggle for energy resources becomes more intense. In such a complex period, the problem of obtaining favorable opportunities against the background of mutual understanding to solve the difficulties related to the oil factor is of particular importance. In this regard, the oil strategy policy of independent Azerbaijan is a perfect example of a peaceful solution to such a global problem through beneficial cooperation. History shows that if foreign policy and economic interests coincide, greater understanding is created between the countries of the world, and the ground is laid for cooperation that will ensure a successful future. The "Contract of the Century" on the joint production of rich hydrocarbon resources in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea with the most influential companies of the world's major powers confirms this once again. This oil agreement, which has no ana-

logues in the world, marked the beginning of a new era – the era of international cooperation and trade, development and progress in the efficient use of energy resources in the Caspian region, which is located in the most complex geopolitical space.

On the basis of the realization of the "Contract of the Century", where Azerbaijan is the initiator and the geo-economic execution space, the Caspian region is no longer in the sense of competition and struggle, but in the sense of beneficial cooperation for ensuring energy security, becoming a new global power center. With this agreement on the joint development of oil fields in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea, the foundation of international cooperation in the Caspian Sea was laid. The "Contract of the Century", which is a bright manifestation of the implementation of the oil strategy of independent Azerbaijan, gave rise to the popularity of the Caspian Sea as a water basin with the richest energy resources in the world, and aroused serious interest in the Caspian states. The rich hydrocarbon resources of the Caspian Sea are of real significance in terms of the macro-economic revival of not only Azerbaijan, but also the South Caucasus as a whole, as well as Central Asia, and ensuring Europe's energy security. As mentioned above, the creation of a modern model of statehood during the period since the independence of the Republic of Azerbaijan led to the formation of new priorities at the same time. Among these priorities, the transformation of Azerbaijan into the leading state of the region, the place where transnational power centers are settled, is the most serious concern of political scientists. Here, it is necessary to comprehensively consider a number of factors that determine such a setting of the issue. First of all, the features of the region should be taken into account, the interests of international factors should be taken into account, the geostrategic situation of the South Caucasus and the Caspian basin factor, and other determinants should be analyzed from a political perspective. It is known that until recent years, Azerbaijan was considered and analyzed as a model country of the South Caucasus [3, p. 145].

However, the evolution of the processes in the region has already opened the way for the emergence of new geo-geographical conditions, which has left its stamp on the geopolitical palette of the region. The factor of political polarization is already accompanied by manipulations and tactics related to economic resources. As these political movements become permanent, they become system-creating elements, and the relations here have a more permanent character [4, p. 17-18].

In this context, the Caspian basin, where Azerbaijan plays a leading role, is also ambitious for the role of a new political power center. The main reason for saying this is that not only the leading and basin states in the region, but also the countries that are not directly connected with this geography are constantly strengthening their activities. This brings new content to the nature of geopolitical games and increases the struggle for supremacy in the region. The place and role of Azerbaijan in this struggle is evaluated from different points of view. At the same time, the geostrategic importance of the Caspian basin, its place and role in regional cooperation, geopolitical development prospects are in focus not only from the perspective of this region, but also from the point of view of modern trends of international relations as a whole. The intersection of regional, national, and global interests at this geopolitical level gives grounds for concluding that Azerbaijan is considered the main center of gravity of the Caspian region, which is transforming into the leading geopolitical arena of Eurasia. According to Kazakh sociologist Askar Nursh, the Caspian region currently acts as one of the main factors of international relations, which increases the planetary importance of the region [3, p. 154]. The Second Caspian Corridor Conference 2014, held with the support of the London Stock Exchange Group (LSEG), the International Bank of Azerbaijan, the British-Azerbaijan Business Council (Britain – Azerbaijan Business Council, BABC) and the well-known British organization "Asia House" held at the London Stock Exchange. Azerbaijan's Minister of Energy, Natig Aliyev, during the extensive presentation dedicated to the region's geo-economic and energy potential, noted that the Caspian region has a strategically important position and actively cooperates with foreign companies, including British companies. He emphasized that the proven oil reserves of the Caspian region are 48 billion barrels or 3.5% of the world's total oil reserves, Azerbaijan and Kazakhstan are the most important oil exporters among the countries of the Caspian region. Internet page of the International Bank of Azerbaijan [5, 14].

At the conference "The Caspian region in the context of the crisis of international law and security" in Moscow, it was emphasized that the continuation of discussions on the perspectives of the region once again confirms that the formation of the Caspian basin as an international power center has largely been completed [3, p. 234]. Along with the states of the region, a number of European countries also openly express their interest in the Caspian region. In this context, Greece's interest in the Caspian region, which functions as a corridor from the East to Europe and therefore has a special position on the continent due to its geopolitical importance. The Deputy Minister of Foreign Affairs of Greece, Spiros Kouvelis, noted: "For our country, the Caspian region is of strategic importance, and we believe that Azerbaijan plays an important role in this region. The relations between our countries are firm and sincere." According to him, it is good for the improvement of bilateral relations. There are opportunities and the develop-

ment of these relations is of mutual interest for both Greece and Azerbaijan. Another important element of getting out of the economic crisis in our conditions is Greece's main communication link with the European Union, Southeast Europe, Mediterranean and Black Sea basin countries. in the geographical region, our country is an important and reliable partner that supports and advances the efforts of other countries in establishing business relations with each other, as well as developing and modernizing the infrastructures of those countries, and creating institutions at the political and economic level" [3, 102]. Active in the struggle for interest in the region one of its subjects is China. An approach that characterizes China's interests in the region states: "The Chinese factor has become a competitor of Russia and Iran in a broader sense. Beijing is already implementing major energy, economic and cultural (especially linguistic) projects in Central Asia. The visits of Chinese officials to this region have intensified significantly in the last year. Now it is said that this state is preparing to invest 50 billion US dollars in the economy and energy carriers of the Central Asian states. There is no doubt that this moment gives reason to conclude the existence of a new serious geopolitical player in the Caspian basin" [6].

The role of the Caspian Sea in oil strategy. We mentioned that the claims of the basin states in the Caspian region have already expanded. From this point of view, the policy initiative implemented by the Islamic Republic of Iran can be evaluated as an attempt to seize control. G. Khalilov notes in this regard: "One of the active participants in the geopolitical struggle over Caspian oil largely coincides with Russia's position. The ruling circles of Iran, like Russia, consider it more undesirable for the interests of their country to expand the activities of Western capital in this region year by year. Iran, which was unable to take part in the "Deal of the Century" especially at the request of the US government, changed its position on the status of the Caspian Sea and became the most stubborn defender of the "condominium" principle, which involves the joint use of the resources of the Caspian Sea [7, p. 12]. Professor Ali Hasanov noted that Azerbaijan has its own historical approach to security issues and military-geostrategic problems of the South Caucasus, Caspian Basin and Central Asia region. According to experts, Iran, in general, is not interested in interregional conflicts and the resulting instability. In this country, they know well that in recent history, for example, in the Balkans and other regions, any conflict has led to the intervention of foreign forces [8, p. 451]. Vladimir Yevseyev, director of the Russian Social and Political Research Center, said at the round table on "Geopolitics in the Black Sea and Caspian Sea region: security problem" held in Baku: "Azerbaijan is a leading country in the South Caucasus. This development is an indicator of the country's great potential. Russia and Azerbaijan with such capabilities is interested in further strengthening the relations". In this regard, the statement of an American political scientist is noteworthy: Frederick Starr, the chairman of the Central Asia and Caucasus Studies Institute of Johns Hopkins University, advised the US authorities to pay attention to the needs of the states in the region. He said: "Washington should discuss issues related to the countries of the South Caucasus and the Caspian basin directly with those countries, and should not do anything over anyone's head." If the US meets its security needs with the help of these countries, it should, in turn, pay attention to the security problems of these countries [9, p. 3].

Azerbaijani researchers have also conducted analyzes in this regard. "Azerbaijan, which has become the subject of geopolitics, is the way out to the West for the states of the Caspian basin. Azerbaijan, which is becoming one of the main stakeholders in Europe's supply of oil and natural gas, is increasingly increasing its ability to influence the political processes taking place in this geographical area [10, p. 2]. "The independent energy policy of Azerbaijan, which has large and rich oil and gas reserves in the Caspian region, is to increase the volume of oil and gas production, electricity production year by year, a wide transport transit network, including the huge Baku-Tbilisi-Ceyhan oil and Baku-Tbilisi-Erzurum. owning gas pipelines, achieving real diversification of oil and gas flows in the region, favorable geographical position and other opportunities have greatly increased the interest and attention of many countries of the world, and especially the European Union, which unites 27 states, to our country" [11 , p. 12].

It should be noted that the significance of the Caspian basin as a geopolitical factor in the modernizing world order will take on a new meaning in the 21st century due to Europe's energy security. It is in this context that the basin specializes in its mission as an outlet for new energy and transit spaces. Alternative factors, minimization of interdependencies, new form of West-East conflict and so on can be mentioned among the factors determining this. Due to such factors, the world's leading countries, as well as some developing countries, have actively joined the fight for this space. Let's consider one idea in this regard: "The geopolitical relevance of the Caspian basin has never decreased in the last 20 years. The struggle of the world's great powers for this space has temporarily weakened at some point, but in general it has kept its tension. In particular, although the "Arab Spring" overshadowed the Caspian issue to a certain extent, its importance for global geopolitics has not decreased in the slightest. Strong countries in the region continue their policies with all intensity. This problem began to manifest itself more in connection with the formation of independent states after the collapse of the USSR and the exploitation

of energy carriers in the Caspian basin" [12]. Ali Hasanov notes: "According to the researches of some independent researchers, if the hydrocarbon reserves of the Caspian basin and the Central Asian region are saved from any external influences and freely exported to the European markets, they will be able to provide the continent's energy needs without interruption for at least 100 years in the third millennium and Russia's current monopoly in this field" [12].

Azerbaijan's independent domestic and foreign policy course, the implementation of tasks arising from the "Near Neighborhood Policy" program of the European Union, the reflection of the principles of international politics in its diplomacy. The success of Azerbaijan, a member of the Non-Aligned Movement, is based on the fact that President Ilham Aliyev continues the current course on a new quality and stage. As a result of the reforms carried out by the head of state and the realized projects, Azerbaijan is in the group of leaders as the fastest, dynamically developing country in the world in terms of economic development. Thus, Azerbaijan was the only CIS country representative at the summit meeting of the "Big-20" held in Mexico.

By turning the Caspian Sea into a diversification corridor, Azerbaijan contributes to the strengthening of the joint safe cooperation platform of all the countries of the world. Strengthening the policy of diversification in the transportation of rich energy resources of our republic increases the interest in this region, leads to the realization of new initiatives, and created a favorable ground for the creation of a system of energy routes. The government of Azerbaijan has implemented trans-energy projects with the political will it has demonstrated. He realized the creation of the Euro-Asian Oil Transport Corridor system. Azerbaijan, which plays an important role in the fuel supply of world countries, is taking intensive steps to create the Caspian-Black-Baltic-Mediterranean Sea corridor, which leads to the enrichment of the world's energy map. The political will of the head of state of Azerbaijan played a dominant role in laying the foundations of the TANAP and TAP projects, which are the most important corridors in the Caspian region.

The decision of the state of Azerbaijan regarding the selection of a pipeline for the delivery of natural gas produced within the framework of the "Shah Deniz-2" project to Europe – the principle of signing a memorandum of understanding on the Trans Adriatic Pipeline (TAP) project, which is the most profitable, safe, efficient and commercial for transporting gas to the West The decision is an indication of the regularity of Azerbaijan's energy policy at a new historical stage.

The Caspian region is the main target in Europe's search for new "gas sources". Development, exploitation of existing oil and gas fields, as well as promising structures located in the sector of the Caspian basin belonging to the Republic of Azerbaijan, construction and installation of modern oil and gas platforms, detection, assessment and taking of adequate measures against threats to the main export oil and gas pipelines and terminals Azerbaijan It is one of the most important directions of action for ensuring the national security of the Republic [12].

According to another approach, it confirms that the military show of muscle comes to the fore against the background of intensifying competition in the Caspian basin. There is no doubt that the geopolitical importance of the region is increasing. The fact that this process is taking place against the background of the geopolitical struggle of the great powers indicates certain dangers. However, it is possible to prevent this danger with a well-thought-out and correct energy policy.

According to the general opinion of Khatija political scientists, who talk about the geo-economic position strengthened as a result of the balanced policy of the independent state of Azerbaijan, Azerbaijan is of great importance in the world market. It is expected that the proven and potential resources of the Caspian Sea in the Azerbaijani sector will stabilize the world energy supply [12, p. 4].

The implementation of such large transnational projects, initiated by Azerbaijan, are important factors that play an important role in transforming the Caspian region into a new power center, solving the global energy security problem of Azerbaijan, expanding beneficial cooperation and mutual relations on a regional and international scale, and minimizing the risks of conflict.

Conclusion. Thus, all this is a clear manifestation of the transformation of the Caspian region into a new global power center as a result of the progressive geopolitical course and geoeconomic position of independent Azerbaijan, which is calculated for a successful future. Summarizing what has been mentioned, we can say that the geopolitical importance of the Caspian basin is manifested in a new quality, adequate to the characteristics of international relations. Factors such as interdependencies, changes in the internal content of interests, risks in the nature of partnership relations and others have a decisive influence on this. The role and functions of Azerbaijan as the main factor of the Caspian basin are subject to innovations in the environment of competition between West-East, Europe and Asia and other civilizations. In other words, the uniqueness of the region and the interests of the conflicting powers open up new opportunities for maneuver for Azerbaijan. Ensuring the priorities of strengthening statehood within these possibilities becomes the main criterion. The fact that the socio-economic achievements of the Republic of Azerbaijan and the course of foreign policy complement each other suggests that the main strategy for determining

the priorities of statehood has determined a convenient format for modern state building. As the leading country of the Caspian Basin, Azerbaijan, which is the vanguard force of transnational projects, will directly depend on the deepening of the diversification of the economy, the equal distribution of economic resources across the country, and the sustainability of political reforms. This will also allow Azerbaijan to actively influence world politics not only with its energy resources, but also with its geopolitical capabilities.

BIBLIOGRAPHY:

1. Əliyev H.Ə. (1997) Azərbaycan nefti dünya siyasətində. Bakı: Azərnəşr, 328 s.
2. Abdullayev, R. (2012) Neft-qaz sənayesi Azərbaycanın tərəqqisinə xidmət edir. “İki sahil” qəzeti. Xüsusi buraxılış. Bakı. 20 sentyabr, N 23, s. 10-24.
3. Mehdiyev, R. (2013) Azərbaycanı dəyişən on il: 2003-2013. Bakı, Qrif və K. 248 s.
4. Ipek, Pinar (2009) Azerbaijan’s Foreign Policy and Challenges for Energy Security. Academic Journal. The Middle East Journal, Vol. 63. No. 2.
5. “Azəri-Çıraq-Günəşli” və “Şahdəniz” yataqları üzrə gəlirlər açıqlanıb 01.01.2023. URL: http://www.azerbaijan-news. az/index. php?mod=3&id=28464
6. «Əsrin müqaviləsi»nin 25 illiyi ilə əlaqədar Neft Daşlarında tədbir keçirilib. 20.09.2019. URL: https://tv.sia.az/news/reporting/760341.html
7. Xəlilov Q. (2007) Geosiyasi münasibətlərdə neft amili. Dirçəliş XXI əsr, No. 106-107.
8. Həsənov. Ə.M. (2014) Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı: “Zərdabi LTD” MMC, 672 s.
9. Bakıda GUAM ölkələrinin Gənc Liderlərinin Forumunun materialları. “Xalq” qəzeti, Bakı, 2010, 26 iyun.
10. Seyidağa E. (2014) Regionun mühüm ötürücü naqili olan ölkə. Yeni Müsavat. Onlayn ictimai-siyasi qəz., Bakı, 1 sentyabr.
11. Əliyev N. (2011) “Əsas məsələ ölkədə alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə sahəsinə kapital qoyuluşu üçün hüquqi bazanın yaradılmasıdır”. Milli Məclis jurnalı. 20.04.2011.
12. Həsənov, Əli. Dövlətçiliyi yeni mərhələyə yüksəldən Lider: 14 il əvvəl başlanan yol. URL: http://newtimes. az/az/economics/2602/#. U3I95Pl_tlw

Роль національної нафтової стратегії в зміцненні і розвитку незалежної державності

Бабаєв Ібрагім Мамед огли

докторант
Академії державного управління
при Президентові Азербайджанської Республіки
вул. Лермонтова, 74, Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0000-9370-977X

Головна мета статті – проаналізувати ролі національної нафтової стратегії у зміцненні та розвитку незалежної державності Азербайджану в сучасний період. Зазначається, що Азербайджан здавна славився своєю нафтою. Невипадково тут також виникло словосполучення «земля вогнів», втілене в назві Азербайджану. У статті наголошується, що з реалізацією підписаного у 1994 році «Контракту століття» про спільну експлуатацію нафтових родовищ в азербайджанському секторі Каспійського моря з великими компаніями провідних країн світу було закладено основу нафтової стратегії незалежного Азербайджану.

Методи та методології. У статті широко використані методи аналізу законодавчих актів, аналіз політичних та дієвих фактів у сучасній історії нафтової політики країни, метод порівняльного аналізу та методи абстрагування.

Новизна. У вітчизняній суспільно-політичній літературі вперше проаналізовано нафтову стратегію країни поряд з іншими такими важливими пріоритетами як обороноздатність, успішна зовнішня та внутрішня політика. Зазначається, що для молодої Азербайджанської держави послідовна нафтова політика є важливою складовою та пріоритетним напрямом концепції державного будівництва, яка визначається як наявність міцної економічної бази, яка є ні з чим не порівнянним благом для азербайджанського народу, і яка формується та реалізується як гарант незалежності.

Висновки. У підсумки аналізу автор приходь до висновку, що саме нафтова стратегія займає особливе місце та роль в історії незалежної державності як стратегія розвитку та прогресу. Основою політичної незалежності є, звичайно ж, економічна незалежність і нафтова стратегія, затверджена «Контрактом століття».

Підписання контракту між одинадцятьма досвідченими світовими нафтовими компаніями, заснованого на реалізації нафтової стратегії Азербайджану, має велике історико-політичне, регіональне та глобальне значення.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що геополітичне значення Каспійського басейну проявляється в новій якості, адекватній особливостям міжнародних відносин.

Ключові слова: *Нафтова стратегія, Каспійський басейн, пріоритет, співпраця, регіональна держава.*

Gurbanova Aygun

Human security as a key factor of international humanitarian law

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.19

Gurbanova Aygun
Postdoctoral Student at the Department of International Relations and External Affairs (for Political Faculties)
Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan
Lermontov str., 74, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0004-8159-6228

The aim of this article is to study the problem of human security in the context of international humanitarian law. Here security will be interpreted as the security of people, not just territory. It is noted that human security is under threat not only from other people and states, but also from their own state. The state should actually do good to its population, and not harm it. The welfare and dignity of the individual must be the first aim of government.
Research methods: The following research methods were used: a comparison method to evaluate materials discovered during the study of various sources, a method of describing facts of violation of the rights of citizens' safety, a method of in-depth research, a method of applying legal measures to ensure security conditions. The article adheres to the historical and chronological structure of the problem under consideration.
Novelty of the study: For the first time, this study offers a comprehensive framework for addressing contemporary security challenges and improving the protection of civilians in conflict.
Conclusion: Ultimately, it is emphasized that human rights and international humanitarian law are the fundamental basis for the development of human security. Human security as an international humanitarian law aims to mitigate the impact of armed conflicts on individuals and communities, protect civilians and protect their rights and dignity during wars.
It is noted that the government and its institutions must guarantee the security of its people, even if they cannot provide all aspects of their well-being. Protecting human life means respecting human safety. Respect for human security means that all actors, whether institutional, corporate or individual, must ensure that their actions do not threaten human security.
Human security, as a key factor in international humanitarian law (IHL), involves the study of how the principles and practices of human security contribute to the development and implementation of international humanitarian law.
Key words: *Human security, humanitarian law, Human Development Report, Azerbaijan, Karabakh.*

Introduction. The concept of human security has its roots in the famous Declaration by President Roosevelt in 1941, in which he explicitly mentioned freedom from want and fear together with freedom of expression and religion. It was formally introduced into the United Nations Development Programme's Human Development Report of 1994, drawing from international humanitarian law, human rights and human development. In the Report it was indicated that the threats to human security are no longer just personal or local or national. They are becoming Global: with drugs, AIDS, terrorism, pollution and nuclear proliferation [1, 173]. The Commission defined it as a paradigm aimed at protecting the vital core of all human lives. The vital core is conceptualized as a set of elementary rights and freedoms [2, 23].

Main part. Security is protection from harm. Threats to security came from other states, for example in the form of external aggression. After the Cold War, states became more secure. However, this did not mean that military security lost its leading role [1, 173].

To protect people's lives means respecting all human rights prescribed in domestic law and international conventions; violating them means causing human insecurities and the failure of the state to fulfill its own obligations towards the law. Therefore, the protection and the welfare of the people should become first goal of the government. In cooperation with international organizations and NGOs, governments should find and promote appropriate policies to establish a political, economic and social security environment for all the people as citizens of that country [3, 81].

The human concept is rooted in the human rights tradition that is supposed to protect individuals from abuse at the hands of their own state and on the other hand in the concept of development, which implies that a state as a necessary instrument of promoting human security [1, 175].

Human security is a new paradigm for the development of the international legal order. Human security is closely linked with UN institutional reform. A new institution such as Security Council takes human security considerations into account. Some authors have underlined that human security poses a different challenge to international law and the practice of international organizations. Others stress that this concept sets out to strengthen the rule of law in international relations and support the development of public international law. Human security stands for an involvement of individuals in developing new international normative instruments [4].

The concept of "human security" can be used as a conceptual framework to allow international law to focus its attention on the individual and be responsive to the needs of persons affected by insecurity. The

Commission on Human Security argues a rights-based human security approach "reorients humanitarian strategies towards enhancing people's capabilities, choices and security." In general, international law 'must be at the heart of human security' and the latter contains disciplines of human rights law, humanitarian law, international criminal law and refugee law [5, 37].

Human security has as its normative basis in human rights, and therefore international human rights law is extremely important for this concept. The concept of human security links security with human rights and development among the most important national law treaties and instruments aimed at ensuring international peace and security is the United Nations Charter. Regarding human rights, the concept of human security does not constitute a set of legal norms, but an instrument which can used, among others, to interpret and develop legal norms. Taking into account the conclusion that international law is a tool to ensure human security, and human security can be used to interpret and develop legal norms, the relationship of human security and international human rights law is actually an interaction. International law upholds sovereign equality and thereby protects primarily small and weak states that do not have at their disposal significant military or economic power. This clearly shows that the international legal system does not exist for its own sake and that its ultimate goal is the good, welfare and security of human beings, in other words human security [1, 179]. To protect people's lives means respecting all human rights prescribed in domestic law and international conventions; violating them means causing human insecurities and the failure of the state to fulfill its own responsibilities towards the law. Therefore, the protection and the welfare of the people should become first goal of the government [3, 357].

The interrelationship and interdependence of human rights and human security are apparent. Like human rights, human security has become an international concern. On the international level, human security and human rights interact meaningfully and multidimensionally [4, 9].

International humanitarian law is a set of rules which seek, for humanitarian reasons, to limit the effects of armed conflict. It protects persons who are not or are no longer participating in the hostilities, and restricts the means and methods of warfare. Its scope is, therefore, limited ratione materiae to situations of armed conflict. The use of force is prohibited under the Charter of the United Nations. Nevertheless, international humanitarian law has to be applied equally by all sides to every armed conflict, regardless of whether their cause is justified International human rights law is a system of international norms designed to protect and promote the human rights of all persons. These rights, which are inherent in all human beings, whatever their nationality, place of residence, sex, national or ethnic origin, colour, religion, language, or any other status, are interrelated, interdependent and indivisible. They are often expressed and guaranteed by law, in the form of treaties, customary international law, general principles and soft law. Human rights entail both rights and obligations. International human rights law sets the obligations of States to act in certain ways or to refrain from certain acts, in order to promote and protect the human rights and fundamental freedoms of individuals or groups [6, 5].

International conventions have traditionally looked at states to protect civilians, but today this is threatened in several ways. States are seen as inappropriate agents for the implementation of humanitarian rules, particularly in internal armed conflicts. They often avoid getting involved in these messy situations, or alternatively, they themselves may become a party to the conflict. Each conflict carries shock waves of the hostilities in concentric circles to every continent. Internal armed conflicts rely heavily on external inputs and assistance to maintain their momentum, whether through illegal trafficking, government contracts or other commercial opportunities. Conflicts affect population migration, regional ecosystems, financial markets, drugs and arms trafficking [7, 354].

From the human security standpoint, the security of the individual is no longer defined exclusively within the realm of states and as a consequence of national security. The origins of today's insecurities are different and can be found in social, economic, environmental and health factors. These insecurities are increasingly transcending State borders and having global repercussions [7, 355].

Human security is a people-centred and multi-sectoral approach to security, emphasizing the empowerment of people to enhance their potential through concerted efforts to develop norms, processes and institutions that systematically address insecurities. Even though human security is first and foremost designed to shift the focus or referent object of security away from the state to the individual, the idea of a human-centred approach itself is not alien to international law. International law, while being built upon the traditional, inter-state paradigm, has developed to accommodate a human-centred approach by incorporating, for example, the principle of equality and non-discrimination, the principle of respect for human dignity, and the principle of humanity. These principles have underpinned the development of international human rights law, refugee law, and international humanitarian law; particularly in the second half of the twentieth century. What distinguishes human security from the human-centric approach to international law, particularly international human rights law, is its place within the analytical framework of security. The human-centred approach to international law, as traditionally

conceived, does not necessarily address the interests of human beings within the paradigm of security. Conceived as such, human security is inherently a public concept concerned with the security of individuals as members of the community, rather than each individual's own personal security [8, 7].

Many other countries like Norway Romania, Republic of Moldova, Ukraine, Australia, Finland, the UK, and the Netherlands have also included human security issues in their national security policies [3, 86]. Central and Eastern European countries, including the above-mentioned states as well as Slovakia and Lithuania, have gained valuable experience in security sector reforms, both positive and negative, while implementing global models and developing their own ones. An exchange of experience should contribute not only to identifying the causes of common problems, but also to finding the most effective ways for successfully overcoming them. Assisting in sharing the experience is one of the goals of this compendium. Another goal that is equally important is attracting attention to human security as a necessary component of the democratic transition. In large parts of Africa, the Balkans, Central Asia and the Middle East, people live in daily fear of violent attacks, kidnapping, rape, extortion, robbery or trafficking. Though the traditional threats are still vital, and Russian aggression against Ukraine proves this fact clearly, the human security paradigm of placing people at the centre should be a hallmark for the security sector reforms in countries that have chosen a modern democratic model of development [9, 3].

Civil society is the only source of legitimacy, which has importance for the operation of institutions in democratic regimes. Without this legitimacy is any idea of "democratic" or "civil" control of the armed forces according to the "Western model" in any country, successful security sector reform can help internal stability (an effective solution to tensions and problems, providing security and justice for citizens), as well as regional stability (using as an important confidence-building mechanism in the region) [10, 58]. The main point of this perspective is to understand security comprehensively and holistically in terms of the real-life, everyday experiences of human beings and their complex social and economic relations.

For all country national security problems and priorities are of vital and primary importance. Newly independent states are particularly sensitive to security problems. In these states, these processes are additionally complicated by the military conflicts that maintain the focus on traditional/hard state security. South Caucasus is an unstable region with several secessionist conflicts and interstate wars, which shape the regional security environment. Relationships within a potential security complex are still overshadowed and strongly influenced by the relationship to more powerful neighbors and players. The most important security challenges in South Caucasus include ethnic and territorial conflicts. All three South Caucasus-states of Armenia, Azerbaijan and Georgia, and the disputed territories of Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia, face a range of complex policy challenges. In per capita terms, the region possesses among the world's largest number of internally displaced persons and refugees. The region remains deadlocked and divided from violent conflicts between 1988 and 1994. The 2008 war between Russia and Georgia unraveled the confidence-building initiatives that had been painstakingly constructed for more than a decade between Abkhaz and Ossetians with Georgians. The continuing displacement of a large group of people, who have been violently forced from their homes since 1992 in Azerbaijan, is a main challenge to the peace, security and stability in the South Caucasus and represents a massive human rights violation in the region.

Total destruction and heavy mine contamination of formerly occupied territories of Azerbaijan, as well as, ethnic cleansing and forceful deportation of more than 650 thousand Azerbaijanis more than half of whom were women and girls from their lands have tremendous humanitarian consequences for the country. The liberation of the Armenia-occupied territories of Azerbaijan in 2020 was a remarkable occasion for Azerbaijanis, in particular for more than 700,000 internally-displaced people who had been expelled from their homelands in the early 1990s. By the way, Azerbaijan was the first post-Soviet republic to face a refugee problem. As a result, after three decades, the indigenous people of Karabakh had the chance to return to their homeland, though with new challenges that overshadowed the process. Azerbaijan is currently rebuilding and restoring the territories destroyed by Armenia for nearly 30 years. Over 1.5 million mines had planted by Armenia across our lands throughout the occupation. Since the Second Karabakh War ended, 302 Azerbaijani citizens were killed as a result of explosion of mines, 57 of whom died, and 245 were injured. Since 1992 nearly 3400 of our fellow citizens suffered from mines, with 587 losing their lives. 358 mine victims were children and 30 were women. (electron resource, 29.11.2023) Azerbaijan continues the hard work of demining the territories it regained in the Second Karabakh War 2020, accepting any international help offered.

Conclusion. International security concept was perceived as primarily problem of State security. Within recent years, however, an additional concept has emerged – acknowledging that threats cannot only come from States and non-State actors, but can also exist to the security of both states and the people. The state itself should consider that recent threats affect seriously the wellbeing of humans. Human

security identifies new threats to well-being, new victims of those threats, new duties of states, or new mechanisms of dealing with threats at the inter-state level, it adds to the established human rights regime. The term "human security" was introduced into international discussion in the 1990s as a response to new "downside risks" that could affect everyone. Human security focuses "people" as opposed to states. Human rights are rights that, in principle, all human beings are entitled to, merely by virtue of being biologically human.

Security is no longer only the concern of defence and humanitarian actors. In the aftermath of the Cold War, the security debate has become part of the international development agenda. The ending of the Cold War rivalry between the United States and the Soviet Union generated new discussions about how security should be conceptualized in a world recently freed from bilateral rivalry between nuclear armed states. The United Nations Development Programme's 1994 Human Development Report issued the first comprehensive and direct definition of human security.

Security, cannot exist without danger. Moreover, security comes into existence only with the emergence of threats. A comprehensive and integrated response to security and development challenges is indispensable to enhance sustainable peace globally. This requires the involvement and concerted action of all members of the international community, whether they be states, UN system bodies, regional organizations, international financial institutions, NGOs or other civil society actors. Human security is threatened in countries that suffer from political instability and lack of government capacity or willingness to provide basic services and to protect people's safety and security. This is particularly true in states that have lost control over their boundaries. Even in countries that are politically and economically stable, human security can be threatened when domestic institutions cannot properly cope with internal or external challenges such as natural disasters, infectious diseases, and social conflicts. Aid agencies should provide assistance for post-conflict countries, in a flexible and quickly to reconstruct state functions and to help reestablish people's livelihoods.

BIBLIOGRAPHY:

1. Agnieszka, Szpak (2019) "Human security, human rights and international law, and interactions between them", Środkowoeuropejskie Studia Polityczne, p. 173-175-179.
2. Wolfgang, Benedek & Kettemann, C. Matthias (2011) Markus Möstl "Mainstreaming Human Security in Peace Operations and Crises Management Policies, Problems, Potential", Routledge, USA, New York, p. 23.
3. Farruku, Eglantina, (2016) Vol. 19, No. 4, December, p. 81-85-89.
4. Moufida, Goucha & Crowley John (2008) "Rethinking human security", Singapore, C.O.S. printers Pte Ltd, UNESCO, p. 9-11-21.
5. Alexander, Gilder (2020) "International law and human security in a kaleidoscopic world". Indian Journal of International Law. 2021;59(1-4):111–37. doi: 10.1007/s40901-020-00109-w. Epub Jul 27. PMCID: PMC7360997.
6. United Nations (2011) "International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict", United Nations publication, New York and Geneva, p. 5.
7. Bruderlein, Claude (2001) "People's security as a new measure of global stability", Harvard University, June Vol. 83, No 842, p.354-356-358.
8. Nasu, Hitoshi (2018) "Human Security and International Law: The Potential Scope for Legal Development within the Analytical Framework of Security", Bloomsbury Academic, p. 7,11,13,15.
9. Khylko, Maksym & Tytarchuk, Oleksandr (2017) Human Security and Security Sector Reform in Eastern Europe, Human Security and Security Sector Reform in Eastern Europe" project, Kyiv, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), p. 3.
10. Goda, Samuel (2017) Human Dimension and Security Sector Reform in Slovakia: Mission (In) complete? Human Security and Security Sector Reform in Eastern Europe" project, Kyiv, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), p. 58.

Людська безпека як ключовий фактор міжнародного гуманітарного права

Гурбанова Айгюн

докторант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики (для політичних факультетів) Академії державного управління при Президентові Азербайджанської Республіки
вул. Лермонтова, 74,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0004-8159-6228

Метою статті є вивчення проблеми людської безпеки в контексті міжнародного гуманітарного права. Тут безпека інтерпретується як безпека людей, а не тільки території. Зазначається, що безпека людини перебуває під загрозою не лише з боку інших людей та держав, а й з боку їхньої власної держави. Держава має насправді робити добро своєму населенню, а не завдавати йому шкоди. Добробут та гідність особистості мають стати першою метою уряду.

Методи дослідження. Були застосовані такі методи дослідження як: метод порівняння для оцінки матеріалів, виявлених при дослідженні різних джерел, метод опису фактів порушення прав безпеки громадян, метод глибинного дослідження, методу застосування правових заходів для забезпечення умов безпеки. Стаття дотримується історико-хронологічної структури цієї проблеми.

Новизна дослідження. Вперше в даному дослідженні пропонується комплексна основа для вирішення сучасних проблем безпеки та покращення захисту цивільного населення в умовах конфлікту.

Висновки. У результаті наголошується, що права людини та міжнародне гуманітарне право є фундаментальною основою розвитку безпеки людини. Безпека людини як міжнародне гуманітарне право спрямована на пом'якшення впливу збройних конфліктів на окремих осіб та спільноти, захист цивільного населення та захист їх прав та гідності під час воєн.

Зазначається, що уряд та його інститути повинні гарантувати безпеку своєму народу, навіть якщо вони не зможуть забезпечити всі аспекти їхнього добробуту. Захищати життя людей означає поважати безпеку людини. Повага безпеки людини означає, що всі суб'єкти, чи то інституційні, чи корпоративні, чи індивідуальні, повинні гарантувати, що їхні дії не загрожують безпеці людини.

Безпека людини як ключовий фактор міжнародного гуманітарного права (МГП) передбачає вивчення того, як принципи та практика безпеки людини сприяють розвитку та реалізації міжнародного гуманітарного права.

***Ключові слова**: Безпека людини, гуманітарне право, Звіт про людський розвиток, Азербайджан, Карабах.*

Жеребятнікова Ірина Володимирівна
Кравченко Олена Валентинівна
Горбачов Антон Володимирович

Пріоритети діяльності недержавних організацій у регіональних підсистемах міжнародних відносин

УДК 327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.20

Жеребятнікова Ірина Володимирівна
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії факультету міжнародних відносин і журналістики
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
просп. Науки, 9А, Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-7908-6780

Кравченко Олена Валентинівна
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії факультету міжнародних відносин і журналістики
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
просп. Науки, 9А, Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-6524-1997

Горбачов Антон Володимирович
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії факультету міжнародних відносин і журналістики
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
просп. Науки, 9А, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-8200-6515

Недержавні організації (НДО) набувають зростаючої ролі у формуванні регіональної взаємодії у сфері міжнародних відносин. Актуальність теми обумовлена розвитком міжнародного середовища, що характеризується складними геополітичними змінами, транснаціональними викликами та появою регіональних центрів сили. На цьому фоні неурядові організації виступають ключовими учасниками, які мають значний вплив на регіональну політику. Вивчення їхніх пріоритетів дозволяє виявити особливості регіонального управління, розв'язання конфліктів та соціально-економічного розвитку.

Мета дослідження – проаналізувати основні напрями діяльності сучасних міжнародних організацій в контексті міжнародних відносин в регіональних підсистемах.

У дослідженні було використано наступні методи: аналізу наукової літератури, абстрагування, синтезу, порівняння.

На основі результатів проведених досліджень та теоретичних напрацювань у цій роботі визначено ключові пріоритети неурядових організацій, що працюють у регіональних підсистемах. Ці пріоритети включають цілий спектр видів діяльності, зокрема, захист прав людини, екологічну стабільність, гуманітарну допомогу та ініціативи з соціально-економічного розвитку. Взаємодіючи з місцевими організаціями, співпрацюючи з державними суб'єктами та використовуючи транснаціональні мережі, неурядові організації долають складні регіональні виклики, досягаючи значних успіхів у впровадженні змін.

Проведений нами аналіз показує багатопланові результати діяльності НУО в регіональних підсистемах. З одного боку, НУО сприяють місцевій активізації, розширюють можливості вразливих груп та сприяють управлінню за участі громадськості, тим самим зміцнюючи соціальну згуртованість та стійкість. З іншого боку, такі виклики, як обмеженість ресурсів, вплив політичних сил і розбіжності інтересів між різними сторонами, перешкоджають ефективності діяльності НУО, що свідчить про комплексну складність, притаманну регіональному контексту.

У результаті цього дослідження можна зробити кілька ключових висновків. По-перше, важливість застосування контекстно-орієнтованих підходів, адаптованих до особливостей соціально-політичних умов регіональних підсистем. По-друге, імператив розвитку синергетичного партнерства між НУО, державними суб'єктами та міжнародними інституціями для посилення впливу колективних дій. І, по-третє, потреба в адаптивних стратегіях, які б відповідали викликам і можливостям, що виникають у рамках мінливого регіонального середовища.

Ключові слова: *міжнародні неурядові організації, гуманітарна допомога, міжнародні відносини, міжрегіональна співпраця, партнерство, розвиток міжнародних зв'язків.*

Вступ. У сучасному світі неурядові організації (НУО) відіграють значну роль у формуванні міжнародних відносин як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Знання їхніх пріоритетів у регіональних підсистемах має вирішальне значення для аналізу динаміки міжнародних відносин. НУО часто беруть на себе функції, які не виконують уряди та міжнародні інституції, займаючись такими питаннями, як права людини, охорона довкілля, охорона здоров'я та соціально-економічний розвиток. Їх діяльність в рамках регіональних підсистем може впливати на політику, сприяти співробітництву та сприяти миру і стабільності [10, с. 47]. Таким чином, вивчення пріоритетів НУО в регіональному контексті є важливим для політиків, науковців та практиків, які прагнуть долучитися до ефективної багатосторонньої співпраці та вирішення глобальних проблем. Незважаючи на численні дослідження ролі НУО в міжнародних відносинах, існує проблема в вивченні їхніх пріоритетів у регіональних підсистемах.

В дослідженнях і публікаціях останніх років, присвячених пріоритетам неурядових організацій (НУО) в регіональних підсистемах міжнародних відносин, з'явилося кілька значних напрацювань [13-14] і, разом з тим, невирішених питань, що залишаються проблемними.

Такі вчені, як Іваницька О. П. [1] та Кузь О. М. [4], досліджували еволюцію ролі НУО в міжнародних відносинах, акцентуючи увагу на їхньому зростаючому впливі на формування регіональної політики. Вони стверджують, що НУО стали вирішальними

учасниками у вирішенні транснаціональних проблем – від погіршення стану довкілля до порушень прав людини. А їхня участь часто доповнює або підкріплює заходи держав та міжурядових організацій.

Незважаючи на зростання рівня суспільного визнання важливості неурядових організацій, у наукових дослідженнях залишаються певні невирішені питання. Одне з таких питань стосується ефективності та легітимності дій НУО в регіональних підсистемах. В той час як НУО часто відіграють важливу роль в правозахисті та наданні послуг, залишаються питання щодо механізмів їхньої підзвітності та репрезентативності. Такі науковці, як Пархомчук А. Д. [6, с. 117] та Сімків Л. Є. [8, с. 5], досліджують ці складні питання, зокрема, щодо механізмів підзвітності та репрезентативності. Зокрема, Пархомчук А. Д., досліджував ці питання, наголошуючи на суперечностях між походженням НУО з місцевих громад та їхньою взаємодією з державними та приватними суб'єктами.

До того ж, відносини між НУО та державними суб'єктами в рамках регіональних підсистем залишаються предметом розбіжностей. Деякі дослідники, такі як Іваницька О. П. [7] та Тихоненко І. [9, с. 93], стверджують, що НУО чинять тиск на державу з метою дотримання прав людини та екологічних стандартів. І навпаки, інші вказують на випадки, коли НУО стають на бік державних інтересів, що може поставити під загрозу їхню незалежність та ефективність.

Останні наукові дослідження також виявили різноманітність пріоритетів НУО в різних регіональних контекстах. Наприклад, дослідження Гуторова О. [2, с. 213] та Коппель О. [3, с. 125] та Кетрін Сіккінк наголошують на важливості врахування місцевої специфіки та історичної спадщини при аналізі поведінки НУО. Такий підхід до аналізу підкреслює необхідність вийти за межі універсальних підходів і натомість оцінити специфіку регіональних підсистем.

Мета та завдання. Мета дослідження – проаналізувати основні напрями діяльності сучасних міжнародних організацій в контексті міжнародних відносин в регіональних підсистемах.

Відповідно до поставленої мети, перед нами були поставлені та виконані наступні завдання: визначити основні міжнародні організації, що діють в рамках регіональних підсистем міжнародних відносин; проаналізувати специфіку діяльності та пріоритети цих міжнародних організацій у відповідних регіональних контекстах; дослідити механізми та стратегії, які застосовуються міжнародними організаціями, щоб реагувати на регіональні процеси та взаємодіяти з різними учасниками; оцінити роль міжнародних організацій у формуванні регіональних структур управління, механізмів вирішення конфліктів та ініціатив соціально-економічного розвитку.

Методи дослідження. За допомогою методу аналізу наукової літератури, пов'язаних з проблематикою дослідження, вивчаються існуючі наукові праці, статті та книги з метою виявлення тенденцій, недоліків та теоретичних засад, що стосуються пріоритетів діяльності неурядових організацій (НУО) в регіональних підсистемах міжнародних відносин.

Використання методу синтезу полягає в об'єднанні інформації з різних джерел для формування цілісного уявлення про пріоритети діяльності неурядових організацій у регіональних підсистемах міжнародних відносин.

Абстрагування передбачає перетворення складних понять, теорій та результатів емпіричних досліджень у спрощені моделі, які відображають суть пріоритетів діяльності НУО в регіональних підсистемах міжнародних відносин.

Порівняння передбачає зіставлення різних кейсів, контекстів і теоретичних перспектив для виявлення подібностей, відмінностей і закономірностей у пріоритетах діяльності НУО в різних регіональних підсистемах міжнародних відносин.

Результати. У складній системі міжнародних відносин роль недержавних організацій набуває все більшого значення. Такі суб'єкти, що функціонують поза традиційними кордонами державного управління, мають значний вплив на формування регіональних підсистем міжнародних відносин. Поняття недержавних організацій та їхньої ролі в цих підсистемах вимагає аналізу особливостей їхнього виникнення, функцій та впливу.

Недержавні організації охоплюють різні суб'єкти, зокрема неурядові організації (НУО), транснаціональні корпорації (ТНК), міжнародні організації (МО) та громадські рухи. Їх поява пов'язана з різними історичними та соціально-політичними подіями, зокрема глобалізацією, технологічним прогресом та зростанням взаємозв'язку між суспільствами в усьому світі. На відміну від країн, які володіють формальною владою і суверенітетом, недержавні організації отримують свій вплив з різних джерел, таких як експертний потенціал, ресурси та мережі [5].

Однією з визначальних рис недержавних організацій є їхня здатність діяти через кордони та виходити за межі національної юрисдикції. Така транснаціональна діяльність дозволяє їм вирішувати проблеми, які виходять за межі можливостей окремих держав – від гуманітарних криз і погіршення стану довкілля до економічної нерівності та порушень прав людини. Використовуючи свій глобальний вплив і глобальні мережі, недержавні організації відіграють ключову роль у подоланні недоліків в управлінні, надаючи послуги, відстоюючи інтереси соціально незахищених верств населення та сприяючи міжнародному співробітництву.

У контексті регіональних підсистем міжнародних відносин недержавні організації виступа-

ють ключовими акторами у формуванні динаміки та результатів взаємодії між державами в межах певного географічного регіону. Такі підсистеми можуть значно різнитися за своїм складом, структурою та цілями – від формальних регіональних організацій, таких як Європейський Союз та Африканський Союз, до неформальних мереж суб'єктів, які вирішують схожі проблеми.

Недержавні організації сприяють регіональним підсистемам кількома способами. Передусім, вони слугують каталізаторами регіональної інтеграції, сприяючи співпраці та діалогу між державами, що мають спільні інтереси та цілі. Завдяки таким ініціативам, як торговельні угоди, проєкти розвитку та культурні обміни, недержавні організації допомагають розбудовувати довіру та сприяють співпраці між регіональними партнерами, тим самим сприяючи миру та стабільності.

По-друге, недержавні організації займають важливе місце у просуванні регіонального врядування та програм розвитку. Завдяки технічній експертизі, ресурсам та підтримці в сфері захисту інтересів вони допомагають регіональним інституціям та урядам у вирішенні складних проблем, таких як подолання бідності, сталий розвиток та вирішення конфліктів. Таким чином, недержавні організації підвищують ефективність і легітимність механізмів регіонального управління, сприяючи тим самим загальній стабільності та процвітанню регіону.

По-третє, недержавні організації виступають у ролі « наглядачів» і захисників прав людини та соціальної справедливості в рамках регіональних підсистем. За допомогою моніторингу, звітності та правозахисних кампаній вони вимагають від держав та регіональних інституцій підзвітності за їхні дії та політику, тим самим сприяючи прозорості, підзвітності та дотриманню прав людини. Недержавні організації також розширюють можливості місцевих громад і соціально незахищених груп брати участь у процесах прийняття рішень, гарантуючи, що їхні голоси будуть почуті, а права захищені [11, с. 51].

Втім, незважаючи на свій численний внесок, недержавні організації також стикаються з проблемами та обмеженнями у своїй взаємодії з регіональними підсистемами. До них належать обмеженість ресурсів, політичні обмеження та конкуренція за вплив з державними суб'єктами. До того ж, недержавні організації можуть зустрічати опір з боку урядів, які остерігаються їхньої автономії та впливу, що призводить до обмежень їхньої діяльності, а в деяких випадках навіть до відвертих репресій [15].

Неурядові організації (НУО) є основними дійовими особами в сучасних міжнародних відносинах, які мають значний вплив на широкий спектр глобальних проблем. Їх діяльність охоплює цілий ряд пріоритетів, зумовлених різними мандатами, місіями та цінностями. Осмислення пріоритетів неурядових організацій у міжнародних відносинах вимагає комплексного аналізу їхніх цілей, стратегій та впливу (таблиця 1).

НУО функціонують у широкому спектрі проблемних сфер, кожна з яких має свій власний набір викликів і складностей. Під час гуманітарних криз НУО відіграють важливу роль у наданні екстреної допомоги, забезпечуючи постраждале населення їжею, житлом, медичною допомогою та іншими основними послугами. Такі організації, як «Лікарі без кордонів» (MSF) і Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), направляють персонал і ресурси в зони конфліктів, місця стихійних лих і райони найбільш нагальних потреб, часто працюючи в складних і небезпечних умовах, щоб врятувати життя і зменшити кількість жертв [12, с. 280].

У таблиці 2 представлено різноманітні ролі та види діяльності конкретних НУО, що діють у регіональних підсистемах міжнародних відносин. Ці НУО відіграють важливу роль у просуванні прав людини, екологічної стабільності, демократичного врядування та регіонального співробітництва у відповідних регіонах, сприяючи миру, стабільності та розвитку.

У сфері охорони довкілля неурядові організації докладають зусиль для захисту екосистем, боротьби зі зміною клімату та сприяння сталому розвитку. Такі організації, як Greenpeace, Всесвітній фонд дикої природи (WWF) та Conservation International, займаються правозахисною діяльністю, дослідженнями та природоохоронними проєктами, спрямованими на збереження біорізноманіття, зменшення викидів вуглекислого газу та розвиток відновлюваної енергетики на місцях. Їхня діяльність впливає на національну політику, корпоративну практику та громадську свідомість, надаючи імпульс природоохоронним діям на місцевому, національному та глобальному рівнях [10, с. 44].

НУО відстоюють права людини та соціальну справедливість, виступають за захист і просування громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. Amnesty International, Human Rights Watch та Міжнародна федерація за права людини (FIDH) фіксують порушення прав людини, надають правову допомогу жертвам та проводять кампанії за підзвітність і справедливість. Вони викривають порушення, чинять тиск на уряди, щоб ті дотримувалися своїх зобов'язань у сфері прав людини, а також розширюють можливості представників незахищених верств населення відстоювати свої права та гідність.

До того ж, НУО сприяють соціально-економічному розвитку, впроваджуючи проєкти та програми, спрямовані на подолання бідності, нерівності та соціальної ізоляції. Такі організації, як Oxfam, CARE та Save the Children, зосереджені на таких

Таблиця 1

Пріоритети діяльності недержавних організацій у сфері міжнародних відносин

Пріоритетні сфери	Їх характеристика
Правозахисні	Неурядові організації виступають за захист і підтримку прав людини в усьому світі. Вони здійснюють моніторинг порушень, надають правову допомогу жертвам і беруть участь в правозахисних кампаніях, спрямованих на притягнення до відповідальності урядів та інституцій.
Гуманітарна допомога	Гуманітарна допомога є основним пріоритетом для багатьох НУО, особливо в регіонах, які постраждали від конфліктів, стихійних лих та соціально-економічних криз. Вони забезпечують постраждале населення продуктами харчування, житлом, медичними послугами та засобами до існування в надзвичайних ситуаціях.
Сприяння розвитку	НУО, що сприяють розвитку, підтримують ініціативи сталого розвитку, спрямовані на подолання бідності, нерівності та соціально-економічних диспропорцій. Вони реалізують проєкти в таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та розбудова потенціалу, щоб сприяти довгостроковому розвитку та розширенню прав і можливостей.
Збереження довкілля	НУО відіграють важливу роль у збереженні навколишнього середовища, виступаючи за політику пом'якшення наслідків зміни клімату, захисту біорізноманіття та сприяння сталому управлінню ресурсами. Вони займаються дослідженнями, захистом прав та реалізують проєкти на рівні громад, спрямовані на вирішення екологічних проблем.
Миротворення	НУО працюють над запобіганням та вирішенням конфліктів через ініціативи з розбудови миру, спрямовані на діалог, примирення та врегулювання конфліктів. Вони допомагають вести мирні переговори, сприяють міжгруповому діалогу та підтримують миротворчі зусилля на місцевому рівні.
Управління та демократія	Сприяння належному управлінню та демократії є ключовим пріоритетом для багатьох НУО. Вони виступають за прозорість, підзвітність і проведення демократичних реформ, здійснюють моніторинг виборів і підтримують громадські організації у зміцненні демократичних інститутів і процесів.
Забезпечення здоров'я та благополуччя	НУО вирішують проблеми охорони здоров'я, шляхом надання медичних послуг, сприяння профілактиці захворювань та підвищенню обізнаності про них, а також захисту політик і програм у сфері охорони здоров'я. Вони зосереджуються на таких питаннях, як доступ до медичної допомоги, ВІЛ/СНІД, здоров'я матері та дитини, психічне здоров'я.
Забезпечення освітньої складової	НУО просувають освіту як фундаментальне право людини та каталізатор розвитку. Вони підтримують доступ до якісної освіти, підготовку вчителів, програми з ліквідації неписьменності та ініціативи, спрямовані на усунення бар'єрів на шляху до освіти, особливо для вразливих та маргіналізованих верств населення.
Забезпечення прав жінок	Просування гендерної рівності та прав жінок є пріоритетом для багатьох НУО. Вони виступають за розширення прав і можливостей жінок, протидіють ґендерно зумовленому насильству, сприяють участі жінок у прийнятті рішень та підтримують ініціативи, спрямовані на досягнення ґендерної рівності в усіх сферах життя.
Захист прав дітей	НУО працюють над захистом і забезпеченням прав дітей, зокрема доступу до освіти, охорони здоров'я, захисту від насильства та експлуатації, а також участі у процесах прийняття рішень. Вони виступають за впровадження політики та програм захисту прав дитини на національному та міжнародному рівнях.

Джерело: узагальнено авторами на основі аналізу [1, 8].

сферах, як освіта, охорона здоров'я, засоби до існування та гендерна рівність, працюють з громадами над підвищенням стійкості, розширенням прав і можливостей людей та створенням сталих шляхів виходу з бідності. Їхні ініціативи розширюють доступ до базових послуг, сприяють інклюзивному економічному зростанню та зміцнюють соціальну згуртованість, закладаючи основи мирного та міцного суспільства [7].

Вплив роботи НУО виходить за рамки окремих питань, позначаючись на регіональних відносинах і тенденціях розвитку. Працюючи над вирішенням спільних проблем і розвиваючи співпрацю, НУО допомагають розбудовувати довіру, діалог і співробітництво між державами та різними учасниками в регіональних умовах. Так, наприклад, у регіонах, що постраждали від конфліктів, миротворчі НУО сприяють діалогу, примиренню та заходам з розбудови довіри між конфліктуючими сторонами, закладаючи основу для мирних переговорів та укладення стійких мирних угод.

До того ж, НУО виступають посередниками між урядами, регіональними організаціями та громадянським суспільством, долаючи розбіжності та посилюючи позиції, які в іншому випадку могли б залишитися непочутими. Їхній досвід, мережі та зв'язки на місцях дозволяють їм вирішувати складні політичні питання, сприяти комунікації та налагоджувати партнерства, які зміцнюють регіональну стабільність та співробітництво.

Водночас, роль НУО в регіональних відносинах не позбавлена викликів і суперечок. У деяких країнах уряди ставляться до НУО з підозрою,

Таблиця 2

Роль конкретних недержавних організацій у регіональних підсистемах міжнародних відносин

Неурядова організація (НУО) та регіональна підсистема	Роль та діяльність
Amnesty International (Глобальна)	Здійснює моніторинг та проводить кампанії проти порушень прав людини по всьому світу, в тому числі в регіональному контексті. Виступає за захист прав людини та притягує уряди та інших суб'єктів до відповідальності за їх порушення. Займається дослідженнями, адвокацією та кампаніями з підвищення обізнаності громадськості з метою просування прав людини.
Європейське екологічне бюро (Європейський Союз)	Виступає за захист довкілля та сталий розвиток в межах Європейського Союзу. Здійснює моніторинг політики та ініціатив ЄС, пов'язаних зі збереженням довкілля, зміною клімату та біорізноманіттям. Бере участь в правозахисних кампаніях, лобіюванні та ініціативах з інформування громадськості з метою просування екологічної політики та впливу на процеси прийняття рішень.
Платформа громадянського суспільства Економічного співтовариства західноафриканських держав (ЕКОВАС) (Західна Африка)	Представляє організації громадянського суспільства в регіоні ЕКОВАС. Виступає за демократичне врядування, мир та розвиток. Веде діалог з інституціями та державами-членами ЕКОВАС з метою сприяння участі громадянського суспільства в регіональних процесах прийняття рішень. Здійснює моніторинг діяльності та ініціатив ЕКОВАС для забезпечення прозорості та підзвітності.
Ресурсний центр з прав людини Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) (Південно-Східна Азія)	Здійснює моніторинг розвитку та порушень прав людини в країнах-членах АСЕАН. Забезпечує дослідження, аналіз та правозахисну підтримку з метою сприяння захисту прав людини та підзвітності. Співпрацює з інституціями АСЕАН, урядами та громадянським суспільством з метою зміцнення правозахисних механізмів та сприяння діалогу з питань прав людини.
Комісія Африканського Союзу з міжнародного права (AUCIL) (Африка)	Надає правову експертизу та консультації Африканському Союзу та державам-членам з питань міжнародного права. Проводить дослідження, навчання та ініціативи з розбудови потенціалу з метою зміцнення правової бази та сприяння дотриманню принципів міжнародного права в Африканському Союзі. Консультує з правових аспектів регіональних конфліктів, миротворчих операцій та процесів вирішення спорів.
Близькосхідне ненасильство і демократія (MEND) (Близький Схід)	Сприяє ненасильницькому вирішенню конфліктів, демократії та правам людини в регіоні Близького Сходу. Сприяє діалогу та ініціативам з примирення між різними зацікавленими сторонами. Проводить навчання та надає ресурси організаціям громадянського суспільства, активістам та молодіжним групам для розбудови потенціалу ненасильницького активізму та демократичної участі. Бере участь в правозахисних кампаніях, спрямованих на сприяння миру та соціальній справедливості.
Карибський центр з питань зміни клімату Карибського співтовариства (CCCCC) (Карибський Басейн)	Вирішує проблеми зміни клімату та сприяє підвищенню кліматичної стійкості в Карибському регіоні. Надає технічну допомогу, проводить дослідження та розбудовує потенціал урядів і спільнот країн Карибського басейну. Координує регіональні ініціативи з адаптації до зміни клімату, пом'якшення наслідків та управління ризиками стихійних лих. Сприяє співпраці між регіональними зацікавленими сторонами та міжнародними партнерами.

Джерело: розроблено авторами на основі власних досліджень

вбачаючи в них загрозу суверенітету або ставлеників іноземних інтересів. В авторитарних режимах неурядові організації зазнають обмежень, утисків і навіть переслідувань за свою правозахисну діяльність та активізм. Конкуренція за фінансування, розбіжності у програмах та дисбаланс сил всередині сектору НУО можуть перешкоджати співпраці та координації, обмежуючи ефективність колективних дій у вирішенні регіональних проблем.

Висновки. Таким чином, роль недержавних організацій у міжнародних відносинах та їхня роль у регіональних підсистемах є комплексною та багатогранною. В той час як вони роблять важливий внесок у регіональне співробітництво, управління та розвиток, недержавні організації також долають перешкоди та обмеження у своїх спробах сприяти позитивним змінам. Тим не менш, їхня постійна взаємодія і співпраця з державами та іншими учасниками мають важливе значення для вирішення безлічі проблем, з котрими зіткнулося міжнародне співтовариство в XXI столітті.

Отже, неурядові організації виконують важливу роль у вирішенні конкретних проблем та формуванні регіональних відносин. Їх діяльність спрямована на вирішення нагальних проблем, просування прав людини та соціальної справедливості, сприяння сталому розвитку та миру і стабільності в різних регіональних контекстах. Попри перешкоди та обмеження, НУО продовжують впроваджувати інновації, адаптуватися та співпрацювати задля реалізації своїх місій та створення позитивних змін у світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балканська субрегіональна підсистема міжнародних відносин: історико-політичний вимір / укладач: О. П. Іваницька. ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. 156 с.

2. Гуторова О. О., Гуторов О. І. Особливості розвитку та напрями удосконалення інноваційної діяльності в АПК. *Аграрні інновації*. 2023. № 17. С. 211-217. DOI: 10.32848/agrar.innov.2023.17.32

3. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Вплив реконфігурації близькосхідної підсистеми на міжнародні відносини (безпековий аспект). *Східний світ*. 2024. № 1 (122). С. 119-131. DOI: 10.15407/orientw2024.01.119

4. Кузь О. М. «Європа регіонів» як ідентичнісний проект. *Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції*: монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Х.: Право, 2019. С. 149–165.

5. Мельниченко С. Г. Огляд перспектив інтеграції України до Європейського Союзу. *Економіка та підприємництво в умовах сучасних викликів:* Матеріали III Всеукр. науково-практичної конференції, м. Житомир, 1 лютого 2024 р. / Поліський національний університет, Полісся, 2024. С. 84 – 87. URL: http://surl.li/tpetw (дата звернення: 10.05.2024).

6. Пархомчук А. Д. Вплив політики США на структурні параметри Близькосхідної регіональної системи. *Політикус.* 2021. № 1. С. 115 – 120. DOI: 10.24195/2414-9616.2021-1.17

7. Регіональні підсистеми міжнародних відносин: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів; відп. ред. проф. О. П. Іваницька. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 444 с.

8. Сімків Л. Є. Ринкова інфраструктура: елементи та значення в ринковій економіці. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. № 4. С. 3–7. DOI: 10.36818/2071-4653-2020-4-1

9. Тихоненко І., Козачок А. Діяльність транснаціональних корпорацій як детермінанта розвитку «нового регіоналізму»: досвід АСЕАН. *Старожитності Лукомор'я.* 2022. № 1. С. 89-99. DOI: 10.33782/2708-4116.2022.1.142

10. Тищенко О. П. Механізм забезпечення ефективного планування регіонального розвитку та напрями його удосконалення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 5-6. С 43-50. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.5–6.43

11. Толстов С. В. Теоретико-методологічні критерії та принципи системного аналізу міжнародних відносин. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 3 (23). С. 19–66. DOI: 10.46869/2707-6776-2023-23-2

12. Koff H., Maganda C., Kauffer E. Transboundary water diplomacy among small states: a giant dilemma for Central American regionalism. *Water International*. 2020. № 45(4). P. 275–291. DOI: 10.1080/02508060.2020.1734758

13. Kosiachenko K., Pochtovyi M., Kyrychenko H., Spilnyk S., Mozol V. Activity of NGOs as a constituent element of policy in the field of combating crime. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(56). P. 56-65. DOI: 10.34069/AI/2022.56.08.6

14. Mic D. A. Unipolarity and Multipolarity in the System of International Relations. *Revista de Ştiinţe Politice. Revue des Sciences Politiques*. 2021. № 72. P. 165–173.

15. Rogaczewska K. Organizacje pozarządowe w polityce międzynarodowej. Wrocław 2015. 104 s. URL:http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79822/PDF/Ebook_formatka_repozytorium_Rogaczewska.pdf (date of access: 11.05.2024).

REFERENCES:

1. Ivanytska, O. P. (Ed.). (2022). *Balkanska subrehionalna pidsystema mizhnarodnykh vidnosyn: istoryko-politychnyi vymir* [Balkan subregional subsystem of international relations: historical-political dimension]. Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia. [in Ukrainian].

2. Hutorova, O. O., & Hutorov, O. I. (2023). Osoblyvosti rozvytku ta napriamy udoskonalennia innovatsiinoi diialnosti v APK [Features of development and directions for improving innovative activities in the agro-industrial complex]. *Ahrarni innovatsii,* no.17, pp.211-217. DOI: 10.32848/agrar.innov.2023.17.32 [in Ukrainian].

3. Koppel, O. A., & Parkhomchuk, O. S. (2024). Vplyv rekonfihratsii blyz'koskhidnoi pidsystemy na mizhnarodni vidnosyny (bezpekovi aspekty) [Influence of the reconfiguration of the Middle Eastern subsystem on international relations (security aspects)]. *Skhidnyi svit,* vol.1 (122), pp. 119-131. DOI: 10.15407/orientw2024.01.119 [in Ukrainian].

4. Kuz, O. M. (2019). «Yevropa rehioniv» yak identychnisnyy proekt [Europe of the Regions" as an Identity Project]. In O. O. Bezruk, V. S. Blikhar, L. M. Herasina, et al. (Eds.), *Polityko-pravova mentalnist ukrayinskoho suspil'stva v umovakh yevropeyskoyi intehratsiyi:* monohrafiya (pp. 149–165). Kharkiv, Ukraine: Pravo. [in Ukrainian].

5. Melnychenko, S. G. (2024). Ohliad perspektyv intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu [Review of the prospects for Ukraine's integration into the European Union]. In *Ekonomika ta pidpryiemnytstvo v umovakh suchasnykh vyklykiv: Materialy III Vseukr. naukovo-praktychnoi konferentsii* [Economics and entrepreneurship in the conditions of modern challenges: Proceedings of the III All-Ukrainian Scientific-Practical Conference] (pp. 84–87). Zhytomyr, February 1, 2024. Polissya National University, Polissia. Retrieved May 10, 2024, from http://surl.li/tpetw [in Ukrainian].

6. Parkhomchuk, A. D. (2021). Vplyv polityky SShA na strukturni parametry Blyzkoskhidnoyi rehionalnoyi systemy [The Impact of US Policy on the Structural Parameters of the Middle Eastern Regional System]. *Politicus,* vol. 1, pp. 115–120. DOI: 10.24195/2414-9616.2021-1.17 [in Ukrainian].

7. Ivanitska, O. P. (Ed.). (2018). Rehionalni pidsubsystemy mizhnarodnykh vidnosyn: navchalnyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Regional Subsystems of International Relations: A Textbook for Higher Education Students]. Vinnytsia: TOV "Nilan-LTD". [in Ukrainian].

8. Simkiv, L. Ye. (2020). Rynkova infrastruktura: elementy ta znachennya v rynkoviy ekonomitsi [Market Infrastructure: Elements and Importance in a Market Economy]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny*,

vol. 4, pp. 3-7. DOI: 10.36818/2071-4653-2020-4-1 [in Ukrainian]

9. Tykhonenko, I., & Kozachok, A. (2022). Diyalnist transnatsionalnykh korporatsiy yak determinanta rozvytku «novoho rehionalizmu»: dosvid ASEAN [The Activities of Transnational Corporations as a Determinant of the Development of 'New Regionalism': The Experience of ASEAN]. *Starozhytnosti Lukomor'ya,* vol. 1, pp. 89-99. DOI: 10.33782/2708-4116.2022.1.142 [in Ukrainian].

10. Tyshchenko, O. P. (2022). Mekhanizm zabezpechennya efektyvnoho planuvannya rehionalnoho rozvytku ta napryamy yoho udoskonalennya [The Mechanism for Ensuring Effective Regional Development Planning and Directions for Its Improvement]. *Investytsii: praktyka ta dosvid,* vol. 5-6, pp. 43-50. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.5–6.43 [in Ukrainian].

11. Tolstov, S. V. (2023). Teoretyko-metodolohichni kryteriï ta pryntsipy systemnoho analizu mizhnarodnykh vidnosyn [Theoretical and Methodological Criteria and Principles of System Analysis in International Relations]. *Problemy vsesvitn'oyi istoriyi*, vol. 3(23), pp. 19-66. DOI: 10.46869/2707-6776-2023-23-2 [in Ukrainian].

12. Koff, H., Maganda, C., Kauffer, E. (2020) Transboundary water diplomacy among small states: a giant dilemma for Central American regionalism. *Water International,* vol. № 45 (4), pp. 275-291. DOI: 10.1080/02508060.2020.1734758

13. Kosiachenko, K., Pochtovyi, M., Kyrychenko, H., Spilnyk, S., Mozol, V. (2022) Activity of NGOs as a constituent element of policy in the field of combating crime. *Amazonia Investiga*, vol. 11 (56), pp. 56-65. Doi: 10.34069/AI/2022.56.08.6

14. Mic, D. A. (2021) Unipolarity and Multipolarity in the System of International Relations. Revista de Științe Politice. *Revue des Sciences Politiques*, vol. 72, pp. 165-173.

15. Rogaczewska, K. (2015) Organizacje pozarządowe w polityce międzynarodowej. Wrocław 104 s. URL: http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79822/PDF/Ebook_formatka_repozytorium_Rogaczewska.pdf (date of application: 11.05.2024)

Priorities of non-governmental organizations in regional subsystems of international relations

Zherebiatnikova Iryna Volodymyrivna

PhD in Sociological Science,
Associate Professor at the Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy, Faculty of International Relations and Journalism
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky Ave., 9A, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7908-6780

Kravchenko Olena Valentynivna

D.Sc. in History, Professor
at the Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy, Faculty of International Relations and Journalism
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky Ave., 9A, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6524-1997

Gorbachov Anton Volodymyrovych

PhD in Political Science, Senior Lecturer
at the Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy, Faculty of International Relations and Journalism
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky Ave., 9A, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8200-6515

Non-governmental organizations (NGOs) are increasingly playing a significant role in shaping regional cooperation in the field of international relations. The relevance of this topic is driven by the development of the international environment characterized by complex geopolitical shifts, transnational challenges, and the emergence of regional power centers. Against this backdrop, NGOs emerge as key actors with significant influence on regional policy. Studying their priorities allows identifying peculiarities of regional governance, conflict resolution, and socio-economic development.

The research aims to analyze the main directions of activity of contemporary international organizations within the context of international relations in regional subsystems. The following methods were employed in the study: analysis of scientific literature, abstraction, synthesis, and comparison.

Based on the results of our research and theoretical groundwork, this work identifies key priorities of non-governmental organizations operating in regional subsystems. These priorities encompass a wide range of activities, including human rights protection, environmental stability, humanitarian aid, and initiatives for socio-economic development. By collaborating with local organizations, partnering with governmental entities, and leveraging transnational networks, non-governmental organizations tackle complex regional challenges, achieving significant successes in implementing change.

Our analysis demonstrates the multifaceted outcomes of NGO activities in regional subsystems. On one hand, non-governmental organizations contribute to local empowerment, expand opportunities for vulnerable groups, and promote participatory governance, thereby strengthening social cohesion and resilience. On the other hand, challenges such as resource constraints, political influences, and diverging interests among stakeholders impede the effectiveness of NGO activities, indicating the comprehensive complexity inherent in the regional context.

Several key conclusions can be drawn from this study. Firstly, it is important to employ contextually oriented approaches adapted to the socio-political conditions of regional subsystems. Secondly, the imperative of developing synergistic partnerships among NGOs, governmental entities, and international institutions to enhance the impact of collective actions. And thirdly, the necessity for adaptive strategies that respond to the challenges and opportunities arising within the dynamic regional environment.

Key words: *international non-governmental organizations, humanitarian aid, international relations, interregional cooperation, partnership, development of international relations.*

Ільницька Уляна Вікторівна

Брендингові стратегії у міжнародних комунікаціях сучасних держав

УДК 3.32.327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.21

Ільницька Уляна Вікторівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Інституту гуманітарних
та соціальних наук
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрея, 5,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-9103-3144

У статті досліджено брендингові стратегії як пріоритетний вектор міжнародних комунікацій сучасних держав. Проаналізовано теоретико-методологічні аспекти понять бренд та брендинг; охарактеризовано зміст, особливості та специфіку сучасних національних брендів. Національний бренд трактується як інструмент формування позитивного політичного іміджу держави на міжнародній арені, фактор посилення її статусу, механізм успішного позиціонування національної ідентичності. Бренд держави, як асоціативна модель, віддзеркалює кращі риси ментальності, популяризує національні традиції та цінності, культурну та історичну спадщину; забезпечує ідентифікацію країни серед інших суб'єктів міжнародних відносин. Обгрунтовано визначальну роль брендингових стратегій у зовнішньополітичних комунікаціях держав та забезпеченні впливовості на міжнародній арені. Репутаційно-іміджеві брендингові стратегії спрямовані на реалізацію геополітичних, геостратегічних та національних інтересів держави у міжнародних відносинах.

У статті досліджено практичні аспекти формування національних брендів; проаналізовано технології та механізми формування брендів; визначено роль та значення сучасних дипломатичних методів у формуванні, позиціонуванні та популяризації державних брендів.

У науковій статті висвітлено фактори ефективності брендингових стратегій у міжнародних комунікаціях сучасних держав. Наголошено, що показником успішності реалізації брендингових стратегій є висока позиція у щорічному рейтингу національних брендів Anholt-GfK Nation Brands Index. Досліджено зарубіжний досвід національного брендингу та висвітлено ефективні брендингові стратегії сучасних європейських держав (ФРН, Франції, Великобританії, Чехії, Польщі, Балтійських країн).

Ключові слова: *бренд; бренд країни; державний (національний) бренд; брендинг; ребрендинг; державний (національний) брендинг; брендингові стратегії; брендингові кампанії; технології та механізми формування сучасних брендів.*

Вступ. Рівень суб'єктності сучасних держав у світовому політичному просторі, їх впливовість на міжнародній арені, адекватність реагування на виклики глобального розвитку, значною мірою, зумовлюються їх здатністю успішно позиціонувати свою національну ідентичність через бренд та імідж, формуючи, таким чином, позитивне ставлення до країни зі сторони цільових аудиторій світової громадськості та підвищуючи міжнародний авторитет.

У сучасних міжнародних відносинах ефективно сформований національний бренд забезпечує успішність реалізації зовнішньої політики держави, результативність формування її конкурентоспроможної ідентичності. Бренд держави є стратегічним фактором зміцнення статусу на світовій політичній арені, важливим чинником, який визначає впливовість у міжнародних відносинах.

Мета та завдання. Актуальність проблематики та необхідність наукового осмислення теми зумовлює формування мети та завдань дослідження: дослідити брендингові стратегії як пріоритетний напрям міжнародних комунікацій сучасних держав; проаналізувати теоретико-методологічні аспекти понять бренд та брендинг; охарактеризувати зміст, особливості та специфіку сучасних національних брендів; дослідити практичні аспекти формування національних брендів та проаналізувати технології та механізми формування сучасних брендів; визначити фактори ефективності брендингових стратегій у міжнародних комунікаціях сучасних держав; дослідити зарубіжний досвід національного брендингу та проаналізувати брендингові стратегії сучасних європейських держав.

Методи дослідження. У дослідженні був використаний *системний* метод, що сприяв комплексному аналізу сутності бренду держав та брендингових стратегій у системі міжнародних комунікацій; *структурно-функціональний* метод забезпечив аналіз теоретико-методологічних аспектів понять бренд і брендинг та дослідження структури національних брендів, технологій та механізмів їх формування. Досягненню означеної мети сприяли *системний, міждисциплінарний та дискурсивний підходи*. У статті застосовані *загальнонаукові методи пізнання*: аналіз і синтез, узагальнення, індукцію і дедукцію, порівняння й аналогію.

Аналіз досліджень і публікацій. Актуальність проблематики зумовила значний науковий інтерес до неї. Тема значущості брендингових стратегій для ефективних міжнародних комунікацій знайшла відображення у публікаціях як зарубіжних, так і українських науковців. Позиціонування держав на світовій політичній арені через реалізацію брендингових стратегій досліджував британський політолог Девід Адам, який трактував національний брендинг як державну стратегію щодо створення репутаційного капіталу [19]. Фахівець з полі-

тичного маркетингу Пітер Ван Хем аналізував взаємозв'язок державного брендингу та дипломатії Soft Powe [26]. У наукових публікаціях С. Анхольта досліджуються ефективні технології й механізми формуванні національних брендів [15, 16, 17]. Серед український науковців теоретичні проблеми державного брендингу та формування ефективного бренду країни досліджували Антонюк О., Єремєєва І., Нагорняк Т., Поцелуйко А., Хорішко Л., Тихомирова Є., Шевченко О. [1, 3, 4, 7, 8, 10, 13].

Результати дослідження. Сучасні брендингові стратегії у міжнародних комунікаціях держав визначають ефективність зовнішньої політики країн, їх впливовість та авторитет на міжнародній арені. Впровадження брендингових комунікацій у міжнародні відносини, популяризацію та позиціонування держави, як бренду, обрунтував британський рекламіст Девід Огілві у 1950-х роках XX століття. До 90-их рр. XX ст. поняття «бренд» вживалось, виключно, як економічна категорія, і лише пізніше, брендингові стратегії стали ефективними технологіями та механізмами у міжнародних політичних комунікаціях.

Фахово сформований бренд держави є фактором високої суб'єктності країни, її впливовості на міжнародній арені, забезпечує реалізацію національних інтересів. Національний бренд трактується як цілісне символічне уявлення про державу, що склалося у свідомості цільової громадськості на основі особистого досвіду або в результаті цілеспрямованих інформаційно-комунікативних впливів у контексті реалізації державної іміджевої політики та інформаційної стратегії.

Бренд держави – специфічний знаковий символ, сукупність емоційних і раціональних уявлень, у яких відображено позитивні й унікальні характеристики та особливості країни. Як правило, бренд створюється на основі політичного іміджу. Державний бренд трактується як сукупність характеристик (назва країни, її риси, унікальні характеристики, ідеї, цінності, символи, атрибути, слоган тощо), які впливають на формування певного образу про країну; уособлюють уявлення про державу, її унікальність, ексклюзивність, що, у свою чергу, дозволяє ідентифікувати країну з поміж інших [1]. Фахово сформований бренд забезпечує національну ідентичність держави, міжнародний авторитет, високу репутацію та впливовість.

Бренд держави, згідно із трактуванням британського дослідника С.Анхольта, зумовлює сприйняття країни за наступними показниками: 1. Багатство культурної та історичної спадщини. 2. Ефективність державного управління. 3. Інвестиційна надійність та перспективність країни. 4. Якість експортованої продукції. 5. Людський капітал. 6. Туристичний потенціал [6]. Вектори спрямованості бренду держави, є, одночасно, і внутрішньоорієнтованими (вплив бренду в межах політичної системи держави), і зовнішньоорієнтованими (вплив на цільові аудиторії світової громадськості).

Процес формування бренду держави у міжнародних комунікаціях трактується як «національний брендинг». Наукове обгрунтування поняттю «національний брендинг» надав англійський дослідник Саймон Анхольт [16], що стало основою нового комплексного підходу до вивчення бренду держави та визначення особливостей його формування та популяризації. Державний (національний) брендинг розглядається як процес застосування політичних маркетингових прийомів, інформаційно-комунікативних стратегій для позиціонування держави на міжнародній арені, забезпечення її національної ідентичності. Брендинг є пріоритетним у реалізації іміджевої стратегії держави; сприяє формуванню позитивного іміджу, міжнародного авторитету шляхом популяризації національних цінностей та інтересів.

Державний брендинг трактується як репутаційно-іміджева стратегія, спрямована на формування позитивного іміджу держави на міжнародній арені. Брендинг, як складова зовнішньополітичних комунікацій, зумовлюється міжнародною конкуренцією та прагненням забезпечення геополітичних, геостратегічних та національних інтересів у сфері міжнародних відносин.

Бренд країни є певною асоціативною моделлю, віддзеркаленням кращих рис ментальності, цінностей й традицій країни, сукупністю знаково-символьних складових, оригінальних та унікальних позитивних характеристик держави, які корелюються з усталеними стереотипними іміджами країни та сприяють її ідентифікації серед інших суб'єктів міжнародних відносин. За своєю суттю бренд – це квінтесенція місії держави, її зовнішньополітичних інтересів, цінностей та стратегій розвитку країни [15].

Витоки національного брендингу мають історичне минуле. Однією з перших країн, яка активно популяризувала національний бренд, була Франція. Ця країна вважається творцем національного брендингу. Бренд Франції відзеркалив епохи п'яти республік, двох імперій та чотирьох королівств. Перший відомий ребрендинг Франції відбувся під час революції 1789 року, коли було повалено монархію Людовика XVI, знищено королівську сім'ю, змінено зовнішні образи країни: Tricolor замінив традиційний символ королів Франції Fleur de Lys, було затверджено новий гімн «La Marseillaise» («Марсельєза»), введено метричну систему та оновлений календар. У часи Імперії Наполеона, знову відбувся ребрендинг країни, який віддзеркалив нові титули, церемонії, уніформу, законодавчу систему та систему освіти, а також усі зміни у домініонах. Так Наполеон забезпечував свій вплив на міжнародній арені. Згодом повернулися Бур-

бони, встановили буржуазну монархію та утвердили Другу Республіку, що знайшло відображення в оновленому національному бренді Франції [7].

Сучасні брендингові стратегії держав **–** це процес формування та керування брендом, що інтегрує створення, популяризацію, презентацію, оновлення бренду, ребрендинг та гнучку трансформацію образу держави. Як результат – у свідомості світової громадськості та у міжнародному просторі створюється самостійний бренд держави, головними атрибутами якого є: визначені й закріплені у Основному Законі символи (гімн, прапор, герб), образи представників політичних еліт та визначні державні діячі, культурні цінності, національні інтереси, засади міжнародної політики тощо [7].

Ключовими ідеями брендингових стратегій сучасних держав є сталий економічний розвиток, демократичність політичної системи, людський потенціал, верховенство права та високий правовий захист, добробут громадян, енергоефективність, екологічна безпека, технологічність та промисловий розвиток, діджиталізація, екологічність та енергоефективність, партнерський діалог і співробітництво, міжкультурна комунікація тощо. Реалізація брендінгових стратегій та кампаній здійснюються як на державному рівні, так і у вимірі громадського суспільства.

У межах брендингового підходу виокремлюють такі структурні елементи національнго бренду: офіційна символіка держави; неформальні символи (історичні особи, міфи, унікальні експортні продукти, популярні тварини або рослини, тощо; історія держави; впливові особистості й лідери; відомі бренди національних компаній (як от асоціації США із Coca-Cola, Apple; Франції – із Chanel; Німеччини – з Mercedes-Benz; Швеції – з IKEA тощо [3] .

У процесі реалізації брендингової стратегії держави, фахівець і науковець С. Анхольт, виокремлює такі етапи: стратегічний (орієнтований на концептуалізацію образу держави для внутрішньої та зовнішньої громадськості); діяльнісний (передбачає комплексну взаємодію органів державної влади, бізнес-структур та громадськості щодо реалізації ключових цілей та завдань брендингової стратегії); символічний *(*спрямований на кореляцію змісту державного бренду з ключовими національними цінностями та інтересами) [15].

Формування брендингової стратегії має корелюватися з такими принципами: унікальність бренду (відмінність від інших країн); однозначність (передбачає акцентування уваги на одному ключовому меседжі); інноваційність (генерування нових ідей); першість (як прояв лідерства в ініціюванні та практичній реалізації ідей); закріпленість ключових ідей бренду у масовій свідомості світової громадськості. Потенціалом для формування успішного бренду держави, як правило є: геополітичні інтереси; географічне розташування; природні ресурси; історичні місця; мистецтво, культура і спорт; етнічне різноманіття; політичні цінності; психологічні особливості регіону тощо. Презентація та популяризація сформованого бренду відбувається через такі канали комунікації як ЗМІ, інформаційно-комунікативні кампанії; вербальні та невербальні форми комунікації (меседжі, наративи, дискурси, логотипи, слогани, кольорову гаму).

Важливим пріоритетним компонентом брендингових стратегій і кампаній є технологія позиціонування держави з метою подальшої її ідентифікації на регіональному, національному та міжнародному рівнях (приклади ефективного позиціонування держав: США – держава демократичних принципів і стандартів; Швейцарія – країна надійних банків; Франція – країна розкоші й високої моди; Шотландія – «Силіконова долина»; Бразилія – батьківщина футболу тощо). Поряд з позиціонуванням у технологіях реалізації брендингових стратегій та проведенні брендингових кампаній широко використовуються прийоми легендування (популяризація існуючих легенд, міфів, асоціацій або створення нових (як от легенда про графа Дракулу у Румунії) .

Як зазначає дослідниця Єремеєва І.А., у структурі та векторах державного брендингу виокремлюють три напрями: геополітичний напрям (сприяє формуванню у цільових груп уявлень про географічний та геополітичний простір держави, принципи та засади реалізації її внутрішньої та зовнішньої політики); маркетинговий напрям забезпечує популяризацію економічних досягнень держави на міжнародній арені; брендинговий напрям (через формальну та неформальну символізацію сприяє пізнаваності держави на світовій арені) [3, с. 126-127].

Ефективний бренд держави має відповідати таким вимогам: бути оригінальним; чітко асоціюватися з країною; легко піддаватися змінам та трансформаціям, згідно з викликами реальності; популяризувати постійні цінності та культурні особливості країни; мати логотип, який містив би елементи державної символіки (герб, прапор); мати розроблений слоган, який є важливою складовою бренду та несе емоційно-змістове навантаження при ідентифікаї з країною (як от, відомі слогани держав: США – *American Dream* (Американська мрія); Італії – *Dolce Vita* (Солодке життя); Іспанії – *Todo bajo el sol* (Все під сонцем)).

Відомий Британський науковець Кейт Дінні у своєму дослідженні **«**Брендинг територій. Найкращі світові практики**»** зазначає, що в основі ефективного національного бренду – такі ключові атрибути: історія, політичний режим, особливості політичної системи, мова, освіта, територія, спорт, релігія, архітектура, природа, музика, кухня, фольклор тощо [20]. За С. Анхольтом, бренд держави

інтегрує такі базові елементи: туризм, експорт, зовнішня та внутрішня політика, бізнес, залучення іноземних інвестиції, людський капітал; культура, традиції. Іноді національним брендом країни виступає туристична індустрія [15].

Показником успішності реалізації брендингових стратегій у комунікаціях держав є *Індекс національних брендів* від консалтингових компаній «Nation Brand», Future Brand»; *рейтинг С. Анхольта*, що визначається спільно спільно з «GfK Roper Public Affairs & Media» та рейтинг *«Global Soft Power Index».* Одним з найбільш авторитетних рейтингів вважається «Індекс національних брендів», у якому оцінюється 23 показники, що узагальнюються в 6 ключових напрямках. «Індекс національних брендів» аналізує показники 50 держав. У топ-десятці країн – такі європейські держави як: Німеччина, Франція, Італія, Великобританія, Швейцарія.

Ефективність реалізації брендингових стратегій у міжнародних комунікаіціях європейських держав зумовлена високим рівнем соціокультурного та економічного розвитку, демократичністю політичних систем, що віддзеркалюється у національних брендах.

Національний бренд *ФРН в*важається одним з найефективніших на міжнародній арені. Серед стійких елементів державного бренду Німеччини ключовими є постаті канцлерів держави (Ангели Меркель, Олафа Шольца). Реалізація брендингових стратегій покладена на владні інституції держави. Активно реалізуються державні програми підтримки національного бренду Німеччини. Однією з інституцій, що займається популяризацією бренду «Німеччина» за кордоном, є – Інститут Гете [23]. У своїх комунікаціях Німеччині реалізовує брендингову стратегію «Land of Ideas», яка поєднує три вектори: 1) економічний, орієнтований на формування економіки сталого розвитку; 2) технологічний, що передбачає впровадження у виробничу сферу інноваційних технологій екологічності та енергоефективності; 3) культурний, спрямований на розширення комунікативної взаємодії між суб'єктами реалізації державного брендингу, формування культури партнерського діалогу та співробітництва [23]. Отже, ключовими ідеями брендингової стратегії Німеччини є: високий економічний розвиток, інноваційність, екологічність, енергоефективність, партнерський діалог, співробітництво [13, с. 80].

Ефективність реалізації державних брендингових стратегій притаманна *Франції.* Структурним елементом національного брендингу Франції є брендинг конкретних міст (зокрема, Парижу). Однак, формуються бренди не лише для столиці, а й для інших міст Франції, оскільки позиціонування країни базується на демонстрації багатої культурної та історичної спадщини **[1].**

Брендингові стратегії *Великої Британії* зумовлені традиційною для держави монархічною формою правління та політичним устроєм. Для бренду Великобританії визначну роль відіграє королівська сім'я, яка є головним символом Британії та головною асоціацією із державою у свідомості світової громадськості.

Брендингові комунікації *держав Східної та Центрально-Східної Європи*_зумовлюються їх позиціонуванням з 1991 року на міжнародній арені як самостійних акторів і суб'єктів міжнародних відносин.

Стратегія національного брендингу *Естонії* зумовлена лібералізацією економіки та популяризацією інвестиційної привабливості держави. Пріоритетним вектором державного брендингу є стратегія «e-Estonia», в основі якої – успішність Естонії у впровадженні електронного урядування, ефективному застосуванні цифрових рішень в уряді, державному управлінні, бізнесі, освіті, тощо [1, с. 132].

Успішною реалізацією державної брендингової стратегії є *Польща.* Специфіка національного бренду – популяризація нової незалежної держави, члена ЄС, впливового суб'єкта регіонального розвитку. Для Польщі реалізація стратегій національного брендингу стали принципово важливими після здобуття державою незалежності. Реалізація брендингових стратегій покладена на Міністерства закордонних справ, культури та національної спадщини, економіки та праці, адміністрації та впровадження цифрових технологій Польщі. Також популяризують бренд Польщі такі інститути як: Польський інститут брендів, Інститут Міцкевича. У 2017 прийнято документ «Напрямки просування Польщі на 2017-2027**»** [22].

Пріоритетами у брендингових стратегіях *Болгарії* є розвиток туристичного сектору, приваблення нових потоків туристів та створення політичного іміджу держави. У 2004 році, за ініціативи уряду розроблено проект «Просування Болгарії», в рамках якого створено айдентику оновленого бренду держави [18].

Формування брендингових стратегій *Чехії* є сферою відповідальності уряду. Одним з провідних напрямків є туризм. У 2016 році Чехія спільно з Польщею, Словаччиною та Угорщиною підписали, визначальний для формування бренду країни, «Протокол про взаємодію міністрів з туризму членів Вишеградської групи», що зумовило покращення туристичного іміджу кожної з країн [12].

Брендингові стратегії Європейського Союзу, як потужного міжнародного політичного та економічного об'єднання, базуються на концепціях безпеки, миру, стабільності, демократії та свободи. Європейський союз активно позиціонує себе як бренд міжнародної інституції, що гарантує безпеку та мир в регіоні. Особливого значення набуває

візуалізація бренду ЄС та розвинена громадська дипломатія, як ефективний інструмент у популяризації бренду ЄС [25]. Реалізацію брендингових стратегій Європейського Союзу з 2014 року втілює інститут *«European Union Brand Centre».*

Висновки. Отже, брендингові стратегії сучасних держав є ефективною формою міжнародних взаємодій і комунікацій, дієвим механізмом позиціонування країни, засобом її ідентифікації, демонстрації сильних сторін та забезпечення впізнаваності у міжнародному просторі. Фахово та ефективно сформований національний бренд забезпечує успішність реалізації зовнішньої політики держави, результативність формування її конкурентоспроможної ідентичності. Бренд держави є стратегічним фактором посилення статусу держави на світовій політичній арені та забезпечує високий ступінь впливовості у міжнародних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк О. Бренд держави: особливості формування національного бренду. 2019. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/5068/52%20-%2054.pdf?sequence=1
2. Блінова Є. Державний брендінг країн Центрально-Східної Європи (на прикладі Польщі). *Політичний менеджмент*. 2012. Вип. 1-2. С. 227–234. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/blinova_derzavnyi.pdf
3. Єремеєва І.А. (2021). Практичні аспекти формування міжнародного іміджу держави. *Регіональні студії*. Вип. 24. Ужгород, Видавничий дім «Гельветика». С. 123-127. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39531
4. Єремєєва І.А. Структурно-функціональний аналіз міжнародного іміджу держави. *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (15 травня 2020 р., м. Дніпро) . С. 109–112.
5. Ільницька У. Європейські бренд-комунікації: теоретичні засади та практичний вимір реалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики. Збірник Матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції* (20 квітня 2023 р. Львів, НУ «Львівська політехніка»). С.65-72.
6. Колесницька Н. Національний брендинг і особливості його застосування країнами Центрально-Східної Європи. *Studia Politologica Ucraino – Polona*. 2014. Житомир – Київ – Краків. 2014. Вип. 4. С. 101–107.
7. Нагорняк Т. Л. Бренди країн світу. Імідж українських регіонів у контексті розбудови бренда «Україна». *Український науковий журнал «Освіта регіону».* 2009. Вип.1. С. 147-153.
8. Нагорняк Т. Л. Міста як бренди за умов глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип.1. С. 40-43.
9. Національний бренд України. Крізь призму сприйняття держави за кордоном. *Аналітичний центр ADASTRA*. 2022. URL: https://adastra.org.ua/blog/ nacionalnij-brend-ukrayini-kriz-prizmu-sprijnyattya-derzhavi-za-kordonom
10. Поцелуйко А.О. Імідж держави: поле концептуальних визначень у соціально-психологічних студіях. *Грані.* 2015. Вип 5. С. 68-74.
11. Сльозко О. Бренд країни у світі – як фактор її конкурентоспроможності на світовому ринку. *Проблеми світової політики: зб. наук. праць*. К.: Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України. 2009. Вип. 61. С. 88-92.
12. Соскін О. І. Брендинг міст: досвід країн Вишеградської групи для України. К.: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2011. 80 с.
13. Хорішко Л.С. Суб'єкти реалізації стратегії державного брендингу в Німеччині. *Політикус.* 2021. Вип. 6. С. 79–82.
14. Щолокова Г.В. Національний брендинг: теоретико–методологічний та праксеологічний виміри. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 146 (3). С. 102-105.
15. Anholt S. Beyond the nation brand: the role of image and identity in international relations. 2013. URL: https:// surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=exchange
16. Anholt S. Nation as Brand Anholt Editorial. *Brand managment*. 2002. URL: https://www.academia.edu/40072778/Nation_as_Brand_Anholt_Editorial.
17. Anholt S. Place Branding and Public Diplomacy. 2007. URL: https://www.academia.edu/40069379/2_4_Anholt_Editorial_Public_Diplomacy_and_Place_Branding_Wheres_the_Link
18. Ansett D. Place Branding – Bulgaria's new tourism branding gets a little lost in translation. Truly Deeply. 2016. URL: https://www.trulydeeply.com.au/2013/02/place-branding-bulgaria-tourism-brand-agency
19. David Adam. 21st Century Public Diplomacy. Towards Good Governance in the 21st Century: The Role of Place-Branding in Building Global Civil Society. *Political and Economic Context. Cultural diplomacy.* 2013. URL: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2013-12-annual/21st_Century_ Public_Diplomacy_David_Adam.pdf
20. Dinnie K. Nation Branding Concepts, Issues, Practice. *Elsevier Ltd*. 2008. URL: https://www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/nation_branding/Nation_Branding_Concepts,_Issues,_Practice_-_Keith_Dinnie.pdf.
21. European Union Brand Centre. 2017. URL: http://www.brandeu.eu /
22. Invest in Poland. *Polish Investment & Trade Agency.* 2015. URL: https://www.paih.gov.pl/en
23. Khorishko L., Kovpak. V. Public diplomacy as a tool for the formation of the political brand of Germany. *Reality of Politics Estimates – Comments – Forecasts. Quarterly/* . 2021. Vol. 17 (3). P. 74–87.
24. Ukraine NOW – Новий брендинг України. 2018. URL: https://banda.agency/ukrainenow/
25. Valentini C. Public Communication in the European Union: History, Perspectives and Challenges. *Academia*. 2010. URL: http://surl.li/dydod.
26. Van Ham P. The Rise of the brand state: The postmodern politics of image and reputation. 2001. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/2001-09-01/rise-brand-state

REFERENCES:

1. Antoniuk O. (2019). Brend derzhavy: osoblyvosti formuvannia natsionalnoho brendu [Brand of the state: features of national brand formation]. Retrieved from: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/5068/52%20-%2054.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].
2. Blinova Ye. (2012). Derzhavnyi brendinh krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (na prykladi Polshchi) [State branding of the countries of Central-Eastern Europe (on the example of Poland)]. *Politychnyi menedzhment.* Vyp. 1-2. P. 227–234. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/blinova_derzavnyi.pdf [in Ukrainian].
3. Ieremeieva I.A. (2021). Praktychni aspekty formuvannia mizhnarodnoho imidzhu derzhavy [Practical aspects of forming the international image of the state]. *Rehionalni studii. Vydavnychyi dim «Helvetyka». Uzhhorod.* Vyp. 24. P.123-127. Retrieved from: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39531 [in Ukrainian].
4. Ieremieieva I.A. (2020). Strukturno-funktsionalnyi analiz mizhnarodnoho imidzhu derzhavy [Structural and functional analysis of the international image of the state]. *Problemy formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (15 travnia 2020 r., m. Dnipro). P. 109-112 [in Ukrainian].
5. Ilnytska U. (2023). Yevropeiski brend-komunikatsii: teoretychni zasady ta praktychnyi vymir realizatsii [European brand communications: theoretical foundations and practical dimension of implementation]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn ta zovnishnoi polityky.Zbirnyk Materialiv X Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii.* (20 kvitnia 2023 r., Lviv, NU «Lvivska politekhnika»). P. 65-72 [in Ukrainian].
6. Kolesnytska N. (2014). Natsionalnyi brendynh i osoblyvosti yoho zastosuvannia krainamy Tsentralno-Skhidnoi Yevropy [National branding and features of its application by the countries of Central and Eastern Europe]. *Studia Politologisa Ucraino–Polona*. Zhytomyr – Kyiv – Krakiv. Vyp. 4. P. 101–107. [in Ukrainian]
7. Nahorniak T. L. (2009). Brendy krain svitu. Imidzh ukrainskykh rehioniv u konteksti rozbudovy brenda «Ukraina» [Brands of the world. The image of Ukrainian regions in the context of building the «Ukraine» brand]. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal «Osvita rehionu».* Vyp. 1. P. 147-153 [in Ukrainian].
8. Nahorniak T. L. (2013). Mista yak brendy za umov hlobalizatsii [Cities as brands under the conditions of globalization]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka.* Vyp.1. P. 40-43 [in Ukrainian].
9. Natsionalnyi brend Ukrainy. Kriz pryzmu spryiniattia derzhavy za kordonom (2022). [National brand of Ukraine. Through the prism of perception of the state abroad]. *Analitychnyi tsentr ADASTRA.* Retrieved from: https://adastra.org.ua/blog/nacionalnij-brend-ukrayini-kriz-prizmu-sprijnyattya-derzhavi-za-kordonom [in Ukrainian].
10. Potseluiko A.O. (2015). Imidzh derzhavy: pole kontseptualnykh vyznachen u sotsialno-psykholohichnykh studiiakh [The image of the state: the field of conceptual definitions in socio-psychological studies]. *Hrani.* Vyp. 5. P. 68-74 [in Ukrainian].
11. Slozko O. (2009). Brend krainy u sviti – yak faktor yii konkurentospromozhnosti na svitovomu rynku [Brand of the country in the world – as a factor of its competitiveness on the world market]. *Problemy svitovoi polityky: zb. nauk. prats.* K.: In-t svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrainy. Vyp. 61. P. 88-92 [in Ukrainian].
12. Soskin O. I. (2011). Brendynh mist: dosvid krain Vyshehradskoi hrupy dlia Ukrainy [Branding of cities: the experience of the countries of the Visegrad Group for Ukraine]. Kyiv: *Instytut transformatsii suspilstva*. 80 p. [in Ukrainian].
13. Khorishko L.S. (2021). Subiekty realizatsii stratehii derzhavnoho brendynhu v Nimechchyni [Subjects of implementation of the state branding strategy in Germany]. *Politykus*. Vyp. 6. P. 79–82 [in Ukrainian].
14. Shcholokova H.V. (2019). Natsionalnyi brendynh: teoretyko–metodolohichnyi ta prakseolohichnyi vymiry [National branding: theoretical-methodological and praxeological dimensions]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 146 (3). P. 102-105 [in Ukrainian].
15. Anholt S. (2013). Beyond the nation brand: the role of image and identity in international relations. Retrieved from: https:// surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=exchange
16. Anholt S. (2002). Nation as Brand Anholt Editorial. Brand managment. Retrieved from: https://www.academia.edu/40072778/Nation_as_Brand_Anholt_Editorial.
17. Anholt S. (2007). Place Branding and Public Diplomacy. Retrieved from: https://www.academia.edu/40069379/2_4_Anholt_Editorial_Public_Diplomacy_and_Place_Branding_Wheres_the_Link.
18. Ansett D. (2016). Place Branding – Bulgarias new tourism branding gets a little lost in translation. Truly Deeply. Retrieved from: https://www.trulydeeply.com.au/2013/02/place-branding-bulgaria-tourism-brand-agency/.
19. David Adam. (2013). 21st Century Public Diplomacy. Towards Good Governance in the 21st Century: The Role of Place-Branding in Building Global Civil Society. Political and Economic Context. Cultural diplomacy. Retrieved from: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2013-12-annual/21st_Century_ Public_Diplomacy_David_Adam.pdf.
20. Dinnie K. (2008). Nation Branding Concepts, Issues, Practice. Elsevier Ltd. Retrieved from: https://www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/nation_branding/Nation_Branding_Concepts,_Issues,_Practice_-_Keith_Dinnie.pdf
21. European Union Brand Centre (2017). Retrieved from: http://www.brandeu.eu/
22. Invest in Roland. (2015). *Polish Investment & Trade Agency*. Retrieved from: https://www.paih.gov.pl/en.
23. Khorishko L., Kovpak. V. (2021). Public diplomacy as a tool for the formation of the political brand of Germany. Reality of Politics Estimates – Comments – Forecasts. *Quarterly*. Vol. 17 (3). P. 74–87.
24. Ukraine NOW – Novyi brendynh Ukrainy (2018). URL: https://banda.agency/ukrainenow/

25. Valentini C. (2010). Public Communication in the European Union: History, Perspectives and Challenges. Academia. Retrieved from: http://surl.li/dydod .

26. Van Ham P. (2001). The Rise of the brand state: The postmodern politics of image and reputation. Retrieved from: https://www.foreignaffairs.com/articles/2001-09-01/rise-brand-state.

Branding strategies in the international communications of modern states

Ilnytska Uliana Viktorivna

PhD (Political Science),
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science
and International Relations
Institute of the Humanities
and Social Sciences
of Lviv Polytechnic National University
Mytropolyta Andreia str., 5, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9103-3144

In the article investigated branding strategies as a priority vector of international communications of modern states. The theoretical and methodological aspects of the concepts of brand and branding are analyzed; the content, features and specifics of modern national brands are characterized. The national brand is interpreted as a tool for forming a positive political image of the state on the international arena, a factor in strengthening its status, and a mechanism for successfully positioning the national identity. The state brand, as an associative model, reflects the best features of the mentality, popularizes national traditions and values, cultural and historical heritage; provides identification of the country among other subjects of international relations. The determining role of branding strategies in the foreign policy communications of states and ensuring influence in the international arena is substantiated. Reputational and image branding strategies are aimed at realizing geopolitical, geostrategic and national interests of the state in international relations.

The article examines the practical aspects of the formation of national brands; technologies and mechanisms of brand formation were analyzed; the role and significance of modern diplomatic methods in the formation, positioning and popularization of state brands are determined.

The scientific article highlights the factors of effectiveness of branding strategies in international communications of modern states. It was emphasized that a high position in the annual ranking of national brands Anholt-GfK Nation Brands Index is an indicator of the success of the implementation of branding strategies. The foreign experience of national branding was studied and the effective branding strategies of modern European states (Germany, France, Great Britain, the Czech Republic, Poland, the Baltic countries) were highlighted.

Key words: *brand; country brand; state (national) brand; branding; rebranding; state (national) branding; branding strategies; branding campaigns; technologies and mechanisms of formation of modern brands.*

Кокорєв Олексій Вікторович
Ятвецька Ганна Володимирівна
Савицький Андрій Якович

Запозичення досвіду: шлях до ефективної боротьби з корупцією в Україні

УДК 328.185-047.23/047.44:81'42
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.22

Кокорєв Олексій Вікторович
доктор політичних наук,
доцент кафедри журналістики,
соціальних комунікацій і ІТ-права
Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-7391-2498

Ятвецька Ганна Володимирівна
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики,
соціальних комунікацій і ІТ-права
Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-1277-3636

Савицький Андрій Якович
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
журналістики, соціальних комунікацій
і ІТ-права
Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-4780-3789

У статті відзначається існування та поширення корупції як сучасного феномену, якій стає національною та міжнародною турботою для всіх країн світу. Підкреслюється, що зазначене деструктивне явище вразливе для суспільства, оскільки шкодить діяльності органів публічної влади, гальмує розвиток економіки та деформує свідомість громадян. У відповідь на цю загрозу кожна країна розробляє власну антикорупційну програму, стратегію або політику.

Авторами наведено динаміку індексу сприйняття корупції в Україні за останні 10 років. Головна увага приділена чинникам, які вплинули на отримання Україною найкращого показнику індексу сприйняття корупції, навіть в умовах воєнного стану.

Розглянуто засоби запобігання корупції, які застосовуються в деяких зарубіжних країнах, з метою вивчення можливості їх впровадження в Україні. Проведено аналіз антикорупційної діяльності трьох країн: Данії, Фінляндії та Нової Зеландії, які обрані через їх низький рівень корупції.

Виявлено, що більшість заходів, які успішно застосовуються в цих країнах, вже використовуються в Україні. Серед них – прийняття антикорупційного законодавства, ратифікація міжнародних договорів, залучення громадськості до контролю, посилення відповідальності за корупційні дії та інші.

В статті зазначено, що в цих країнах існують особливості, які сприяють зниженню рівня корупції, такі, наприклад, як відкритість діяльності владних структур, морально-психологічне несприйняття корупції громадянами та зміцнення прозорості в управлінні. Ці етичні та моральні принципи є ключовими у боротьбі з корупцією та запобіганням її як соціального явища. Тому важливо, щоб Україна і подальше розвивала морально-етичне виховання громадян, спрямоване на зменшення корупційних тенденцій у суспільстві, та покращувала антикорупційну практику в Україні з метою подолання та уникнення прогалин у законодавстві. Обґрунтовується висновок, що Україна може застосовувати окремі практики, які є релевантними для її контексту, але не може повністю переймати модель іншої країни без урахування особливостей соціально-економічного та політичного розвитку.

Ключові слова: *корупція, протидії корупції, індекс сприйняття корупції, антикорупційна діяльність, лобіювання, політичний процес, політичний устрій, влада, економічний розвиток, демократі, правова держава, національна безпека.*

Вступ. Корупція сьогодні є складним феноменом, що проникає у всі сфери суспільства та має свої особливості в залежності від культурних, соціальних, та політичних контекстів конкретної країни чи регіону. Це явище не лише впливає на функціонування державних інститутів, а й порушує принципи демократії та правової держави. Однією з найбільших загроз є її вплив на ефективність управління та правове регулювання суспільних відносин. Корупція відображає рівень активності та свідомості громадянського суспільства, показуючи ступінь довіри громадян до влади та суспільного устрою.

Основною метою державної політики у сфері протидії корупції є створення ефективної системи запобігання та протидії цьому явищу, виявлення та усунення його соціальних передумов та наслідків, а також розкриття корупційних діянь та покарання винних. Це передбачає впровадження комплексу заходів, які спрямовані на підвищення прозорості владних структур, зміцнення правової культури суспільства та покарання осіб, які зловживають повноваженнями або втягнуті у корупційні схеми.

У сучасний період корупція стала неодмінною складовою державного та суспільного механізму, пронизавши всі його структури та рівні. Вона не лише адаптує методи та форми взаємодії державних органів влади з представниками легітимного бізнесу та організованої злочинності, але й інтегрує їх у спільну систему тіньових, а часто й кримінальних, відносин. Зростання активності корупції та її розширення, особливо в умовах трансформаційних економік, створює підґрунтя для розгляду її як об'єктивного явища, притаманного більшості країн. Розповсюдження корупції на сучасному етапі має свої специфічні особливості, які варто розглядати у контексті її динаміки та впливу на соціально-економічний та політичний розвиток. До таких особливостей відносяться:

– політизація корупції: корупція в класичному вияві стає все більш політизованою, переміщуючись у владні структури;

– перехід корупційних зв'язків з розряду тимчасових та випадкових явищ в розряд усталених корупційних схем;

– інтернаціоналізація і глобалізація корупції;

– розширення сфери легалізації корупції, тобто маскування корупційних афер під законні операції. Як наслідок, легалізована корупція випадає з поля зору правоохоронних органів і набуває ще більших масштабів.

Мета статті полягає у визначенні корупційної ситуації в Україні за 2023 рік, оцінки розуміння та сприйняття корупції, знайомство із антикорупційним досвідом стран-аутсайдерів за їх індексом сприйняття корупції з метою подальшого втілення в політичну практику країни.

Виходячи з зазначеної мети були поставлені такі науко-дослідні завдання:

– проаналізувати корупцію як сучасний соціально-економічний і політичний феномен;

– ознайомиться з відповідним зарубіжним досвідом;

– визначити напрями створення альтернативних, законних шляхів противаги існуючим корупційним практикам.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети передбачає застосування наступних методів дослідження: методу політичного аналізу матеріалів компанії Transparency International (Під час аналізу міжнародного досвіду боротьби з корупцією були використані матеріали із офіційних сайтів Данії, Фінляндії та Нової Зеландії); методу прогнозування для формування уявлень щодо подальших перспектив проведення антикорупційної політики в Україні; компаративістський аналіз з метою порівняння шляхів боротьби з сучасним феноменом корупції в найбільш успішних у цьому напряму країнах.

Основна частина. Корупція є однією з найбільш актуальних проблем, яка стоїть перед сучасною Україною. Антикорупційна стратегія країни на період з 2020 по 2024 роки визначає ряд основних напрямів для антикорупційної політики. Серед них – оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування, цифрова трансформація виконання повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення прозорості їх діяльності для мінімізації ризиків корупції. Також важливим напрямом є створення альтернативних, законних шляхів задоволення потреб фізичних та юридичних осіб, які стоять у противагу існуючим корупційним практикам.

Не менш важливим є забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні дії та пов'язані з ними правопорушення. Крім того, важливим аспектом є формування суспільної нетерпимості до корупції, підтримка культури доброчесності та поваги до верховенства права. Ці напрями спрямовані на створення сприятливих умов для боротьби з корупцією та зміцнення демократичних інститутів у сучасній Україні.

Згідно з думкою багатьох міжнародних та українських експертів, корупція становить найзначущу проблему сучасності. Це явище перетворюється на головну загрозу нормальному розвитку суспільства. Умови загальної корумпованості на всіх рівнях влади перешкоджають вирішенню будь-яких соціальних, економічних або політичних проблем. Негативні наслідки цього явища не лише гальмують прогресивний суспільний розвиток, а й становлять серйозну загрозу національній безпеці країни. Крім того, корупція призводить до погіршення інвестиційного клімату та іміджу держави перед міжнародними партнерами. Найбільш тривожною рисою корупції є те, що вона починає розглядатись як прийнятна норма на повсякденному рівні, незважаючи на декларативну підтримку більшістю населення ідеї про небезпеку цього явища.

Найвідомішим показником рівня сприйняття корупції у тій чи іншій країні світу є індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), який розраховується міжнародною організацією Transparency International з 1995 року.

Основним критерієм Індексу є не рангування, а бали, які країна отримує. Мінімальний рейтинг, що дорівнює нулю, вказує на те, що корупція фактично замінила державу, тоді як максимальний бал (100) свідчить про майже повну відсутність корупції. CPI оцінює саме сприйняття корупції, а не її фактичний рівень.

Цей індекс відображає сприйняття корупції у державному секторі економіки з боку представників бізнес-еліти. Крім того, він є своєрідним консолідованим рейтингом, що оцінює рівень корупції в різних країнах. Для складання цього індексу використовуються різні джерела, такі як Світовий економічний форум, Інститут розвитку менеджменту, Price Waterhouse Coopers, Freedom House і Gallup International. З метою зниження можливих різниць у цифрах, спричинених випадковими факторами, враховуються оцінки попередніх років.

Цей показник включає дані з попередніх років для уникнення раптових коливань в цифрах, що можуть бути спричинені випадковими чинниками.

За результатами 2023 року Україна отримала 36 зі 100 балів [2].

В нижченаведеній таблиці надані результати по CPI, які отримала Україна за останні 11 років.

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
CPI, бали	25	26	27	29	30	32	30	33	32	33	36
Місце	144	142	130	131	130	120	126	117	122	116	104

За зазначений період Україна додала загалом 11 балів у дослідженні. Це найбільший приріст серед країн, які зараз мають статус кандидаток до ЄС.

Останнє дослідження покриває період з лютого 2021 року по вересень 2023 року. Суттєвий приріст показника Україна отримала саме за час повномасштабної війни. Зростання України на 3 бали – один із найкращих результатів за минулий рік у світі.

Також Україна стала однією з 17 країн в цьогорічному CPI, що продемонстрували свій найкращий показник за увесь час.

Експерти з Transparency International Ukraine визначають ключові події, які мали великий вплив на ситуацію:

– ухвалення та впровадження Антикорупційної стратегії та Державної антикорупційної програми (ДАП), які спрямовані на боротьбу з корупцією;

– збільшення кількості затримань та розслідувань у справах, пов'язаних з високим рівнем корупції;

– проведення більшості закупівель через систему Prozorro, що сприяє збільшенню прозорості та запобігає корупційним схемам.

Один із ключових факторів, який сприяв підвищенню рейтингу України, – це ухвалення та початок реалізації Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, заснованої на раніше прийнятій Антикорупційній стратегії.

Успішний результат свідчить про те, що Україна дійсно виконує вимоги щодо антикорупційних заходів Європейського Союзу, зокрема у сферах прийняття стратегій по боротьбі з корупцією, посилення кадрового складу Національного антикорупційного бюро України та інших антикорупційних органів, та ефективного розгляду справ про корупцію.

Успіх у цих питаннях визначатиме можливість України вступити до Європейського Союзу, НАТО та ОЄСР. Він також буде визначати рівень довіри міжнародних партнерів і впливатиме на економічну та військову підтримку України.

Світові лідери Індексу сприйняття корупції-2023 майже не змінилися. Очолює список Данія із 90 балами. Друге місце займає Фінляндія, яка набрала 87 балів, наступні – Нова Зеландія із 85 балами та Норвегія з 84 балами.

Розглянемо антикорупційний досвід країн-аутсайдерів через індекс сприйняття корупції.

Данія. За оцінками Transparency International, в останні роки Данія є найменш корумпованою країною в Європі і (разом із Новою Зеландією) – однією з двох найменш корумпованих країн у світі.

В країні на сьогодні виникла власна антикорупційна культура, де винищення корупції є загальною метою. Суспільство не тільки осуджує корупцію серед чиновників, але й серед звичайних громадян. Наприклад, умовою прийняття на роботу є підписання спеціальної угоди, де працівник зобов'язується утримуватися від отримання або надання хабарів. Порушення цієї угоди призводить до звільнення працівника з відзначенням цього в його особовій справі.

У Данії існує ефективна система громадського контролю за діями політиків та чиновників. Інформація про обіг коштів у країні є прозорою, тому посадовці майже не можуть приховати свої доходи та витрати. Парламентський контроль за доходами міністрів також є обов'язковим. Данські міністри регулярно, як письмово, так і усно, відповідають на запити депутатів, включаючи запити щодо підозр у хабарництві або лобіюванні інтересів певного бізнесу. Ці відповіді публікуються відкрито на веб-сайті [3].

Пакет антикорупційних законів у Данії включає близько двадцяти законодавчих актів і передбачає кримінальну та адміністративну відповідальність приватних та юридичних осіб за намірене використання свого службового становища для незаконного збагачення. У 2002 році був прийнятий закон, за яким члени уряду зобов'язані щорічно публікувати інформацію про свої доходи та майно. Також, як результат ухвалення цього закону, міністри продали свої акції у зарубіжних компаніях, щоб уникнути підозр у використанні свого службового становища в особистих економічних інтересах.

Спеціалізованих антикорупційних органів у Данії не існує. Розслідування корупційних правопорушень здійснює поліція, за винятком злочинів міжнародного масштабу, які перебувають у компетенції прокуратури з особливих економічних злочинів.

Фінляндія. В Фінляндії немає спеціалізованих антикорупційних законів. Основні правові норми, які регулюють питання корупції, включені в Кримінальний кодекс і стосуються хабарництва в обох секторах – публічному і приватному. Антикорупційна політика Фінляндії грунтується на усвідомленні того, що корупція не є окремим явищем, тому не потребує спеціальних законів чи створення спеціалізованих антикорупційних органів. Замість цього, антикорупційні заходи вбудовані в загальну політику країни, оскільки корупцію розглядають як частину злочинного світу та недоліків управління.

Ключовим чинником низького рівня корупції в Фінляндії є чесна влада, яка активно співпрацює з громадянським суспільством та відповідає перед ним. Таке управління вбудоване в культуру та менталітет народу, де кожен службовець має обов'язок служити державі. Одним із факторів, що може сприяти поширенню корупції, є низька заробітна плата публічних службовців, проте в Фінляндії ця проблема не так актуальна, оскільки їхні заробітні плати менші, ніж у приватному секторі [4].

Важливу роль у запобіганні корупції також відіграє рівень освіти населення, яке свідомо знає свої права та може ефективно протистояти зловживанням. Фіни вважають отримання хабарів поганою поведінкою і визнають значення соціального контролю, який ускладнює можливість приховати корупційні дії від оточуючих. Влада у Фінляндії максимально прозора та наближена до народу, що створює атмосферу взаємного довір'я та співпраці між урядом та громадянами.

Існують кілька ключових чинників, які допомагають знизити рівень корупції в Фінляндії:

– політична, фінансова та кадрова незалежність системи правосуддя гарантує, що судді можуть приймати об'єктивні рішення без впливу зовнішніх чинників;

– незалежність засобів масової інформації дозволяє журналістам викривати корупційні випадки без перешкод від влади;

– відкритість процесу прийняття рішень посадовими особами створює прозорий механізм, який ускладнює можливість хабарництва та інших форм корупції;

– мінімізація втручання держави в приватний сектор робить бізнесове середовище менш схильним до корупції та впливу лобістських груп;

– ефективна система внутрішнього і зовнішнього контролю за діями посадових осіб дозволяє вчасно виявляти та усувати випадки корупції;

– гідний рівень заробітної плати державних службовців та наявність «соціального пакету» заохочують до чесної роботи та зменшують мотивацію до вчинення корупційних дій;

– морально-психологічне несприйняття суспільством та посадовими особами корупції створює культуру, в якій корупція вважається неприйнятною та образливою.

На початку 2024 року поліція Фінляндії прийняла свою власну стратегію протидії корупції [5]. Ця стратегія базується на рекомендаціях ГРЕКО, Групи держав з боротьби з корупцією, органу Ради Європи. ГРЕКО радила поліції розробити спеціальну антикорупційну стратегію, яка буде представлена громадськості. Цю рекомендацію підтвердили у рішенні уряду з питань протидії корупції та відповідному плані дій на 2021–2023 роки. І це все досягло свого певного позитивного результату.

Зміст цієї стратегії ґрунтується на п'яти антикорупційних принципах:

– підтримка високого рівня довіри до поліції;

– поліція не терпить корупції;

– поліція визнає, усвідомлює та управляє корупційними ризиками

– поліція гарантує виявлення та повідомлення про порушення

– поліція негайно реагує та вживає заходи при будь-яких проявах корупції.

Ці чинники разом сприяють формуванню непохитної стійкості проти корупції в Фінляндії та забезпечують чесне та ефективне функціонування суспільства.

Нова Зеландія. У Новій Зеландії налагоджена ефективна система боротьби з корупцією, що допомагає забезпечити чесне та прозоре функціонування установ державного та недержавного секторів. Згідно з законодавством країни, хабарництво та корупція є кримінальними злочинами у Новій Зеландії та багатьох інших юрисдикціях, будь то у приватному чи державному секторі, та вважаються злочином, і за їх вчинення передбачені високі штрафні санкції та позбавлення волі до 14 років [6]. Навіть дарунки для державних посадовців заборонені згідно з Кодексом поведінки Державної служби.

Судова система Нової Зеландії відома своєю прозорістю, ефективністю та відкритістю. Якщо виникають скарги на дії суддів, фізичні та юридичні особи мають право звертатися до Управління уповноваженого з питань судової поведінки. Щодо діяльності поліції, ризик корупційних проявів у ній майже відсутній, оскільки державне управління має ефективні механізми виявлення корупційних правопорушень. Незалежне управління з питань поведінки поліції відповідає за розслідування порушень у сфері протидії корупції, що додатково забезпечує прозорість та недоторканість правопорядку у країні.

У Новій Зеландії встановлений чіткий кодекс поведінки для всіх працівників державної служби, що робить надзвичайно рідкісними випадки хабарництва, особливо у сфері комунальних та інших послуг. Громадяни Нової Зеландії в опитуваннях часто підтверджують відсутність корупційних випадків у цих сферах.

Нормативно-правова система країни відома своєю прозорістю, що робить Нову Зеландію привабливою для іноземних інвесторів. Відкриття бізнесу тут – це швидка і проста процедура, яка зазвичай займає лише кілька годин і вимагає лише одну формальну процедуру. Це значно зменшує корупційні ризики та створює сприятливі умови для бізнесу та інвестицій у країні.

В Новій Зеландії діє два ключових законодавчих акти, спрямованих на боротьбу з корупцією. Перший із них – Закон про злочини (The Crimes Act), який регулює сферу державного сектору, а другий – Закон про таємні комісії (Secret Commissions Act SCA), призначений для регулювання приватного сектору [7].

Крім того, в Новій Зеландії існує Кодекс поведінки державних службовців, в якому встановлені чіткі положення щодо прозорого декларування всіх подарунків та матеріальних благ, які отримують державні службовці від інших осіб.

Нова Зеландія славиться своєю відкритістю та свободою в економічному плані, що підтверджу-

ється високими показниками на різних міжнародних рейтингах.

Також важливо зазначити, що в ЗМІ Нової Зеландії часто розглядаються питання про те, куди та як правильно звертатися у випадку виявлення корупційних проявів, що сприяє підвищенню обізнаності громадян та ефективній боротьбі з цим явищем.

Відтак, всі розглянути країни мають як загальні, так і специфічні риси у виявленні і усуненні корупційних схем та боротьби з цим явищем. Вивчення їх досвіду дозволяє враховувати його для подолання корупції як поширеного феномену в України. Але для того, щоб покращити антикорупційну практику в Україні, перш за все, необхідно розглядати прогалини в законодавстві [Див. детал.: 8].

Результати. Корупція є глобальним явищем, що притаманне країнам незалежно від їхнього політичного устрою чи рівня економічного розвитку. Визнання зростання рівня корупції не означає, що з нею можна примиритись, оскільки вона становить загрозу як для національних інтересів, так і для громадян та загального розвитку країни. Для вирішення цієї проблеми необхідно перейняти передовий зарубіжний досвід, але водночас слід зазначити, що не існує універсальної моделі, яка працювала б у будь-якій країні. Кожна успішна антикорупційна програма проходила свій власний шлях до досягнення результатів.

Україна може застосовувати окремі практики, які є релевантними для її контексту, але не може повністю переймати модель іншої країни, наприклад, Данії чи Фінляндії. Однак, успішність заходів в подоланні корупції залежить не лише від законодавства, але й від небажання суспільства терпіти корупцію. Важливо, щоб всі заходи впроваджувалися у взаємодії публічної влади та громадянського суспільства, а не лише приймалися на папері. Потрібно не тільки приймати антикорупційні закони, але й виконувати їх всіма без винятку. Тому подальші дослідження щодо мінімізації та подолання корупції в Україні є перспективними і важливими для забезпечення сталого розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
2. The official site of Transparency International Ukraine. URL: https://ti-ukraine.org/
3. The official site of Ministry of foreign affairs of Danmark. URL: https://um.dk/en/danida/anti-corruption
4. The official site of the Ministry of Justice of Finland. URL: https://oikeusministerio.fi/en/anti-corruption-activities
5. The official site of the Police of Finland. URL: https://poliisi.fi/en/-/police-anticorruption-policy
6. The official site of AustinSure of New Zealand. https://austinsure.co.nz/anti-corruption-bribery-policy/
7. The official site of Serious Fraud Office of New Zealand. https://sfo.govt.nz/fraud-and-corruption/
8. Легеза Є. О., Бєлов Д. М., Деякі особливості правового регулювання статусу Державної служби фінансового моніторингу України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2022. Випуск 73 (5).

REFERENCES:

1. Koruptsiia: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia / kerivnyk avt. kol. dots. I. O. Revak. Lviv: LvDUVS, 2011. 220 s. [in Ukraine]
2. The official site of Transparency International Ukraine. URL: https://ti-ukraine.org/ [in English]
3. The official site of Ministry of foreign affairs of Danmark. URL: https://um.dk/en/danida/anti-corruption [in English]
4. The official site of the Ministry of Justice of Finland. URL: https://oikeusministerio.fi/en/anti-corruption-activities [in English]
5. The official site of the Police of Finland. URL: https://poliisi.fi/en/-/police-anticorruption-policy [in English]
6. The official site of AustinSure of New Zealand. https://austinsure.co.nz/anti-corruption-bribery-policy/ [in English]
7. The official site of Serious Fraud Office of New Zealand. https://sfo.govt.nz/fraud-and-corruption/ [in English]
8. Leheza Ye. O., Bielov D. M., Deiaki osoblyvosti pravovoho rehuliuvannia statusu Derzhavnoi sluzhby finansovoho monitorynhu Ukrainy. Naukovyi visnyk UzhNU. Seriia «Pravo». 2022. Vypusk 73 (5). [in Ukraine]

Borrowing experience: the way to an effective fight against corruption in Ukraine

Kokorev Oleksiy Viktorovych

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of Journalism,
Social Communications and IT Law
State University of Intellectual Technologies and Communications
Kuznechna str., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7391-2498

Yatvetska Hanna Volodymyrivna

Candidate of Sociological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Journalism,
Social Communications and IT Law
State University of Intellectual Technologies and Communications
Kuznechna str., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1277-3636

Savytsky Andriy Yakovych

Doctor of Law, Senior Lecturer
at the Department of Journalism,
Social Communications and IT Law
State University of Intellectual Technologies and Communications
Kuznechna str., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4780-3789

The article describes the existence and outspread of corruption as a modern phenomenon, which becomes a national and international concern for all countries worldwide. It emphasizes that this destructive phenomenon is harmful to society as it affects the functioning of public authorities, hinders economic development, and distorts citizens' consciousness. In response to this threat, each country develops its own anti-corruption program, strategy, or policy.

The authors provide a dynamics of the Corruption Perceptions Index in Ukraine over the past 10 years. The main attention is drown to the factors that had influence on Ukraine's attainment of the best corruption perception index, even in conditions of martial law.

The means to prevent corruption which are used in some foreign countries were reviewed in order to study the possibility of their implementation in Ukraine. An analysis of anti-corruption activities in three countries: Denmark, Finland, and New Zealand, which were chosen due to their low level of corruption, was conducted.

It was found that most of the measures successfully applied in these countries have been already used in Ukraine. Among those are the adoption of anti-corruption legislation, ratification of international agreements, involvement of the society in supervision, strengthening liability for corrupt actions, and others.

The article specifies that these countries have features that contribute to reducing the level of corruption, such as the transparency of the activities of governmental structures, the moral-psychological non-acceptance of corruption by citizens, and the strengthening of transparency in governance. These ethical and moral principles are crucial in combating corruption and preventing it as a social phenomenon. Therefore, it is important for Ukraine to develop further the moral and ethical education of citizens that aims to reduce corrupt tendencies in society and to improve anti-corruption practices in Ukraine to overcome and avoid omissions in legislation. The conclusion justifies that Ukraine can apply certain practices relevant to its context but cannot fully adopt the model of another country without considering the specifics of its socio-economic and political development.

Key words: *corruption, anti-corruption, Corruption Perceptions Index, anti-corruption activities, lobbying, political process, political system, governance, economic development, democracy, constitutional state, national security.*

Лепська Наталія Володимирівна

Резильєнтність як динамічна характеристика держави в умовах сучасних геополітичних процесів

УДК 321.01-026.564:323.21
(477)]:327»20»
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.23

Лепська Наталія Володимирівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Запорізького національного
університету
вул. Жуковського, 66,
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0001-6010-423X

У статті розглядається резильєнтність як атрибутивна характеристика держави з огляду її геополітичної суб'єктності, ресурсного потенціалу, геополітичної поведінки та діяльності в умовах складних важкопрогнозованих змін сучасного світоустрою. Звернуто увагу на факт певної невідповідності у вітчизняному суспільствознавчому дискурсі щодо використання дефініцій «резильєнтність» та «стійкість» через відсутність їх змістовної демаркації. Наголошується, що системне осмислення держави як провідного суб'єкта геополітики, пріоритезує надання переваги саме поняттю резильєнтності. Адже багатоаспектність цього поняття надає можливість комплексно досліджувати та аналізувати такі змістові блоки проблемного поля геополітики: динаміка асиметричної поведінки держав в межах дуалістичної взаємодії «експансія – контракція»; співвідношення геополітичних пріоритетів і ресурсних потенціалів конкурентних держав у протистоянні сучасним кризам і викликам воєнної та повоєнної невизначеності; здатність держав до подолання непереборних обставин щодо їх функціональної дієздатності та спроможності для відновлення й подальшого розвитку. Тож метою статті є осмислення та обґрунтування доцільності введення в геополітичний категоріально-понятійний апарат поняття «резильєнтність», яку авторкою пропонується визначати у таких взаємопов'язаних аспектах. По-перше, як процес забезпечення національної безпеки держави, збереження цілісності держави, її геополітичної суб'єктності в умовах високої глобальної нестабільності. По-друге, як здатність держави проводити проактивну політику, передбачати ризики та загрози миру, своєчасно реагувати на них, протистояти несприятливим факторам, динамічно відновлювати функціональний стан, зміцнюватися та розвиватися. По-третє, як системоутворювальна характеристика геополітичної суб'єктності держави з огляду її ресурсного потенціалу. Для дослідження геополітичної суб'єктності нашої країни у її героїчному спротиві масштабній російській військовій агресії, застосування резильєнтного підходу є нагальним завданням. Резильєнтний підхід уможливлює розробку цілісної стратегії ефективного відновлення держави не лише у подоланні прямих наслідків війни, а й у забезпеченні міцності країни в умовах воєнної та повоєнної невизначеності на засадах демократичних цінностей: від відстоювання та захисту миру до модернізованої повоєнної інституціалізації оновленої держави. Як результат впровадження такого підходу закладається міцний фундамент системного зростання суспільства, економіки та держави в цілому.

Ключові слова: *резильєнтність, геополітика, геополітична суб'єктність держави, геополітичний простір, експансія.*

Вступ. Сьогоднішній світ перебуває на зламі геополітичних епох, адже інтенсивність і масштаб кардинальних змін в архітектурі світопорядку вочевидь спричиняють нову якість його конфігурації та налаштування. Безпрецедентна мілітаризація сучасних геополітичних процесів через російсько-українську війну, чергове загострення конфлікту у Секторі Гази, війну між Іраном та Ізраїлем, зростання загрози військової агресії з боку авторитарних країн загострює проблему здатності держав вистояти та довести свою геополітичну суб'єктність у новій світобудові. У цьому аспекті набуває актуальності наукове осмислення у геополітичному ракурсі такого феномену як резильєнтність, яка в умовах перманентної турбулентності світу та сучасних викликів воєнної та повоєнної невизначеності є фактично одним з найважливіших атрибутів національної безпеки держави. Адже країни з високим рівнем резильєнтності здатні не просто адаптуватися до умов вкрай високої напруженості, що спричинена внутрішньополітичною кризою та зовнішньою геополітичною дестабілізацією, а й сконцентрувати та мобілізувати свій ресурсний потенціал на подолання багаторівневих системних деструкцій, відновлення попереднього функціонального стану і виходу на наступний рівень розвитку, набуваючи вищих конкурентних переваг у державобудівництві, економічному лідерстві, культурній привабливості тощо. Резильєнтність, на наш погляд, має ґрунтовний евристичний потенціал для активного вжитку у геополітичному науковому дискурсі та геополітичній праксеології. Концептуальне оперування резильєнтністю через використання резильєнтного підходу надає можливість істотно змінити оптику аналізу геополітичного потенціалу держави, її геополітичної потуги та статусу серед інших країн світової спільноти. Бо ж, ані наявність у країни багатих покладів корисних копалин, ані численної армії, ані великої кількості промислових підприємств і т. ін., не гарантують їй у підсумку мінімізації геополітичної вразливості та максимізації спроможності щодо післякризового відновлення й виходу на траєкторію сталого розвитку. Очевидно, що тут спрацьовують інші механізми, які й спричиняють кумулятивний ефект резильєнт-

ності внаслідок комплексу системних взаємодії об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі резильєнтності присвячено чимало наукових праць. Адже ще у 1973 році К. Холлінгом було концептуалізовано резильєнтність у дослідженнях з екологічної проблематики, і потім поступово це поняття ввійшло у соціально-економічні науки. Тож на сьогодні цей концепт інтегрований у різні наукові галузі як закордоння, так і в Україні. У вітчизняній науковій царині ця дефініція розглядається багатоаспектно, приміром: 1) у контексті психологічного та ментального здоров'я відзначимо доробок таких авторів, як Л. Адаменко [1], О. Іванова [2], Г. Лазос, Т. Ларіна, Т. Титаренко та ін.; 2) резильєнтність економічних систем досліджена в публікаціях Е. Лібанової, В. Хаустової та О. Решетняк [9]; 3) соціальна резильєнтність висвітлена в наукових розвідках О. Кухарук через соціально-ідентичнісний вимір [4], В. Волошиної – через призму кризових станів соціальних систем; 4) національна резильєнтність проаналізована М. Білинською та О. Корольчук у контексті формування ефективного публічного управління, а у колективному дослідженні С. Пирожкова, Є. Божка та Н. Хамітова [7] резильєнтність ґрунтовно вивчена як стратегія і тактика випередження гібридних загроз. Серед закордонних досліджень відзначимо наукову працю «Резильєнтність соціальних систем», автори якої – B. McCaul, G. C. Flores, S. Mencía – представники міжнародної гуманітарної організації GOAL, що з 2010 року ґрунтовно займається розробкою інструментарію резильєнтності суспільств до стихійних лих [12]. Також вартує уваги фундаментальна праця експрезидентки Фонду Рокфеллера Judith Rodin «Дивіденд ризильєнтності: управління зривами, уникнення катастроф і зміцнення в непередбачуваному світі», де нею всеохопно розглянуто резильєнтність від коренів її виникнення до з'ясування ролі інституцій щодо її забезпечення та усвідомлення її дивідендів [14]. Науковий інтерес викликає публікація американських фахівців J. Acosta, A. Chandra та J. Madrigano «Порядок денний для просування інтегративних досліджень і практики стійкості: ключові теми круглого столу з питань стійкості», які узагальнили результати експертного обговорення у відпрацюванні інтегративної політики резильєнтності для США [10]. Ґрунтовністю відзначається науково-аналітичний звіт J. Acosta, A. Chandra та ін. авторів щодо дослідження суспільної резильєнтності з погляду збереження громадського здоров'я, підвищення якості життя і т. ін. [11]. Загалом, науковий доробок резильєнтності є напрочуд широким. У цьому контексті заслуговує високої оцінки бібліометричний аналіз публікацій, проведений Л. Лігоненко та В. Андрійчуком, на основі даних наукометричної бази SCOPUS та аналізу ключових слів із використанням програмного засобу VOSviwer. Як виявлено авторами, з 2010 по 2022 рр. у світі опубліковано понад 140 тис. наукових праць за запитом «резильєнтність». Найбільша кількість статей припадає на галузь соціальних наук (14%), науки про навколишнє середовище (11%), інженерію (10,9%) та медицину (10,3%) [6]. Аналіз публікацій Л. Лігоненко та В. Андрійчука, а також наш огляд наукових напрацювань щодо резильєнтності, засвідчує, що феномен *геополітичної резильєнтності* ще потребує свого теоретичного осмислення та розробки. І певне підґрунтя для цього вже маємо в науковому полі з дотичної тематики, як-то: національна та державна безпека, суб'єктність держави, ресурсність та геополітичний статус держави, післякризове державобудівництво, хаотизація світу геополітики і т. ін. Як відзначають J. Acosta, A. Chandra та інші автори у своєму науково-аналітичному звіті, на сьогодні немає ясності щодо процесу формування резильєнтності, бо маємо обмежене розуміння компонентів, які можна змінити, або «важелів» дій, які дозволяють суспільству швидше відновлюватися. У дослідженнях визначено фактори, які, ймовірно, пов'язані з досягненням резильєнтності спільнот, включаючи зменшення вразливості до катастроф та проведення заходів із запобігання їм, щоб мінімізувати їх негативні наслідки, однак ці сфери є досить широкими і їм бракує конкретності, необхідної для впровадження [11, p. 1]. Втім набагато менше ясності та конкретності маємо щодо геополітичної резильєнтності такого суб'єкта як держава.

Отже, м**етою статті** є осмислення та обґрунтування доцільності введення в геополітичний категоріально-поняттєвий апарат резильєнтності як динамічної системоутворювальної характеристики держави в умовах глобальних невизначеностей, загроз та викликів. Задля досягнення означеної мети передбачається: 1) з'ясування сутності та змістовна демаркація синонімічних понять «резильєнтність» та «стійкість» ; 2) доведення слушності використання поняття «резильєнтність» в осмисленні геополітичної суб'єктності держави.

Методи дослідження. В основу методології наукової розвідки покладений системний підхід, який надає можливість осмислити резильєнтність держави у цілісності її характеристик як провідного суб'єкта геополітики. Геополітичний підхід дозволив провести рефлексію феномену резильєнтності з огляду специфіки геополітичного потенціалу держави, геополітичного простору та геополітичних процесів, які відбуваються в його межах. Семантичний аналіз застосований для операціоналізації поняття «резильєнтність» у контексті геополітики.

Результати дослідження. Поняття резильєнтності ввійшло в обіг на початку 2000-х років і набуло більш широкого вжитку декілька років тому, поряд з поняттями «резилієнс» та «стійкість» у контек-

сті питань збереження здоров'я людини, долання стресових ситуацій та травмівного впливу.

Вітчизняні науковці з Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, посилаючись на доробок колег з Американської психологічної асоціації, пропонують розрізняти «резильєнтність» (resiliency) та «резилієнс» (resilience), попри їх схожий переклад – стійкість, стресостійкість, життєстійкість, психологічна пружність, психологічна стійкість. Вони вказують, що резилієнс – це процес, а резильєнтність – це властивість. Резилієнс визначають як процес і результат успішної адаптації людини до важких або складних життєвих обставин насамперед через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість, а також через пристосування до зовнішніх і внутрішніх вимог [3, с. 5]. Серед іншого фахівці Інституту психології звертають увагу на такі особливості та функції резилієнсу, як процесуальність, динамічність та адаптивність, і відзначають, що це: динамічний розвивальний процес, що характеризується досягненням позитивної адаптації, всупереч впливу серйозної загрози; процес використання різноманітних біологічних, психосоціальних, структурних і культурних ресурсів для підтримання психологічного добробуту; успішне адаптування в умовах ризику, критичних обставин чи змін, що передбачає взаємодію між людиною, її життєвим досвідом та поточним життєвим контекстом [3, с. 6].

Резильєнтність пов'язана зі здатністю людини відновлюватися і навіть зміцнюватися після складних надзвичайних ситуацій, катастроф, несприятливих умов життя та майже непереборних обставин. Разом з тим, численні західні дослідники не проводять жорсткої смислової демаркації між резилієнсом та резильєнтністю. Щобільше, вони пропонують розглядати резильєнтність цілісно у ширшому контексті. Так, у 2016 році за підтримки RAND Health та RAND Justice, Infrastructure, and Environment був проведений круглий стіл з потужною праксеологічною складовою з проблематики резильєнтності за участі близько 80 спеціалістів з різних галузей, що відзначили перспективи розвитку міждисциплінарної науки про стійкість. Особливий наголос було зроблено на необхідності застосування системного підходу до вивчення цього феномену (на основі принципів нелінійності, адаптації та структурно-функціональної взаємопов'язаності спільнот), впровадження конкретних структур, які мають втілювати політику інтегративної резильєнтності, та щодо розробки моделей лідерства для просування орієнтації на стійкість. Було відпрацьовано 10 змістовних рішень- рекомендацій, які пов'язані з програмами «Leadership for Better Health» та «Global Ideas for U.S.» одного з найбільших п'яти інвестиційних фондів США RWJF [10]. Тож, очевидно, факт проведення подібного заходу засвідчує, що концептуалізація і розробка «політики інтегративної резильєнтності» покликана сприяти зміцненню резильєнтності саме на рівні держави. До речі, учасники цього круглого столу визначають резильєнтність як «здатність динамічної системи, такої як спільнота, передбачати виклики та успішно до них адаптуватися», як «процес, здатність або результат гарної адаптації перед обличчям негараздів, травм, трагедій, загроз або значних джерел стресу» [10]. Не менш важливим є визначення резильєнтності спільноти в контексті здоров'я, яке пропонують Chandra A., Acosta J.D. та інші автори у своєму науково-аналітичному звіті: «Резильєнтність спільноти передбачає її постійну та розвивавальну здатність враховувати свою вразливість і розвивати можливості, які допомагають цій спільноті (1) запобігати, витримувати та пом'якшувати стрес, спричинений інцидентом зі здоров'ям; (2) відновлення таким чином, щоб відновити спільноту до стану самодостатності та принаймні такого ж рівня здоров'я та соціального функціонування після інциденту зі здоров'ям; і (3) використання знань з минулих реакцій для зміцнення здатності громади протистояти наступному інциденту зі здоров'ям» [11, p. 9]. На наш погляд, таке трактування резильєнтності американських фахівців маємо брати на озброєння щодо розуміння резильєнтності держави, адже важливо розглядати цей феномен комплексно.

Чи є сенс уводити «резильєнтність» до пояснення відповідних процесів та властивостей систем (зокрема й держави) у геополітичному ракурсі? Річ у тім, що поняття «стійкість», яке часто-густо вживають як синонім «резильєнтності», не висвітлює всі ті смислові аспекти, що важливі для нас у розумінні певних суспільно-політичних явищ і процесів, які ми визначаємо за традицією поняттям «стійкість». Приміром, «Новий тлумачний словник української мови» пропонує розуміти слово «стійкий» (бо «стійкість» відсутнє в ньому) у кількох значеннях: 1. здатний твердо стояти, триматися, не падаючи, не коливаючись. 2. який довго зберігає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню, псуванню і т. ін. 3. для якого характерні стабільність, постійність, сталість. 4. здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь. 5. який виявляє наполегливість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, вчинках, діях і т. ін.; вірний своїм переконанням; незламний, твердий [8]. Резильєнтність (resilience / resiliency), наприклад Кембридзький словник, тлумачить як: 1. здатність знову бути щасливим, успішним тощо після того, як сталося щось важке або погане. 2. здатність речовини повертатися до своєї звичайної форми після згинання, розтягування або натискання [13]. Отже, слово «стійкість» не відображує палітру динамічних означень на відміну від поняття «резильєнтності», яке акцентує відновлюваність, гнучкість, еластичність, пружність, а отже потенційну здатність до успішного розвитку.

В геополітичному вимірі саме цей смисловий контекст поняттєвої операціоналізації резильєнтності держави є важливим для нас. Адже геополітика є наукою, що спрямована у майбутнє. І держава, як провідний суб'єкт геополітичних процесів, досліджується нею з погляду її динамічних характеристик, із врахуванням усіх її просторових потреб і спроможності розв'язувати проблеми, які виходять із різнорівневих просторових відносин з іншими суб'єктами геополітичних взаємодій.

Простір в геополітиці не є просто статичним атрибутом держави та сукупністю певних територіально-географічних параметрів. Геополітичний простір – це якісний, динамічний та інтегративний феномен, що є результатом системно організованих багаторівневих взаємозв'язків, в межах яких відбувається складний комплекс взаємодій між геополітичними суб'єктами (передусім державами) з приводу розподілу та/або перерозподілу геополітичних ресурсів, зміни форм і масштабів владного контролю над ними [5]. Внаслідок соціально-політичного, економіко-технологічного, науково-інформаційного і т. ін. розвитку людської спільноти поступово відбувалося ускладнення структури геополітичного простору. Фізико-географічний рівень залишається базовим, утім до нього додаються й економічний, інформаційно-кібернетичний, інформаційно-ідеологічний, віртуальний, когнітивний тощо. Безсумнівно, що на кожному з цих рівнів держава намагається освоїти якомога більше ресурсів, забезпечуючи собі тим самим необхідний фундамент ресурсного потенціалу для оптимальної життєздатності та подальшого розвитку. Однак формування (накопичення) того чи іншого обсягу геополітичного потенціалу державою залежить від рівня контролю нею геополітичного простору в усій його різноманітності. Серед іншого принаймні слід виокремлювати такі два варіанти: з одного боку, розширення сфери контролю – експансія; з іншого боку, звуження сфери контролю – контракція. У кожному з цих випадків державі доводиться долати системну напруженість. Модель геополітичної експансії передбачає подолання напруженості внаслідок дії екзогенних (зовнішніх) чинників, геополітичної контракції – ендогенних (внутрішніх) чинників.

Тож геополітичному простору притаманна висока динаміка організаційних дій з боку держав як провідних інституцій геополітики. Адже в межах просторових взаємодій «експансія – контракція» одні держави жадають досягти максимальної геополітичної суб'єктності (геополітичної гегемонізації, лідерства, наддержавності тощо), інші ж фактично потрапляють у стан геополітичної маргіналізації, мінімізуючи свою суб'єктність у формуванні та управлінні глобальним порядком денним.

Саме ця асиметрія геополітичних взаємодій держав й актуалізує їх резильєнтність, яка обумовлюється геополітичним потенціалом держави (передусім низкою різноманітних ресурсів), і яка є складовим компонентом геополітичної сили держави. Своєю чергою, геополітична сила держави означає її конкурентні можливості у геополітичному суперництві або протиборстві з іншими державами. Тож це реальна здатність до геополітичного розширення (експансії) на будь-яких рівнях геопростору. Логічно відзначити, що резильєнтність держави є стратегічно важливим індикатором її геополітичної суб'єктності.

Висновки дослідження. Варто наголосити на перспективності дослідження резильєнтності держави у геополітичному вимірі як: 1) збереження цілісності держави, її безпеки та суб'єктності в умовах високої політичної нестабільності; 2) здатність країни проводити проактивну політику, передбачати ризики та загрози миру, своєчасно реагувати на них, протистояти несприятливим факторам, динамічно відновлювати функціональний стан, зміцнюватися та розвиватися; 3) системоутворювальна характеристика геополітичної суб'єктності держави з огляду її ресурсного потенціалу. Для України, яка наразі героїчно чинить опір масштабній російській військовій агресії, це вкрай важливе завдання. Резильєнтний підхід уможливлює розробку цілісної стратегії ефективного відновлення держави не лише у подоланні прямих наслідків війни (передусім в економічній та соціальній сферах), а й у забезпеченні резильєнтності країни в умовах воєнної та повоєнної невизначеності на засадах демократичних цінностей: від відстоювання та захисту миру до модернізованої повоєнної інституціалізації оновленої держави. Як результат впровадження такого підходу закладається міцний фундамент системного зростання суспільства, економіки та держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаменко Л.С. Актуальні підходи до проблеми дослідження психічної резильєнтності. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*, 2020. № 5 (58). С. 5-13. URL: http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/224471/224687 (дата звернення 30.04.2024).

2. Іванова О. Проєкт «Психологічні сили України»: сприяння розвитку резильєнтності в умовах війни. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, 2022. Випуск 6. С. 62-73. URL: https://www.researchgate.net/publication/367132824 (дата звернення 30.04.2024).

3. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.

4. Кухарук О.Ю. Ідентичнісний вимір соціальної резильєнтності: визначення, підходи, можливості прогнозування. *Проблеми політичної психології*, 2022. №12 (26). С. 77-90. URL: https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/107/107 (дата звернення 30.04.2024).

5. Лепська Н. В. Проблема концептуалізації простору в сучасному суспільно-політичному науковому

дискурсі. *«Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць*, 2017. № 126. С. 461-466.

6. Лігоненко Л. О., Андрійчук В. А. Резильєнтність в економічному контексті: аналіз світових трендів та перспективи наукових досліджень. *Стратегія економічного розвитку України*, 2023. Вип. 52. URL: http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/285851/279919 (дата звернення 30.04.2024).

7. Пирожков С., Божок Є., Хамітов Н. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник НАН України*, 2021. № 8. С. 74-82. URL: https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/135/139 (дата звернення 30.04.2024).

8. Стійкий // Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Том 3. Київ. Видавництво «Аконті». 2003. С.434.

9. Хаустова В., Решетняк О. Резильєнтність економіки: сутність і виклики для України. *Бізнес-інформ*, 2023. №7. С. 30-41.

10. Acosta, J., Chandra, A., & Madrigano, J. (2017). An agenda to advance integrative resilience research and practice: key themes from a Resilience Roundtable. a Res. Rep., RAND Corp., Santa Monica, CA. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5644771/(дата звернення 30.04.2024).

11. Chandra A., Acosta J.D., Howard S. et al. (2010) Building Community Resilience to Disasters:A Way Forward to Enhance National Health Security. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 78 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2011/RAND_TR915.pdf (дата звернення 30.04.2024).

12. McCaul B., Flores G. C., Mencía S. (2019) Resilience for Social Systems / R4S Approach user guid ancemanual. GOAL. 104 p. URL: http://resiliencenexus.org/wp-content/uploads/2019/05/2019-R4S-ToolkitD01-1.pdf (дата звернення 30.04.2024).

13. Resilience. URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/resilience (дата звернення 30.04.2024).

14. Rodin J. (2015) The resilience dividend: Managing disruption, avoiding disaster, and growing stronger in an unpredictable world. London, PROFILE BOOKS LTD. 383 p.

REFERENCES:

1. Adamenko L.S. (2020) Aktualjni pidkhody do problemy doslidzhennja psykhichnoji rezyljjentnosti [Current approaches to the problem of researching mental resilience]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu oborony Ukrajiny. Pytannja psykhologhiji* (electronic journal), no. 5 (58). pp. 5-13. URL: http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/224471/224687 (accessed 30 April 2024). [In Ukrainian].

2. Ivanova O. (2022) Proiekt «Psykholohichni syly Ukrainy»: spryiannia rozvytku rezylientnosti v umovakh viiny [Project «Psychological forces of Ukraine»: promoting the development of resilience in conditions of war]. *Visnyk kafedry YuNESKO «Neperervna profesiina osvita KhKhI stolittia»* (electronic journal), vol. 6. pp. 62-73. URL: https://www.researchgate.net/publication/367132824 (accessed 30 April 2024). [In Ukrainian].

3. Kokun O. M., Melnychuk T. I. (2023) Rezyliiensdovidnyk: praktychnyi posibnyk [Resilience-handbook: a practical guide]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 25 p. [In Ukrainian].

4. Kukharuk O. Iu. (2022) Identychnisnyi vymir sotsialnoi rezylientnosti: vyznachennia, pidkhody, mozhlyvosti prohnozuvannia [Identity dimension of social resilience: definitions, approaches, forecasting possibilities]. *Problemy politychnoi psykholohii*, no. 12 (26). pp. 77-90. URL: https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/107/107 (accessed 30 April 2024). [In Ukrainian].

5. Lepska N. V. (2017) Problema kontseptualizatsii prostoru v suchasnomu suspilno-politychnomu naukovomu dyskursi [The problem of conceptualization of space in modern socio-political scientific discourse]. *«Hileia: naukovyi visnyk»: Zbirnyk naukovykh prats,* no. 126. pp. 461-466. [In Ukrainian].

6. Lihonenko L. O., Andriichuk V. A. (2023). Rezylientnist v ekonomichnomu konteksti: analiz svitovykh trendiv ta perspektyvy naukovykh doslidzhen [Resilience in the economic aspect: analysis of global trends and prospects for research] *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, vol. 52. URL: http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/285851/279919 (accessed 30 April 2024). [In Ukrainian].

7. Pyrozhkov S., Bozhok Ye., Khamitov N. (2021). Natsionalna stiikist (rezylientnist) krainy: stratehiia i taktyka vyperedzhennia hibrydnykh zahroz [National resilience of the country: strategy and tactics of anticipating of hybrid threats]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 8. pp. 74-82. URL: https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/135/139 (accessed 30 April 2024). [In Ukrainian].

8. Stiikyi [Resistant] (2003) // Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy u trokh tomakh. Tom 3. Kyiv. Vydavnytstvo «Akonti». P.434. [In Ukrainian].

9. Khaustova V., Reshetniak O. (2023) Rezylientnist ekonomiky: sutnist i vyklyky dlia Ukrainy [Resilience of the economy: its essence and challenges for Ukraine]. *Biznes-inform*, no. 7. pp. 30-41. [In Ukrainian].

10. Acosta, J., Chandra, A.,& Madrigano, J. (2017). An agenda to advance integrative resilience research and practice: key themes from a Resilience Roundtable.a Res. Rep., RAND Corp., Santa Monica, CA. Retrieved from: URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5644771/ (accessed 30 April 2024). [In English].

11. Chandra A., Acosta J.D., Howard S. et al. (2010) Building Community Resilience to Disasters: A Way Forward to Enhance National Health Security. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 78 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2011/RAND_TR915.pdf (accessed 30 April 2024). [In English].

12. McCaul B., Flores G. C., Mencía S. (2019) Resilience for Social Systems / R4S Approach user guid ancemanual. GOAL. 104 p. URL:http://resiliencenexus.org/wp-content/uploads/2019/05/2019-R4S-ToolkitD01-1.pdf (accessed 30 April 2024). [In English].

13. Resilience. URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/resilience (accessed 30 April 2024). [In English].

14. Rodin J. (2015) The resilience dividend: Managing disruption, avoiding disaster, and growing stronger in an unpredictable world. London, PROFILE BOOKS LTD. 383 p. [In English].

Resilience as a dynamic characteristic of the state in the conditions of modern geopolitical processes

Lepska Nataliia Volodymyrivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6010-423X

The article considers resilience as an attributive characteristic of the state in view of its geopolitical subjectivity, resource potential, geopolitical behavior and activity in the conditions of complex, difficult-to-predict changes in the modern world system. Attention is drawn to the fact of a certain inconsistency in the domestic social science discourse regarding the use of the definitions "resilience" and "sustainability" due to the lack of meaningful demarcation. It is emphasized that the systematic understanding of the state as the leading subject of geopolitics prioritizes giving priority to the concept of resilience. After all, the multifacetedness of this concept provides an opportunity to comprehensively research and analyze the following content blocks of the problem field of geopolitics: the dynamics of asymmetric behavior of states within the dualistic interaction "expansion – contraction"; the ratio of geopolitical priorities and resource potentials of competing states in confronting modern challenges of war and post-war uncertainty; the ability of states to overcome insurmountable circumstances regarding their functional capacity and capacity for recovery and further development. Therefore, the purpose of the article is to understand and justify the expediency of introducing the concept of "resilience" into the geopolitical categorical and conceptual apparatus to substantiate the expediency of introducing the concept of "resilience" into the geopolitical categorical-conceptual apparatus, which the author proposes to define in such interrelated aspects. First, as a process of ensuring the national security of the state, preserving the integrity of the state, its geopolitical subjectivity in conditions of high global instability. Secondly, as the state's ability to conduct a proactive policy, anticipate risks and threats to peace, respond to them in a timely manner, resist adverse factors, dynamically restore the functional state, strengthen and develop. Thirdly, as a system-forming characteristic of the state's geopolitical subjectivity in view of its resource potential. To study the geopolitical subjectivity of our country in its heroic resistance to large-scale Russian military aggression, the application of a resilient approach is an urgent task. It is the resilient approach that makes it possible to develop a comprehensive strategy for the effective restoration of the state not only in overcoming the direct consequences of the war, but also in ensuring the strength of the country in the conditions of war and post-war uncertainty on the basis of democratic values: from the advocacy and protection of peace to the modernized post-war institutionalization of the renewed state. As a result of the implementation of such an approach, a solid foundation for the systemic growth of society, the economy and the state as a whole is laid.

Key words: *resilience, geopolitics, geopolitical subjectivity of the state, geopolitical space, expansion.*

Malıkova Zumrud Eldar gizi

Turkey's participation in energy projects in the South Caucasus

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.24

Malıkova Zumrud Eldar gizi
Doctor of Philosophy in Political Science,
Associate Professor at the Department
of International Relations
Baku Slavic University
Suleyman Rustam str., 33,
Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0001-1282-888X

The main aim of thies aticle is to highlight the role of energy projects in enhancing Turkey's role in the South Caucasus and strengthening the region in modern times.
It is noted that the South Caucasus, which has geopolitical and geostrategic significance, plays an important role in the production of oil and gas to Europe.
Methods. The article mainly comprehensively used the following methods: 1. The historical method, with the help of which the history of the formation of Turkish foreign policy in the South Caucasus and the formation of a new system of international relations was studied; 2. Comparative method, on the basis of which the directions of Turkish foreign policy were compared in the new geopolitical realities; 3. The method of system analysis, thanks to which all the factors influencing the formation of the policy of the South Caucasus.
Scientific novelty of the article. For the first time in the domestic scientific literature, the role of the energy factor in Turkey's policy in the South Caucasus, the nature of its policy towards the states of the region and its place in the modern geopolitical configuration of the region as a whole have been studied.
In conclusion, it is noted that by participating in energy projects in the South Caucasus region, Turkey has strengthened its position as a regional state and is actively involved in solving global problems in the regions where its interests are concentrated.
It is noted that after Azerbaijan gained independence, its oil strategy became the focus of attention of global and regional players, including Turkey. By joining the "Contract of the Century" (September 20, 1994), Western countries, Turkey, Japan and other countries took part in the transfer of oil and gas produced in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea to Europe. Thus, Azerbaijan became a country that transports oil and gas to Europe through pipelines passing through the territory of Georgia and Turkey, which played an important role in the energy security of Europe as an important transit country.
It is noted that the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline, the Baku-Tbilisi-Kars railway line, the Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline, the Trans-Anatolian Gas Pipeline (TANAP) projects, the Trans-Adriatic Pipeline (TAP) passing through the territory of Turkey had a direct impact on the growth of the political and economic influence of this state in the region.
Key words: *Turkey, energy projects, Azerbaijan, BTC, TANAP.*

Introduction. In the 1990s, Turkey's South Caucasus policy was mainly aimed at developing bilateral relations with the countries of the region and regaining the positions it had lost many years ago. Having managed to expand its bilateral relations with Azerbaijan and Georgia in many fields, Turkey kept its relations with Armenia at a limited level, putting forward the demand of Armenia's aggression against Azerbaijan and the return of the occupied territories. In addition, Armenia's territorial claims against Turkey and the issue of the so-called genocide (historical facts and archival materials strongly deny this) created great obstacles to the development of bilateral relations. Despite this, the strengthening of Turkey's political and economic positions in the South Caucasus developed on an upward trend. In the 2000s, Turkey managed to become one of the active actors in the region in political, economic, cultural-humanitarian, especially in the field of energy. After the Second Karabakh war (2020), Turkey's superior position in geopolitical competition in the region is being observed.

Turkey's possession of the historical heritage of the Ottoman Empire created opportunities for it to conduct an active foreign policy in the Balkans and the Caucasus during the globalization period [4, 22]. One of Turkey's foreign policy goals was to develop relations with neighboring regions, and the South Caucasus occupied one of the central places in this plan. Having implemented a proactive foreign policy since the beginning of the 21st century, Turkey aimed to become a global power and have the ability to have its say on the problem anywhere in the world [3, 5]. In this direction, it increased its role by participating in major regional projects as an effective actor in a number of regions, including the South Caucasus. Relations with the South Caucasus are based on historical succession, as the peoples of the region have the experience of maintaining mutual relations formed during the Ottoman rule[5,64]. After gaining independence, each country of the region implemented a foreign policy in accordance with its national interests. Turkey managed to become the closest economic partner of both Georgia and Azerbaijan. Economic projects, especially cooperation in the field of energy, opened wide opportunities for the development of bilateral relations and the expansion of regional cooperation. Azerbaijan, as well as Georgia, are the countries that will ensure geopolitical strengthening of Turkey in the South Caucasus. At the same time, Georgia's location on the east-west energy route supported by Turkey, and its friendly neighborhood and alliance relations with Azerbaijan serve Turkey's geopolitical interests.

Energy projects in South Caucasus and Turkey. Turkey's favorable geostrategic position gives it the advantage of being one of the main transit countries for transporting energy from regions rich in natural resources to the west. As the leading state of the South Caucasus, Azerbaijan is implementing large projects as the main economic power of the region. Turkey is its economic partner in most of these projects. The basis of the largest regional project in the South Caucasus with the participation of Turkey was laid in 1994 with the "Contract of the Century". Azerbaijan knew that Turkey's participation in the agreement was very important from the international and regional point of view, and in this regard, it did everything possible for Turkey's participation in this project. Turkey has made concrete proposals regarding the construction of the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) line. It agreed to take the oil to its territory for local consumption or to process and sell it in the ports of Bulgaria, Ukraine, and Romania. The construction of the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline was the most important of the energy projects between Azerbaijan and Turkey. The role of this energy project, as well as the regional projects implemented later, is great in increasing the geopolitical importance of the South Caucasus. It should be noted that the BTC pipeline with a length of 1,768 km (443 km passes through Azerbaijan, 249 km through Georgia and 1,076 km through Turkey) has a daily transmission capacity of 1.2 million barrels [8]. The long-term perspective of BTC transportation, the fact that it does not pass through the straits, the cost of transportation from Ceyhan to Rotterdam is twice as cheap as the Black Sea ports, it passes through zones with low seismicity, and other factors made it a very efficient pipeline. Also, according to the political-ideological-diplomatic assessment of the pipeline: it is the most optimal route, it is in line with the geopolitical interests of Azerbaijan and Turkey, it stimulates regional cooperation as the main component of the East-West corridor through the Caucasus, and at the same time it stimulates the construction of Kazakhstan's oil and Turkmenistan's gas pipelines. It was favorable due to its rapprochement with Central Asia, the window opening to Europe from the territories of Georgia and Turkey, and the possibility of getting out of the geopolitical blockade created by neighboring states Russia, Iran, and Armenia in the region. About the selection of the Azerbaijan-Georgia-Turkey (Baku-Tbilisi-Ceyhan) route, the famous American geostrategist Zbigniew Brzeziński noted: "Independent Azerbaijan, which finds its way to Western markets through an oil pipeline passing through territories not controlled by Russia, is also at the center of a major highway through which the energy sources of Central Asia will pass. If Azerbaijan is completely under the control of Moscow, the independence of the Central Asian states can be considered practically meaningless" [6, 78]. The BTC pipeline began to be filled with oil on May 10, 2005, and crude oil reached the Ceyhan terminal on May 28, 2006. Approximately 10 million barrels of oil were required to fill the pipeline. The first tanker loaded with export crude oil transported through the BTC pipeline departed on June 4, 2006 [8]. In modern times, crude oil from Turkmenistan is also transported through this pipeline, and from October 2013, the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline Company (BTC Co) began to transport a part of the Tengiz crude oil produced in Kazakhstan through the BTC pipeline.

Energy projects in the South Caucasus were not completed with BTC, on the contrary, they paved the way for the implementation of other projects: Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline, TANAP, TAP. The Southern Gas Corridor was created for the purpose of expanding the Baku-Tbilisi-Erzurum line, as well as the construction of the TANAP gas pipeline in Turkey and the development of the TAP gas pipeline in Europe. The Southern Gas Corridor is an initiative of the European Commission for a natural gas supply route from Caspian and Middle Eastern regions to Europe, proposed in 2008. The goal of the Southern Gas Corridor is to reduce Europe's dependency on Russian gas and add diverse sources of energy supply [9]. On January 13, 2011, a joint declaration on the Southern Gas Corridor was signed between Azerbaijan and the European Union in Baku. The 3,500 km long Southern Gas Corridor project consists of four components, and it runs through Azerbaijan, Georgia, Turkey, Greece, Albania, then passes through the bottom of the Adriatic Sea and ends in Italy. The route from Azerbaijan to Europe consists of the South Caucasus Pipeline, the Trans-Anatolian Pipeline, and the Trans Adriatic Pipeline. The total investment of this route is estimated US$35 billion [7]. The main supply source would be the Shah Deniz gas field, located in the Caspian Sea.

The Southern Gas Corridor project aims to increase and diversify European energy supply by bringing gas resources from the Caspian Sea to markets in Europe.

The Southern Gas Corridor comprises the following four projects.

1. Operation of Shah Deniz natural gas-condensate field ("SD1" project) and its full-field development ("SD2'" project),

2. The operation of the South Caucasus Pipeline ("SCP" project) and its expansion ("SCPX" project),

3. The construction and operation of the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline ("TANAP" project) and

4. The construction and operation of the Trans Adriatic Pipeline ("TAP" project) (SD2, SCPX, TANAP and TAP collectively, the "Projects").

The Projects have an estimated investment cost of approximately US$40 billion. Upon completion, the SD2 project will add a further 16 bcm of natural gas per annum to 10.9 bcma (maximum production

capacity) already produced under SD1 project. Total length of the newly constructed SCPX, TANAP and TAP pipelines will be more than 3,200 kilometres. The entity holding and managing the participating interests of the Republic of Azerbaijan in the Projects is Southern Gas Corridor CJSC [7].

Another important step taken in the field of energy between the two countries was the signing of the memorandum of intent on July 19, 2010 between the State Oil Company of Azerbaijan Republic (SOCAR) and the BOTAS company on the construction of a gas pipeline from Turkey to the Nakhchivan Autonomous Republic (NAR). With the implementation of this project, Nakhchivan's dependence on Iranian gas would have disappeared. It was agreed that 500 million cubic meters of Azerbaijani gas will be transported from Turkey through the Igdir-Nakhchivan gas pipeline and construction works will be carried out at the expense of SOCAR. Through the 18 km long pipeline, Nakhchivan would have the opportunity to double gas transportation [2]. The documents related to the Package Gas Agreement signed between Azerbaijan and Turkey on October 25, 2011 in Izmir are of special importance. These documents include the Intergovernmental Agreement between Azerbaijan and Turkey, the gas sale agreement between SOCAR and BOTAS, as well as the gas sales agreement between Azerbaijan Gas Supply Company and BOTAS International Limited. In addition, the Framework Agreement defining the conditions and rules for the transit of Azerbaijani gas through the territory of Turkey is relevant. President of Azerbaijan Ilham Aliyev and Prime Minister of Turkey Recep Tayyip Erdogan participated in the ceremony of signing the documents. The agreements form the legal basis for regulating the sale of Azerbaijani gas to Turkey from the Shah Deniz field, which is one of the richest gas-condensate fields in the world, and its transport to Europe via Turkey. Production from the "Shah Deniz" field started in December 2006. As of April 2010, 188 billion cubic meters of gas were produced from this field. In February 2007, gas was transported to Georgia through the BTE pipeline. At the international level, both the European Union and the United States evaluated the agreement signed between the two countries as the beginning of a great success, and noted that it will play an important role in the delivery of Caspian gas to Europe. Turkey's next participation in energy projects in the South Caucasus was realized on June 26, 2012 in Istanbul with the signing of an agreement between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey on the Trans-Anatolian natural gas pipeline system. On November 20, 2012, both agreements were approved by the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, and President I. Aliyev signed the law on approval of these agreements. TANAP Project is to bring natural gas produced from Azerbaijan's Shah Deniz gas field, and other areas of the Caspian Sea, primarily to Turkey, but also to Europe. The TANAP Project, along with the South Caucasus Pipeline (SCP) and the Trans-Adriatic Pipeline (TAP) form the elements of the Southern Gas Corridor. Thus, the creation of a legal basis for the Trans-Anatolian pipeline, which will connect Azerbaijan with the gas markets of European countries, was ensured. The State Oil Company of the Republic of Azerbaijan (SOCAR) has started physical works related to the TANAP project. The TANAP project, which is important for Europe's energy security, is one of the important parts of the Southern Gas Corridor. On March 17, 2015, the foundation-laying ceremony of TANAP was held in Kars with the participation of the presidents of Turkey, Azerbaijan and Georgia, on May 29, 2018, the official opening of the Southern Gas Corridor was held in Baku. On June 12 of the same year, the TANAP commissioning ceremony was held in Eskişehir, Turkey, and on June 30, the first gas was transported to Turkey. On November 30, 2019, the part of TANAP connecting to Europe was inaugurated in the town of Ipsala, Edirne Province, Turkey [7].

This project, which will turn Azerbaijan into an important gas exporter for Europe, spent about 7 billion dollars in the initial version. With this project, it was proved once again that the energy cooperation between Azerbaijan and Turkey has a traditional character. BP, Statoil, and Total companies, which are SOCAR's partners on Shah Deniz, also showed interest in the TANAP project. Azerbaijan also offered 29 percent of its shares to those companies. The shareholders of TANAP are the Southern Gas Corridor Company (SGC) (51%), BOTAŞ (30%), BP Pipelines (TANAP) Limited (12%) and SOCAR Turkey Enerji A.Ş. (7%) [7]. The TANAP project was another manifestation of mutual cooperation in the region. This project was realized with the joint effort and strength of two brotherly, friendly countries, Azerbaijan and Turkey. TANAP serves to improve the economic situation of both countries and further strengthen partnership relations. At the same time, TANAP creates opportunities to expand the area of cooperation of the South Caucasus, as well as Azerbaijan, Turkey and Georgia, Turkmenistan and other countries in the Caspian basin in ensuring energy security in the world, and to extract more liquid gas to the gas markets. By increasing the energy security of Turkey and Europe, TANAP brings Azerbaijan, Turkey and the EU closer together, reshaping the global geopolitical energy landscape with the potential it offers. This geopolitical feature of TANAP serves as a source of inspiration for future energy projects.

Thus, TANAP also laid the foundation for the realization of the Trans-Caspian gas pipeline. In the future, with the joining of Kazakhstan and Turkmenistan to this project, Azerbaijan also had the opportunity to become a transit country in gas transportation. In the near future, it can be predicted

that the Central Asian countries will play an important role in Europe's energy security by fully joining the Southern Corridor, and that Turkey will participate more widely in the energy projects of the region as a connecting state.

Conclusion. As a result of Azerbaijan's great importance to regional economic cooperation in the South Caucasus and its active participation in trans-regional infrastructure projects, a number of internationally important regional projects between Turkey and Azerbaijan have been implemented and are currently being implemented. The Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline (BTC), Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline (BTE), Baku-Tbilisi-Kars railway line (BTQ), Trans-Anatolian natural gas pipeline (TANAP) projects are the best examples in this respect. Participation in regional, especially energy projects in the South Caucasus has a direct impact on Turkey's political weight in the region, as well as its role in neighboring regions and at the global level. Turkey plays a key role in the international trade of South Caucasus countries - Azerbaijan and Georgia. Armenia has been left out of regional projects due to its territorial claims to Turkey and Azerbaijan and its occupation policy. After the Second Karabakh War, Turkey expanded its political, economic, cultural and humanitarian presence in the South Caucasus and strengthened its military-technical position in the region. With the alliance agreement signed in Shusha, the cultural capital of Azerbaijan on June 15, 2021 [1], he expanded strategic cooperation with Azerbaijan, including cooperation in the field of energy, and raised bilateral relations to the highest level.

In modern times, Turkey is promoting a policy of strengthening its position in the South Caucasus, where it has geopolitical interests, as well as in other regions. As a regional state, it is closely involved in the resolution of global issues in the direction of increasing its reputation. It is possible to see that the regional and global role of Turkey has increased after Russia's aggression against Ukraine. Turkey, which is one of the active actors in the international fight against all forms and manifestations of terrorism in the South Caucasus and neighboring regions, has declared its unequivocal support for the sovereignty and territorial integrity of Ukraine. Turkey's mediation in the deal on the transportation of Ukrainian grain and agricultural products through the Black Sea is commendable. Turkey's active foreign policy in the South Caucasus is being watched with interest in order to increase its geopolitical influence at a time when the new world order is being formed.

BIBLIOGRAPHY:

1. Azərbaycanla Türkiyə arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsi imzalanıb. URL: https://president.az/az/articles/view/52115
2. Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasəti (12.03.2024). URL: https://novator.az/2017/04/24/turkiy-nin-c-nubi-qafqaz-siyas-ti/
3. Bağcı H. Changing geopolitics and Turkish foreign policy (24.12.2023). URL: http://edoc.bibliothek.unihalle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_clerivvate_00004940/IILP_06_09_Bagcı_Changing_Geopolitics_and_Turkish_Forei.pdf
4. Davutoğlu A. (2016) Stratejik derinlik. Türkiyenin uluslararası konumu. Küre Yayınları. İstanbul, 585 s.
5. Seda Yılmaz (2018) Türkiyenin Güney Kafkasya politikasında Ermenistan. İstanbul, 216 s.
6. Brzezınski Z. (2014) Büyük Satranç Tahtası/ Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri. İstanbul, İnkilap Yayınları, 293 s.
7. The Southern Gas Corridor. URL: https://www.tanap.com/en/southern-gas-corridor
8. Baku Tbilisi Ceyhan (BTC) Oil Export Pipeline (27.03.2023). URL: https://www.socarmidstream.az/az/project/btc/#partners
9. Gas and oil supply routes. (25.02.2024). URL: https://energy.ec.europa.eu/index_en

Участь Туреччини в енергетичних проектах на Південному Кавказі

Маликова Зумруд Ельдар кизи

доктор філософії в галузі політології,
доцент кафедри міжнародних відносин
Бакинського слов'янського університету
вул. Сулеймана Рустама, 33,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0001-1282-888X

Основна мета дослідження – наголосити на ролі енергетичних проектів у підвищенні ролі Туреччини на Південному Кавказі та у зміцненні регіону в сучасний час.
Зазначається, що Південний Кавказ, який має геополітичне та геостратегічне значення, відіграє важливу роль у видобутку нафти та газу до Європи.
Методи. У статті в основному були комплексно використані такі методи як: 1. Історичний метод, за допомогою якого досліджувалась історія становлення зовнішньої політики Туреччини на Південному Кавказі та становлення нової системи міжнародних відносин; 2. Порівняльний метод, на основі якого порівнювалися напрямки зовнішньої політики Туреччини у нових геополітичних реаліях; 3. Метод системного аналізу, завдяки якому всі чинники, що впливають формування політики Південного Кавказу.
Наукова новизна статті. Вперше у вітчизняній науковій літературі вивчено роль енергетичного чинника в політиці Туреччини на Південному Кавказі, характер її політики щодо держав регіону та його місце у сучасній геополітичній конфігурації регіону загалом.
На закінчення зазначається, що, беручи участь в енергетичних проектах у регіоні Південного Кавказу, Туреччина зміцнила свої позиції як регіональної держави та бере активну участь у вирішенні глобальних проблем у регіонах, де зосереджені її інтереси.
Зазначається, що Азербайджан після здобуття незалежності взята її нафтова стратегія, опинилася в центрі уваги глобальних та регіональних гравців, включаючи Туреччину. Приєднавшись до «Контракту століття» (20 вересня 1994 року), країни Заходу, Туреччина, Японія та інші країни взяли участь у передачі нафти та газу, що видобуваються в азербайджанському секторі Каспійського моря, до Європи. Таким чином, Азербайджан став країною, яка транспортує нафту та газ до Європи трубопроводами, що проходять через територію Грузії та Туреччини, які відігравали важливу роль в енергетичній безпеці Європи як важлива транзитна країна.
Зазначається, що трубопровід Баку-Тбілісі-Джейхан, залізнична лінія Баку-Тбілісі-Карс, газопровід Баку-Тбілісі-Ерзурум, проекти Трансанатолійського газопроводу (TANAP), Трансадріатичний трубопровід (TAP), що проходять через територію Туреччини, мали безпосередній вплив на зростання політ держава у регіоні.
Ключові слова: *Туреччина, енергетичні проекти, Азербайджан, Баку-Тбілісі-Джейхан, Трансанатолійський Трубопровід Природного Газа.*

Маньковський Євген Владиславович

Чинник Brexit у зовнішній політиці Великої Британії

УДК 327(410)"20"
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.25

Маньковський Євген Владиславович
аспірант кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0006-6847-5821

Велика Британія володіє одними з найбільших збройних сил в Європі, є ядерною державою та має постійне представництво в Раді Безпеки ООН. Її вплив продовжує поширюватись на формування зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу і після Brexit. Вона відіграла ключову роль у створенні структур та інституцій європейської зовнішньополітичної співпраці, була однією з ініціаторів прийняття Спільної зовнішньої та безпекової політики, а також Спільної політики безпеки та оборони ЄС. Ці фактори мали і продовжують мати визначальне значення у формуванні зовнішньої політики Сполученого Королівства та побудові міцних партнерських відносин з європейськими країнами. Стаття присвячена оцінці наслідків виходу Великої Британії з ЄС в сфері, насамперед, її європейської політики. Проаналізовано виклики, які приніс для Британії Brexit, в першу чергу, щодо перспектив діяльності країни в міжнародних структурах. Досліджено, яким чином Brexit може позначитися на участі Британії в європейській оборонній та безпековій політиці. Зазначено, що попри вихід Євросоюз залишається головним партнером Великої Британії щодо економічного, політичного, культурного, освітнього співробітництва. В сучасних умовах наростання міжнародної напруги, розгортання воєнних конфліктів, в тому числі в Європі, логічною відповіддю цим викликам з боку Сполученого Королівства є продовження тісної співпраці з ЄС в галузі зовнішньої, оборонної та безпекової політики. Найбільш вірогідними шляхами розвитку зв'язків у цих сферах є такі: перший полягає у відсутності формального співробітництва, в переносі акценту на двосторонні угоди через такі організації, як НАТО та ОБСЄ; другий – передбачає встановлення індивідуальних двосторонніх відносин в кожному конкретному випадку, які можуть включати участь у Спільній політиці безпеки та оборони та Спільній зовнішній та безпековій політиці. Показано, що Brexit має глибокий вплив на зовнішню політику Сполученого Королівства, визначаючи його позицію та стратегію на світовій арені. Зазначено, що Британія переглядає свою роль, встановлюючи нові відносини з країнами за межами Європейського Союзу, прагнучи незалежно відстоювати своє значення як міжнародного актора глобального рівня.

Ключові слова: *Brexit, Велика Британія, ЄС, НАТО, Спільна політика безпеки та оборони, санкції.*

Вступ. 23 червня 2016 року у Великій Британії відбувся референдум, результатом якого став подальший вихід країни з Європейського Союзу. Процес виходу супроводжувався довгостроковими і складними переговорами, оскільки Британія була дуже глибоко інтегрована в загальноєвропейські структури. Brexit спричинив масштабні політичні перетворення не тільки всередині Сполученого Королівства, але й в ЄС. Актуальність дослідження обумовлена тим, що після Brexit Велика Британія залишається міжнародним актором глобального рівня, хоча веде пошуки нової зовнішньополітичної стратегії. Значною мірою це стосується сфери безпеки і оборони в Європі. Отже, позиція Великої Британії відносно війни Російської Федерації проти України має для нашої країни важливе значення.

Мета та завдання. Метою статті є критична оцінка наслідків виходу Великої Британії з ЄС в сфері її зовнішньої політики. Завдання: проаналізувати виклики, які приніс Brexit, в першу чергу, щодо перспектив діяльності Великої Британії в міжнародних структурах. Дослідити, яким чином Brexit може позначитися на участі Британії в європейській оборонній та безпековій політиці.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний і структурно-функціональний методи, використання яких дало змогу реалізувати поставлену мету. Крім того, були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання, як індукція і дедукція, аналіз і синтез. Такий підхід зробив можливим дослідити проблеми, які постали перед Сполученим Королівством внаслідок Brexit і трансформації економічних і політичних зв'язків, що існували декілька десятиліть.

Результати. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу часто характеризують як «визначальне питання сучасної європейської політики» [7, с. 26]. Безумовно, Brexit є предметом численних досліджень як британських, так і європейських експертів. Наукове вивчення перетворень, які відбуваються і ще мають відбутися у зв'язку з виходом Британії з Євросоюзу знаходиться на початковій стадії, оскільки сам процес трансформацій внаслідок Brexit не є завершеним. Слід відмітити роботи Р. Уайтмана, Б. Тонра, Дж. Мелтари, Р. Джонсона, Г. Купера, Д. Оуена, Д. Ладлоу та інших.

Вплив Brexit на внутрішній стан та зовнішню політику Великої Британії неможна переоцінити. По-перше, після виходу з ЄС політичне керівництво країни стоїть перед необхідністю створення нової моделі міжнародної взаємодії; по-друге, Brexit тягне за собою перегляд статусу в інституціях, в яких задіяна Велика Британія; по-третє, складний виклик переосмислення британської зовнішньої політики прийшовся на період формування нової системи міжнародних відносин,

напруги, що посилюється, розбіжностей та ускладнення глобальних проблем. Невизначеності додають сумніви щодо того, чи буде Британія й надалі здатна залишитись одним з провідних акторів світової політики. Враховуючи суттєве скорочення традиційних інструментів впливу Великої Британії, це занепокоєння є небезпідставним.

Через Brexit зовнішня політика Великої Британії стикається з унікальним викликом. Насамперед, вихід з ЄС має значні наслідки для процедур формування зовнішньої політики Сполученого Королівства. Хоча членство в ЄС було лише частиною участі країни в системі міжнародних відносин, воно було тісно пов'язано зі статусом постійного члена Ради Безпеки ООН, членством в НАТО, ОБСЄ, СОТ, а також діяльністю у G7 і G20. Наразі це є безумовним свідченням того, що після Другої світової війни Велика Британія відігравала значну роль у створенні, розвитку та підтримці найвпливовіших структур глобального управління, які, у свою чергу, посилювали її міжнародний статус [11, с. 512].

Результатом виходу з ЄС є те, що зовнішньополітична діяльність Великої Британії розглядається партнерами або як «розмежування» – відступ від міжнародних зобов'язань чи їх обмеження, або як «активність» – активне проведення зовнішньої політики, яка демонструє постійну відданість міжнародним структурам в яких країна задіяна. Причому, чим більш активною і дієвою буде зовнішня політика Британії, тим скоріше згладяться наслідки Brexit [8, с. 87].

Однією з ключових проблем, з якою зіткнулася Британія після Brexit – втрата доступу до ресурсів (в тому числі зовнішньополітичних) та інституцій Європейського Союзу. Лондон більше не отримує жодних переваг від спільних активів 27 держав-членів ЄС і не може розраховувати на певну допомогу в разі потреби. Наприклад, найбільший вплив Brexit на оборонну промисловість Великої Британії полягає у виході її з єдиного ринку, що неабияк ускладнило участь британських компаній у європейських оборонних проектах.

Однак, це лише актуалізує необхідність скорішої розробки власної зовнішньополітичної стратегії Британії. Певним прикладом тут може служити питання санкцій, як саме вони розробляються і впроваджуються.

Санкції є важливим компонентом зовнішньої політики держави. Метою санкцій є підтримання або відновлення миру та безпеки у світі, а також зміна поведінки держави-мішені. Найчастіше санкції включають заморожування активів і торгове ембарго, а також заборону на поїздки. Британія разом із Німеччиною та Францією, розробила та підтримує режим санкцій як частину своєї загальної стратегії боротьби з ядерною програмою Ірану в якості доповнення санкцій ЄС. Схожу позицію Лондон зайняв, виступаючи за жорсткий режим санкцій ЄС у відповідь на війну Росії в Україні. Це було особливо важливо за відсутності рішучої реакції з боку ООН.

Після виходу з ЄС Велика Британія зіткнулася зі значним практичним викликом щодо своєї здатності запроваджувати санкції. В якості держави-члена ЄС Британія запроваджувала санкції після рішень, прийнятих Радою Безпеки ООН, ЄС або доповнювала останні [11, с. 515]. За межами європейських структур Британія потребує власної внутрішньої політики щодо санкцій. Це передбачає надання правовій системі можливості забезпечувати засоби правового захисту у справах про санкції, які раніше розглядалися на європейському рівні. Потрібна також розробка правових механізмів для забезпечення виконання санкцій ООН на кшталт існуючого в Євросоюзі в рамках Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ) [4, с. 153].

Великій Британії потрібно розглянути свій підхід до європейських структур, коли мова йде про санкції, оскільки вона не має ніякого формального контролю над рішеннями Євросоюзу. Наприклад, у випадку з Іраном збереження режиму санкцій ЄС протягом тривалого періоду виявилося складною дипломатичною проблемою, оскільки багато держав-членів поставили під сумнів його доцільність, що привело до необхідності інтенсивних переговорів на всіх етапах процесу формування зовнішньої політики ЄС. Позиція Великої Британії як великого фінансового центру і впливового міжнародного актора має гарантувати, що будь-які односторонні санкції, які вона вирішить запровадити, приведуть до очікуваного результату [6]. З боку ЄС також доцільно досягти згоди з Великою Британією щодо запровадження санкцій проти зовнішніх гравців. Наразі Сполучене Королівство перебуває в процесі переосмислення можливостей, необхідних для створення ефективних санкцій, а також гарантій, що воно може підтримувати свою взаємодію з ЄС-27 та використовувати інші багатосторонні органи, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку і G20, аби координувати запроваджені санкції [5, с. 93].

На більш інституційному рівні Brexit означає, що Велика Британія не може впливати на прийняття рішень в європейських структурах. Формування зовнішньої політики в ЄС є складним процесом, який передбачає постійну взаємодію між різними політичними та офіційними органами, головною метою якого є досягнення консенсусу між державами-членами щодо широкого кола політичних і економічних питань. Як показує згадана вище проблема санкцій, деякі з цих обговорень є дуже заплутаними та складними. Після Brexit Велика Британія не є частиною жодного з процесів прийняття рішень в ЄС. Дискусії в Євросоюзі з питань Спільної зовнішньої та безпекової політики і Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) враховують інтереси Лон-

дона лише на рівні партнерства і британський вплив не здійснюється безпосередньо [1].

Слід зазначити, що Brexit тягне за собою негативні наслідки не лише для Британії, але й для ЄС. Джонатан Фолл (колишній представник Великої Британії в Європейській комісії) зазначав, що Лондон завжди був дуже активним учасником зовнішньополітичної діяльності Європейського Союзу. Вільям Гейг, який був членом комітету Палати лордів з питань Європейського Союзу стверджував, що Велика Британія зазвичай була одним із трьох-чотирьох великих гравців у Єврокомісії [2].

Очевидно, що сьогодні внесок Британії в ЄС втрачений. Вихід Сполученого Королівства з Євросоюзу послабив, як міжнародних акторів, обидві сторони. Проте не викликає сумнівів, що партнери продовжуватимуть працювати разом у довгостроковій перспективі для вирішення питань зовнішньої політики, політики безпеки та оборони, оскільки це безпосередньо відповідає інтересам обох сторін. Ще до формального виходу уряд Великої Британії чітко заявляв, що навіть після Brexit Сполучене Королівство залишиться ключовим членом НАТО і відіграватиме свою активну роль в безпековій та оборонній політиці, базуючись на спільних геополітичних інтересах [3, с.17].

Велика Британія безпосередньо зацікавлена у підтримці європейської безпеки та стабільності. Війна, розв'язана Російською Федерацією проти України показала вирішальну роль НАТО у збереженні миру в Європі і Британія готова робити свій внесок, оскільки це становить життєво важливий інтерес як для самої Британії, так і для ЄС. НАТО залишається ключовим компонентом оборонної політики Сполученого Королівства. Однак, хоча структури Північноатлантичного Альянсу забезпечують тісний зв'язок Британії з колишніми партнерами по ЄС, вони не зможуть замінити рівень співпраці, що існує в загальноєвропейських структурах у сфері економіки, культури, освіти, охорони навколишнього середовища тощо. Дії британських урядів після Brexit (наприклад, послідовна і дієва підтримка України у боротьбі з російською агресією, допомога Ізраїлю в ході ракетної атаки з боку Ірану) свідчать про те, що Велика Британія сповнена рішучості залишатися активним і потужним актором в світовій політиці. В свою чергу, ЄС прагне підтримувати тісні зв'язки з однією з найпотужніших військових держав Європи і світу – отже, можна прогнозувати міцні відносини співпраці у довгостроковій перспективі. Завдання полягає лише в координації колективних дій, що вимагає доброї волі з обох сторін [1].

Brexit спричинив глибокі політичні зрушення, особливо всередині ЄС. Серед іншого, це пояснюється тим, що саме Велика Британія разом з Францією забезпечували близько 25% оборонного бюджету Співдружності, причому британська частка перевищувала французьку [7, с. 36].

Таким чином, існують побоювання, що Brexit може призвести до істотного скорочення військового потенціалу Євросоюзу і знизити ефективність Спільної політики безпеки та оборони (СПБО). Європейська комісія оприлюднила інформацію, що британським постачальникам законодавчо заборонено брати участь у торгах щодо контрактів, пов'язаних із військовими елементами супутникової програми Galileo. Отже, уряд Великої Британії оголосив про свій намір розробити власну незалежну супутникову систему [8, с. 117]. Спочатку Британія вивчала можливість розробки низькоорбітального варіанту проекту, який був відомий як проект Холлінгера і Паркера. Однак пізніше цей проект було відкладено через технічні та фінансові труднощі, викликані COVID, що призвело до скасування програми Gallardo 2020. Без власної супутникової системи Лондон зіткнеться з вибором: платити за доступ до військового шифрування системи Galileo або платити США за використання їхньої системи GPS [8, с. 118]. Суперечки навколо Galileo демонструють, що, незважаючи на позитивні переговори про співпрацю, Brexit порушує рамки участі Великої Британії у справах безпеки та оборони ЄС. Незважаючи на те, що вплив на збройні сили країни дещо обмежений, Brexit призводить до того, що Велика Британія втрачає здатність формувати спільну політику безпеки та оборони з ЄС повною мірою. Крім того, існує потенційний ризик втрати Сполученим Королівством доступу до Фонду оборони ЄС. Додаткові ознаки зменшення британського впливу можна спостерігати, наприклад, в передачі командування операцією СПБО проти піратства в Сомалі з місця поблизу Лондона до Андалусії [7, с. 38].

Велика Британія є однією з небагатьох країн, які виділяють 2% свого ВВП на оборонні витрати і має важливе значення як член НАТО. Сьогодні експерти визначають три основні варіанти участі Великої Британії в європейській політиці безпеки та оборони: 1) участь у СПБО, 2) співробітництво в рамках НАТО, насамперед, з Францією, 3) розвиток двосторонніх відносин [7, с. 38].

Схоже, що Brexit не означає повного відходу від ЄС, оскільки і Євросоюз, зокрема Франція, і власне сама Британія неодноразово підкреслювали спільність інтересів і зацікавленість в продовженні тісної співпраці в галузі оборони та безпеки. Однак можливість того, що Велика Британія продовжуватиме активно підтримувати СПБО є сумнівною, оскільки їй бракуватиме доступу до планування та прийняття рішень у рамках реалізації цієї політики.

Приєднання Британії до програми Постійної структурованої співпраці ЄС (передбачає декілька оборонних проектів) і продовження співробітництва в межах СПБО скоріше за все можливе за рахунок суверенітету, оскільки вона не матиме права голосу

в процесі прийняття рішень. Проте ймовірність участі Великої Британії у Постійної структурованої співпраці ЄС (PESCO) низька і вона не зможе розраховувати на підтримку Європейського оборонного фонду (EDF). З іншого боку, зобов'язання Великої Британії перед НАТО, включаючи статтю 5, залишаються незмінними і після Brexit.

Крім НАТО, ще однією сферою безперервності участі Британії в системі забезпечення європейської безпеки та оборони є двостороннє співробітництво з Францією [9, с. 240]. Після Ланкастерської угоди 2010 року Франція та Велика Британія зміцнили свою військову співпрацю, прикладом чого стало створення Об'єднаних експедиційних сил (CJEF). Формат Е3 за участю Великої Британії, Франції та Німеччини є ще одним прикладом зусиль щодо зміцнення дипломатичного та оборонного співробітництва між цими країнами. Завдяки цій структурі Франція та Німеччина працюють над збереженням міцних зв'язків із Великою Британією, незважаючи на її вихід з ЄС. Співробітництво в рамках ООН і НАТО використовується Лондоном як значна підтримка своїх двосторонніх партнерств у сфері оборони та безпеки з ключовими союзниками, включаючи Вашингтон, Берлін, Париж, Рим, Мадрид і Варшаву [4, с. 195].

Хоча Велика Британія залишається домінуючою військовою силою в Європі, її обороноздатність може зіткнутися з проблемами через очікуваний економічний спад. Прогнозується, що економіка Сполученого Королівства сповільниться порівняно з такими державами, що розвиваються, як Індія, Бразилія та Китай. Отже, значення Великої Британії як головного європейського стратегічного партнера США може зменшитися. Проте Brexit підвищив значення НАТО у зовнішній та оборонній політиці Великої Британії.

Сполучене Королівство продовжує залишатися важливим торговим партнером Співдружності. Однак це партнерство може скоротитися, оскільки європейські країни налагоджують нові зв'язки на основі своїх пріоритетів, що розвиваються і не зосереджуються виключно на Великій Британії. Крім того, позиція Британії в інших глобальних установах, таких як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд і Світова організація торгівлі також знижується [7, с. 40].

Сьогодні очевидно, що Brexit створює як можливості, так і виклики для зовнішньої політики Великої Британії. Незважаючи на вихід, партнерство з ЄС залишається надзвичайно важливим для утвердження країни як впливового міжнародного актора. Проблема полягає в тому, що членство в Євросоюзі не заважало Великій Британії реалізовувати цю мету, а вихід зі Співдружності ймовірно послабить позиції держави у світовому розкладі.

Потенційні шляхи співробітництва в галузі зовнішньої політики, безпеки та оборони між Великою Британією та ЄС визначаються двома основними сценаріями. Перший передбачає відсутність формального співробітництва у цих сферах, натомість покладаючись на двосторонні угоди через такі організації, як НАТО та ОБСЄ [10, с. 227]. Однак такий підхід потенційно може створити нестабільність у відносинах ЄС – НАТО. Другий сценарій полягає у встановленні індивідуальних двосторонніх відносин в кожному конкретному випадку, які можуть включати участь у Спільній політиці безпеки та оборони та Спільній зовнішній та безпековій політиці. Проте такий підхід може спричинити юридичні проблеми та бути політично неприйнятним у Британії. В цьому випадку ймовірними стають наступні сценарії: 1) Сполучене Королівство відіграє важливу роль у сфері глобальної безпеки, зміщуючи фокус з Європи на більш широку міжнародну перспективу; 2) Сполучене Королівство скорочує свій вплив на систему глобальної безпеки, а НАТО відіграє центральну роль у його оборонній політиці. Такий підхід потенційно може створити напругу у відносинах між ЄС і НАТО; 3) Сполучене Королівство зміцнює оборонне співробітництво в Європі за межами ЄС, використовуючи менші угруповання та двосторонні відносини з такими країнами, як Франція, Німеччина та Польща [10, с. 240].

Висновки. Brexit став складною проблемою, яка впливає як на внутрішню, так і на зовнішню політику Великої Британії. Щоб зберегти своє значення на глобальному рівні, Лондон має підтвердити свою відданість виконанню міжнародних зобов'язань, таких як зобов'язання в рамках НАТО та ООН і будувати конструктивні зв'язки зі своїми колишніми партнерами по ЄС, які залишаються ключовими союзниками з точки зору інтересів, цінностей і цивілізаційної близькості.

Brexit має глибокий вплив на зовнішню політику Сполученого Королівства, визначаючи його позицію та стратегію на світовій арені. Після Brexit Британія переглядає свою роль, встановлюючи нові відносини з країнами за межами Європейського Союзу, прагнучи незалежно відстоювати своє значення як міжнародного актора глобального рівня.

Велика Британія також переглядає свою участь у міжнародних організаціях і прагне підтримувати міцні зв'язки та впливати на прийняття глобальних рішень. Зосереджуючись на вирішенні сучасних викликів, таких як зміна клімату та тероризм, Британія ставить за мету захищати права людини та міжнародне право самостійно або у співпраці з іншими країнами. Крім того, культурна дипломатія та м'яка сила відіграють важливу роль у підтримці міжнародного іміджу Британії. Однак, Brexit викликав дебати щодо співпраці у сфері безпеки та оборони, оскільки Велика Британія має намір залишатись одним з ключових членів НАТО, налагодити свої відносини з місіями безпеки під проводом ЄС одночасно відстоюючи свій суверенітет.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bew, J. B., & Elefteriu, G. E. (2016). Making Sense of British Foreign Policy After Brexit. Policy Exchange. URL: https://www.policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/2016/09/british-foreign-policy-after-brexit-policy-exchange-briefing-july-2016.pdf
2. Cooper, H., & Barigazzi, J. (2017, June 8). UK stands aside as EU boosts defence. POLITICO. URL: https://www.politico.eu/article/uk-brexit-theresa-may-stands-aside-as-eu-boosts-military-defense/
3. Johnson, R., & Matlary, J. H. (2018). The United Kingdom's defence after Brexit: Britain's Alliances, Coalitions, and Partnerships. London: Springer.
4. Jones, E., & Allin, D. H. (2023). Survival 60.2. London: In Routledge eBooks.
5. Keating, T. K., & Berger, A. B. (2018). Evidence on Implications of leaving the EU for the UK's role in the world. Royal United Services Institute.
6. Kirk, N. (2023). A nation in crisis: Division, Conflict and Capitalism in the United Kingdom. URL: https://www.bloomsbury.com/uk/nation-in-crisis-9781350374492/
7. Minhas, M. K. A. (2023). Impact of BREXIT on UK Foreign Policy. Coventry University. URL: https://www.researchgate.net/publication/375083208_Impacts_of_BREXIT_on_UKs_Foreign_Policy
8. Owen, D., & Ludlow, D. (2017). British foreign policy after Brexit: An Independent Voice. Biteback Publishing.
9. Sweeney, S., & Winn, N. (2021). Do or die? The UK, the EU, and internal/external security cooperation after Brexit. European Political Science, 21(2), 237–254.
10. Tonra, B. (2019). Brexit and security. European Journal of Legal Studies, 219–244.
11. Whitman, R. (2016). Brexit or Bremain: what future for the UK's European diplomatic strategy? International Affairs, 92(3), 509–529.

The factor of Brexit in the foreign policy of Great Britain

Mankovskyi Yevhen Vladyslavovych

Postgraduate Student at the Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvoryanska, 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0006-6847-5821

Great Britain possesses one of the largest armed forces in Europe, is a nuclear state, and has a permanent representation in the UN Security Council. Its influence continues to extend shaping the foreign policy and security policy of the European Union even after Brexit. It played a crucial role in establishing the structures and institutions of European foreign policy cooperation, was one of the initiators of the adoption of the Common Foreign and Security Policy, as well as the Common Security and Defense Policy of the EU. These factors have had and continue to have decisive significance in shaping the foreign policy of the United Kingdom and building strong partnership relations with European countries. The article is dedicated to assessing the consequences of Great Britain's exit from the EU, primarily in terms of its European policy. It analyzes the challenges that Brexit has brought to the UK, particularly regarding the country's prospects in international structures. It investigates how Brexit may impact the UK's participation in European defense and security policy. It is noted that despite the exit, the EU remains the UK's main partner in economic, political, cultural, and educational cooperation. Given the current increase in international tension and the deployment of military conflicts, including in Europe, a logical response from the UK to these challenges is to continue close cooperation with the EU in the field of foreign, defense, and security policy. The most likely ways of developing relations in these areas include: first, the absence of formal cooperation, shifting the focus to bilateral agreements through organizations such as NATO and the OSCE; second, establishing individual bilateral relations in each specific case, which may involve participation in the Common Security and Defense Policy and the Common Foreign and Security Policy. It is shown that Brexit has a profound impact on the UK's foreign policy, defining its position and strategy on the world stage. It is noted that Britain is re-evaluating its role, establishing new relations with countries outside the European Union, seeking to assert its significance as a global-level international actor independently.

Key words: *Brexit, Great Britain, EU, NATO, Common security and defence policy, sanctions.*

Пархомчук Олена Станіславівна
Коппель Олена Арнольдівна

Транскордонне співробітництво та міжнародні відносини в Європі

УДК 327(341.018.351.746.1)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.26

Пархомчук Олена Станіславівна
доктор політичних наук, професор
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6261-5380

Коппель Олена Арнольдівна
доктор історичних наук, професор
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6297-5610

Актуальність проблеми. Сучасний світ постійно зазнає змін, які відображаються на політичній, економічній та соціокультурній динаміці країн. У цьому контексті транскордонне співробітництво та міжнародні відносини в Європі набувають особливого значення. Зростаюча потреба у розумінні цих процесів випливає з багатофакторних причин, чим зумовлена актуальність обраної теми. Аналіз транскордонного співробітництва та міжнародних відносин в Європі стає надзвичайно актуальним у контексті змін у сучасному світі.

В умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності країн, транскордонне співробітництво стає стратегічно важливим для забезпечення економічного зростання, соціального розвитку та забезпечення безпеки. Відносини між країнами, що межують, можуть впливати на ринкові умови, інвестиції, торгівлю та інфраструктуру.

В контексті загальних міжнародних відносин в Європі, транскордонне співробітництво виступає як інструмент для зміцнення міжнародного порядку, міжкультурного діалогу та розв'язання міжнародних конфліктів. Ефективне співробітництво між країнами сприяє зниженню напруги та побудові спільних підходів до вирішення глобальних проблем.

Аналіз транскордонного співробітництва та міжнародних відносин в Європі стає надзвичайно актуальним у контексті змін у сучасному світі. Розуміння динаміки цих процесів дозволить ефективніше відповідати на виклики та забезпечити стійкий розвиток регіону та всього світу.

Метою статті є розгляд і аналіз основних аспектів транскордонного співробітництва, включаючи економічну, політичну та соціокультурну взаємодію між країнами. Досліджуються також вплив міжнародних угод, політичних рішень та соціокультурних факторів на розвиток співпраці та відносин між країнами Європи.

Методи дослідження включають аналіз літератури, статистичні дані, а також прикладні дослідження та емпіричні спостереження з метою отримання комплексного уявлення про тему.

Результати дослідження розкривають складність та міжкраїнну взаємодію в рамках транскордонного співробітництва, а також вказують на необхідність подальших досліджень для вдосконалення механізмів співпраці та підтримки стабільних міжнародних відносин в регіоні Європи.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, глобальний розвиток, міжнародні відносини, кордони, ЄС, Європа, Німеччина, Польща, Франція.*

Вступ. Транскордонне співробітництво в Європі виникло ще у Середньовіччі, коли міста та регіони, що межували, здійснювали тісний обмін товарами, знаннями та культурними впливами. Протягом історії Європи ці зв'язки посилювалися та розвивалися в різних формах.

У сучасному розумінні транскордонне співробітництво в Європі почало активно розвиватися після Другої світової війни та підписання Римських договорів у 1957 році, які заклали основи Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Однією з цілей цього співтовариства було зниження митних бар'єрів та створення єдиної ринкової системи, що мало сприяти поглибленню економічних зв'язків між країнами.

Пізніше, з розвитком Європейського Союзу (ЄС) та розширенням його складу, транскордонне співробітництво отримало новий поштовх. Програми та ініціативи, такі як Європейський фонд регіонального розвитку та програма INTERREG, були створені для підтримки співпраці між регіонами та країнами Європи, зокрема тих, які межують одна з одною.

Сьогодні транскордонне співробітництво в Європі виявляється у багатьох аспектах, включаючи економічну, соціальну, культурну та екологічну взаємодію. Воно стало не лише механізмом розвитку, а й важливим інструментом забезпечення миру та стабільності в регіоні.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі транскордонного співробітництва та його впливу на міжнародні відносини в Європі.

Основні **завдання** і цілі статті включають поглиблений розгляд сучасного стану транскордонного співробітництва в Європі: аналіз основних ініціатив, програм та проектів, спрямованих на співпрацю між країнами та регіонами, що межують. Визначення ключових аспектів транскордонного співробітництва: економічні, соціокультурні, екологічні та політичні виміри співпраці. Аналіз впливу транскордонного співробітництва на міжнародні відносини в Європі: оцінка ролі співпраці у зміцненні дипломатичних зв'язків, підтримці міжнародного порядку та забезпеченні стабільності. Виявлення перспектив подальшого розвитку транскордонного співробітництва: визначення можливостей для покращення співпраці та вирішення нових викликів у міжнародних відносинах.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети статті використані різноманітні методи дослідження. Вони включають: аналіз джерел (огляд попередніх досліджень, наукових статей, книг та звітів, що стосуються транскордонного співробітництва та міжнародних відносин в Європі, для узагальнення наявної інформації та встановлення основних тенденцій). Метод кейс-стаді – вивчення конкретних випадків транскордонного співробітництва в різних регіонах Європи для виявлення успішних практик, проблем та чинників, що впливають на ефективність співпраці. Системний аналіз – для вивчення та аналізу взаємодії різних компонентів транскордонного співробітництва, що дозволяє зрозуміти комплексний вплив цього співробітництва на регіон загалом.

Результати. Розглядаючи Європейський Союз (ЄС) та транскордонне співробітництво, можна визначити його значущість у контексті управління кордонами, забезпечення безпеки та суверенітету держав, а також в плані економічної та політичної інтеграції. При цьому, прикордонні території ЄС стають особливо цікавим об'єктом для вивчення транскордонних відносин і механізмів співробітництва. Цей процес є захоплюючим через те, що він дозволив європейським державам здійснювати все більш тісну співпрацю протягом останніх п'ятидесяти років. Інституції ЄС, з'явившись, були спрямовані на забезпечення миру після двох світових війн. Зараз можна зазначити, що на данний момент часу проект ЄС є успішним, створивши один із найстабільніших і мирних регіонів світу. ЄС визнаний як проект миру та процвітання, але його ефективність постійно обговорюється.

Європейський проект, який став реальністю після Другої світової війни, мав свої коріння в ідеях, які виникли ще в XIX столітті та відображали бажання створити єдину європейську ідентичність для запобігання війні. Початково ці ідеї не обмежувалися кордонами, а були спрямовані на забезпечення миру. Це привело до утворення Європейського співтовариства вугілля та сталі у 1952 році, яке регулювало виробництво цих стратегічних матеріалів і служило першим кроком у створенні спільної європейської ідентичності.

Жан Моне, французький дипломат, економіст, політик, активно просував ідею функціональних співтовариств, що сприяли б співпраці між державами та контролювали стратегічні галузі для забезпечення миру. Європейські співтовариства спочатку керували окремими сферами політики, такими як вугілля, сталь, атомна енергетика, сільське господарство та торгівля. Ці співтовариства не розширювали кордони, аж до укладення Шенгенської угоди у 1985 році, яка регулювала кордони ЄС та дозволила вільний рух осіб в межах Європи, що позначилося на стабільності та інтеграції регіону.

Водночас Європейський Союз (ЄС) стикається з різними викликами, які ставлять під сумнів його актуальність та легітимність. Кризи, які виникають, порушують питання про ефективність методології, на якій ґрунтується європейська інтеграція. Ставлення до кордонів є особливою проблемою, оскільки в ЄС вони відкриті, а не закриті, і мета внутрішнього ринку полягає в ліквідації внутрішніх кордонів.

Глобалізація зробила світ більш взаємозалежним, підсилюючи необхідність спільного вирішення проблем, таких як зміна клімату, боротьба з тероризмом та міграційні кризи. Ці проблеми вимагають співпраці та координації між країнами, що ставить під сумнів можливість будь-якої країни діяти автономно в умовах глобалізації.

Розвиток міжнародних відносин в Європі в контексті транскордонного співробітництва відображається у величезному прогресі у співпраці між країнами та регіонами, що межують між собою. Транскордонне співробітництво в Європі стало ключовим інструментом для розвитку інфраструктури, економіки, культури та соціальної сфери.

Це сприяло зменшенню бар'єрів і конфліктів між сусідніми країнами, що в свою чергу сприяє мирному співіснуванню та вирішенню спільних проблем. Проекти транскордонного співробітництва також сприяють розвитку інновацій та обміну найкращими практиками між регіонами.

Прикладом такої транскордонної співпраці може бути програма Interreg Європейського Союзу [2], яка фінансує проекти співробітництва між регіонами на кордонах країн-членів ЄС та їх сусідами. Ці проекти спрямовані на зміцнення інтеграції, сприяють розвитку економіки, створенню нових робочих місць, підвищенню екологічної стійкості та розвитку туризму.

Програма Interreg Європейського Союзу була створена в 1990 році з метою сприяти співпраці та інтеграції між регіонами на кордонах країн-членів ЄС та їх сусідами. Основними країнами, які взяли участь у програмі Interreg, є країни ЄС разом з їхніми прикордонними регіонами, а також деякі сусідні країни, які не є членами ЄС, такі як Україна, Молдова, Норвегія, Швейцарія, Сербія та інші.

Метою програми Interreg є зменшення економічних та соціальних різниць між регіонами, підтримка сталого розвитку, сприяння співпраці та обміну досвідом між учасниками. Це досягається через фінансування проектів у таких сферах, як інфраструктура, економіка, освіта, культура, охорона навколишнього середовища та інші. Програма Interreg сприяє зміцненню співпраці та довіри між регіонами, сприяючи їхньому спільному розвитку та зближенню.

Програма Interreg також допомагає забезпечити взаємодію та вирішення спільних проблем, що виникають на прикордонних територіях. Вона

сприяє зміцненню міжнародних зв'язків та встановленню партнерських стосунків між різними регіонами. Крім того, програма Interreg сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіонів та забезпечує більш ефективне використання ресурсів, що сприяє сталому розвитку та підвищенню якості життя населення.

В ході процесу розширення та збільшення кількості регіонів, що беруть участь у програмах Interreg, співпраця значно посилилася. Європейські інституції використовують розвиток цієї форми субнаціональної парадипломатії як засіб для сприяння інтеграції держав Центральної та Східної Європи. Території, що утворюють єврорегіони, представляють собою об'єднання різних місцевих або регіональних органів влади, розташованих поруч, але належать до двох національних держав. Ці регіони отримали фінансову підтримку від Європейської Комісії через програму транскордонного співробітництва Interreg. Така співпраця виявилася критично важливою для створення єдності умов життя в Німеччині та Польщі.

Протягом 1990-х років та наступного десятиліття лінія річок Одер і Нейсе фактично слугувала межею процвітання. Це відображалося не лише у відносинах між поляками та німцями, але й на життя мешканців країн Європейського Союзу та поза його межами. Від періоду возз'єднання Німеччини до приєднання Польщі до структур ЄС у 2004 році річки Одер і Нейсе виконали роль східного кордону Європейського Союзу та залишалися одними з найкраще охоронюваних кордонів у Європі.

Починаючи з 1990 року, програми Interreg, як наприклад Interreg Регіон Балтийського моря [1], фінансовані Європейською Комісією, сприяли створенню політичної та технічної структури, що регулює транскордонне співробітництво. Ця ініціатива, хоч і зайняла час до 1990 року для встановлення політичної структури на наднаціональному рівні, вже розпочала свою роботу в деяких регіонах Західної та Північної Європи задовго до цього. Наприклад, деякі програми, такі як Euregio між Нідерландами та Німеччиною, Regio Basiliensis між Швейцарією, Німеччиною та Францією, та співпраця між муніципалітетами Торніо в Фінляндії та Хапаранди в Швеції, були започатковані ще в кінці 1950-х – на початку 1960-х років. [7]

Ці ініціативи, спочатку здійснювані знизу вгору, або через надання значних повноважень місцевим органам влади національними державами, або формалізацією транснаціональних структур співпраці, таких як Північна Рада, часто були сприйняті як моделі для інших регіонів. У межах ЄС ці дві логіки, зверху вниз і знизу вгору, взаємодіють між собою, зокрема через програми Interreg, які є об'єктами постійного росту. Їх результати служать основою для розробки структур, що використовуються на наступних етапах планування програм.

Важливо зазначити, що європейські проекти сприяють зближенню різних суспільств, що вважають себе різними, і сприяють усуненню кордонів. У такому контексті співпраця розглядає кордон як зв'язок, а не як перешкоду. І втрата значення кордонів в Європі, яка відбулася завдяки організації Європейського Союзу та Шенгенської угоди, зміцнила сусідські відносини і сприяла зростанню взаємодії між людьми та регіонами, розміщеними поблизу кордонів.

Висновки. У висновках до статті можна відзначити, що транскордонне співробітництво в Європі відіграє значну роль у зміцненні міжнародних відносин та сприяє розвитку прикордонних регіонів. Ця форма співпраці сприяє покращенню економічних, соціальних та культурних зв'язків між країнами, які межують між собою.

Завдяки програмам транскордонного співробітництва, таким як програма Interreg Європейського Союзу, прикордонні регіони отримують можливість спільно вирішувати проблеми, що виникають на кордоні, і реалізовувати спільні проекти з економічного, культурного та соціального розвитку. Це сприяє зближенню народів, зміцненню довіри та побудові міцних відносин між країнами.

Також можна підкреслити, що транскордонне співробітництво відіграє важливу роль у зміцненні інтеграційних процесів в Європі. Воно сприяє покращенню міжнародного співробітництва, збільшенню стабільності та миру в регіоні, а також підтримує ідеї європейської інтеграції.

Загалом, транскордонне співробітництво відкриває нові можливості для спільного розвитку та сприяє вирішенню спільних викликів, що стоять перед країнами-сусідами в Європі.

У висновку можна підкреслити, що успішні проекти Європейського Союзу (ЄС), спрямовані на транскордонну співпрацю, відіграють ключову роль у зміцненні міжнародних відносин та підтримці стабільності та процвітання в регіоні.

Транскордонна співпраця, підтримувана ЄС, сприяє зближенню країн-учасниць, покращує економічний розвиток прикордонних регіонів, зміцнює соціальну та культурну взаємодію між народами. Програми, такі як Interreg, дозволяють спільно вирішувати спільні проблеми та реалізовувати проекти, спрямовані на створення сприятливих умов для співпраці та зростання.

Успішність таких проектів підтверджує важливість міжнародної співпраці та взаєморозуміння для досягнення спільних цілей. Вони сприяють як зміцненню відносин між країнами, миру та стабільності в регіоні, так і інтеграційним процесам в Європі.

Отже, успішні проекти транскордонної співпраці, підтримані Європейським Союзом, є важли-

вим кроком у напрямку спільного розвитку та співробітництва між країнами-членами, що сприяє побудові єдиної, мирної та процвітаючої Європи.

В цілому, транскордонне співробітництво відображає позитивний тренд у міжнародних відносинах в Європі, сприяючи зближенню країн та регіонів, розвитку мирних зв'язків і спільному процвітанню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Interreg Baltic Sea region. Co-funded by the European Union. URL: https://www.interreg-baltic.eu/home.html (дата звернення 12.04.2024)

2. Interreg Europe. Policy learning platform. URL:https://www.interregeurope.eu/policy-learning-platform (дата звернення 06.04.2024)

3. Lunden Th., Zalamans D.. Local co-operation, ethnic diversity and state territoriality – The case of Haparanda and Tornio on the Sweden – Finland border, GeoJournal. Binational Cities: 2001.Vol. 54, No 1, P. 33-42.

4. Marks G., Hooghe L. Optimality and Authority: A critique of Neo-Classical Theory. Journal of Common Market Studies, 2000. Vol 38, No 5. P. 795-816.

5. McCall C. European Union Cross-Border Cooperation and Conflict Amelioration. Space and Polity, 2013. Vol.17, No 2. P. 197-216.

6. Oplowska E., Kurcz Z., Roose J. Advances in European Borderlands Studies. German and European Studies of the Willy Brandt Center at the Wroclaw University. Nomos, Baden-Baden, 2016. 425 p.

7. Perkmann M. Construction of New Territorial Scales: a framework and case study of Euregio cross-border Region. Regional Studies. 2007. Vol. 41 (2). P. 253-266.

8. Reitel B. Border temporality and space integration in a transborder agglomeration Bassel. Journal of Borderlands Studies, 2013. P. 587-608.

9. Scott J. Territorial Cohesion in Europe. For the 70th Anniversary of the Transdunubian Research Institute. Institute for Regional Studies, Pecs, 2013. p. 516.

10. Solana J. European Security Strategy. A secure Europe in a better world. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf (дата звернення 08.04.2024)

11. Wasrl-Walter D., Kofler A. European Integration and border-related institutions: a practical guide. Journal of Borderland Studies. Vol. 15. 2000. P. 85-106.

12. Wassenberg B. Histoire du Conseil de l'Europe. Edition of the Council of Europe, Strasbourg, 2013. 246 p.

13. Wassenberg B., Reitel B. Territorial cooperation in Europe: A historical perspective. Publication Office of the European Union. Luxembourg: 2015. 172 p.

Cross-border cooperation and international relations in Europe

Parkhomchuk Olena Stanislavivna

Doctor of Political Sciences, Professor
Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Yuriia Illienka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6261-5380

Koppel Olena Arnoldivna

Doctor of History Sciences, Professor
Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Yuriia Illienka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6261-5380

The urgency of the problem. The modern world is constantly undergoing changes, which are reflected in the political, economic and socio-cultural dynamics of countries. In this context, cross-border cooperation and international relations in Europe acquire special importance. The growing need to understand these processes stems from multifactorial reasons, which determines the relevance of the chosen topic. The analysis of cross-border cooperation and international relations in Europe becomes extremely relevant in the context of changes in the modern world.

In the conditions of globalization and growing interdependence of countries, cross-border cooperation becomes strategically important for ensuring economic growth, social development and ensuring security. Relations between neighboring countries can affect market conditions, investment, trade and infrastructure. In the context of general international relations in Europe, cross-border cooperation acts as a tool for strengthening the international order, intercultural dialogue and resolving international conflicts. Effective cooperation between countries contributes to reducing tensions and building joint approaches to solving global problems. The analysis of cross-border cooperation and international relations in Europe becomes extremely relevant in the context of changes in the modern world. Understanding the dynamics of these processes will allow us to more effectively respond to challenges and ensure sustainable development of the region and the whole world.

The purpose of the article is to consider and analyze the main aspects of cross-border cooperation, including economic, political and socio-cultural interaction between countries. The influence of international agreements, political decisions and socio-cultural factors on the development of cooperation and relations between European countries is also studied.

The results of the study reveal the complexity and inter-country interaction within the framework of cross-border cooperation, and also point to the need for further research to improve cooperation mechanisms and support stable international relations in the European region.

Key words: *cross-border cooperation, global development, international relations, borders, EU, Europe, Germany, Poland, France.*

Санін Олександр Миколайович

Стратегія євроатлантичної інтеграції України: основні сценарії реалізації в умовах російсько-української війни

УДК 327.39:355.01](477:4НАТО)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.27

Санін Олександр Миколайович
викладач кафедри соціології та політології
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0009-0007-8738-7314

У сучасній Україні відбувається складний і водночас важливий етап геополітичних перетворень. Повномасштабна агресія з боку Росії, боротьба за збереження територіальної цілісності та недоторканості кордонів стали головними викликами, які обумовили важливі зміни як у внутрішній, так і зовнішній політиці. У цьому контексті одним із основних напрямів зовнішньої політики України стало прагнення до вступу в Організацію Північноатлантичного договору.

З одного боку, Україна зміцнила свої позиції на геополітичній арені, отримавши визнання країн-членів НАТО за важливий внесок у забезпечення миру та безпеки в євроатлантичному регіоні. Однак, з іншого боку, в Альянсі почали виникати побоювання щодо надання членства Україні через можливу ескалацію російської агресії та подальше втягнення НАТО у війну.

В умовах динамічних змін на міжнародній арені та наявності постійної нестабільності, яка спричинена російсько-українською війною, існує безліч можливих сценаріїв співпраці між Україною та НАТО. Тому особливо актуальним є дослідження сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції, оскільки їх розгляд та аналіз сприятиме розробці нових шляхів вдосконалення та реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Альянсі.

Мета статті полягає у визначені основних сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни. У дослідженні автором був використаний комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих наукових методів: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія та узагальнення, а також структурно-функціональний метод, завдяки якому виділено основні структурні елементи сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України; логіко-дедуктивний метод, який дозволяє розглянути вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на формування сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни.

У статті розглянуто ідеї та прогнози сучасних науковців щодо реалізації можливих сценаріїв стратегії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни. Визначено різноманітні сценарії взаємодії між Україною та НАТО: оптимістичний, нейтральний і песимістичний. Розглянуто можливість майбутнього вступу України в новостворені міжнародні воєнно-політичні об'єднання як головний пріоритет зовнішньої політики України та реалізації українських євроатлантичних цілей.

Ключові слова: *євроатлантична інтеграція, НАТО, сценарії, російсько-українська війна, повномасштабна війна, зовнішня політика.*

Вступ. До початку повномасштабної російсько-української війни стратегія євроатлантичної інтеграція України була розроблена, відповідно до більш стабільних соціально-політичних умов, що панували як всередині держави, так і на міжнародній арені. Проте жорстока війна, розв'язана Росією, суттєво вплинула на всі аспекти внутрішнього розвитку української держави, а також на міжнародну спільноту. Ці події зумовили появу нових реалій та відкрили нові перспективи для розробки нових сценарії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни.

Стан наукової розробки дослідження. Серед зарубіжних і вітчизняних науковців, які, так чи інакше, пов'язані з дослідженням питання сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української, слід відзначити праці Л. Фікс і М. Кіммаджа (стабільність взаємовідносин ЄС та США) [9], К. Лілліс, Б. Старр, Н. Бертран і О. Ліберманна (сценарії розвитку війни в Україні) [10], А. Міщенко та В. Теремка (питання майбутнього геополітичного статусу України в Європі) [7], А. Бігун (перспективи співробітництва України та НАТО під час російської агресії) [2], Д. Аннюка та Р. Кравчука (перспективи членства України в Альянсі в умовах російсько-української війни) [1] та інші.

Водночас активне протистояння російській агресії, постійні та непередбачувані зміни у взаємодії України з країнами-членами НАТО, перегляд статусу та ролі ключових гравців на міжнародній арені мають вплив на специфіку формування нових сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України та визначають важливість й актуальність досліджуваної теми.

Мета та завдання. Мета статті полягає у визначені основних сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни. Відповідно до поставленої мети необхідно виконати такі завдання: 1) розглянути ідеї та прогнози вітчизняних та зарубіжних науковців щодо реалізації можливих сценаріїв стратегії євроатлантичної інтеграції України; 2) визначити вірогідні та дієві сценарії стратегії євроатлантич-

ної інтеграції, що сприятимуть вступу України до Альянсу.

Методи дослідження. Для досягнення визначених мети та завдань автором був використаний комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих наукових методів: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія та узагальнення, а також структурно-функціональний метод, завдяки якому виділено основні структурні елементи сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України; логіко-дедуктивний метод, який дозволяє розглянути вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на формування сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни.

Результати. Перед розглядом сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України доцільно проаналізувати основні напрями співробітництва як у коротко, так і в довгостроковій перспективі, що допоможе детальніше визначити можливі варіанти розвитку подій.

Так, у короткостроковій перспективі слід визначити такі напрямки співробітництва між Україною та НАТО:

1. Підтримка впровадження сучасних інформаційних технологій та комунікаційних сервісів, що включатимуть електронну передачу повідомлень, відеотелеконференції, IP-телефонію, веб-сервіси, послуги збереження та загальний доступ до інформації, а також розробку протоколів та обробку даних у системі управління військами Збройних Сил України [8]. Тут варто наголосити, що в контексті повномасштабної російсько-української війни, підтримка впровадження сучасних інформаційних технологій для Збройних Сил України стає вирішальною. Цей аспект допомагає не лише покращити систему комунікацій та збільшити військовий потенціал, але й зменшити втрати на фронті та прискорити досягнення Україною перемоги у війні.

2. Реалізація заходів, спрямованих на покращення оцінки та впровадження функціональних та базових служб, що сприятимуть подальшій обробці даних та їх інтеграції в управлінську систему Збройних Сил України. Цей напрям спрямований на підвищення ефективності комунікацій як важливого елемента координації дій ЗСУ.

3. «Підтримка у придбанні комунікаційних та інформаційних сервісів згідно з напрямами співробітництва, зазначеними у цьому Меморандумі, для Збройних Сил України, керуючись принципами та правилами закупівель товарів і послуг НАТО» [8]. Цей підхід спрямований на забезпечення ЗСУ сучасним обладнанням та впровадження стандартів НАТО у процесі закупівель.

У середньостроковій перспективі слід визначити такі напрямки співпраці:

1. Допомога Україні у визначенні її потреб із метою поліпшення оборонного, оперативного та логістичного планування.

2. Підтримка української держави в розробці комплексних завдань щодо модернізації та вдосконалення інформаційних систем та засобів зв'язку [8].

Визначені напрямки співпраці України з НАТО вказують на бажання Альянсу допомогти Україні наблизитися до повної відповідності з його стандартами з метою можливого надання членства в майбутньому. У цьому контексті одним із можливих сценаріїв євроатлантичної інтеграції України може бути досягнення відповідності стандартам НАТО та подальше набуття членства. Проте треба враховувати фактор війни, який може мати різноманітні наслідки для реалізації євроатлантичних амбіцій.

Тому доцільно дослідити прогнози сучасних науковців щодо можливих сценаріїв реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції. Важливими в цьому контексті є дані, які оприлюднює західна розвідка, згідно з якими існують три можливі сценарії розвитку війни в Україні:

1. Росія досягає поступових «перемог» на Сході України або спровоковує затягування війни на тривалий період, яка може зайти в глухий кут та призвести до великих людських жертв як для української, так і для російської сторін. Цей сценарій передбачає виснаження економічних та ресурсних потенціалів обох країн.

2. Країна-окупант переглядає свої воєнні цілі, що може призвести до спроби припинення бойових дій та проголошення про досягнення певної «перемоги» у війні з Україною. Проте в сучасних умовах ймовірність такого сценарію є достатньо низькою.

3. Консолідація Росією своїх військових досягнень на Сході України та використання цієї території в якості плацдарму для накопичення ресурсів і початку нової ескалації для подальшого просування вглиб України [10].

Тут варто зауважити, що зазначені сценарії мають достатньо суб'єктивний характер та не демонструють усі можливі варіанти розвитку війни. Наприклад, вони не враховують можливості України здобути перемогу у війні та відновити міжнародно визнані кордони, що були встановлені у 1991 році. Тому необхідно більш критично аналізувати сценарії розвитку подій та враховувати всі можливі варіанти.

Так, українські науковці (А. Міщенко та В. Теремко) вказують, що в умовах тривалої російсько-української війни, особливо під час активної фази бойових дій, достатньо складно передбачити майбутній геополітичний статус України [7]. Дослідники вважають, що доцільно визначити найбільш реалістичний статус держави,

який відповідатиме національним інтересам і враховуватиме найбільш можливі загрози для світового порядку у майбутньому. Вони визначили такі сценарії реалізації зовнішньої політики України в умовах російсько-української війни:

1. «Статус геополітичного посередника між Заходом і Росією із максимальним збереженням нейтральності в усіх форматах» [7, с. 62]. Цей сценарій відображає те, що протягом тривалого часу Україна була залежною у фінансовій та енергетичній сферах від світових глобальних центрів, через що викликає певні занепокоєння щодо можливої міжнародної співпраці Росії з Україною та іншими країнами. Це може призвести до того, що Україна стане посередником між державою-агресоркою та колективним Заходом.

2. «Статус геополітичного регіонального лідера, що об'єднає навколо себе транзитні політичні режими держав, колишніх членів СРСР» [7, с. 63]. Такий сценарій може мати місце через те, що війна, розпочата РФ, та її несприятливі проміжні результати свідчать про невідповідність минулих стереотипів про військову й економічну могутність РФ. Крім того, російсько-українська війна сприяла формуванню нового іміджу України як сильної та впливової держави. У разі втілення цього сценарію наша держава може отримати запрошення на членство в НАТО, що стане прикладом для інших країн колишнього СРСР.

3. «Статус військової периферії, коли Україна буде мати сильну й переоснащену армію, але через затяжний конфлікт не здатна буде динамічно рухатись до виконання усіх вимог щодо вступу в ЄС і НАТО і перебуватиме в певній залежності від країн-партнерів Європи та США й економічній стагнації» [7, с. 65]. Втілення зазначеного сценарію є маловірогідним, оскільки наразі Україна виступає для країн Заходу як певний «щит», що захищає європейський регіон від російської агресії і забезпечує мир на континенті. Тому країни-члени НАТО демонструють готовність підтримувати Україну, надаючи фінансову, військову та гуманітарну допомогу, а також допомагають українським біженцям.

У разі реалізації цього сценарію, на думку А. Міщенко та В. Теремко, «Україна здатна буде оновити свій військовий потенціал, посилити регіональну систему безпеки, створити нові регіональні безпекові об'єднання, укріпити власні кордони, боротися за нові військово-політичні програми та перспективи. Водночас, будучи однією із найсильніших армій Європи, Україна залишатиметься в орбіті інтересів партнерів лише як охорона східних кордонів» [7, с. 66-67].

У цьому контексті слід наголосити, що Україна залишатиметься важливим гравцем на геополітичному полі, а тому західні партнери будуть зацікавлені у подальшій співпраці. Поступово може спостерігатися зменшення фінансової підтримки й інвестиційної привабливості внаслідок зміни політичних пріоритетів та геоекономічних орієнтирів. А, наприклад, для досягнення сценарію «східні кордони НАТО» та отримання членства в Альянсі Україні потрібно провести внутрішні реформи й сформувати імідж країни як рівноправного учасника та важливого гравця на геополітичній арені.

Враховуючи, що вступ України до НАТО є пріоритетним напрямом зовнішньої політики та ключовим із точки зору впровадження стандартів Альянсу щодо забезпечення обороноздатності, а також демократичності процедур та дотриманні прав людини, український науковець І. Миронов пропонує такі сценарії євроатлантичної інтеграції України:

1. Позитивний сценарій полягає в тому, що «Україна стане членом Європейського союзу або Північноатлантичного альянсу (або обох організацій одночасно). Наразі доволі складно давати прогнози щодо його здійснення у перспективі найближчих 5-10 років, не кажучи вже про найближчу перспективу за умови того, що російсько-українська війна буде завершена всеохоплюючою силовою та геополітичною перемогою України у найближчі 1-2 роки» [6, с. 46]. Тобто, можна прослідкувати, що дослідник утримується від надання прогнозів щодо термінів втілення цього сценарію, зважаючи на російсько-українську війну.

Так, для досягнення цієї перспективи необхідно виконати всі умови для отримання членства в НАТО, зокрема, відповідати всім стандартам Альянсу. Як зазначає І. Миронов, «існує близько 1200 стандартів Північноатлантичного Альянсу, із них Україна наразі виконала від 180 до 200 (за різними оцінками), що обумовлює необхідність подальшої роботи» [6, с. 47].

2. Інерційний сценарій, який передбачає «фактичну «відмову» від Євроінтеграції та членства у НАТО шляхом імітації проведення ключових реформ (тобто, реформи проводяться тільки «на папері»), та невиконанням взятих на себе зобов'язань» [6, с. 47]. Тобто, демонстрація пасивності у досягненні геополітичної цілі України – вступу до Альянсу, відсутність активних дій для отримання членства (наприклад, проведення реформ, перемога у війні, боротьба з корупцією та інші проблеми, що характерні для сучасної української держави), можуть призвести до того, що Україна відмовиться від отримання членства в НАТО та ЄС, не виконавши зобов'язання, необхідні для євроатлантичної інтеграції.

3. Зміщення вектору зовнішньої політики від євроатлантичної інтеграції до розвитку відносин з Китайською Народною Республікою (КНР). Цей сценарій є малоймовірним, проте варто враховувати його при розгляді можливих трансформацій у зовнішній політиці України [6, с. 47].

Тут слід наголосити, що ймовірність реалізації одного з цих сценаріїв залежить від багатьох факторів, включаючи внутрішню політику України, результати російсько-української війни та прогрес у впровадженні реформ у країні.

Аналізуючи ймовірність різних сценаріїв, І. Миронов зазначає, що «у рамках реалізації позитивного сценарію Україна-ЄС-НАТО сценарій замороження зовнішніх відносин із Китаєм можна визначити як цілком вірогідний. Проте, якщо брати до уваги інерційний сценарій …, зовнішні відносини з Китаєм можуть бути побудованими в іншому векторі» [6, с. 48]. Так, у випадку припинення інтеграційних процесів та відмови західних партнерів у наданні фінансової підтримки для відновлення, можливим варіантом може бути пропозиція допомоги від КНР за умовами, які не будуть вигідними для української влади.

Ще одним цікавим підходом до визначення можливих напрямків зовнішньої політики України та її євроатлантичної інтеграції є розгляд сценаріїв, які залежать від подальшого статусу й становища РФ після завершення війни, а також впливу цього фактору на діяльність НАТО. Так, О. Брусиловська зазначає, що «достатньо сильного впливу на Росію завдало врегулювання «холодної війни», в якій переміг колективний Захід» [3, с. 18].

Розглядаючи можливі сценарії завершення російсько-української війни, науковиця вказує на необхідність аналізу впливу можливої перемоги РФ на країни ЄС та НАТО. Вона зазначає, що «якщо Росія військовим шляхом досягне своїх політичних цілей в Україні, Європа не буде такою, якою була до війни. Будь-яке відчуття того, що Європейський Союз чи НАТО можуть забезпечити мир на континенті, буде артефактом втраченої епохи. Натомість безпеку в Європі доведеться звести до захисту основних членів ЄС і НАТО. Усі поза клубом виступатимуть окремо, за винятком Фінляндії та Швеції» [3, с. 19]. Так, наслідком цього негативного сценарію буде послаблення ролі ЄС та НАТО у світі, а також початку перманентної війни між Росією, США та Європою.

Варто наголосити, що зараз існує міцний зв'язок між Європою та США, але якщо партнерська взаємодія послабне і в Європейському регіоні загостриться нестабільність, це може призвести до зменшення статусу та впливовості США на континенті. Так, західні науковці наголошують, що «добре функціонуюча, мирна Європа посилює американську зовнішню політику – щодо зміни клімату, нерозповсюдження, глобальної громадської охорони здоров'я та врегулювання напруженості з Китаєм чи Росією. Якщо Європа буде дестабілізована, то Сполучені Штати будуть набагато самотнішими у світі» [9].

Інша українська дослідниця, А. Бігун, пропонує наступні можливі сценарії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни:

1. Продовження активної співпраці України з НАТО та її членами сприятиме зміцненню міжнародного діалогу. Перемога України у війни та впровадження інституційних реформ у сфері оборони і протидії корупції дозволять розробити оновлений план дій і розпочати процес набуття членства в НАТО [2].

2. Створення певного «вікна можливостей» для України приєднатися до НАТО під час російсько-української війни, що буде зумовлене значними досягненнями ЗСУ на полі бою, а також поліпшенням внутрішньополітичної системи, проведенням реформ та наданням українською владою вагомих аргументів на користь вступу до Альянсу.

3. Планування Україною оновленої активної співпраці з НАТО, шляхом створення нових дієвих ініціатив, що сприятимуть поглибленню співпраці у військовій сфері. Це може призвести до формування нового альянсу з окремими країнами-членами НАТО для забезпечення безпеки та стабільності в регіоні [2].

Оцінюючи запропоновані сценарії, А. Бігун вказує, що другий варіант є малоймовірним через складнощі зі вступом до НАТО під час війни. Перший сценарій має відносно високу ймовірність, але точні строки його реалізації складно визначити. Третій варіант є менш ймовірним, ніж перший, але більш реалістичним, ніж другий [2].

Українські науковці Н. Касьянова і Д. Мірошников, розглядаючи російсько-українську війну як соціально-політичної біфуркацію, зазначають, що можливими є два сценарії стратегії євроатлантичної інтеграції України:

1. Україна приєднується до Альянсу і, відповідно, могутність держави збільшується, а державний бюджет більшою мірою спрямовується на розвиток військової галузі для забезпечення власної безпеки.

2. Україна вступає в НАТО до завершення російсько-української війни і, відповідно, у сфері безпеки проводитимуться реформи за активної підтримки США [4]. Тобто цей сценарій сприятиме розвитку економічної та соціально-культурної сфер після завершення війни.

На думку дослідників, другий сценарій має найбільший інтерес для України, проте він є менш привабливим для НАТО. З метою створення надійної безпекової системи рекомендується розглянути шляхи зміцнення національної єдності та підтримки стабільності в альянсах. Прикладами таких альянсів можуть стати:

– створення союзу поза межами ЄС під керування Великої Британії, який був ініційований Б. Джонсоном: цей новий альянс має військове, політичне та економічне спрямування і може

об'єднати держави, такі як Україна, країни Балтії, Польща та Туреччина;

– ініціатива Е. Макрона «Європейська політична спільнота», в яку входитимуть члени ЄС, країни Балканського півострова, Україна та Молдова.

– міжнародні коаліції держав, які надають підтримку Україні в зусиллях протистояти РФ. (наприклад учасники таких форматів як «Рамштайн» і «Копенгаген»);

– діючі на сьогоднішній день європейські союзи, такі як Вишеградська четвірка, Північноєвропейський оборонний союз, Люблінський трикутник та ініціатива Тримор'я [4, с. 69].

У свою чергу, О. Маруховський пропонує такі варіанти розвитку відносин Україна-НАТО:

1. Розділення євразійської та євроатлантичної сфер безпеки, яке може призвести до тимчасового відкладення вирішення проблеми загрози, що виникає з боку Росії для Європи та світу. Цей сценарій передбачає, що «замість євроатлантичної та євразійської спільноти безпеки євроатлантичну половину будуть намагатися зміцнити шляхом розширення ЄС, щоб включити Західні Балкани, Молдову та Україну» [5, с. 67].

2. Здійснення співпраці в сфері безпеки в Європі передбачає побудову кооперативної системи, що є більш прийнятним з точки зору міжнародної політики. Цей сценарій передбачає можливість створення структури, аналогічної ОБСЄ, яка була б майданчиком для переговорів щодо контролю над озброєнням та взаємного збалансованого його скорочення [5, с. 67].

Тобто ця структура могла б бути платформою для обговорення забезпечення гарантій безпеки для країн, що знаходяться між Росією та Заходом, а також для РФ щодо її відносин з НАТО (що було однією з її вимог). Проте після збройної агресії в Україні, де Росія фактично поводиться як держава-терорист, ніхто зі світових лідерів не планує враховувати її вимоги.

3. Ухвалення рішення щодо швидкого прийняття України до НАТО як найбільш виграшного варіанту для країн-учасниць Альянсу та України [5, с. 67].

Варто наголосити, що науковці запропонували різні та доволі дієві сценарії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни, які передбачають різні варіанти розвитку взаємодії між Україною та НАТО. Проте, важливо врахувати й досвід інших країн, які раніше вступили до Альянсу, для більш точного аналізу сценаріїв майбутнього членства української держави.

Так, Д. Аннюк та Д. Кравчук відзначають такі основні аспекти, які визначали особливості вступу інших країн до НАТО:

1. Жодна з країн не стала членом НАТО під час відкритого збройного конфлікту або воєнного стану. Це означає, що Альянс може утримуватися від участі в збройних конфліктах, якщо вони не представляють прямої загрози для нього.

2. Для набуття членства в НАТО необхідно відповідати стандартам Альянсу, що визначені у «Плані дій щодо членства» [1; с. 64-65].

Варто звернути увагу, що Фінляндія та Швеція отримали членство в НАТО без наявності плану дій, пояснюючи це кількома факторами. По-перше, це було спричинено повномасштабною російсько-українською війною, яка загострила відносини між РФ та НАТО. По-друге, наявність високого рівня готовності та відповідності безпековим стандартам Альянсу в збройних силах Швеції та Фінляндії, що також відіграв свою роль. І, по-третє, відзначається значний рівень розвитку цих країн та їх відповідність демократичним і правовим нормам.

3. «Безумовність вступу держав до НАТО» [1; с. 66]. Цей аспект передбачає те, що країни-члени НАТО не створюють перешкода та умови для вступу країни-претендента в Альянс. У той же час Україна висловлює намір отримати безпекові гарантії від НАТО в рамках Київського безпекового договору (the Kyiv Security Compact [11]) перед можливим вступом у НАТО.

Виходячи з наведених вище особливостей процесу вступу інших країн до Альянсу, можна зробити проміжний висновок, що Україні відкриються можливості для приєднання до НАТО лише після завершення війни.

Враховуючи аналіз різноманітних підходів до можливих сценаріїв стратегії євроатлантичної інтеграції України, можна висунути наступні ймовірні альтернативи розвитку відносин між Україною та НАТО в умовах російсько-української війни:

1. Позитивна альтернатива. Швидке отримання членства в Альянсі та реалізація основної зовнішньополітичної мети України – інтеграції в євроатлантичні структури, можливе в швидкому темпі після закінчення російсько-української війни. Цей сценарій може здійснитися як при повній відповідності України всім стандартам та вимогам НАТО, так і у випадку неповної відповідності.

Тут слід відзначити, що при неповній відповідності умовам і стандартам НАТО вступ України до Альянсу можливий. Це обумовлено важливістю для держав-учасниць отримання Україною членства в Альянсі, оскільки це сприятиме захисту євроатлантичного регіону та підвищенню обороноздатності Організації Північноатлантичного договору.

2. Нейтральна альтернатива характеризується тим, що. у разі тривалої російсько-української війни вступ України до НАТО може бути відкладений на необмежений строк. Проте, за таким сценарієм Альянс та країни-учасниці будуть зміцнювати свою допомогу та підтримку України, що супроводжуватиметься їх більш інтенсивною взаємодією.

У цьому випадку потрібно враховувати можливість скорочення макрофінансової та військової підтримки через зміни в зовнішній і внутрішній політиці країн-членів НАТО. За таким розвитком подій Україні доведеться збільшувати фінансування оборони за власні бюджетні кошти та розвивати військово-промисловий комплекс.

3. Негативна альтернатива ґрунтується на тому, що можлива поразка України у війні може призвести до втрати суверенітету. Цей сценарій не лише загрожує Україні, але й всьому євроатлантичному регіону. Але слід відзначити, що цей сценарій є малоймовірним і, адже країни НАТО, визнаючи загрозу з боку російського агресора, підтримуватимуть Україну в протистоянні з ним.

Висновки. Таким чином, розглянуто ідеї та прогнози сучасних науковців щодо реалізації сценаріїв стратегії євроатлантичної інтеграції України в умовах російсько-української війни. Вони пропонують різні шляхи розвитку зовнішньополітичного курсу країни: членство в НАТО під час або після завершення повномасштабної; створення альтернативних безпекових альянсів з деякими країнами-членами НАТО; зміцнення політичного діалогу з Китаєм тощо.

Визначено такі ймовірні варіанти взаємодії між Україною та НАТО: позитивний (швидкий вступ до Альянсу після завершення війни), нейтральний (тривале затягування (глухий кут) війни, відкладений вступ до НАТО за наявності подальшої військової та фінансової допомоги від Альянсу) і негативний (поразка України у війни та припинення співпраці з НАТО).

Наголошено, що вірогідність негативного прогнозу є практично неможливою. Це зумовлено тим, що такий варіант розвитку подій створює пряму загрозу безпеці євроатлантичного регіону. А тому, найбільш ймовірними є позитивний та нейтральний сценарії євроатлантичної інтеграції України.

Окрім можливих варіантів розвитку стратегії євроатлантичної інтеграції, розглянуто можливості вступу України в нові союзи та воєнно-політичні блоки. Створення нових міжнародних альянсів у подальшому може стати пріоритетним напрямом зовнішньої політики України або поєднуватися з продовженням реалізації її євроатлантичних амбіцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аннюк Д., Кравчук Р. Перспективи членства України в НАТО крізь призму російсько-української війни. *Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ».* Boston, USA. 2023. С. 64–66. URL: https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/issue/view/11/11.

2. Бігун А. Перспективи співробітництва Україна–НАТО на тлі російської агресії. *Україна у світових міжнародно-регіональних політичних та економічних процесах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (2 грудня 2022 року).* Харків, 2022. С. 25-27.

3. Брусиловська О. Російсько-українська війна: попередні уроки для ЄС та сценарії майбутнього. *Науковий журнал «Політикус». Спецвипуск. 2022.* С. 15–22. URL: http://politicus.od.ua/spec_2022/2.pdf.

4. Касьянова Н., Мірошников Д. Війна в Україні як точка біфуркації світової безпеки. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології». 1-3 бер. 2023.* К.: НАУ, 2023. С. 65–69.

5. Маруховський О. Вступ України до НАТО як основа формування європейської системи колективної безпеки. *Науковий журнал «Політикус». Спецвипуск.* 2022. С. 65–71. URL: https://web.archive.org/web/20221125023116id_/http://politicus.od.ua/spec_2022/10.pdf.

6. Миронов І. Пріоритети та напрямки зовнішньої політики України на сучасному етапі. *Молодий вчений.* 2023. С. 45–48. URL: https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/33/662/1369-1?inline=1.

7. Міщенко А., Теремко В. Майбутній геополітичний статус України в сучасній Європі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. № 9.* 2022. С. 55–73. URL: http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/265454/262251.

8. Україна і НАТО узгодили програму «Партнерство заради миру». *LexInform.* 2022. URL: https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/ukrayina-i-nato-uzgodyly-programu-partnerstvo-zarady-myru.

9. Fix L., Kimmage M. What if Russia Wins? A Kremlin-Controlled Ukraine Would Transform Europe. *Foreign Affairs.* 2022. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-18/what-if-russia-wins#author-info.

10. Lillis K., Starr B., Bertrand N., Liebermann O. War in Ukraine reaches pivotal moment that could determine long-term outcome, intelligence officials say. CNN, 2022. URL: https://edition.cnn.com/2022/06/14/politics/ukraine-war-pivotal-moment-intelligence-officials-loses-in-the-east-russia/index.html.

11. The Kyiv Security Compact. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 2022. 9 р. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/15/89/41fd0ec2d72259a561313370cee1be6e_1663050954.pdf.

REFERENCES:

1. Anniuk D., Kravchuk R. Perspektyvy chlenstva Ukrainy v NATO kriz pryzmu rosiisko-ukrainskoi viiny [Prospects of Ukraine's membership in NATO through the lens of the Russian-Ukrainian war]. *Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ».* Boston, USA. 2023. P. 64–66 [in Ukrainian].

2. Bihun A. Perspektyvy spivrobitnytstva Ukraina–NATO na tli rosiiskoi ahresii [Prospects of Ukraine-NATO cooperation against the background of Russian aggression]. *Ukraina u svitovykh mizhnarodno-rehionalnykh politychnykh ta ekonomichnykh protsesakh: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (2 hrudnia 2022 roku)*. Kharkiv, 2022. P. 25–27 [in Ukrainian].

3. Brusylovska O. Rosiisko-ukrainska viina: poperedni uroky dlia YeS ta stsenarii maibutnoho

[Russian-Ukrainian war: preliminary lessons for the EU and scenarios for future]. *Naukovyi zhurnal «Politykus». Spetsvypusk.* 2022. P. 15–22 [in Ukrainian].

4. Kasianova N., Miroshnykov D. Viina v Ukraini yak tochka bifurkatsii svitovoi bezpeky [The war in Ukraine as a point of bifurcation of world security]. *Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Biznes-analityka: modeli, instrumenty ta tekhnolohii». 1-3 ber. 2023.* K.: NAU, 2023. P. 65–69 [in Ukrainian].

5. Marukhovskyi O. Vstup Ukrainy do NATO yak osnova formuvannia yevropeiskoi systemy kolektyvnoi bezpeky [Ukraine's entry into NATO as a basis for formation European system of collective security]. *Naukovyi zhurnal «Politykus». Spetsvypusk.* 2022. P. 65–71 [in Ukrainian].

6. Myronov I. Priorytety ta napriamky zovnishnoi polityky Ukrainy na suchasnomu etapi [Priorities and directions of foreign policy of Ukraine at the current stage]. *Molodyi vchenyi.* 2023. P. 45–48 [in Ukrainian].

7. Mishchenko A., Teremko V. Maibutnii heopolitychnyi status Ukrainy v suchasnii Yevropi [The future geopolitical status of Ukraine in modern Europe]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty. № 9.* 2022. P. 55–73 [in Ukrainian].

8. Ukraina i NATO uzghodyly prohramu «Partnerstvo zarady myru» [Ukraine and NATO agreed on the «The Partnership for Peace» program]. *LexInform.* 2022 [in Ukrainian].

9. Fix L., Kimmage M. What if Russia Wins? A Kremlin-Controlled Ukraine Would Transform Europe. *Foreign Affairs.* 2022 [in English].

10. Lillis K., Starr B., Bertrand N., Liebermann O. War in Ukraine reaches pivotal moment that could determine long-term outcome, intelligence officials say. CNN, 2022 [in English].

11. The Kyiv Security Compact. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*. 2022. 9 p [in Ukrainian].

The strategy of Euro-Atlantic integration of Ukraine: the main scenarios of implementation in the conditions of the Russian-Ukrainian war

Sanin Oleksandr Mykolaiovych

Lecturer at the Department of Sociology and Political Science
Petro Mohyla Black Sea National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-8738-7314

In modern Ukraine a complex and at the same time important stage of geopolitical transformations is taking place. Full-scale aggression on the part of Russia, the struggle to preserve territorial integrity and the inviolability of borders became the main challenges that caused important changes in both domestic and foreign policy. In this context, one of the main directions of Ukraine's foreign policy has become the aspiration to join the North Atlantic Treaty Organization.

On the one hand, Ukraine strengthened its position in the geopolitical arena, having received recognition from NATO member countries for its important contribution to ensuring peace and security in the Euro-Atlantic region. However, on the other hand, fears began to arise in the Alliance about granting membership to Ukraine due to the possible escalation of Russian aggression and further involvement of NATO in the war.

During the dynamic changes in the international arena and the presence of constant instability caused by the Russian-Ukrainian war, there are many possible scenarios of cooperation between Ukraine and NATO. Therefore, the study of the scenarios for the implementation of the strategy of Euro-Atlantic integration is particularly relevant, since their consideration and analysis will contribute to the development of new ways of improvement and implementation of Ukraine's strategic course to acquire full membership in the Alliance.

The purpose of the article is to identify the main scenarios for the implementation of the Euro-Atlantic integration strategy of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war. In the research, the author used a complex of interrelated and complementary scientific methods: analysis, synthesis, induction, deduction, analogy and generalization, as well as a structural-functional method, thanks to which the main structural elements of the scenarios for the implementation of the Euro-Atlantic integration strategy of Ukraine were highlighted; a logical-deductive method that allows you to consider the influence of external and internal factors on the formation of scenarios for the implementation of the Euro-Atlantic integration strategy of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The article examines the ideas and forecasts of of contemporary scholars regarding the implementation of possible scenarios of the Euro-Atlantic integration strategy of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war. Various scenarios of interaction between Ukraine and NATO are defined: optimistic, neutral and pessimistic. The possibility of Ukraine's future entry into the newly created international military-political associations is considered as the main priority of Ukraine's foreign policy and the realization of Ukraine's Euro-Atlantic goals.

Key words: *Euro-Atlantic integration, NATO, scenarios, Russian-Ukrainian war, full-scale war, foreign policy.*

Чупіс Анастасія Дмитрівна

Вепонізація інформації як технологія російсько-української війни

УДК 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.28

Чупіс Анастасія Дмитрівна
аспірантка кафедри політології
Запорізького національного
університету
вул. Жуковського, 66,
Запоріжжя, Україна;
гостьова дослідниця школи
соціальних наук
Університету Сьодерторна
алея Нобеля, 7, Стокгольм, Швеція
ORCID: 0000-0002-3091-3332

Стаття аналізує сучасний контекст військового протистояння як конфронтації демократії та авторитаризму, зокрема на прикладі сучасної війни Російської Федерації проти України. Висвітлюється перетворення демократичних цінностей, таких як свобода слова та доступ до інформації, на об'єкт політичної та військової маніпуляції, що створює загрози для сталого функціонування демократичних інститутів. Аналізуються психологічні та когнітивні стратегії ведення війни, які застосовуються Російською Федерацією у контексті гібридної війни проти України. Звертається увага на використання інформаційних технологій у військових операціях та їх вплив на сучасну геополітичну ситуацію. Крім того, розглядається поява нових термінів, які використовуються для опису та аналізу таких явищ, як «когнітивна війна» та «вепонізація», які стають ключовими концепціями у розумінні сучасних конфліктів. Метою є аналіз процесів трансформації інформації в інструмент когнітивних та психологічних військових операцій, зокрема в контексті конфлікту між Російською Федерацією та Україною. Завдання дослідження включає аналіз каналів поширення інформації, її технічної складової та впливу на сучасні військові стратегії. У процесі дослідження використовувалися методи та концептуального аналізу, зокрема фреймовий метод, а також контент-аналіз наративів, що використовуються Російською Федерацією для проведення психологічних та когнітивних операцій у військовому конфлікті з Україною. Як результат дослідження пропонується багаторівневий концепт «вепонізації інформації» як широкий термін, що охоплює різноманітні методи психологічної та когнітивної війни, зокрема пропаганду, дезінформацію, інформаційно-психологічні операції (ІПСО) та генерацію та поширення фейків.

Ключові слова: *вепонізація інформації, психологічна війна, когнітивна війна, Росія, Україна, дезінформація, пропаганда, технологія.*

Вступ. Війни 21 століття – війни «нових» поколінь все більше стають війнами проти демократії та демократичних цінностей, де самі ці цінності перетворюються на політичну та військову технологію, набуваючи рис зброї. У цьому контексті однією з ахіллесових п'ят демократії може бути така базова для неї цінність, як свобода слова та відкритість інформації. Через складність модерації величезного потоку інформації, а також верифікації вірогідності інформації, її джерел, неприйнятності в обмеженні поширення будь-якої інформації у демократичних суспільствах використання інформації з пропагандистською або дезінформаційною метою стає достатньо простою задачею.

Росія веде проти України не просто загарбницьку війну за території та ресурси, але й війну психологічну та когнітивну. Психологічна війна передбачає сплановане використання пропаганди та інших психологічних операцій для впливу на думки, емоції, ставлення та поведінку опозиційних груп, в той час, як когнітивна війна включає дії, що проводяться синхронно з іншими інструментами сили, щоб вплинути на ставлення та поведінку, впливаючи, захищаючи або порушуючи когнітивні здібності особи, групи чи населення, щоб отримати перевагу над супротивником [13]. Використання інформаційних матеріалів, джерел, каналів передачі інформації у військових цілях задля досягнення військово-політичних цілей є однією з базових складових у веденні такого типу військових операцій.

Мета та завдання. Аналіз вепонізації інформації як комплексного процесу її перетворення на зброю когнітивних та психологічних військових операцій.

Методи дослідження. В процесі дослідження було застосовано концептуальний аналіз, зокрема, фреймовий метод. А також контент-аналіз наративів, що створюються РФ для здійснення психологічних та когнітивних операцій, як частини комплексу військових дій проти України.

Результати. Результати. Використання інформації та інформаційних технологій у війнах не є ноу-хау, а тим паче винаходом виключно Росії. Такі методи ведення війни й раніше застосовувалися у військових та збройних конфліктах різних поколінь. Найяскравішими, але сумнозвісними віхами історії, в яких ми можемо побачити успіх використання психологічних та когнітивних методів ведення війни стали геноциди часів 2 Світової війни, геноцид тутсі в Руанді, а також етнічні чистки населення у війнах Балканського регіону. Ці кейси використання інструментарію когнітивних та психологічних війн, а також геноцидний характер мети їх застосування, характерні й для війни РФ проти українського народу. Однак терміни, якими вчені почали позначати такі методи, є достатньо новими. 2017 роком датують появу одразу двох нових термінів, які описують феномени, що існували й до цього, але не були масово поширеними. Це вищезгаданий термін «когнітивна війна» та термін «вепонізація», про що

свідчить дослідження американського соціолога Грегора Меттсона [12].

Оксфордський словник надає нам визначення вепонізації як акту створення чогось придатного для використання як зброї [15]. А за словником Мерріам-Вебстер дієслово вепонізувати означає адаптувати будь-що для використання як зброї у війні [17]. Технологія озброєння або вепонізації інформації вже не один рік слугує російській армії та політичним силам РФ у війні проти України та в дипломатичному протистоянні РФ з країнами Заходу.

Вепонізована інформація, за визначенням відомої американської експертки у сфері інформаційних технологій Маргарет Роуз, – це повідомлення або частина його вмісту, яке розроблене, щоб вплинути на сприйняття одержувачем чогось викривленого та неправдивого за вірогідне [16].

На наш погляд, цей термін дещо співзвучний з терміном дезінформації. Тому, ґрунтуючись на зібраному та проаналізованому матеріалі, вважаємо доречним уточнити це визначення та сформулювати його так: вепонізація інформації – це використання будь-якого виду інформації – знань, фактів, великих масивів даних, – які можуть містити ці знання, а також каналів їх зберігання, обробки та комунікації, як цифрових, так і технічних задля свідомого маніпулятивного вираження даних, їх нецільового використання, або обмеження доступу до них.

Для ілюстрації цього терміну пояснимо нашу концепцію більш детально та з прикладами російських технологій, що вона використовує в ході війни проти України та виокремимо три головних рівні цього феномену:

− вепонізація безпосередньо інформаційних повідомлень та знань;

− вепонізація технологічна – каналів поширення та зберігання інформації;

− вепонізація технічних пристроїв та інформаційних технологій.

Феномен вепонізації інформації є ширшим, таким, що позначає сам процес використання методів пропаганди, дезінформації, ІПСО та інших когнітивних та психологічних маніпуляцій, направлених на досягнення певних політичних або військових цілей.

До першого рівня вепонізації інформації ми пропонуємо віднести будь-яке намірене викривлення фактологічної інформації, використання частин інформації у відриві від основного контексту, створення та запуск в медійне поле фейкової інформації, а також формування вакуумів навколо поширення інформації про певні події або явища.

Також до одного з методів, характерних саме для російської інформаційної війни, можна віднести фальшування історії та її переписування. Особливо яскравим цей факт став на тлі тимчасової окупації Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, а також АР Крим, де Центром національного спротиву та місцевими анонімними волонтерами неодноразово будо зафіксовано факти вилучення як дитячої шкільної, так і класичної та сучасної української літератури та формування списків «заборонених» українських творів [4].

У 2022 році Росія витратила на пропаганду 1,9 млрд доларів при 1,5 млрд доларів, що були першопочатково закладеними в бюджеті [6]. З 2022 року Росія перестала публікувати доку-

Мал. 1. Схема рівнів вепонізації інформації

менти щодо державних видатків, тому проаналізувати офіційні цифри, які явно менші за фактичні витрати на ведення когнітивної війни та здійснення психологічних операцій, не є можливим. За даними ГУР МО України у 2023 році РФ витратила пів мільярда доларів на виготовлення пропагандистських матеріалів так званими «некомерційними організаціями». Також у повідомленні ГУР говориться, що збільшення фінансових витрат на приховану пропаганду для внутрішньої аудиторії може індикативно свідчити про два феномени: по-перше, може вказувати на зниження рівня довіри до офіційних традиційних медіа держави-агресора серед населення; по-друге, це може бути спробою путінської диктатури здійснити контроль над інтернет-середовищем у межах Російської Федерації [10].

Другий – технологічний рівень, що окреслює феномен вепонізації каналів комунікації. На цьому рівні важливо зазначити й намагання РФ утримувати Україну у своєму інформаційному та медійному полі, а також і поширеність використання електронних пошт з доменом «ру» в Україні, включення російського телебачення до пакетів супутникового телебачення, використання російських соціальних мереж «ВК», «Одноклассники» та месенджера «Телеграм». 22 травня 2017 року, згідно з відповідним указом президента України було заблоковано соцмережі «ВКонтакті», «Одноклассники» та інші російські ресурси на території України. Під санкційний лист цього указу попали також сервіси «Яндекса», «Mail.Ru Group», сайти антивірусних компаній «Лабораторія Касперського» і «DrWeb».

Наразі в Україні відбувається публічна та парламентсько-урядова дискусія щодо можливої заборони месенджера Телеграм в Україні, який з початком повномасштабного вторгнення став одним з головних каналів отримання оперативних новин. Аудиторія українського сегмента Telegram суттєво зросла після російського повномасштабного вторгнення. За результатами соціологічного опитування, проведеного КМІС у грудні 2022 року на замовлення Українського інституту медіа та комунікації, 63,3% українців почали читати телеграм-канали для отримання новин саме після 24 лютого 2022 року, тоді як до повномасштабного вторгнення таких було лише 35,9% [1; 4].

Також Росія активно фінансувала цілу мережу проросійських телеканалів в Україні, таких як «Наш», «ZIK», «NewsOne», «Перший незалежний», «112», а також інтернет-видання «strana.ua», «vesti.ua» тощо. Говорячи про спроби впливу Росії на закордонну аудиторію не можна не згадати діяльність російських пропагандистських медіа: «Sputnik», «RussiaToday», «Ria Novosti», «LifeNews». Станом на початок 2022 року шість країн Європи повністю вимкнули зі свого ефіру російські пропагандистські канали, ще 24 країни частково відмовились від російського телебачення, зокрема заборонили канали «Russia Today» і «Sputnik» [2].

Окремо в цьому блоці також треба згадати діяльність ботоферм або фабрик тролів. Мабуть, найвідомішою є діяльність Ольгіно або Агентства інтернет-досліджень, діяльністю яких керував одіозний російський воєнний злочинець глава ПВК «Вагнер» Євгеній Пригожин. Інтерв'ю про діяльність та вплив такої фабрики увійшло у книгу британського журналіста та медіаексперта Пітера Помаранцева «Це не пропаганда», де він у публіцистичному стилі детально аналізує та розповідає, як дезінформація та пропаганда створюється та поширюється світом [14; 19-29].

Фабрики тролів являють собою спеціалізовані офісні структури, де наймані користувачі-провокатори, відомі як тролі, за отриману винагороду здійснюють публікації та коментарі під новинами інтернет-видань або на інших ресурсах у мережі. Головною метою їхньої діяльності є поширення російської пропаганди в соціальних мережах, маніпулювання громадською думкою та підвищення напруги в інтернет-конфліктах, в соціальних мережах, маніпуляцій громадською думкою та ескалації інтернет-конфліктів.

Необхідно зазначити й про спроби використання ШІ в ході війни РФ проти України. Так, експерт з інформаційної безпеки та дезінформації, екс-заступник міністра з питань інформаційної політики Дмитро Золотухін звертав увагу експертного середовища на можливе використання цієї технології для продукування коментарів ботами у Фейсбук. Також неодноразово в інформаційному просторі з'являлися відео із застосуванням технології deep fake, метою яких була дискредитація вищого політичного та військового керівництва України: В. Зеленського, О. Данілова, В. Залужного.

Один з неочевидних, але перспективних каналів для розповсюдження російської пропаганди, полягає в ігровій індустрії, зокрема у відеоіграх. Деякі розробники комп'ютерних ігор у Росії залучають фінансування від владних структур, включаючи Кремль, партію «Єдина Росія» та компанію «Газпром». Ці кошти використовуються для створення віртуальних світів, де відтворюються стереотипи російської пропаганди. Наприклад, у грі «Майдан. Ru», розробленій в Україні під час Євромайдану, Україну зображено як поліцейську державу, порушену «громадянською війною», де відсутній президент і уряд, а панує загальний хаос і анархія.

Напередодні першої річниці повномасштабного вторгнення Росії до України в Росії відбувся реліз нової гри «Atomic Heart», яка у стилі ретро-футуризму. Розробники, наочно позиціонуючи гру як продукт у стилі СРСР, здійснили спробу впровадити

кремлівську пропаганду та стереотипні образи, які висміюють українську культуру. У своєму дослідженні щодо взаємозв'язку між пропагандою та її просуванні у відеоіграх експерт ГО Детектор медіа приходить до таких висновків, що відеоігровий світ може впливати на уявлення людей, формуючи конкретні уявлення та вкладаючи у свідомість певні повідомлення. Таким чином, російські та інші ігри пропонують альтернативну реальність, спотворюючи факти й презентуючи їх як правдиві. Гравці можуть запам'ятовувати конкретні сценарії та події та сприймати їх як реальні, не відрізняючи від реального життя. Занурення у сюжет є ключовим аспектом більшості віртуальних продуктів, і ті, хто мають інтерес у перетворенні відеоігор на інструмент пропаганди, використовують цей ефект. В деяких випадках вплив пропаганди через відеоігри може навіть перевищувати вплив традиційних медіа, оскільки під час гри людина не просто бачить та чує, але й відчуває, переживає та приймає рішення, впливаючи на її власний унікальний досвід [8].

До третього рівня вепонізації варто віднести цілеспрямовані збройні атаки на телекомунікаційну інфраструктуру в Україні. За допомогою встановлення технічних пристроїв або завдяки виведенню їх з ладу Росія формує власне інформаційне поле, або навпаки інформаційний вакуум на певних територіях. Ця тактика не є новою, адже від самого початку війни РФ проти України у 2014 році Росія одночасно розпочала дії спрямовані на обмеження українського медійного поля та доступ до українського контенту на тимчасово окупованих територіях. РФ здійснювалось заглушення як телевізійного, так і радіомовлення з підконтрольної українському уряду територій, а також технічний доступ до українського стільникового зв'язку та мережі Інтернет.

За даними Інституту масової інформації за період з 22 лютого 2022 року і до березня 2024 року Росія здійснила 18 збройних атак на телевежі України з метою блокування українського мовлення та створення інформаційного вакууму на її території [9]. Остання 19-та атака відбулася 22 квітня 2024 року, в результаті якої було пошкоджено Харківську телевізійну вежу.

До цього блоку доречно віднести DDoS атаки, які масово відбуваються як проти урядових, так і проти сайтів бізнесу, приватних та корпоративних електронних пошт українських громадян. Команда реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з комп'ютерами в Україні (CERT-UA), зафіксувала майже 4 000 кіберінцидентів у період з січня 2022 року по вересень 2023 року. Це втричі більше, ніж у довоєнний період [7]. Кібератаки проти урядових сервісів передували безпосередньо повномасштабному вторгненню.

У грудні 2023 року в результаті однієї з наймасштабніших кібератак РФ стався масштабний збій та на декілька днів повністю паралізовано діяльність роботи найбільшого в Україні оператора зв'язку «Київстар». У всій країні 24 мільйони абонентів оператора мобільного зв'язку «Київстар» стикнулися з відсутністю мобільного зв'язку та доступу до Інтернету. Крім того, користувачі не могли здійснювати перехід до мереж інших операторів в межах внутрішньоукраїнського роумінгу. Неполадки виникли на всьому обладнанні, яке використовувало зв'язок оператора «Київстар», що призвело до серйозних інфраструктурних проблем по всій Україні [4].

Окрім вепонізації інформації слід виокремити такі сфери, де РФ використовує цю тактику: вепонізація міграції; вепонізація енергетики, в тому числі атомної; вепонізація продовольчого та екологічного питань; вепонізація культури та мови; вепонізація спорту і звісно вепонізація дипломатії на прикладі паралізації діяльності таких міжнародних організацій гарантів колективної безпеки як ООН, ОБСЄ та інші. Цей перелік не є вичерпним і може бути доповненим. Є можливим прослідкувати й кореляцію цих феноменів. Так, міграційна криза, що була зрежисована Білоруссю за підтримки Росії на кордоні з країнами ЄС, мала на меті відвернути увагу посадовців ЄС від підготовки та концентрації російських військ на прикордонних територіях Білорусі, Росії та підготовку до повномасштабного наступу на Україну з цих територій.

Захоплення на початку повномасштабного вторгнення та розміщення військової техніки РФ на територіях Чорнобильської атомної станції, ЗАЕС, а також систематичні атаки місцевостей навколо інших атомних станцій, є одним з приводів для методичного психологічного тиску на громадян України та важелем тиску на світову спільноту щодо можливого терористичного акту на цих об'єктах задля використання «мирної» атомної енергетики у вигляді «брудної атомної бомби».

Вепонізація питання світової продовольчої кризи зі сторони російської федерації відбувається з початку повномасштабного вторгнення з атакою на портову інфраструктуру, окупацію частин приморських територій акваторії Азовського моря, що спричинило зростання вартості зернових на світовому ринку, а також складності з логістикою зерна до африканських країн. Продовження «зернового питання» відбувається прямо зараз, але вже на суходолі з блокуванням транзиту українського зерна територіями країн-сусідок, де OSINT-експертами вже було знайдено російський слід [3].

У своїй книзі «The Weaponisation of Everything» («Вепонізація будь-чого») британський політолог, професор Університетського коледжу Лондона Марк Галеотті висловлює думку, що в сучасному світі як зброю можна використати в прямому сенсі будь-що від інформації до сутичок футбольних фанів. Він також пропонує міждисциплінарний

погляд на появу майбутніх воєн і конфліктів, адже вони вже давно перестали бути справою суто військових [11].

Висновки. Усі три представлені рівні вепонізації інформації є взаємозалежними та можуть використовуватися як разом, так і окремо. Взаємозв'язок між вепонізацією інформаційної сфери з іншими сферами уможливлює перетворення їх у негативно забарвлені новинні повідомлення задля досягнення прагматичних політичних та військових цілей. В умовах сучасних когнітивних та психологічних війн, в межах яких реалізовується вепонізації інформації, цей процес актуалізує такі ризики:

− руйнування довіри громадян до держави та політикуму і військового керівництва України;

− підрив національної політики, економіки, а також сфери державної безпеки;

− поляризація громадської думки та маніпуляція свідомістю громадян України, моральне та емоційне виснаження;

− ескалація різних груп суспільства як всередині України, так і вплив на геополітичну суб'єктність України та її співпрацю з закордонними партнерами й т.д.

Україна потребує ґрунтовної реформи та посилення спроможностей вже створених інституцій у сфері інформаційної безпеки та протидії дезінформації, пропаганді та інформаційним атакам в межах когнітивних та психологічних операцій. Нагальним є формування державної стратегії у цій сфері та проактивна, а не реактивна політика протистояння інформаційним викликам. Цей процес має супроводжуватися активним залученням експертного та фахового академічного середовища та наукових розвідок, як українських вчених, так і через створення міжнародних експертних груп та проєктів з представниками закордонних дослідницьких інституцій та академічних установ задля обміну такого вітального для всіх нас та колективної безпеки досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дуцик, Д. (2023). Як функціонують та завойовують аудиторію неінституціоналізовані новинні телеграм-канали українського сегменту. Аналітичний звіт. Київ: ГО «Український інститут медіа та комунікації». 68 с.

2. Ізвощікова, А. (2022). 30 європейських країн повністю або частково вимкнули російські пропагандистські канали. Суспільне новини. – Режим доступу: https://suspilne.media/222648-30-evropejskih-krain-povnistu-abo-castkovo-vimknuli-rosijski-propagandistski-kanali/

3. Міхальков, С. (2024). Рупор російської пропаганди в Польщі став голосом протесту фермерів. Texty.org. – Режим доступу: https://texty.org.ua/articles/111765/rupor-rosijskoyi-propahandy-u-polshi-stav-holosom-protestu-fermeriv/

4. «Окупанти продовжують вивозити українські книжки з бібліотек на ТОТ». (2023). Центр національного спротиву. – Режим доступу: https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-prodovzhuyut-vyvozyty-ukrayinski-knyzhky-z-bibliotek-na-tot/

5. Пилипів, І., Вінокуров, Я. (2023). Зірка, яку погасили. Що сталося з «Київстаром»?. Економічна правда. – Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/publications/2023/12/12/707628/

6. Свиридюк, Ю. (2023). В Україні зафіксували майже 4 000 кібератак з боку РФ. Суспільне новини. – Режим доступу: https://suspilne.media/619941-v-ukraini-zafiksuvali-majze-4-000-kiberatak-z-boku-rf/

7. «Скільки росія витрачає на пропаганду?». (2023). Фільтр. – Режим доступу: https://filter.mkip.gov.ua/skilky-rosiya-vytrachaye-na-propagandu/

8. Сливенко, О. (2023). Поринь у віртуальний світ і повернися «ватником»: як Росія поширює свою пропаганду через відеоігри. Детектор Медіа. – Режим доступу: https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/33008/2023-09-21-poryn-u-virtualnyy-svit-i-povernysya-vatnykom-yak-rosiya-poshyryuie-svoyu-propagandu-cherez-videoigry/

9. «575 злочинів вчинила РФ проти медіа та журналістів за два роки і місяць повномасштабної війни». (2024). IMI. – Режим доступу: https://imi.org.ua/monitorings/575-zlochyniv-vchynyla-rf-proty-media-ta-zhurnalistiv-za-dva-roky-i-misyats-povnomasshtabnoyi-vijny-i60153

10. «58 млрд рублів або $500 млн доларів на рік — у кремлі збільшили фінансування внутрішньої пропаганди». Офіційний телеграм-канал ГУР МО України. – Режим доступу: https://t.me/DIUkraine/3690

11. Galeotti, M. (2022). The Weaponisation of Everything. Yale University Press, 256 p.

12. Mattson, G. (2020). Weaponization: Ubiquity and Metaphorical Meaningfulness. Metaphor and Symbol, 35(4), 250–265. https://doi.org/10.1080/10926488.2020.1810577

13. NORFOLK, VA – Cognitive Warfare includes activities conducted in synchronization with other Instruments of Power, to affect attitudes and behaviours, by influencing, protecting, or disrupting individual, group, or population level cognition, to gain an advantage over an adversary. Retrieved from: https://www.act.nato.int/activities/cognitive-warfare/

14. Pomerantsev, P. (2019). This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality. New York: Public Affairs. 236 pp.

15. Weaponization. Oxford Learner's Dictionaries. Retrieved from: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/weaponization

16. Weaponization of Information. Retrieved from: https://www.populismstudies.org/Vocabulary/weaponization-of-information/

17. Weaponize. Merriam-Webster. Retrieved from: https://www.merriam-webster.com/dictionary/weaponize

REFERENCES:

1. Dutsyk, D. (2023). Iak funktsionuiut ta zavoiovuiut audytoriiu neinstytutsionalizovani novynni telehram-kanaly ukrainskoho sehmentu [How non-institutionalized news telegram channels of the Ukrainian segment function and win an audience]. Analitychnyi zvit. Kyiv: HO «Ukrainskyi instytut media ta komunikatsii» [Analytical

report. Kyiv: NGO «Ukrainian Institute of Media and Communication»]. 68 s.

2. Izvoshchikova, A. (2022). 30 yevropeiskykh krain povnistiu abo chastkovo vymknuly rosiiski propahandystski kanaly [30 European countries completely or partially turned off Russian propaganda channels]. Suspilne novyny [Social news]. Retrieved from: https://suspilne.media/222648-30-evropejskih-krain-povnistu-abo-castkovo-vimknuli-rosijski-propagandistski-kanali/

3. Mikhalkov, S. (2024). Rupor rosiiskoi propahandy v Polshchi stav holosom protestu fermeriv [The mouthpiece of Russian propaganda in Poland became the voice of farmers' protest]. Texty.org. Retrieved from: https://texty.org.ua/articles/111765/rupor-rosijskoyi-propahandy-u-polshi-stav-holosom-protestu-fermeriv/

4. "Okupanty prodovzhuiut vyvozyty ukrainski knyzhky z bibliotek na TOT" [The occupiers continue to take Ukrainian books from libraries to TOT]. Tsentr natsionalnoho sprotyvu [Center of national resistance]. Retrieved from: https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-prodovzhuyut-vyvozyty-ukrayinski-knyzhky-z-bibliotek-na-tot/

5. Pylypiv, I., Vinokurov, Ya. (2023). Zirka, yaku pohasyly. Shcho stalosia z «Kyivstarom»? [A star that was extinguished. What happened to "Kyivstar"?]. Ekonomichna pravda [The economic truth]. Retrieved from: https://www.epravda.com.ua/publications/2023/12/12/707628/

6. Svyrydiuk, Yu. (2023). "V Ukraini zafiksuvaly maizhe 4 000 kiberatak z boku RF" [Almost 4,000 cyberattacks by the Russian Federation were recorded in Ukraine]. Suspilne novyny [Social news]. Retrieved from: https://suspilne.media/619941-v-ukraini-zafiksuvali-majze-4-000-kiberatak-z-boku-rf/

7. "Skilky rosiia vytrachaie na propahandu?" [How much does Russia spend on propaganda?]. Filtr [Filter]. (2023). Retrieved from: Natsionalnyi proiekt z mediahramotnosti. Retrieved from: https://filter.mkip.gov.ua/skilky-rosiya-vytrachaye-na-propagandu/

8. Slyvenko, O. (2023). "Poryn u virtualnyi svit i povernysia «vatnykom»: yak Rosiia poshyriuie svoiu propahandu cherez videoihry" [Plunge into the Virtual World and Come Back as a 'Wattpad': How Russia Spreads Its Propaganda Through Video Games]. Detector Media [Media detector]. Retrieved from: https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/33008/2023-09-21-poryn-u-virtualnyy-svit-i-povernysya-vatnykom-yak-rosiya-poshyryuie-svoyu-propagandu-cherez-videoigry/

9. "575 zlochyniv vchynyla RF proty media ta zhurnalistiv za dva roky i misiats povnomasshtabnoi viiny" [The Russian Federation committed 575 crimes against the media and journalists during two years and a month of full-scale war]. IMI. Retrieved from: https://imi.org.ua/monitorings/575-zlochyniv-vchynyla-rf-proty-media-ta-zhurnalistiv-za-dva-roky-i-misyats-povnomasshtabnoyi-vijny-i60153

10. "58 mlrd rubliv abo $500 mln dolariv na rik — u kremli zbilshyly finansuvannia vnutrishnoi propahandy" [58 billion rubles or $500 million per year – the Kremlin has increased funding for internal propaganda.]. Ofitsiinyi telehram-kanal HUR MO Ukrainy [The official Telegram channel of the Ministry of Defense of Ukraine]. Retrieved from: https://t.me/DIUkraine/3690

11. Galeotti, M. (2022). The Weaponisation of Everything. Yale University Press, 256 p.

12. Mattson, G. (2020). Weaponization: Ubiquity and Metaphorical Meaningfulness. Metaphor and Symbol, 35(4), 250–265. https://doi.org/10.1080/10926488.2020.1810577

13. NORFOLK, VA – Cognitive Warfare includes activities conducted in synchronization with other Instruments of Power, to affect attitudes and behaviours, by influencing, protecting, or disrupting individual, group, or population level cognition, to gain an advantage over an adversary. Retrieved from: https://www.act.nato.int/activities/cognitive-warfare/

14. Pomerantsev, P. (2019). This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality. New York: Public Affairs. 236 pp.

15. Weaponization. Oxford Learner's Dictionaries. Retrieved from: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/weaponization

16. Weaponization of Information. Retrieved from: https://www.populismstudies.org/Vocabulary/weaponization-of-information/

17. Weaponize. Merriam-Webster. Retrieved from: https://www.merriam-webster.com/dictionary/weaponize

“Information weaponization” as a technology of the Russian-Ukrainian war

Chupis Anastasiia Dmytrivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66,
Zaporizhzhia, Ukraine;
Visiting Researcher of the School of Social Sciences
Södertörn University
Alfred Nobels Alle, 7, Stockholm, Sweden
ORCID: 0000-0002-3091-3332

The article analyzes the contemporary context of military confrontation as a clash between democracy and authoritarianism, focusing on the ongoing conflict between the Russian Federation and Ukraine. It highlights the transformation of democratic values, such as freedom of speech and access to information, into targets of political and military manipulation, thereby posing threats to the sustainable functioning of democratic institutions. Psychological and cognitive strategies of warfare employed by the Russian Federation in the context of hybrid warfare against Ukraine are examined. Attention is drawn to the use of information technologies in military operations and their impact on the current geopolitical situation. Additionally, the emergence of new terms such as “cognitive warfare” and “weaponization” is discussed, which have become key concepts in understanding contemporary conflicts.

The aim is to analyze the processes of transforming information into instruments of cognitive and psychological military operations, particularly in the context of the conflict between the Russian Federation and Ukraine. The research tasks include analyzing channels of information dissemination, their technical components, and their influence on modern military strategies. The research employed methods of conceptual analysis, including the frame method, as well as content analysis of narratives used by the Russian Federation to conduct psychological and cognitive operations in the military conflict with Ukraine. As a result of the study, a multi-level concept of “information weaponization” is proposed as a broad term encompassing various methods of psychological and cognitive warfare, including propaganda, disinformation, information-psychological operations (IPSO), and the generation and dissemination of fakes.

Key words: *information weaponization, psychological warfare, cognitive warfare, Russia, Ukraine, disinformation, propaganda, technology.*

Перепелиця Наталія Олегівна

Переговори в умовах конфліктів: стратегії деескалації та досягнення компромісу

УДК 316.6
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.29

Перепелиця Наталія Олегівна,
доктор PhD з політології,
асистент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2889-3990

Мета статті полягає у дослідженні стратегій деескалації та досягнення компромісу у переговорних процесах, що здійснюються в умовах конфліктів. Відповідно у статті здійснено аналіз сутності конфліктів і способів їх вирішення, розгляд переговорів як способу вирішення конфлікту, класифікацію та аналіз стратегій деескалації та досягнення компромісу, розробку практичних рекомендацій для ефективного застосування стратегій деескалації та компромісу в реальних переговорних ситуаціях. Стаття аналізує різні методи деескалації та компромісу, які можуть бути застосовані для поліпшення процесу переговорів і створення умов для довгострокового мирного врегулювання конфліктів. Застосована в статті методологія включає огляд наукових публікацій, що стосуються стратегій деескалації конфліктів та досягнення компромісу в переговорних процесах, класифікацію стратегій деескалації та досягнення компромісу та виявлення їх особливостей. Новизна статті полягає у представленій в статті класифікації методів і способів застосування стратегій деескалації та досягнення компромісу, а також у запропонованих практичних рекомендаціях щодо застосування цих стратегій у переговорних процесах в умовах конфліктів. У статті зроблено висновки, що застосування стратегій деескалації, таких як активне слухання, нейтралізація емоцій та виявлення спільних інтересів, дозволяє уникнути ескалації конфлікту і створює умови для більш конструктивного обговорення. Застосування стратегій компромісу, таких як пошук взаємних вигод, зменшення вимог або переформулювання проблеми, допомагає сторонам краще зрозуміти один одного та знайти рішення, яке може призвести до більш стійких і довгострокових угод, що відповідають інтересам усіх учасників.

Ключові слова: *конфлікт, переговори, деескалація конфліктів, досягнення компромісу, медіація, стратегія.*

Вступ. В умовах сучасних соціально-економічних та політичних викликів в Україні переговори в умовах конфліктів набувають особливого значення. Кризові ситуації, що виникають внаслідок політичних, економічних чи соціальних суперечок, часто потребують ефективних стратегій для їх розв'язання. В умовах напруженості, яка супроводжує багато з цих конфліктів, деескалація конфлікту і досягнення компромісу стають ключовими завданнями.

Дослідження ефективних стратегій ведення переговорів у таких умовах є необхідним для досягнення миру та стабільності. Важливо виявити найбільш дієві підходи до зменшення конфліктної напруги та забезпечення конструктивного діалогу між конфліктуючими сторонами.

Актуальність даного дослідження обумовлена важливістю виявлення та аналізу стратегій ведення переговорів, що сприяють досягненню взаємовигідних угод, попри існуючі конфлікти. Ефективне управління конфліктами шляхом продуманих переговорів є ключовим інструментом для досягнення стратегічної переваги.

Актуалізація проблеми переговорів обумовлена наступними обставинами:

- збільшенням кількості конфліктів всередині країни та загрозою їх вирішення силовими методами;
- збільшенням політичної структурованості суспільства, зокрема через розвиток багатопартійної системи та легалізації опозиції;
- переходом до ринкових відносин, які неможливі без переговорів як інструменту регулювання конфліктів;
- суттєвими змінами на міжнародній арені, зокрема зростанням масштабів і інтенсивності міжнародного діалогу, що вимагає залучення більшої кількості дипломатів;
- зростанням кількості і обсягу переговорів, що призвело до залучення нових учасників без відповідного досвіду;
- збільшенням вартості помилок у переговорах, таких, наприклад, як загроза глобальних силових конфліктів чи екологічних катастроф;
- зміною умов ведення переговорів, які стали основною формою державної взаємодії, активно впливаючи на зменшення ролі воєнного фактора;
- розширенням кола питань, що обговорюються на переговорах, включаючи всі питання, що залишилися невирішеними під час конфронтацій.

Все більшої актуальності при вирішенні конфліктів набувають стратегії деескалації та досягнення компромісу.

Питанням, пов'язаним із застосуванням переговорів в умовах конфліктів, присвятили свої праці

багато вітчизняних і закордонних дослідників, зокрема А. Адамович, О. Максимець, Б. Бернадський, О. Мілославська, В. Боковець, В. Соколовська, Л. Герасіна, Ф. Глазл, А. Кочерга, О. Бондар-Підгурська, М. Лепський, Н. Абулдахаб, Р. Фелз, О. Карпова, О. Омельченко, Р. Гаврилюк, П. Пацурківський, В. Савченко, О. Демченко, Н. Калініна, О. Сєдашова, І. Доляновська, А. Бадіна, Л. Нестеренко, В. Іванюк, О. Яремко, Я. Амельчиць, М. Бригадир, О. Коваль і ін. Проте бракує досліджень, у яких би розглядалися особливості застосування стратегій деескалації та досягнення компромісу. Цим обумовлена актуальність даної статті.

Метою статті є дослідження стратегій деескалації та досягнення компромісу у переговорних процесах, що здійснюються в умовах конфліктів.

Науково-дослідницькі завдання дослідження включають аналіз сутності конфліктів і способів їх вирішення, розгляд переговорів як способу вирішення конфлікту, класифікацію та аналіз стратегій деескалації та досягнення компромісу, розробку практичних рекомендацій для ефективного застосування стратегій деескалації та компромісу в реальних переговорних ситуаціях.

Методологія дослідження включає огляд наукових публікацій, що стосуються стратегій деескалації конфліктів та досягнення компромісу в переговорних процесах, класифікацію стратегій деескалації та досягнення компромісу та виявлення їх особливостей.

На основі огляду існуючих досліджень у статті представлено класифікацію та аналіз стратегій деескалації та досягнення компромісу, зроблено висновки щодо їх ефективності та запропоновано практичні рекомендації щодо застосування цих стратегій у переговорних процесах в умовах конфліктів.

Конфлікти та способи їх вирішення. Конфлікти існують скрізь і завжди, коли існує несумісність поглядів на реальність або емоцій індивідів. Конфлікти виникають в особистих стосунках, у ділових і професійних стосунках, в організаціях, між групами та організаціями, а також між народами [5]. Суть конфлікту виявляється у об'єктивних і суб'єктивних суперечностях, що є проявами проблем, пов'язаних із незадоволенням основних потреб учасників конфлікту. Конфлікти можуть бути як реальними, так і уявними. Важливо зазначити, що в нашому визначенні конфлікту ключову роль відіграє поняття пізнання. Наші думки, що є частиною пізнання, включають те, у що ми віримо. Переконання – це те, що ми вважаємо знанням, незалежно від того, наскільки це відповідає реальності. В міжособистісних взаємодіях сприйняття часто є важливішим за об'єктивну реальність. Те, як ми сприймаємо ситуацію, впливає на нашу поведінку, ставлення та комунікацію [5].

Конфлікт може бути конструктивним або деструктивним. Загальне негативне, унікальне або змагальне ставлення часто має деструктивні наслідки. В організаційному контексті це може призвести до зниження продуктивності, погіршення морального духу, посилення деструктивної поведінки, зменшення згуртованості, збільшення прогулів і високої плинності кадрів.

Є кілька стратегій ведення переговорів, вибір яких залежить від конкретної ситуації і бажаних результатів. Серед них можна виділити позиційні переговори, що ґрунтуються на конфронтації, та переговори, спрямовані на пошук взаємовигідних рішень і компромісів, які сприяють партнерству [1].

Вирішення конфлікту є найкращим способом дій, коли конфлікт є деструктивним або призводить до небажаних результатів. При вирішенні конфлікту можуть загалом прагнути досягнути трьох цілей: 1) спробувати змінити іншу людину; 2) спробувати змінити ситуацію; або 3) спробувати змінити себе. Змінити іншу людину (якщо це доросла людина) є завданням малоперспективним. Для зміни себе більше підходить рефлексія стосовно рис свого характеру та своєї поведінки, ніж переговори. Тому загалом метою переговорів є зміна ситуації.

Вирішення конфлікту шляхом усунення конфліктної ситуації передбачає усунення причин конфлікту або обставин, що спричиняють його [3]. Це може включати: 1) зміну умов або середовища (наприклад, якщо конфлікт виникає через невідповідність ресурсів або умов, зміна цих умов може зменшити або навіть усунути конфліктність ситуації); 2) вирішення конкретних проблем, що є причиною конфлікту (наприклад, якщо конфлікт викликаний непорозумінням чи невирішеними питаннями, їх пряме вирішення може усунути саму причину конфлікту); 3) зміну політики чи процесів, що є причиною конфлікту (наприклад, якщо конфлікт спричинений певною політикою, способом поведінки або якимись іншими процесами, то їх перегляд і зміна можуть усунути конфліктну ситуацію); 4) проведення навчання чи тренінгів з метою набуття умінь, навичок і досвіду, необхідних для усунення конфліктної ситуації.

Переговори як спосіб вирішення конфлікту. Важливим способом усунення конфліктної ситуації є переговори. Переговори – це процес цілеспрямованого і результативного ділового спілкування у формі діалогу між двома або більше сторонами, що включає спільний пошук взаємоприйнятного рішення для вирішення проблеми чи конфлікту [10].

Кожен учасник переговорів має свою позицію, яку намагається відстояти та реалізувати. В умовах змішаних інтересів виникають також змішані позиції, але кожен учасник може представити

свої доводи та аргументи для досягнення певної вигоди. Результатом переговорів є взаємоприйнятне рішення і досягнення згоди. Це не означає, що кожен учасник отримає саме те, що сподівався, але більшість людей не розпочне переговори, якщо не прагне знайти взаємоприйнятне рішення [7].

Переговори як спосіб усунення конфліктної ситуації включають: 1) визначення проблеми (сторони, що конфліктують, повинні чітко визначити, що саме є причиною конфлікту, і які питання потрібно вирішити); 2) активне слухання (кожна сторона повинна вислухати точку зору іншої сторони, щоб краще зрозуміти її потреби та інтереси; 3) визначення спільних інтересів (переговори допомагають знайти спільні інтереси або точки дотику, що можуть служити основою для досягнення угоди); 4) розробку варіантів рішення (сторони повинні запропонувати різні варіанти вирішення конфлікту й оцінити їх переваги та недоліки); 5) укладання угоди (після обговорення можливих варіантів вирішення конфлікту сторони мають досягти консенсусу й укласти угоду, яка буде задовольняти обидві сторони); 6) реалізацію угоди і моніторинг її виконання (після укладання угоди важливо реалізувати її умови і відстежувати їх виконання, щоб переконатися, що конфлікт дійсно вирішено).

Стратегії деескалації та досягнення компромісу. При проведенні переговорів застосовують різні стратегії усунення конфліктної ситуації. Серед них, зокрема, стратегії деескалації та досягнення компромісу.

Деескалація конфліктів є ключовим аспектом успішних переговорів й ефективного управління конфліктами [10]. Основна мета деескалації полягає у зменшенні напруженості та агресії, що можуть перешкоджати конструктивному діалогу і досягненню компромісу. Розглянемо основні принципи та методи, що допомагають знизити рівень конфлікту і створити умови для продуктивних переговорів.

Важливим для деескалації конфлікту є вміння розпізнавати ознаки його ескалації. Ескалація конфлікту часто проявляється через агресивну мову, підвищення тону голосу та емоційні реакції. Своєчасне виявлення цих ознак дозволяє вжити заходів до того, як конфлікт досягне критичної точки. Зокрема, важливо звертати увагу на такі симптоми як збільшення кількості особистих атак і критики; неправильне тлумачення або спотворення висловлювань іншої сторони; уникання конструктивного діалогу і перехід до загальних звинувачень [4].

В процесі вирішення конфліктів важливе значення мають стратегія деескалації та стратегія досягнення компромісу. Деескалація дозволяє зменшити конфлікт і зберегти можливість для подальшого діалогу. При зниженні рівня емоційної напруги сторони можуть бути більш відкритими і готовими до конструктивного обговорення проблем. Компроміс може бути ефективним, коли обидві сторони мають деякі спільні інтереси та готові йти на поступки. Компроміс може бути непоганим практичним рішенням у випадку, коли треба швидко досягти угоди. Компроміс також може допомогти зберегти гармонійні стосунки між сторонами, адже обидві сторони отримують частину того, чого вони бажають.

Спосіб застосування стратегії деескалації та стратегії досягнення компромісу залежить від конкретної ситуації та характеру конфлікту.

При застосуванні стратегії деескалації використовують такі методи як зменшення емоційного навантаження через спокійний і об'єктивний підхід; встановлення певних правил спілкування з метою уникнення агресії та ворожнечі; використання технік активного слухання з метою продемонструвати розуміння та повагу до позиції іншої сторони.

При застосуванні стратегії досягнення компромісу використовують такі методи як визначення ключових потреб і інтересів кожної сторони; пошук рішень, які включають часткове задоволення інтересів кожної сторони; здійснення поступок з обох сторін для досягнення збалансованого рішення [2].

Обидві стратегії є важливими і можуть бути застосовані в залежності від обставин конфлікту. Деескалація допомагає зменшити напруження, що полегшує досягнення компромісу. Вибір стратегії залежить від рівня напруги, типу конфлікту і цілей сторін.

З огляду на вказані вище ознаки ескалації конфлікту визначимо інструменти для деескалації конфлікту. Серед таких інструментів – активне слухання, використання нейтральної мови, уміння зберігати спокій та контроль над емоціями.

Активне слухання є важливим інструментом для деескалації конфлікту, оскільки воно дозволяє краще зрозуміти позицію та емоції іншої сторони. Основні техніки активного слухання включають: зосередження на висловлюваннях іншої сторони; використання уточнюючих запитань для отримання додаткової інформації або для роз'яснення непорозумінь, що допомагає уникнути непорозумінь і спонукає до конструктивного обговорення; уважне ставлення до емоцій іншої сторони, що виражається, наприклад, у висловленні співчуття або розуміння, це сприяє зниженню напруженості і є демонстрацією поваги.

Використання нейтральної мови також є важливим елементом деескалації конфлікту. Основні його принципи включають: 1) уникання звинувачень, оскільки звинувачення можуть тільки погіршити ситуацію; 2) формулювання «я-повідомлень», коли описують свої власні відчуття і сприйняття ситуації без вказівки на те, що інша сторона є винною (наприклад, «Я відчуваю розчарування, коли...», а не «Ви завжди...»); 3) зосередження на фактах і особистих відчуттях без узагальнень, що допомагає уникнути конфліктів і зменшити напруженість.

Збереження спокою і контролю над емоціями є критично важливим аспектом деескалації. Для цього використовують: 1) техніки саморегуляції – глибоке дихання, короткі паузи, що допомагає зберігати спокій навіть в умовах сильного стресу; 2) професійне ставлення до ситуації; 3) техніки релаксації та медитації, що можуть бути корисні для підтримки емоційної стабільності і зменшення стресу.

Стратегії деескалації допомагають знижувати рівень агресії і забезпечувати ефективне вирішення конфліктних ситуацій. Стратегії деескалації включають: створення довірчих відносин, визначення спільних інтересів, посередництво (медіацію), запобігання ескалації [6].

Створення довірчих відносин є фундаментальною стратегією для зниження напруженості та сприяння конструктивному діалогу. Довіра забезпечує основу для відкритого і чесного спілкування, що дозволяє сторонам краще зрозуміти одне одного і шукати спільні рішення. Основні кроки для створення довіри включають: вияв емпатії і поваги, що полягає в активному слуханні й визнанні почуттів і думок іншої сторони; дотримання обіцянок і зобов'язань, оскільки виконання обіцянок підвищує довіру та демонструє надійність; прозорість і чесність, оскільки відкритість у висловлюваннях і діях допомагає уникнути непорозумінь і зменшує підозри.

Виявлення спільних інтересів між сторонами і фокусування на них є важливою стратегією для досягнення компромісу і зниження напруження. Замість того, щоб зосереджуватися на розбіжностях, сторони можуть знайти спільні цілі або інтереси, які можуть бути основою для вирішення конфлікту. Це включає: аналіз спільних цілей (виявлення цілей або потреб, задоволення яких є можливим для обох сторін); формування спільних пропозицій, тобто розробку рішень, які враховують інтереси і потреби кожної сторони; спільну роботу над пошуком рішень, що може сприяти покращенню взаєморозуміння.

Медіація є ще однією важливою стратегією деескалації, вона передбачає залучення нейтральної третьої сторони для допомоги у вирішенні конфлікту [8]. Медіатор (посередник) сприяє обговоренню і допомагає сторонам знайти прийнятне рішення. До ключових аспектів медіації відносяться: нейтральність медіатора, завдяки чому забезпечується об'єктивність і безсторонність переговорів; фасилітація діалогу, що означає допомогу медіатора у структуризації обговорення і знаходженні компромісів; створення безпечного середовища, тобто забезпечення комфортного простору для обговорення і зниження емоційної напруги.

Прикладом медіації є так звана дипломатія другого шляху («Second Track or Track Two Diplomacy») [9] – метод, який зазвичай використовують колишні дипломати, вчені та особи, близькі до правлячої еліти. Цей підхід ґрунтується на тому, що багато обмежень, що виникають під час офіційних переговорів, можна подолати через неформальну взаємодію між сторонами конфлікту за участю авторитетних посередників. Зазвичай такий процес здійснюється паралельно з офіційними переговорами, що дозволяє гнучко реагувати на зміни ситуації та швидко коригувати хід офіційних переговорів завдяки атмосфері неформальності. Вважається, що дипломатія другого шляху є особливо корисною для вирішення міжнародних і міжгрупових конфліктів.

Запобігання ескалації може здійснюватися через проактивні заходи. Проактивні заходи включають передбачення і запобігання можливим конфліктам до їх виникнення шляхом: розробки чіткої комунікаційної політики, завдяки якій здійснюється забезпечення прозорості і чіткості у комунікаціях для уникнення непорозумінь; підвищення навичок управління конфліктами та ефективної комунікації шляхом регулярного навчання та тренінгів; створення чітких правил і процедур правил для врегулювання конфліктів, що допомагає уникнути їх загострення.

Стратегія компромісу полягає в тому, що кожна сторона йде на певні поступки, щоб знайти середнє рішення. Хоча це може не повністю задовольнити кожну сторону, компроміс може бути прийнятним для обох сторін.

Отже, компроміс – це часткове задоволення інтересів обох сторін конфлікту через взаємні поступки для досягнення рішення, яке задовольнить обидві сторони. Стиль компромісу є найбільш ефективним, коли конфліктуючі сторони прагнуть досягти однієї й тієї самої мети, але розуміють, що її реалізація в повному обсязі є неможливою.

Розглянемо основні стратегії і техніки для досягнення компромісу. Ці стратегії включають: визначення основних інтересів і потреб кожної сторони; генерацію альтернативних рішень; взаємні поступки; використання принципу «win-win»; укладання угоди та формалізацію компромісу.

Першим кроком досягнення компромісу є детальне визначення основних інтересів і потреб кожної сторони. Розуміння того, що є суттєвим для кожної сторони, допомагає знайти точки дотику і можливі області для переговорів. Основні етапи визначення основних інтересів і потреб кожної сторони включають аналіз інтересів сторін, що означає виявлення їхніх глибинних інтересів, а не лише заявлених позицій, – це дозволяє побачити спільні інтереси, які можуть бути основою для компромісу; пріоритетизацію потреб, що означає визначення найбільш важливих і менш важливих потреб, – це допомагає вирішити, чим можна поступитися, а чим ні.

Основні методи генерації альтернативних рішень включають мозковий штурм (генерування

якомога більшої кількості ідей для вирішення конфлікту), а також аналіз та оцінку альтернатив (області згенерованих ідей з точки зору можливих вигод і витрат для кожної сторони при їх реалізації).

Компроміс часто передбачає взаємні поступки, коли кожна сторона відмовляється від частини своїх вимог для досягнення взаємоприйнятного рішення. Основні підходи при цьому включають: збалансовані поступки (визначення того, які поступки є прийнятними, а також пропорційний розподіл поступок між сторонами); гнучкість, тобто готовність до адаптації своїх позицій і пошуку середніх рішень, тобто таких рішень, які можуть бути прийнятними для обох сторін.

Принцип «win-win» передбачає, що обидві сторони повинні отримати вигоду від досягнутого компромісу. Це може бути досягнуто завдяки творчому вирішенню проблем, що означає знаходження інноваційних рішень, які можуть задовольнити потреби обох сторін, а також залученню всіх зацікавлених сторін, завдяки чому відбувається забезпечення врахування інтересів всіх учасників переговорів.

Після досягнення компромісу важливо формалізувати угоду, щоб забезпечити її виконання й уникнути можливих непорозумінь у майбутньому. Основні етапи формалізації досягнутої угоди включають її документування, тобто оформлення угоди у письмовій формі, що дозволяє уникнути непорозумінь і спірних питань у майбутньому, а також визначення механізмів контролю і виконання угоди.

При застосуванні стратегії деескалації та досягнення компромісу при переговорах в умовах конфлікту важливо застосовувати поступовий підхід, який полягає в розділенні переговорів на окремі частини, кожна з яких може бути обговорена окремо. Це дозволяє зосередитися на досягненні часткових угод, які з часом можуть привести до загального компромісу.

Важливо також формулювати пропозиції й умови ясно і чітко. Треба уникати нечітких формулювань, які можуть призвести до непорозумінь або нових конфліктів.

Перед прийняттям рішення про компроміс рекомендується також оцінити можливі наслідки для всіх учасників. Це допоможе уникнути негативних ефектів і забезпечити довготривалу стабільність досягнутої угоди.

Висновки. Застосування стратегій деескалації, таких як активне слухання, нейтралізація емоцій та виявлення спільних інтересів, значно зменшує рівень напруги та агресії між сторонами. Це дозволяє уникнути ескалації конфлікту і створює умови для більш конструктивного обговорення.

Застосування стратегій компромісу, таких як пошук взаємних вигод, зменшення вимог або переформулювання проблеми, може спростити переговорний процес. Це допомагає сторонам краще зрозуміти один одного та знайти рішення, яке влаштовує всіх.

Ефективне застосування стратегій деескалації та компромісу підвищує ймовірність досягнення домовленостей, які є прийнятними для всіх сторін. Це може призвести до більш стійких і довгострокових угод, що відповідають інтересам усіх учасників.

Завдяки застосуванню стратегій деескалації та компромісу, учасники переговорів краще розуміють потреби та побоювання один одного, що сприяє більш ефективному і конструктивному діалогу.

Ефективність стратегій деескалації та компромісу може варіюватися в залежності від специфіки конфлікту та культурних особливостей учасників. Тому важливо адаптувати стратегії відповідно до контексту кожного конкретного випадку.

При застосуванні стратегій деескалації та досягнення компромісу в умовах конфлікту важливо використовувати поступовий підхід, розділяючи переговори на окремі частини, що дасть можливість зосередитися на досягненні часткових угод, які з часом можуть сприяти загальному компромісу. Чітке формулювання пропозицій і умов є критично важливим для уникнення непорозумінь та нових конфліктів. Приймаючи рішення про компроміс треба здійснити оцінку вірогідних наслідків цього рішення для всіх учасників, щоб запобігти виникненню негативних ефектів, а також забезпечити довгостроковість і непорушність досягнутої угоди.

Загалом можна зробити висновок, що застосування стратегій деескалації і досягнення компромісу може суттєво зменшити рівень конфліктності, полегшити процес переговорів і сприяти досягненню позитивних результатів для всіх учасників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамович, А.Є., Максимець, О.М. (2021). Мистецтво ведення переговорів. Мелітополь : ФОП Однорог ТВ. 264 с.

2. Бернадський, Б.В., Мілославська, О.М. (2021). Сутність і природа міжнародного конфлікту та політичний компроміс: історичний погляд. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/74.pdf.

3. Боковець, В. В., Соколовська, В. В. (2020). Управління конфліктними ситуаціями в роботі з персоналом. *Ефективна економіка*. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.4

4. Герасіна, Л. М. (2020). Наративи міжнародної конфліктності – глобальна турбулентність або деструкції світової системи? *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.* № 2(45). С. 8–24.

5. Глазл, Ф. (2020). Конфлікт-менеджмент. Довідник для керівників та консультантів. Пер. з нім. Київ : АДЕФ-Україна. 528 с.

6. Кочерга, А., & Бондар-Підгурська, О. (2023). Формування класифікації конфліктів як інструменту

менеджменту промислових підприємств. *Економіка та суспільство*, (58). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-3

7. Лепський, М., Щербань, О., Бублєєв, В. (2022). Класифікація переговорів в умовах війни. *Грані*. № 25(4). С. 43-49. DOI https://doi.org/10.15421/172249

8. Медіація. UA: нові підходи та інструменти менеджменту конфліктів у сучасних умовах (2022). Колективна монографія партнерів проєкту Erasmus+ Медіація: Навчання та трансформація суспільства. *MEDIATS* 599010-EPP-12018-1-NL-EPPKA2-CBHE-JP / за ред. О. А. Сєдашової, О. М. Карпової. Київ: Університет економіки та права «КРОК». 187 с.

9. Aboueldahab, N. (2022). Track II Diplomacy: How Can it be More Effective? *The Middle East Council on Global Affairs.* URL: https://mecouncil.org/wp-content/uploads/2022/09/English.pdf

10. Fells, R., Sheer, N. (2019). Effective negotiation: From research to results. Cambridge University Press. 430 p.

REFERENCES:

1. Aboueldahab, N. (2022). Track II Diplomacy: How Can it be More Effective? *The Middle East Council on Global Affairs.* URL: https://mecouncil.org/wp-content/uploads/2022/09/English.pdf

2. Adamovych, A. E., Maksymets, O. M. (2021). Mystetstvo vedennia perehovoriv [The art of negotiation]. Melitopol: FOP Odnoroh TV [in Ukrainian].

3. Bernads'kyi, B.V., Miloslavs'ka, O.M. (2021). Sutnist' i pryroda mizhnarodnoho konfliktu ta politychnyi kompromis: istorychnyi pohliad [The essence and nature of international conflict and political compromise: a historical perspective]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok.* No. 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/74.pdf [in Ukrainian].

4. Bokovets, V. V., Sokolovska, V. V. (2020). Upravlinnia konfliktovymy sytuatsiiamy v roboty z personalom [Mmanagement of conflict situations in work with personnel]. *Efektyvna ekonomika*. URL: DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.4 [in Ukrainian].

5. Fells, R., Sheer, N. (2019). Effective negotiation: From research to results. Cambridge University Press. 430 p.

6. Gerasina, L.M. (2020). Naratyvy mizhnarodnoi konfliktnosti – hlobal'na turbulentnist' abo destruktsii svitovoi systemy? [Narratives of international conflict – global turbulence or destruction of the world system?]. *Visnyk Natsional'noho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho*. No. 2(45). S. 8–24. [in Ukrainian].

7. Hlazl F. (2020) Konflikt-menedzhment. Dovidnyk dlia kerivnykiv ta konsultantiv [Conflict management. Handbook for managers and consultants]. Per. z nim. [translation from German]. Kyiv: ADEF-Ukraina, 528 p. [in Ukrainian].

8. Kocherha, A., & Bondar-Pidhur's'ka, O. (2023). Formuvannia klasyfikatsii konfliktiv yak instrumentu menedzhmentu promyslovykh pidpryiemstv [Formation of the classification of conflicts as a management tool of industrial enterprises]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, (58). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-3 [in Ukrainian].

9. Lepskyi, M., Shcherban, O., Bubleev, V. (2022). Klasifikatsiia perehovoriv v umovakh viiny [Classification of negotiations in conditions of war]. *Hrani*. No. 25(4). S. 43-49. DOI https://doi.org/10.15421/172249 [in Ukrainian].

10. Mediatsiia. UA: Novi pidkhody ta instrumenty menedzhmentu konflikttiv u suchasnykh umovakh (2022) [Mediation. UA: new approaches and tools of conflict management in modern conditions]. Kolektyvna monohrafiia partneriv proiektu Erasmus+ Mediatsiia: Navchannia ta transformatsiia suspil'stva/*MEDIATS*599010-EPP-12018-1-NL-EPPKA2-CBHE-JP / za red. O. A. Siadashovoi, O. M. Karpovoi. Kyiv: Universytet ekonomiky ta prava «KROK». 187 s. [in Ukrainian].

Negotiations in conflict conditions: de-escalation strategies and compromise

Perepelytsia Nataliia Olehivna

PhD in Political Science,
Assistant at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko National University
of Kyiv,
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-2889-3990

The purpose of the article is to study the strategies of de-escalation and reaching a compromise in the negotiation processes carried out in the conditions of conflicts. Accordingly, the article analyzes the essence of conflicts and ways to resolve them, considers negotiations as a way to resolve conflicts, classifies and analyzes strategies for de-escalation and reaching a compromise, develops practical recommendations for the effective application of strategies for de-escalation and compromise in real negotiation situations. The article analyzes various methods of de-escalation and compromise that can be applied to improve the negotiation process and create conditions for a long-term peaceful settlement of conflicts. The methodology used in the article includes a review of scientific publications related to conflict de-escalation strategies and reaching a compromise in negotiation processes, classification of de-escalation strategies and reaching a compromise and identification of their features. The novelty of the article lies in the classification of methods and ways of applying de-escalation strategies and reaching a compromise, as well as in the proposed practical recommendations for the application of these strategies in negotiation processes in conflict conditions. The article concludes that the use of de-escalation strategies, such as active listening, neutralization of emotions and identification of common interests, allows avoiding the escalation of the conflict and creates conditions for a more constructive discussion. Employing compromise strategies, such as finding mutual benefits, reducing demands, or reframing the problem, helps the parties understand each other better and find a solution that can lead to more sustainable and long-term agreements that serve the interests of all parties involved.

Key words: *conflict, negotiations, conflict de-escalation, reaching a compromise, mediation, strategy.*

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Ковальчук*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 23,02. Ум. друк. арк. 21,86.
Підписано до друку 29.03.2024. Наклад 150 прим. Замовлення № 0624/424

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.